

ÚVODEM

Je tomu již 12 let, které nás dělí od vydání posledního svazku *Numismatického sborníku* (č. 19, 1993). V roce 1995 vyšel ještě svazek *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1-1993, Z pomocných věd historických 11 – Numismatica*, který po obsahové i formální stránce navázal na *Numismatický sborník*, jeho další číslo se již však nepodařilo realizovat. Česká numismatika tak na dlouhou dobu ztratila důležitý prostor pro prezentaci výsledků své vědecké práce. Dnes je toto mezidobí citelně znát, neboť od roku 1923, kdy vznikl *Numismatický časopis československý*, předchůdce *Numismatického sborníku*, nebyla nikdy diskontinuita vydávání hlavního českého numismatického periodika tak dlouhá.

V průběhu roku 2004 se po několika letech jednání podařilo *Numismatický sborník* opět oživit. Tohoto úkolu se ujalo Centrum mediévistických studií Univerzity Karlovy a Akademie věd České republiky v Praze ve spolupráci s Českou numismatickou společností.

Záměrem vydavatele je poskytnutí důstojné a reprezentativní platformy pro prezentaci numismatického bádání v českých zemích i v širší střední Evropě. Velký důraz se přitom klade na průběžné zveřejňování nových hromadných i jednotlivých mincovních nálezů a na revize nálezů starších. Neméně významným úkolem je publikace souvislostí, v nichž mince vystupují jako důležitý historický pramen. Jedině tak se opět můžeme přiblížit standardům kladeným na numismatickou práci v zahraničí.

Jsme velmi rádi, že oživený *Numismatický sborník* můžeme odborné i širší veřejnosti předložit v jubilejním 20. svazku a zároveň konstatovat, že součástí edičního záměru je obnovení jeho periodicity. Doufáme, že oživení *Numismatického sborníku* bude přijato pozitivně, že přispěje ke zlepšení stavu české numismatiky a že na vysoké úrovni umožní její prezentaci doma i v zahraničí.

V souvislosti s přípravou tohoto čísla děkujeme Vlastimilu Novákovi, který u téměř všech příspěvků přeložil souhrny do angličtiny.

Petr Sommer, Jiří Militký

Seznam autorů

- PhDr. Jaromír BENEŠ: Archeos o.s., Nebahovská 1016, 383 01 Prachatice
- PhDr. Josef BLÁHA: Univerzita Palackého v Olomouci, Filosofická fakulta, Katedra dějin umění, Křížkovského 10, 771 80 Olomouc
- Mgr. Marek BUDAJ: Slovenské národné múzeum, Historické múzeum, Kabinet numizmatiky, Vajanského nábrežie 2, 810 06 Bratislava 16, Slovensko
- Ing. Jiří HÁNA: Pivovarské muzeum, Veleslavínova 6, 301 14 Plzeň
- Mgr. Petr HRUBÝ: Archaia Brno o.p.s., Stará 18/20, 602 00 Brno
- PhDr. Ján HUNKA, CSc.: Slovenská akadémia vied, Archeologický ústav, Akademická 2, 949 21 Nitra, Slovensko
- PhDr. Miroslav HUS: Západočeské muzeum v Plzni, Oddělení středověku, Koterovská 162, 326 00 Plzeň
- Mgr. Karel MALÝ: Muzeum Vysočiny, Masarykovo nám. 55, 586 01 Jihlava
- MUDr. Michal MAŠEK: Fuchsova 127, 156 00 Praha 5-Zbraslav
- Mgr. Jiří MILITKÝ: Slavojova 10, 128 00 Praha 2-Nusle
- PhDr. Karla MOTYKOVÁ: Polabské muzeum, Palackého 68, 290 55 Poděbrady
- PhDr. Vlastimil NOVÁK, PhD.: Národní muzeum-Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, Oddělení mimoevropské numismatiky, Betlémské náměstí 1, 110 00 Praha 1
- Ing. Marek PARKMAN: Prachatické muzeum, Neumannova 13, 383 01 Prachatice
- Doc. Ing. Josef PAUKERT, DrSc.: Kroftova 86, 616 01 Brno
- Mgr. Luboš POLANSKÝ: Národní muzeum, Historické muzeum, Numismatické oddělení, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1
- PhDr. Naďa PROFANTOVÁ, CSc.: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Letenská 4, 118 01 Praha 1
- Zdeněk SCHENK: Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Arne Nováka 1, 602 00 Brno
- Mgr. Kamil SMÍŠEK: Archeologický ústav Akademie věd České republiky Archeologický ústav, Letenská 4, 118 01 Praha 1
- Prof. dr. habil. Stanisław SUCHODOLSKI: Polska Akademia Nauk, Instytut Archeologii i Etnologii, Zakład archeologii średniowiecznej, Al. Solidarności 105, 00 140 Warszawa, Polsko
- Mgr. Ivo ŠTEFAN: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Letenská 4, 118 01 Praha 1
- Mgr. Ladislav VARADZIN: Akademie věd České republiky, Letenská 4, 118 01 Praha 1
- Ing. Roman VESELÝ: Aurea numismatika Praha, Korunní 73, 130 00 Praha 3
- Prof. PhDr. Petr VOREL, CSc.: Východočeské muzeum, Historické oddělení, Zámek 2, 530 02 Pardubice
- PhDr. Roman ZAORAL: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, U Kříže 8, 156 00 Praha 5
- PhDr. Petr ZAVŘEL: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Dukelská 1, 370 51 České Budějovice

DEPOT ŘÍMSKÝCH MINCÍ Z POLNÉ (OKR. JIHLAVA)*

Příspěvek k úloze alexandrijských ražeb ve střední Evropě

Jiří MILITKÝ

Úvod

Nálezy římských mincí tvoří důležitý pramenný fond k bližšímu poznání doby římské na území barbarika. Pro české země bohužel zatím postrádáme revidované edice tohoto druhu hmotných pramenů (souhrnně: *Nálezy I/2; TIR 1986*). Nový revidovaný katalog nálezů z českého území je ve fázi přípravy (*Militký, v přípravě*). Vzhledem k tomu, že značná část nálezového fondu byla objevena před polovinou 20. století, je dodatečné ověřování nálezových okolností i vlastního materiálu často značně obtížné. Bez této fáze práce však nelze dále postoupit při kritickém vyhodnocení úlohy importu antických mincí na území Čech a Moravy. Příkladem mimořádně důležitého, avšak rekonstrukčně značně komplikovaného souboru je hromadný mincovní nález z Polné, jehož nová publikace a vyhodnocení je obsahem tohoto příspěvku. Jde o soubor, který má mimořádný význam především díky početnému zastoupení provinciálních alexandrijských mincí.

Provinciální alexandrijské mince – základní charakteristika

Alexandrijské mince nepatří mezi běžné římské ražby – jde o tzv. provinciální (autonomní nebo také koloniální) ražby, určené k lokálnímu oběhu, v případě alexandrijských mincí na území Egypta. Ražba provinciálních mincí byla velmi rozšířená od 1. do 3. století především ve východních provinciích římské říše. Provinciální ražby, opatřené zpravidla řeckými opisy a nápisy, nebyly dlouho považovány za součást římského mincovnictví a v rámci systematického členění antické numismatiky byly řazeny mezi mince řecké.

Mimořádné postavení mezi provinciálními mincovnami měla Alexandrie v Egyptě. Ražba zde byla zahájena za vlády Ptolemaia I. (323–283 před Kristem) a kontinuálně pokračovala i po začlenění Egypta k římské říši až do roku 296. Avšak již od roku 294 byla zahájena souběžně ražba oficiálních římských mincí (základní přehledy např. *Nemeškalová-Jiroudková 1958*, 45–48; *Kurz 1995*, 58–60; *Jančo 2002*, 11–14). Produkce této provinciální mincovny byla velmi masová a různorodá. V 1. a ve 2. století byla pestrá i nominálová skladba. Základním nominálem byla tetradrachma, typicky řecká mince, avšak ražená z kovu s postupně se snižujícím obsahem stříbra, tzv. billonu (k obsahu stříbra souhrnně např. *Jančo 2002*, 12–13, 34, Tab. 13). Souběžně byly raženy i menší nominály, drachmy a jejich díly, ze slitin mědi. V průběhu 1. poloviny 3. století byla postupně výroba zredukována na jediný nominál – billonovou tetradrachmu, která však na sklonku 3. století obsahovala již pouze asi 0,5 % stříbra. Mimořádná obrazová pestrost a početnost alexandrijských mincí římského období je patrně příčinou, proč tomuto mincovnictví byla a je věnována stále velká pozornost (např.: *BMC 16; Datarri 1901; Vogt 1924; Curtis 1956; Týž 1957; Milne 1971; Geisen 1974; SNG Cop. 41; Förschner 1987; SNG Milano 13/2; SNG Milano 13/3; Savio 1997; Skowronek 1998*). Selektivní sběratelsky zaměřený přehled provinciálních

* Článek vznikl v rámci řešení grantového projektu *Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách*, reg. č. 0063/404/2002. Projekt byl realizován za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím GAČR.

ražeb zveřejnil D. R. Sear (1982). Zásadním počinem v typologickém zpracování této problematiky je vznik detailní edice Roman Provincial Coins. Doposud vyšly díly 1–2 a supplementum dílu 1 (*RPC 1; RPC 1 Sup.; RPC 2*).

Nálezové okolnosti depotu

Depot římských mincí v Polné (okres Jihlava, kraj Vysočina) byl objeven v roce 1862 na poli za tzv. Horním městem na východním okraji města, v prostoru vymezeném Ochozským potokem a silnicí z Polné do obce Záborná, v trati „*Na stínadle*“ či také „*U spravedlnosti*“¹ (k lokalizaci: *Ječný 1928*, 45; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, 21). Není jasné, zda přesné místo nálezů je dnes ještě pole, či je již zastavěno. Podle dobových zpráv byl nález odkryt „*v rohu pole*“ patřícím Karlu Novotnému, patrně v blízkosti pískovny (*Ječný 1928*, 45; *Rérych b.l.*). Podle zápisu v nejstarší inventurní knize muzea v Polné patřilo však pole panu Lepičovi (*Anonym 1900*, č. 2.656–2.662, 4.421–4.423, 4.425–4.433). Rozpor ve jménech vlastníků pozemku se zatím nepodařilo vyřešit.

O nálezových okolnostech je známo velmi málo. Není jasné, zda mince byly objeveny při orbě či při jiné činnosti. O keramické nádobě nebo o případném jiném obalu tohoto hromadného nálezů zprávy mlčí. Nelze jej však zcela vyloučit již s ohledem na rok odkrytí souboru, kdy případným střepům nádoby nemusela být věnována náležitá pozornost. Nejasný je rovněž původní počet nalezených mincí. Je otázkou, zda tradicí udávaná „*hrst*“ mincí (*Rérych b.l.*) byla početně zcela shodná s dochovanými, či alespoň popisem doloženými exempláři.

Nález byl uchován v majetku rodiny nálezce Karla Novotného (nebo pana Lepiče), od které jej posléze získal Theodor Ráček², který je roku 1895, v době kdy vykonával funkci pokladníka nově založeného městského muzea v Polné, věnoval do muzejních sbírek (*Rérych b.l.*). Zde je také většina z nich dodnes uložena.³

Dosavadní publikace depotu a problematika identifikace mincí z nálezů

Depot římských mincí z Polné patří mezi mincovní nálezy, kterým byla věnována v literatuře již pozornost. Ačkoliv byl soubor odkryt již v roce 1862, poprvé jej publikoval až známý plzeňský numismatik Josef Ječný (1928), který však (patrně nevědomě) zveřejnil pouze část mincí z nálezů. Zároveň jeho popisy, zvláště císařských ražeb, značně zkreslily skutečný obsah depotu. K dalšímu znejasnění obsahu nálezů přispěl Helmut Preidel (1930a, 338; *týž 1930b*, 241), který pouze zestručnil publikaci J. Ječného (1928). Ze stejného pramene vycházela také charakteristika depotu v přehledné studii věnované nálezům alexandrijských mincí v Čechách a na Moravě (*Nemeškalová-Jiroudková 1958*, 49, č. 8). V prvním svazku *Nálezů mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* bylo za základě prvotní publikace zpřesněno určení jednotlivých ražeb (*Nálezy II*, 157–158, č. 589).

Při přípravě monografické studie o nálezích římských mincí v Čechách provedla Z. Nemeškalová-Jiroudková (1963, 462–474) podrobnou revizi materiálu v polenské muzejní sbírce. Zde zjistila, že skutečný počet dochovaných mincí je vyšší, a že dosavadní publikované zprávy o nálezů nebyly přesné. Bohužel podrobný katalog všech mincí z nálezů, stejně jako celá práce (*Nemeškalová-Jiroudková 1963*), zůstal nepublikován a o nově vyhodno-

¹ Pomístní název odráží skutečnost, že přibližně v tomto prostoru se mělo nacházet středověké popraviště (*Rérych b.l.*).

² Podle hlavního inventáře sbírek (*Anonym 1900*, č. 2.656) byly mince nalezeny na poli pana Lepiče, se kterým byl Theodor Ráček v příbuzenském vztahu. Nikde jinde se však údaj o majiteli pole panu Lepičovi neobjevuje.

³ Mince tvoří součást numismatické muzejní sbírky. Poněkud nepřehledná jsou tři inventurní čísla, které mince v průběhu let získaly.

ceném složení souboru se objevily pouze drobné zmínky (*Nemeškalová-Jiroudková* 1974, 67; *TIR* 1986, 176). Nedávno byl depot zhodnocen v rámci historicko-vlastivědné práce věnované městu Polná (*Přichystal – Šebela – Franc* 1992, 21–23). Nález zde byl prezentován jako celek včetně fotografické dokumentace, avšak ve skutečnosti zde bylo zveřejněno pouze 14 ze 20 dochovaných mincí. Naposledy stručný popis nálezu zveřejnili E. Droberjar (2002, 254) a M. Jančo (2002, 28).

Identifikace mincí v muzejní sbírce však není bez obtíží a s tímto problémem se potýkala již Z. Nemeškalová-Jiroudková (1963, 462–474). Mince byly sice zapsány v nejstarším dochovaném muzejním inventáři (*Anonym* 1900), avšak jen část z nich lze bezpečně ztotožnit. Většina mincí je popsána čísly, ale i ta v některých případech neodpovídají popisům v inventáři a byla zřejmě na mince napsána až s jistým časovým odstupem. Komplikace působí také skutečnost, že dochovaný materiál částečně nesouhlasí ani s publikovanými popisy (*Ječný* 1928; *Nemeškalová-Jiroudková* 1963; *Přichystal – Šebela – Franc* 1992; *Rérych b.l.*). Mincí však paradoxně není méně, jak je v muzejních sbírkách bohužel obvyklé, ale naopak více.⁴ Celkem je z nálezů dochováno 20 mincí a 2 jsou známy pouze z popisu.

Popis nálezů

Dochované mince

Řím-císařství, Marcus Aurelius (161–180) pro:
Faustina junior (†175), mincovna: *Roma*,
denár, 176–180, 4. emise

Av.: DIVA FAV-STINA PIA, oděné poprsí Faustiny doprava

Rv.: [CON]SE-CRATIO, stojící páv doprava

Lit.: *RIC* 3, 273, č. 744; *BMC RE* 4, 490, č. 716, Pl. 68:1; *MIR* 18, 170, č. 58.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková* 1963, 466, č. 2; *Rérych b.l.*, č. 2.

I. 2,847 g; 17,3/18,1 mm; 6 h (inv. č. 4.427 / FS 13.425 / 10.557)

Septimius Severus (193–211), mincovna: *Roma*, denár, 194–195

Av.: L SEPT [SEV PERT]-AVG IMP IIII, ověšená hlava Septimia Severa doprava

Rv.: [APOLLI]NI-AVGVSTO, stojící ověšený Apollon doleva drží lyru a *pateru*

Lit.: *RIC* 4/1, 96, č. 40, Pl. 5:13; *BMC RE* 5, 33, č. 79, jako Pl. 7:13.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková* 1963, 466–467, č. 3; *Rérych b.l.*, č. 3.

2. 2,488 g; 17,0/16,8 mm; 5,5 h (inv. č. 4.430 ? / FS 13.422 / 10.554)

Aemilianus (253), mincovna: *Roma*, AR antoninian

Av.: IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG, oděné poprsí Aemiliana s paprskovitou korunou doprava

Rv.: ROMAE AETERN, stojící *Roma* ve zbroji doleva drží kopí a fénixe, u nohou vpravo štít

Lit.: *RIC* 4/3, 195, č. 9, Pl. 15:10.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková* 1963, 465–466, č.

⁴ Nejstarším pramenem pro identifikaci mincí z nálezů je muzejní inventář (*Anonym* 1900), kde je zapsáno celkem 18 kusů (č. 2.656–2.662, 4.421–4.424, 4.426–4.432). U inv. č. 2.663 není jasné, zda k nálezů patří. Popisy ražeb v inventáři jsou poměrně nepřesné, bezpečně lze identifikovat mince č. 1, 3–4, 6, 8–12, 17–20; pravděpodobně č. 2, 13 a snad 22. Neidentifikovatelná zůstávají inv. č. 4.424, 4.429 a 4.433. Dvě z dochovaných mincí nejsou v nejstarší muzejní evidenci zapsány, mají však mladší inv. č., která bohužel nelze s původní evidencí provázat. J. Ječný (1928) ve svém článku popsal pouze 8 billonových tetradrachem, z nichž se podařilo v konfrontaci s dochovaným materiálem 7 identifikovat (č. 6, 11–12, 17–20), jedna tetradrachma byla J. Ječným (1928, 46, č. 4d) popsána zřejmě chybně a identifikovat ji nelze. Pouze povšechně je zde popsána nedochovaná velká alexandrijská mince (č. 21). Římské císařské ražby popsal J. Ječný (1928) pouze povrchně. Nelze již zjistit, proč J. Ječný (1928) dostal k popisu pouze část mincí. Popis nálezů z pera B. Rérycha (*b.l.*) vychází z textu J. Ječného, na rozdíl od něj však podrobněji popisuje římské císařské mince a díky popisům, byť chybným, je bylo možné je sbírce identifikovat (č. 1–4). Doposud nejpodrobnější soupis mincí vytvořila Z. Nemeškalová-Jiroudková (1963), která popsala téměř všechny materiál s výjimkou mince č. 13 (jde patrně o inv. č. 4.421). Poslední publikace nálezů přinesla fotodokumentaci alexandrijských mincí (*Přichystal – Šebela – Franc* 1992), chyby zde pro změnu ražby č. 5 a 7 a všechny císařské římské mince.

1; *Rérych b.l.*, č. 1.

3. 2,828 g; 21,0/19,5 mm; 12 h; plošná koroze (inv. č. 4.431 / FS 13.423 / 10.555)

Aurelianus (270–275) pro: **Claudius II. Gothicus** (268–270), mincovna: *Roma*, AE antoninian
Av.: DIVO CLAVDIO, hlava Claudia II. s paprskovitou korunou doprava

Rv.: CONSECRAT[IO], stojící orel s roztaženými křídly doleva hledící doprava

Lit.: *MIR* 47, 177, č. 9810a(7), Taf. 31:9810a(7).

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 467, č. 4; *Rérych b.l.*, č. 4.

4. 2,382 g; 18,8/17,8 mm; 6 h (inv. č. 4.423 / FS 13.442 / 10.573)

EGYPT, *Alexandria*, **Elagabalus** (218–222), bill. tetradrachma, 219/220 (3. rok vlády)

Av.: A KA[ICAP M]A AV[P-A]NTΩNI[NOC EYCEB], ověněné poprsí Elagabala doprava

Rv.: vpravo v poli ΛΓ, kráčejší Niké doprava drží palmovou ratolest a věnec

Lit.: *BMC 16*, 191, č. 1497; *Dattari 1901*, 285, č. 4122; 1128; *SNG Milano 13/3*, 384, č. 1458.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 471–472, č. 1.

5. 10,886 g; 22,8/21,1 mm; 11,5 h; bez patiny (inv. č. FS 13.431 / 10.563)

Philippus I. (244–249), bill. tetradrachma, 244/245 (2. rok vlády)

Av.: [A K M IOV] ΦΙ-ΛΙΠΠΙΟC EYCEB, ověněné poprsí Phillipa I. ve zbroji doprava

Rv.: L-B, stojící orel se staženými křídly doleva s věncem v zobáku hledící doprava

Lit.: *BMC 16*, 258, č. 1993; *Dattari 1901*, 334, č. 4934; 1128; *Förschner 1987*, 303, č. 952; *SNG Milano 13/3*, 422, č. 1622.

Ex.: *Ječný 1928*, č. 1; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 468, č. 1; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 6.

6. 13,389 g; 22,6/21,8 mm; 11,5 h; bez patiny (inv. č. 2.656 / FS 13.410 / 10.542)

Claudius II. Gothicus (268–270), bill. tetradrachma, 268/269 (1. rok vlády)

Av.: AVT K KAA-VΔIOOC CEB, oděné ověněné poprsí Claudia II. doprava

Rv.: vpravo v poli LA, stojící orel doprava s věncem v zobáku hledící doleva

Lit.: *BMC 16*, 303, č. 2331; *Dattari 1901*, 361, č. 5414; *SNG Cop. 41*, č. 837; *Förschner 1987*, 356, č. 1128; *SNG Milano 13/3*, 466, č. 1860–1863; *Skowronek 1998*, 44, č. 98–99.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 472, č. 4.

7. 10,455 g; 21,0/20,4 mm; 0,5 h; bez patiny (inv. č. FS 13.432 / 10.564)

-, bill. tetradrachma, 268/269 (1. rok vlády)

Av.: AVT K KAA-VΔIOOC CEB, oděné ověněné poprsí Claudia II. doprava

Rv.: L-A, kráčejší Elpis doleva drží květinu

Lit.: *BMC 16*, 301, č. 2317; *Dattari 1901*, 360, č. 5387; *Förschner 1987*, 356, č. 1131.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 472, č. 2; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 14.

8. 10,856 g; 23,3/22,5 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. 4.432 / FS 13.435 / 10.567)

-, bill. tetradrachma, 268/269 (1. rok vlády)

Av.: AVT K K[AA]-VΔIOOC CEB, oděné ověněné poprsí Claudia II. doprava

Rv.: [L]-A, oděné poprsí Helia s paprskovitou korunou doprava

Lit.: *BMC 16*, 300, č. 2308; *Dattari 1901*, 360, č. 5391; *SNG Cop. 41*, č. 833.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 472, č. 3; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 7.

9. 10,131 g; 23,1/21,6 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. 4.426 / FS 13.433 / 10.565)

-, bill. tetradrachma, 269/270 (2. rok vlády)

Av.: AVT K KAA-[VΔIOOC CEB], oděné ověněné poprsí Claudia II. doprava

Rv.: vlevo nahore LB, sedící Dikaiosyne doleva drží roh hojnosti a váhy

Lit.: *BMC 16*, 301, č. 2316; *Dattari 1901*, 360, č. 5386; *SNG Cop. 41*, č. 840; *Förschner 1987*, 359, č. 1143; *SNG Milano 13/3*, 468, č. 1903–1904; *Skowronek 1998*, 47, č. 112.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 473, č. 5; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 12.

10. 8,462 g; 19,5/19,3 mm; 11,5 h; bez patiny (inv. č. 4.428 / FS 13.434 / 10.566)

Tacitus (275–276), bill. tetradrachma, 275/276 (1. rok vlády)

Av.: A K KA TAKI-[TOC] CEB, oděné ověněné poprsí Tacita doprava

Rv.: vlevo ETOVC, vpravo v poli A, kráčejší Elpis doleva drží květinu

Lit.: *BMC 16*, 312, č. 2404; *Dattari 1901*, 367, č. 5516; *SNG Cop. 41*, č. 906; *Förschner 1987*, 374, č. 1192; *SNG Milano 13/3*, 486, č. 2031–2032; *Skowronek 1998*, 56, č. 146.

Ex.: *Ječný 1928*, č. 2; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 468–469, č. 2; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 10.

11. 6,877 g; 19,4/18,5 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. 2.658 / FS 13.411 / 10.543)

Probus (276–282), bill. tetradrachma, 279/280 (5. rok vlády)

Av.: A K M AVP ΠP-OBOS CEB, ověncené poprsí Proba ve zbroji doprava

Rv.: L-C, stojící orel doprava s věncem v zobáku hledící doleva

Lit.: *BMC 16*, 315, č. 2429; *Dattari 1901*, 368, č. 5550; *Förschner 1987*, 380, č. 1213.

Ex.: *Ječný 1928*, č. 3; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 469, č. 3; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 9.

12. 7,271 g; 18,2/17,4 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. 2.659 / FS 13.412 / 10.544)

Carinus, jako Caesar (283–285), bill. tetradrachma, 282/283 (1. rok vlády)

Av.: A K M A KA-PINOC K, ověncené oděné poprsí Carina doprava

Rv.: vlevo nahoře LA, stojící Tyché doleva drží roh hojnosti a kormidlo

Lit.: *BMC 16*, 317, č. 2448; *Dattari 1901*, 370, č. 5576; *SNG Cop. 41*, č. 950; *Förschner 1987*, 385, č. 1225–1226; *Skowronek 1998*, 64, č. 180.

Ex.: *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 4.

13. 7,079 g; 18,8/18,7 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. 4.421 ? / FS 13.415 / 10.547)

Diocletianus (284–305), bill. tetradrachma, 286/287 (3. rok vlády)

Av.: A ΚΓ OYA ΔΙΟΚΛΗΤ[ΙΑΝΟΣ CEB], ověncené poprsí Diocletiana ve zbroji doprava

Rv.: vlevo nahoře ΕΤΟΥC, vpravo dole Γ, v poli vpravo *, stojící Tyché doleva drží kormidlo a roh hojnosti

Lit.: *BMC 16*, 326, č. 2525; *Dattari 1901*, 379, č. 5758; *Förschner 1987*, 396, č. 1262; *SNG Milano 13/3*, 508, č. 2176–2177.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 473, č. 6; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 11.

14. 7,465 g; 18,9/18,5 mm; 0,5 h; hnědozelená patina (inv. č. FS 13.438 / 10.570)

-, bill. tetradrachma, 287/288 (4. rok vlády)

Av.: A ΚΓ OYA ΔΙΟΚΛ[ΗΤΙ]ΑΝΟΣ CEB, oděné ověncené poprsí Diocletiana doprava

Rv.: vlevo dole ΛΔ, stojící Athéna doleva drží štít a Niké

Lit.: *BMC 16*, 322, č. 2484; *Dattari 1901*, 384, č. 5859; *Förschner 1987*, 398, č. 1267–1268; *SNG Milano 13/3*, 508, č. 2178–2180; *Skowronek*

1998, 69, č. 198.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 473, č. 7; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 8.

15. 6,581 g; 18,0/17,4 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. FS 13.436 / 10.568)

-, bill. tetradrachma, 291/292 (8. rok vlády)

Av.: [...] -TIANOC CEB, ověncené poprsí Diocletiana ve zbroji doprava

Rv.: L-H, sedící Athéna doleva drží žezlo a Niké

Lit.: *BMC 16*, 322, č. 2487.

Ex.: *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 473, č. 8; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 13.

16. 8,111 g; 21,3/21,7 mm; 10,5 h; hnědozelená patina, vylomený okraj (inv. č. FS 13.437 / 10.569)

Maximianus Herculius (286–305, 306–308, †310), bill. tetradrachma, 286 (1. rok vlády)

Av.: A K M A OYA ΜΑΙΜΙΑΝΟ[C CEB], oděné ověncené poprsí Maximiana Herculia doprava

Rv.: L-A, stojící Eirene doleva drží žezlo a olivovou ratolest

Lit.: *BMC 16*, 329, č. 2553; *Dattari 1901*, 384, č. 5859; *SNG Milano 13/3*, 516, č. 2220 a 2223.

Ex.: *Ječný 1928*, č. 4c; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 470, č. 4c; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 3.

17. 6,364 g; 18,5/19,6 mm; 10,5 h; bez patiny (inv. č. 2.657 / FS 13.416 / 10.548)

-, bill. tetradrachma, 286/287 (2. rok vlády)

Av.: A K M OYA ΜΑΙΜΙΑΝΟΣ CEB, ověncené oděné poprsí Maximiana Herculia doprava

Rv.: L-B, vpravo nahoře *, kráčející Elpis doleva drží květinu

Lit.: *BMC 16*, 329, č. 2556; *Dattari 1901*, 384, č. 5875; *Förschner 1987*, 407, č. 1301; *SNG Milano 13/3*, 516, č. 2230–2231; *Skowronek 1998*, 72, č. 210.

Ex.: *Ječný 1928*, č. 4b; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 470, č. 4b; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 5.

18. 6,616 g; 19,5/20,1 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. 2.661 / FS 13.413 / 10.545)

-, bill. tetradrachma, 288/289 (4. rok vlády)

Av.: A K M A OYA ΜΑΙΜΙΑΝΟΣ CEB, ověncené oděné poprsí Maximiana Herculia doprava

Rv.: L-Δ, vlevo nahoře *, orel doleva s věncem v zobáku hledící doprava

Lit.: *BMC 16*, 332, č. 2596; *Dattari 1901*, 390, č. 6006; *SNG Cop. 41*, č. 1035–1036; *Förschner*

1987, 409, č. 1309; *SNG Milano 13/3*, 518, č. 2248–2249; *Skowronek 1998*, 73, č. 214.

Ex.: *Ječný 1928*, č. 4e; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 471, č. 4e; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 1.

19. 8,290 g; 17,0/16,3 mm; 12 h; bez patiny (inv. č. 2.660 / FS 13.414 / 10.546)

-, bill. tetradrachma, 289/290 (5. rok vlády)

Av.: [A K M] A OYA MAIMIANOC CEB,

ověnčené oděné poprsí Maximiana doprava

Rv.: L-C, vlevo nahore *, stojící Tyché doleva drží kormidlo a roh hojnosti

Lit.: *BMC 16*, 331, č. 2587; *Dattari 1901*, 389, č. 5991; *SNG Milano 13/3*, 518, č. 2254.

Ex.: *Ječný 1928*, č. 4a; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 469, č. 4a; *Přichystal – Šebela – Franc 1992*, č. 2.

20. 6,712 g; 19,3/17,3 mm; 12 h; bez patiny (inv.

č. 2.662 / FS 13.417 / 10.549)

Nedochované mince

EGYPT (?), *Alexandria* (?), neurčený panovník, velký bronz

Rv.: 2 postavy, opis nečitelný (kromě 2 blíže nespecifikovaných písmen)

Ex.: *Ječný 1928*, 46.

21. silně otřelá

Řím-císařství, Nero ? (54-68), AE mince (údajně novodobé falzum ?)

Av.: IMP NERO CAESAR (podle inventáře R FEE IMPERATOR CAESARI)

Rv.: údajně hladký (?)

Ex.: *Ječný 1928*, 45; *Nemeškalová-Jiroudková 1963*, 467-468, č. 5; *Rérych b.l.*, č. 5.

Kom.: mince zřejmě nebyla součástí nálezů

22. (inv. č. 4.422 ?)

Charakteristika a datování doby ukrytí hromadného nálezů

Nález mincí z Polné je tvořen dvěma samostatnými částmi – římskými císařskými a koloniálními ražbami. Římské císařské mince jsou zastoupeny celkem 4 exempláři – denáry Faustiny junior (č. 1) a Septimia Severa (č. 2), antoninianem Aemiliana (č. 3) a bronzovým posmrtným antoninianem raženým Aurelianem ve jménu Claudia II. Gothica (č. 4). Zatímco mince č. 1, 2 a 4 jsou běžně známy z řady českých i moravských nálezů, antoninian Aemiliana je díky jeho krátké vládě (květen až srpen 253) velice vzácný a jde o první nálezový doklad výskytu tohoto císaře na území České republiky.

Jádro depotu z Polné tvoří alexandrijské tetradrachmy. Zastoupeny jsou zde ražby Elagabala (č. 5), Philippa I. (č. 6), Claudia II. Gothica (č. 7–10), Tacita (č. 11), Proba (č. 12), Carina (č. 13), Diocletiana (č. 14–16) a Maximiana Herculia (č. 17–20). Nepopsán zůstal jeden zřejmě alexandrijský velký bronz (č. 21). Nejmladší mince této části depotu byla ražena v roce 289/290 a toto datum je výchozí pro úvahy o době ukrytí nálezů. Je nutné počítat s určitým zpožděním mezi ražbou této mince a jejím importem do střední Evropy. Nález tedy mohl být ukryt nejdříve na přelomu 3. a 4. století, ale spíše až v průběhu 4. století, možná dokonce i v jeho 2. polovině.

Značné časové rozpětí mincí zastoupených v nálezů (176/180 až 289/290) je typické pro mincovní depoty ze 4. až počátku 5. století z českých zemí. Skutečnost, že kmen nálezů a zároveň jeho nejmladší složku reprezentují výhradně alexandrijské mince, je však v rámci středoevropského barbarika atypická.

Výskyt alexandrijských mincí ve střední Evropě a jejich interpretace

Ve spektru importu římských mincí do českých zemí mají provinciální mince zvláštní postavení. Představují totiž pouze nepočetnou skupinu. Mezi nimi jsou však ražby egyptské Alexandrie zastoupeny nejvýrazněji. Výskytu těchto mincí v českých zemích byla již věnována řada prací (souhrnně: *Nemeškalová-Jiroudková 1958*; *Jančo 2002*; *tyž 2003c*, 124–125, Tab. 4), žádná z nich se však neopírala o fyzickou revizi veškerého materiálu. Ta byla zatím autorem tohoto příspěvku provedena u nálezů z českého území (*Militký, v přípravě*), kde dnes registrujeme celkem 15 mincí ze 13 nálezů (tab. 1; obr. 2).

Obr. 1. Polná (okr. Jihlava). Mince z hromadného nálezu (čísla odpovídají číslování v textu; foto Lenka Káčová).

Jen výjimečně se zde setkáváme s ražbami ze 2. století, a to vždy pouze jako se starší příměsí ve výrazně mladších hromadných nálezech (Strážný C 1; Svitavy C 2). Ostatní mince, výhradně billonové tetradrachmy, byly raženy v průběhu 2. poloviny 3. století, a to od Galliena po Maximiana Herculia, jehož nejmladší ražba pochází z let 288/289 (Starý Kolín C 12). Kromě tří jednotlivých nálezů (Petrovice C 3; Černilov C 6 a Slaný – okolí C 7) byly alexandrijské tetradrachmy na českém území nejčastěji zastoupeny jako příměs v depotech či drobných hromadných nálezech. Právě přítomnost mladších mincí v některých hromadných nálezech umožnila stanovení doby jejich ukrytí do poslední třetiny 4. století (Markvartice C 10; Kolín C 13) a u souboru ze Strážného (C 1), jehož autenticita však není spolehlivě doložena, dokonce na počátek 5. století. Tato data naznačují možnost dlouhodobějšího oběhu alexandrijských mincí společně s dalšími importovanými ražbami ve středoevropském barbariku.⁵

Tab. 1: Nálezy alexandrijských mincí v Čechách (Zkratky: JN = nález jednotlivé mince; DHN = drobný hromadný nález, tj. 2 až 4 mince; N = *Nálezy I/2*).

Lokalita	Popisy mincí	Kontext	Literatura
C 1. Strážný	Hadrianus, bill. 4drachma, 129/130, SNG Cop. 41, č. 352	Depot ? (1+18); po 401/403	Militký 2000, 88, č. 6
C 2. Svitavy	Hadrianus, AE drachma, 129/130–133/134 (?), BMC 16, č. 750-754	Depot (1+38); po 307/310	Sejbal ml. 1989
C 3. Petrovice	Gallienus, bill. 4drachma, 257/258, jako BMC 16, č. 2175	JN	N, č. 554
C 4. Vyšehořovice	1. Claudius II. Gothicus, bill. 4drachma, 268/269, BMC 16, č. 2331 2. Severina, bill. 4drachma, 275, BMC 16, č. 2381	DHN ? (2); po 275	Jančo 2000, 228, 230 – tab. 1:15-16
C 5. Radím	Probus, bill. 4drachma, 278/279, BMC 16, č. 2415	DHN ? (1+2); po 278/279	N, č. 582
C 6. Černilov	Probus, bill. 4drachma, 280/281, BMC 16, č. 2430	JN	N, č. 585+770
C 7. Slaný – okolí	Carinus, bill. 4drachma, 282/283, BMC 16, č. 2448	JN	N, č. 586
C 8. Dolánky	Diocletianus, bill. 4drachma, 284/285, jako BMC 16, č. 2531	DHN ? (1+2); po 284/285	Nemeškalová-Jiroudková 1963, 717, č. 312
C 9. Kolín – Starý Kolín	Diocletianus, bill. 4drachma, 285/286, SNG Milano 13/3, č. 2158	Vodní nález (1+23)	N, č. 702
C 10. Markvartice	Diocletianus, bill. 4drachma, 287/288, BMC 16, č. 2484	DHN (1+3); po 364/375	TIR 1986, 163, č. C (159)
C 11. Teplice	Maximianus Herculus, bill. 4drachma, 286/287, BMC 16, č. 2556	Nález v prameni (1+34)	N, č. 718a
C 12. Starý Kolín	Maximianus Herculus, bill. 4drachma, 288/289, BMC 16, č. 2556	Depot (1+6); po 288/289	N, č. 588
C 13. Kolín	1. Maximianus Herculus, bill. 4drachma, 286/287, BMC 16, č. 2555 2. -, bill. 4drachma, 288/289, BMC 16, č. 2576	Depot (2+12); po 364/367	N, č. 703

Při srovnání s českým územím je svědectví nálezů alexandrijských mincí na Moravě mírně odlišné (tab. 2; obr. 2). Kromě nálezu z Polné je dnes z tohoto území registrováno 10 mincí z 9 nálezů (při započtení depotu z Polné je to pak 26 mincí z 10 nálezů). Zajímavý je

⁵ Kromě těchto mincí byl jako hromadný nález pocházející údajně ze širšího okolí Mostu, publikován také soubor 43 alexandrijských tetradrachem uložený v muzeu v Mostě (Nemeškalová-Jiroudková 1958, 50–55). V tomto případě jde nepochybně o část hromadného nálezu, který však s vysokou pravděpodobností z českého území nepochází. Lokalizace na Mostecko byla pouze hypotetická bez jakýchkoliv opor v muzejní evidenci či v lokální předválečné literatuře. Navíc je v muzejní sbírce uložen také další náleзовý soubor římských mincí z prvé čtvrtiny 4. století, který naznačuje, že se do tamní numismatické sbírky dostalo více náleзовého materiálu neznámé, nejspíše zahraniční provenience.

výskyt tří tetradrachem Nerona (Bosonohy M 1; Znojmo – okolí M 2). Dvěma exempláři jsou zastoupeny ražby Hadriana (Mušov M 3; Uherský Brod M 4). Bohužel nelze zatím prokázat, jestli tyto mince můžeme skutečně spojovat již s obdobím 1. až 2. století, nebo jestli se na Moravu dostaly až v průběhu 3. nebo 4. století jako starší oběživo. Zbývající exempláře, výhradně billonové tetradrachmy, byly raženy v průběhu 2. poloviny 3. století, a to od Galliena po Maximiana Herculia, jehož nejmladší ražba pochází z let 292/293 (Valtovice M 9). U moravských nálezů výrazně převažují jednotlivě objevené ražby nad exempláři z drobných hromadných nálezů (Bosonohy M 1; Uherský Brod M 4; Bítov M 8). Právě přítomnost mladších mincí ve dvou drobných hromadných nálezech (Uherský Brod M 4; Bítov M 8) umožnila stanovení doby jejich ukrytí do průběhu 4. století. Tento stručný přehled nepřilíší početných moravských nálezů alexandrijských mincí zvláště výjimečnost nálezů z Polné.

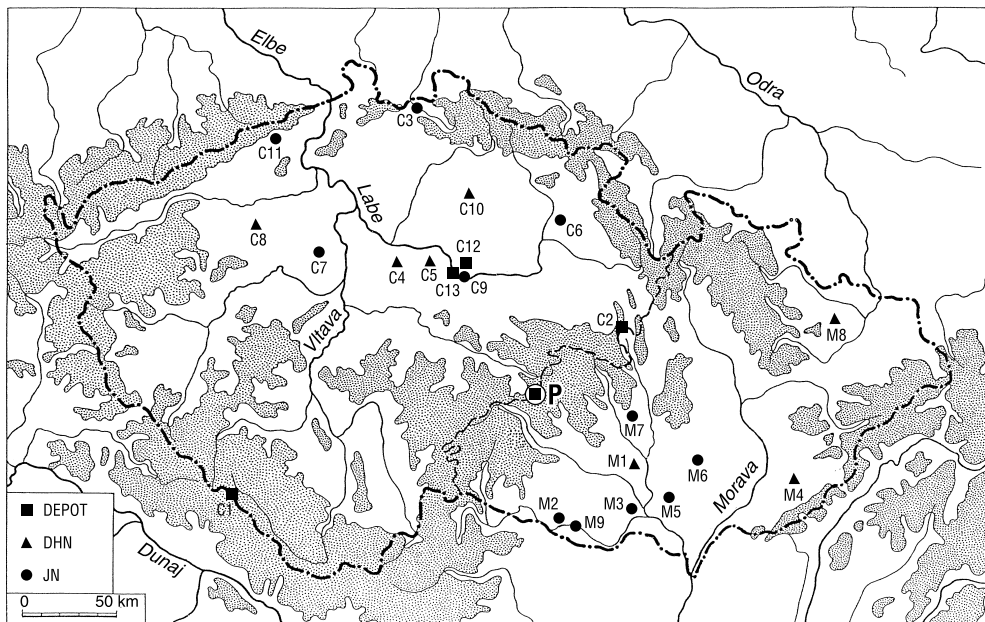
Tab. 2: Nálezy alexandrijských mincí na Moravě (Zkratky: JN = nález jednotlivé mince; DHN = drobný hromadný nález, tj. 2 až 4 mince; N = *Nálezy I/2*).

Lokalita	Popisy mincí	Kontext	Literatura
M 1. Bosonohy	1. Nero (54–68), bill. 4drachma, BMC 16, č. 165 var. 2. -, bill. 4drachma, BMC 16, č. 168 var.	DHN ? (2); po 54/68	N, č. 870
M 2. Znojmo – okolí	Nero, bill. 4drachma, 67/68, BMC 16, č. 114–115	JN	Nemeškalová-Jiroudková 1958a
M 3. Mušov	Hadrianus (117–138), AE, blíže nepopsaná	JN ?	N, č. 1024
M 4. Uherský Brod	Hadrianus (117–138), bill. 4drachma, BMC 16, č. 579	DHN (1+3); po 333/350	N, č. 1266
M 5. Mokrůvky	Gallienus (253–268), bill. 4drachma, BMC 16, č. 2240	JN	N, č. 1160
M 6. Vícemilice	Claudius II. Gothicus, bill. 4drachma, 269/270, BMC 16, č. 2335	JN ?	N, č. 1175
M 7. Letovice	Aurelianus, bill. 4drachma, 273/274, BMC 16, č. 2360	JN	N, č. 1187
M 8. Bítov	Diocletianus, bill. 4drachma, 284/285, BMC 16, č. 2499	DHN (1+1); po 306/337	Jisl – Nemeškalová- Jiroudková 1971, 49
M 9. Valtovice	Maximianus Herculus, bill. 4drachma, 292/293, BMC 16, č. 2597 var.	JN	N, č. 1200

Alexandrijské mince jsou v různé intenzitě zastoupeny také v dalších oblastech barbarika (Jančo 2002, 28–30).⁶ Z německého území je registrováno celkem 80 mincí z 33 nálezů. Pouze ve čtyřech případech však šlo o hromadné nálezy (Stangenhagen, Neuwerk, Göttingen a Genthin). Kromě jediné mince Hadriana (Dolle) jde výhradně o ražby 3. století. Z Polska je registrováno nejméně 16 mincí z 9 nálezů, přičemž nejméně tři mince pocházely z 1. až 2. století. Překvapivá je velmi malá nálezo-
vá frekvence alexandrijských mincí na Slovensku, odkud je známa pouze jedna mince Claudia I. Také z Rumunska je doložen pouze jeden nález a z Ukrajiny tři nálezy, vše ze 3. století. Z tohoto přehledu je zřejmé, že nálezo-
vá koncentrace alexandrijských mincí v českých zemích (41 mincí z 23 nálezů) je velmi výrazná a převyšuje ji pouze území německého barbarika, které je však nesouměřitelně větší.

Pro získání představ o významu alexandrijských mincí v severních římských provinciích je důležitá dokumentace jejich nálezů, kterou provedl formou tabulkových přehledů M. Jančo (2002, 31–33). Z rakouského území je známo 22 výhradně jednotlivých mincí především ze 3. století. V Německu pochází 82 až 92 mincí ze 13 nálezů, přičemž je zde známo několik depotů (Buchau, Xanten a Regensburg). Rovněž chronologické spektrum je při sro-

⁶ Skutečné počty nálezo-
vých exemplářů mohou být ve skutečnosti vyšší, nicméně tato skutečnost zřejmě cel-
kový obraz příliš nezkrusuje.

Obr. 2. Mapa nálezů alexandrijských mincí v Čechách a na Moravě: P. Polná; C 1. Strážný; C 2. Svítav; C 3. Petrovice; C 4. Vyšehořovice; C 5. Radim; C 6. Černilov; C 7. Slaný – okolí; C 8. Dolánky; C 9. Kolín – Starý Kolín; C 10. Markvartice; C 11. Teplice; C 12. Starý Kolín; C 13. Kolín; M 1. Bosonohy; M 2. Znojmo – okolí; M 3. Mušov; M 4. Uherský Brod; M 5. Mokřůvky; M 6. Vícemilice; M 7. Letovice; M 8. Bitov; M 9. Valtrovice (Vysvětlivky: DHN = drobný hromadný nález, tj. 2 až 4 mince; JN = nález jednotlivé mince).

nání s Rakouskem jiné – početněji jsou zde zastoupeny mince 1. až 2. století. Z Maďarska je známo 64 mincí z 35 výhradně jednotlivých nálezů. Chronologické spektrum je podobné Německu, začíná však již Augustem, nicméně i zde dominují ražby 3. století. Ze Švýcarska je ze 14 nálezů známo přes 500 mincí. Toto číslo však zkresluje depoty Pfyn (400 ks) a Schmerzenbach (96 ks), jinak jde vesměs o jednotlivé nálezy mincí od 1. až 3. století.

Z tohoto stručného přehledu nálezů je zřejmé, že alexandrijské mince nehrály žádnou významnou roli ve spektru peněžního oběhu v severních římských provinciích. Toto zjištění koresponduje s peněžní podstatou alexandrijských mincí – tyto ražby byly určeny k lokálnímu oběhu v Egyptě a nikoliv na území celé říše. Tuto roli plnily mince z oficiálních římských mincoven, od 3. století rozmístěných po celém impériu. Nálezy alexandrijských mincí uvnitř impéria (v oblastech mimo Egypt) jsou tedy dokladem jejich importu prostřednictvím jednotlivců a nikoliv výsledkem státem organizovaných přesunů finančních hotovostí z mincoven za účelem jejich další distribuce. Způsobů, jak se tyto mince dostávaly, zvláště ve 3. století, na severní okraj římské říše, byla jistě celá řada – může jít o části finančních hotovostí pohybujících se vojenských jednotek, či peníze, které si přinášelo přesídlené provinciální obyvatelstvo.

Na doklady o kolonistech z Egypta v Pannonii upozornila již Z. Nemeškalová-Jiroudková (1958, 60–62). Na možnost přílivu alexandrijských mincí prostřednictvím severoafrických obchodníků poukázal M. Jančo (2002, 24–25). V každém případě představovaly alexandrijské mince v provinciálním prostředí, od Švýcarska po Maďarsko, cizorodý, exotický prvek. Právě tato skutečnost je významná pro nahlížení na problém výskytu těchto mincí v barbariku.

Na území barbarika přicházely alexandrijské mince, téměř s jistotou, nikoliv přímo z Egypta, ale zprostředkovaně prostřednictvím severních římských provincií. Bohužel zatím neznáme mechanismy, kterými se, stejně jako ostatní importované mince, mezi Germány dostávaly. V obecné rovině lze za nejdůležitější zdroj přílivu římských mincí do barbarika považovat import prostřednictvím obchodníků. Nelze však vyloučit ani jiné možnosti, např. dary, kořisti atp. Ve spektru ostatních mincovních nálezů představují alexandrijské mince v barbariku, stejně jako v severních římských provinciích, minoritní skupinu. Stejně jako v provinciích zde převažují mince ze 2. poloviny 3. století. O úloze mince u Germánů zatím víme velmi málo. Nicméně výrazný nárůst počtu nových nálezů v areálech germánských sídlišť z doby římské naznačuje, že mince zřejmě sloužily i zde jako platidla a nikoliv pouze jako zdroj drahých a barevných kovů. Svědectví hromadných mincovních nálezů ze 4. století, kam dobou ukrytí zřejmě většina domácích nálezů alexandrijských mincí spadá, dokládá společný oběh často značně různorodých nominálů s dlouhým časovým spektrem. Zdá se, že pro germánské komunity nebylo u mincí ze slitin mědi zřejmě příliš důležité, o jaké mince se konkrétně jedná a zda byly v daném okamžiku ještě v provinciích platné. Navíc již od počátku 4. století dochází k postupné redukci bronzového follisu. Za této situace mohly právě alexandrijské tetradrachmy budit dojem masivních platidel, a právě jejich vnější podoba mohla být jedním z důvodů jejich uplatnění se v barbariku.

Nálezy těchto mincí z prostředí barbarika nemohou vysvětlit proč se zde relativně masově vyskytují právě alexandrijské tetradrachmy, a nikoliv i jiné provinciální ražby. Tuto otázku mohou objasnit pouze detailní analýzy numismatických a archeologických pramenů z provincií. Výskyt alexandrijských mincí mj. v českých zemích je tedy reflexí dosud ne zcela jednoznačně vysvětleného jevu v římském sousedním prostředí. Na druhé straně jde však o důležitou indicii, že se příliv římských mincí do středoevropského barbarika, především ve 3. až 4. století, skutečně odehrával prostřednictvím římsko-germánského obchodu. Jiným způsobem se totiž analogický výskyt pro obě prostředí cizorodých mincí vysvětlit zřejmě nedá.

V kontextu dosavadního poznání úlohy alexandrijských mincí ve střední Evropě, jeví se depot z Polné jako mimořádný pramen. Dokládá, že se tyto mince dostávaly na domácí území i jako větší celky. Je totiž méně pravděpodobné, že by alexandrijská složka byla selektivně sestavena až v barbariku. Vztah majitele mincí k barbariku však naznačují další v nálezu zastoupené římské mince s delším časovým odstupem od nejmladší mince v depotu. Také samo místo nálezu v koridoru pozdější historické komunikace na česko-moravském pomezí, v oblasti bez dosud doloženého soudobého osídlení (*Měřínský 1990, 129–130*), naznačuje konkrétněji těžko doložitelnou vazbu mezi nálezem a komunikací.

Exkurz: Nálezy antických mincí v oblasti Českomoravské vrchoviny

Oblast Českomoravské vrchoviny v průběhu pravěku, stejně jako doby římské (1. až 4. století) až doby stěhování národů (konec 4. až asi polovina 6. století), nebyla zřejmě vůbec souvisle osídlena (*Měřínský 1990, 129–130*), a tak nálezy antických mincí⁷ představují prakticky jeden z mála hmotných dokladů přítomnosti člověka v tomto regionu. Jejich interpretace, zvláště z chronologického hlediska, je však značně obtížná. Doba jejich ražby se často znač-

⁷ Do přehledu nebyly zahrnuty nečetné nálezy keltských mincí – Leskovice (*Militký 1995, 35–36, č. 4, T. 1:3–10*) a Brtnice (*Nálezy I/1, 70, č. 143*). Detailní revize nálezového fondu antických mincí byla provedena v rámci grantového projektu GAČR – *Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách* (0063/404/2002) pro okresy Jindřichův Hradec, Pelhřimov a Havlíčkův Brod. Údaje vztahující se k nálezům z území okresů Jihlava, Žďár nad Sázavou a Třebíč byly čerpány většinou pouze z literatury a nemusejí vždy odpovídat skutečnosti.

ně liší od období jejich ukrytí či ztráty. V praxi to tedy znamená, že řada ražeb 1. až 3. století se mohla do země dostat až na sklonku doby římské, nebo dokonce až v době stěhování národů. Zvláště u jednotlivě nalezených mincí, které ve sledované oblasti tvoří naprostou většinu, nelze období jejich ztráty vůbec stanovit, resp. pouze *post quem* období ražby dané mince.

Až do nedávné doby byly antické mincovní nálezy z dobově neosídlených „periferních“ oblastí vnímány spíše jako nevěrohodné pseudonálezy. Teprve nové analýzy, především českého nálezového fondu (např. *Militký 2004*), naznačují, že import římských mincí do prostředí českomoravského barbarika byl velice intenzivní, a tím se i mince pocházející z neosídlených oblastí dostávají do zcela jiného pohledu. V některých případech pochopitelně nelze vyloučit, že část nálezů může skutečně patřit mezi tzv. pseudonálezy – tj. mince ztracené od pozdního středověku do nedávné minulosti, většinu z nich však lze zřejmě považovat za autentické. Tento předpoklad se týká také nálezů z oblasti Českomoravské vrchoviny. Většina z těchto nálezů zřejmě souvisí s trasami historických komunikací.

Také město Polná je situováno na českomoravském pomezí na Českomoravské vrchovině. Všechny původní zprávy uvádějí, že výše popsany depot byl objeven v blízkosti trasy středověké komunikace, tzv. Haberské stezky. Její trasa původně směřovala od Moravských Budějovic k Brtnici, později na Jihlavu. Archeologické nálezy naznačují, že v pravěku směřovala tato cesta k pozdějším Lukám nad Jizerou a dále k Polné (*Měřínský 1990, 130*).

Z území okresu Jihlava známe zatím jen nečetné nálezy antických mincí (tab. 3). Nález athénské tetradrachmy chronologicky souvisí ještě s osídlením doby laténské, je však otázka, zda tento nález je autentický. Pomineme-li výraznou koncentraci římských mincí z Telče a hromadný nález z Polné, je z tohoto regionu znám pouze bronzový follis Licinia I. z Brtnice.

Tab. 3: Nálezy antických mincí na území okresu Jihlava (Vysvětlivky: JN = nález jednotlivé mince; 4d = tetradrachma; AE = blíže neurčená bronzová mince; Fol = follis; ? = neznámý nominál; N = *Nálezy I/2*; N-J 1970 = *Nemeškalová-Jiroudková 1970*; P-Š-F 1992 = *Přichystal – Šebela – Franc 1992*).

	Lokalita	Panovník	Mincovna	Nominál / datace	Literatura
JN	Jihlava	Athény, město	<i>Atheny</i>	AR 4d / po 187 BC	N-J 1970
JN	Telč	Agrippa	?	AE / po 12 BC	N, č. 862
JN	Telč	Hadrianus	?	AE / 117–138	N, č. 968
JN	Brtnice	Licinius I.	?	Fol / 308–324	P-Š-F 1992, 23
JN	Telč	Constantinus I.	?	? / 306–337	N, č. 1244
Depot – 42	Telč	Claudius I. (2)	?	? / 41–54	N, č. 1294
		Nero (3)	?	? / 54–68	
		Vespasianus (1)	?	? / 69–79	
		Domitianus (1)	?	? / 81–96	
		Trajanus (2)	?	? / 98–117	
		Hadrianus (2)	?	? / 117–138	
		Antoninus Pius (12)	?	? / 138–161	
		Marcus Aurelius (2)	?	? / 161–180	
		Faustina II. (1)	?	? / +175	
		Trajanus Decius (3)	?	? / 249–251	
		Constantinus I. (4)	?	? / 307–337	
		Valens (3)	?	? / 364–378	
	Neurčitelné (6)	?	? / 69–79		

Kromě výše uvedených nálezů pochází z města Polná ještě další nález dosud nepublikovaný římské mince. Dne 15. 7. 1973 nalezla paní Anna Kubašková (+) na záhonu „*při rýpání*“ za domem čp. 2 vpravo u Dolní Brány jednu bronzovou ražbu, která se v roce 2004 stala majetkem Muzea Polná:

Řím-císařství, **Constans**, jako Caesar (333–337), mincovna: *Siscia*, AE redukovaný follis, 334–335
 Av.: FL CONSTANTIS BEA C, ověčené oděné poprsí Constanse doprava
 Rv.: GLOR-[IA EXERC-ITVS], v ex. •SIS•, dva stojící vojáci se štíty a oštěpy proti sobě, mezi nimi dvě standarty
 Lit.: *RIC* 7, 456, č. 238.
 1,939 g; 18,5 mm

U antických mincí objevených v městských intravilánech je zvýšené riziko, že některé z těchto nálezů mohou představovat tzv. pseudonálezy, které však lze jen ve zcela výjimečných případech spolehlivě odlišit od nálezů autentických. Toto konstatování platí také pro nový nález z Polné. Nicméně další výskyt římské mince v této lokalitě, navíc z 1. poloviny 4. století, je velmi zajímavý a může být také dalším dokladem lidských aktivit v mladší až pozdní době římské na území pozdějšího města.

Z území sousedního okresu Jindřichův Hradec známe dnes celkem 10 nálezů římských mincí (tab. 4). Kromě drobného hromadného nálezu z Dačic jde výhradně o jednotlivé nálezy. S územím Českomoravské vrchoviny tento region souvisí pouze svou východní partií a většina z uvedených nálezů odráží nálezovou situaci typickou pro jižní Čechy (souhrnně: *Militký 1995*).

Tab. 4: Nálezy antických mincí na území okresu Jindřichův Hradec (Vysvětlivky: JN = nález jednotlivé mince; DHN = drobný hromadný nález, tj. 2 až 4 mince; Thes = Thessalonica; D = denár; ? = neznámý nominál; AE = blíže neurčená bronzová mince; AE ant = bronzový antonianian; AE II = maiorina; AE III = centenionalis; AR = blíže neurčená stříbrná mince; N = *Nálezy I/2*).

	Lokalita	Panovník	Mincovna	Nominál / datace	Literatura
JN	Oldříš	Řím-rep., neurč. pan.	?	D ? / ?	Lang 1983, 42
JN	Česká Olešná	Tiberius	?	? / 14–37	N, č. 260
JN	Pístina	Trajanus	?	AE / 98–117	N, č. 338
JN	Obora	Antoninus Pius	?	D / 138–161	N, č. 409
JN	Jindřichův Hradec	Gallienus	?	? / 253–268	N, č. 565
JN	Kunžak	Constantius II.	<i>Thes</i>	? / 335–337	N, č. 684
DHN ? – 3	Dačice	Diocletianus	<i>Cyzicus</i>	AE ant / 295–299	N, č. 1270+1288
		Constantius Gallus	<i>Aquileia</i>	AE II / 352–354	
		Valentinianus I.	<i>Siscia</i>	AE III / 364–367	
JN	Otín	Řím-cís., neurč. pan.	?	D / ?	Veselý 1965, 72
JN	Lomnice nad Lužnicí	Řím-cís., neurč. pan.	?	AR / ?	N, č. 791
? – ?	Albeř – Terezín	Řím-cís., neurč. pan.	?	? / ?	Lang 1983, 41

Ojedinelé jsou nálezy římských mincí na území okresu Pelhřimov, odkud zatím známe pouze tři jednotlivé mince (tab. 5).

Tab. 5: Nálezy antických mincí na území okresu Pelhřimov (Vysvětlivky: JN = nález jednotlivé mince; D = denár; Fol = follis; AE – blíže neurčená bronzová mince; N = *Nálezy I/2*).

	Lokalita	Panovník	Mincovna	Nominál / datace	Literatura
JN	Počátky	M. Aurelius	<i>Roma</i>	D / 145–160	N, č. 395
JN	Počátky	Urbs Roma	<i>Siscia</i> ?	Fol / 330–346	N, č. 659
JN	Žirovnice	Řím-cís., neurč. pan.	?	AE / ?	Veselý 1965, 71

Z území okresu Havlíčkův Brod známe dnes celkem 9 nálezů římských mincí, přičemž ve třech případech šlo snad o drobné hromadné nálezy (tab. 6). Ačkoliv všechny nálezy již byly revidovány⁸, většina z nich zůstává zpětně neověřitelná a v některých případech může jít i o duplicitní údaje. Nejisté jsou např. zprávy o nálezech řeckých mincí (Chotěboř, Spytice) a nejasný je také soubor 11 částečně fyzicky identifikovatelných mincí z Chotěboře.

Tab. 6: Nálezy antických mincí na území okresu Havlíčkův Brod (Vysvětlivky: DHN = drobný hromadný nález, tj. 2 až 4 mince; JN = nález jednotlivé mince; ? = neznámý nominál; AE = blíže neurčená bronzová mince; D = denár; Ses = sestercius; Dp = dupondius; AE ant = bronzový antoninian; Fol = follis; N = *Nálezy I/2*).

	Lokalita	Panovník	Mincovna	Nominál / datace	Literatura
DHN ? – 2	Chotěboř	Řecko, bl. neurč. pan.	?	? / ?	N, č. 280
		Galba	?	? / 68–69	
JN	Nová Ves u Chotěboře	Galba	?	AE / 68–69	N, č. 278
DHN ? – 2	Nová Ves u Ch.	Galba	?	D ? / 68–69	Rous 1981, č. 1
		Vespasianus	?	D ? / 69–79	
JN	Zvěstovice	Julia Mamaea	?	Ses ? / 222–235	N, č. 518
JN	Zvěstovice	Julia Domna	<i>Roma</i>	D / 196–211	–
JN ? – 11	Chotěboř – okolí	Řím-rep.,	?	D / ?	N, č. 605
		Řím-rep., neurč. pan.	?	D / ?	
		Řím-rep., neurč. pan.	?	D / ?	
		Galba	?	Ses / 68–69	
		Nerva	?	Dp / 96–98	
		Faustina II.	?	Dp / 147–180	
		Julia Mamaea	?	Ses / 222–235	
		Gordianus III.	?	Ses / 238–244	
		Aurelianus	?	AE ant ? / 270–275	
		Maximianus Herculius	?	Fol / 286–308	
JN	Spytice	Diocletianus	<i>Siscia</i>	Fol / 301	N, č. 595
DHN ? – ?	Spytice	Řecko, bl. neurč. pan.	?	? / ?	N, č. 220+811
		Řím-cís., neurč. pan.	?	? / ?	
JN ? – ?	Ledeč nad Sázavou	Řím-cís., neurč. pan.	?	? / 3. stol.	Rous 1981, č. 27/V

Z území okresu Žďár nad Sázavou římské mince dosud nejsou vůbec známy, zajímavý je však výskyt dvou nálezů byzantských mincí ze 6. století (tab. 7).

Tab. 7: Nálezy antických mincí na území okresu Žďár nad Sázavou (Vysvětlivky: DHN = drobný hromadný nález, tj. 2 až 4 mince; JN = nález jednotlivé mince; Cons = Constantinopolis; Fol = follis; N = *Nálezy I/2*).

	Lokalita	Panovník	Mincovna	Nominál / datace	Literatura
DHN – 2	Žďár nad Sázavou	Anastasius I.	<i>Cons</i>	Fol / 512–517	N, č. 595
		Justinianus I.	<i>Cyzicus</i>	Fol / 546–547	
JN	Vysoké	Justinus II.	<i>Antiochia</i> ?	1/2Fol / 565–578	Halačka 1957

Ze západní a severní části území okresu Třebíč, regionu přiléhajícího k Českomoravské vrchovině, známe 12 nálezů (tab. 8). Jde především o drobné hromadné nálezy a depoty bronzových mincí. Většina z těchto nálezů nebyla dosud revidována. Vyšší nálezová kon-

⁸ viz pozn. 7.

centrace ve sledované oblasti odráží zřejmě skutečnost, že toto území již bezprostředně souvisí s intenzívně osídlenou oblastí Moravy, bohatou mj. na nálezy římských mincí.

Nejvýznamnějším mincovním nálezem z tohot regionu je depot ze Zašovic, odkrytý již v 18. století. Celkový počet nalezených mincí není znám; pouze jmény panovníků byly registrovány nejméně 4 solidy – Zenona (2 ks), Anastasia I. a Justiniana I. Nově byly ve sbírce Moravského muzea v Brně identifikovány dva solidy Justiniana I., které patrně rovněž pocházejí z tohoto významného nálezu (*Militký 2004*, 504, tab. 6:M 23/1–6, fototab. 3:2–3). Nejmladší mince z depotu byla ražena v letech 537–542 a naznačuje, že nález mohl být ukryt nejdříve ve 40. letech 6. století, tedy přibližně v době, kdy v českých zemích docházelo k etnické výměně obyvatelstva. Depot ze Zašovic představuje nejvýznamnější mincovní nález z doby stěhování národů v českých zemích.

Tab. 8: Nálezy antických mincí z území západní a severní části okresu Třebíč (Vysvětlivky: DHN = drobný hromadný nález, tj. 2 až 4 mince; JN = nález jednotlivé mince; ? = neznámý nominál; AE = blíže neurčená bronzová mince; D = denár; Sol = solidu; N = *Nálezy I/2*).

	Lokalita	Panovník	Mincovna	Nominál / datace	Literatura
DHN – 2/3	Třebíč	Vespasianus	?	? / 69–79	N, č. 929
		Trajanus (2?)	?	AE / 98–117	
Depot – ?	Třebíč, les Terůvky	Probus	?	? / 276–282	N, č. 1197
DHN – 3	Hostákov	C. I. Caesar	?	? / +44 BC	N, č. 1161
		Augustus	?	? / 27 BC–14	
		Gallienus	?	AE / 253–268	
DHN – 4	Třebíč	Faustina I./II.	?	AE / 138–180	N, č. 1228
		Constantinus I. ? (2)	?	AE / 307–337 ?	
		?	?	? / ?	
JN	Trnava	Constantinus I.	?	AE / 306–337	N, č. 1246
DHN – 3	Nárameč	Constantinus II. (2)	?	AE / 317–340	N, č. 1277
		Constans	?	AE / 333–350	
DHN – 2	Třebíč	?	?	? / ?	N, č. 1402
Depot – 5	Třebíč	?	?	? / ?	N, č. 1402a
? – ?	Ptáčov	?	?	? / ?	N, č. 1391
? – ?	Rudíkov	?	?	? / ?	N, č. 1392
? – ?	Trnava	?	?	? / ?	N, č. 1401
Depot – 6+?	Zašovice	Zeno (2)	?	Sol / 474–491	N, č. 1327+1329; Militký 2004, č. M 23/1–6
		Anastasius I.	?	Sol / 491–518	
		Justinianus I.	<i>Constantinopolis</i>	Sol / 527–537	
		Justinianus I.	<i>Constantinopolis</i>	Sol / 537–542	
		Justinianus I.	?	Sol / 527–565	

Závěrem lze shrnout, že nálezy antických mincí jsou v oblasti Českomoravské vrchoviny, s ohledem na rozsáhlost celého území, zatím pouze ojedinělé. Na druhé straně jde však o výjimečné hmotné prameny, které dokládají přítomnost člověka pro dobu římskou až počátek raného středověku v jinak neosídlené krajině. Většinu z nich zřejmě nelze vysvětlit jinak, než jako doklad užívání komunikačních koridorů nejpozději od doby římské. Přesněji interpretovat tyto nálezy, zvláště nálezy hromadné, které rozhodně nelze považovat za náhodné ztráty, zatím neumíme. Může jít např. o depozita související právě s užíváním komunikací.

Literatura a prameny

Anonym 1900: Hlavní inventář sbírek Spolku městského Musea na hradě Polné. Díl I, č. 1–4.400. Nepsaný rukopis. Muzeum Polná.

- BMC 16*: Poole, R. S. 1892: Catalogue of the Coins of Alexandria and the Nomes. London.
- BMC RE 4*: Mattingly, H. 1940: Coins of the Roman Empire in the British Museum. Antoninus Pius to Commodus. Volume IV. London.
- BMC RE 5*: Mattingly, H. 1975: Pertinax to Elagabalus. Volume V. London (reprint).
- Curtis, J. W.* 1956: The Coinage of Roman Egypt: A Survey. Chicago.
- 1957: The Tetradrachms of Roman Egypt. Chicago.
- Dattari, G.* 1901: Numi augg Alexandrini. Catalogo della collezione G. Dattari. Volume Primo.
- Droberjar, E.* 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Libri Praha.
- Förschner, G.* 1987: Die Münzen der Römischen Kaiser in Alexandriaen. Die Bestände des Münzkabinetts. Kleine Schriften des Historischen Museums Frankfurt am Main. Band 35.
- Geisen, A.* 1974: Katalog alexandrinischer Kaisermünzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln. Augustus–Trajan. Band 1. Opladen.
- Halačka, J.* 1957: Nález byzantské mince ve Vysoké (okr. Žďár nad Sázavou). Moravské numismatické zprávy. Duben 1967, 19.
- Jančo, M.* 2000: Nálezy římských a byzantských mincí v zbierke Mestského múzea v Čelákoviciach. Germánske osídlenie severnej časti okresu Praha-východ v dobe římskej a sťahování národov. Archeologie ve středních Čechách 4, 227–250.
- 2002: Nálezy alexandrijských tetradrachem v strednej Európe. Príspevok k poznaniu obchodných kontaktov Afriky prokonzulskej a Egypta so stredným Podunajskom v mladšej dobe římskej. Slovenská numizmatika 16, 11–40.
- Ječný, J.* 1928: Nález antických mincí u Polné. Numismatický časopis československý 4, 45–46.
- Jisl, L. – Nemeškalová-Jiroudková, Z.* 1971: Addenda et corrigenda k soupisu antických mincí ve Slezsku. Časopis Slezského muzea 20, 42–56.
- Kurz, K.* 1995: Úvod do antické numismatiky 2. Římské mince. Praha.
- Lang, H.* 1983: Das Neubistritzer Burgenland. Gmünd.
- Měřínský, Z.* 1990: Vývoj osídlení Jihlavska do 13. století. (Nástin). Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských 7, 129–141.
- Militký, J.* 1995: Nálezy keltských a antických mincí v jižních Čechách. Zlatá Stezka 2, Sborník Prachatického muzea, 34–67.
- 2000: Nálezový (?) soubor antických mincí ze Strážného (?), okr. Prachatice. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, České Budějovice, 87–96.
- 2004: Import zlatých římských a raně byzantských mincí do českých zemí v době římské až raném středověku. Archeologie ve středních Čechách 8, 505–536.
- v přípravě: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách.
- Milne, J. G.* 1971: Catalogue of Alexandrian Coins. University of Oxford. Ashmolean Museum. Oxford.
- MIR 18*: Szaivert, W. 1986: Moneta Imperii Romani 18. Die Münzprägung der Kaiser Marcus Aurelius, Lucius Verus und Commodus (161/192). Wien.
- MIR 47*: Göbl, R. 1993: Moneta Imperii Romani 47. Die Münzprägung des Kaisers Aurelianus (270/275). Wien.
- Nálezy I/1*: Radoměrský, P. 1955: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I/1. Praha, 33–84.
- Nálezy I/2*: Pochitonov, E. 1955: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I/2. Praha, 87–314.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z.* 1958: Ražby alexandrijské mincovny z prvních tří století n. l. v českých a moravských nálezech. Numismatický sborník 5, 45–53.
- 1958a: Nález egyptské mince na jižní Moravě. Numismatický sborník 5, 337.
- 1963: Římské mince v Čechách a jejich dějinný význam. Nепublikovaná kandidátská disertace. Praha.
- 1970: Athénská mince nalezená v Jihlavě. Numismatický sborník 11 (1969–1970), 179.
- 1974: K pramennému významu nálezů antických mincí v Českých muzejních sbírkách. Numismatické listy 29, 65–68.
- Preidl, H.* 1930a: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger. Erster Band. Die Kulturen. Kassel.

- 1930b: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger. Zweiter Band. Die Träger. Kassel. Přichystal, A. – Šebela, L. – Franc, A. 1992: Geologická charakteristika, přírodní poměry a nástin osídlení ve světle archeologie, in.: Polná 1242–1992. Polná, 9–26.
- Rérych, B. b.l.: Nálezy na Moravské pěšince polenské. Nepublikovaný rukopis. Muzeum Polná.
- RIC 3: Mattingly, H. – Sydenham, E. A. 1930: The Roman Imperial Coinage. Antoninus Pius to Commodus. Volume III. London.
- RIC 4/1: Mattingly H. – Sydenham, E. A. 1936: The Roman Imperial Coinage. Pertinax to Geta. Volume IV/1. London.
- RIC 4/3: Sutherland, C. H. V. 1949: The Roman Imperial Coinage. Gordian III. to Uranius Antoninus. Volume IV/3. London.
- RIC 7: Bruun, P. M. 1966: The Roman Imperial Coinage. Constantine and Licinius A.D. 313–337. Volume VII. London.
- Rous, P. 1981: Katalog pravěkých nálezů (okres Havlíčkův Brod). Zpravodaj. Krajské muzeum východních Čech. Hradec Králové.
- RPC 1: Burnett, A. – Amandry, M. – Ripollès, P. P. 1992: Roman Provincial Coinage. From the death of Caesar to death of Vitellius (44 BC–AD 69). Volume I. London – Paris.
- RPC 1 Sup.: Burnett, A. – Amandry, M. – Ripollès, P. P. 1998: Roman Provincial Coinage. Supplement I. London – Paris.
- RPC 2: Burnett, A. – Amandry, M. – Carradice, I. 1999: Roman Provincial Coinage. From Vespasian to Domitian (AD 69–96). Volume II. London – Paris.
- Savio, A. 1997: Katalog der alexandrinischen Münzen der Sammlung Dr. Christian Fridrich August Schledehaus im Kulturgeschichtlichen Museum Osnabück. Die Münzen des 3. Jahrhunderts. Septimius Severus–Domitianus. Band III. Osnabrück.
- Sear, D. R. 1982: Greek Imperial Coins and their values. The Local Coinages of the Roman Empire. London.
- Sejbal, J. ml. 1989: Hromadný nález římských folisů ze Svitav? Numismatický sborník 18, 11–17, Tab. I–IV.
- Skowronek, S. 1998: Imperial Alexandrian Coins. National Museum in Cracow. Catalogues of the Collection. Cracow.
- SNG Cop. 41: Christiansen, E. – Kromann, A. 1974: Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum. Alexandria–Cyrenaica. Vol. 41. Copenhagen.
- SNG Milano 13/2: Sylloge Nummorum Graecorum Italia. Civiche Raccolte Numismatiche. Aegyptus: Octavianus Augustus–Lucius Verus. Civiche Raccolte Numismatiche. Milano 1991.
- SNG Milano 13/3: Sylloge Nummorum Graecorum Italia. Civiche Raccolte Numismatiche. Aegyptus: Commodus–Galerius Caesar. Milano 1992.
- TIR 1986: Oliva, P. – Burian, J. – Nemeškalová-Jiroudková, Z. – Tejral, J.: Tabula Imperi Romani. Castra Regina. Vindobona. Carnvntvm. Academia Praha.
- Veselý, S. 1965: Nálezy římských mincí na Počátecku. Výběr prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 1, 70–72.
- Vogt, J. 1924: Die Alexandrinischen Münzen. Grundlegung einer alexandrinischen Kaisergeschichte. Band 1–2. Stuttgart.

Summary

Jiří Militký, A hoard of Roman coins from Polná (Jihlava district). Contribution to the role of Alexandrian coins in Central Europe

The hoard of Polná was found in 1862. Few details are known. It came to the Polná museum even in 1895. It was published for the first time by Josef Ječný (1928). Z. Nemeškalová-Jiroudková (1963, 462–474) finally discovered the fact, that the real number of preserved coins was higher comparing to the original publication. Nineteen of them have been preserved up to date and two of them have been known by description only. The hoard itself consists of two specific parts. Roman Imperial coins are represented by 4 specimens – *denarii* struck under Faustina Junior (No. 1) and Septimius Severus

(No. 2), *antoninianus* struck under Aemilianus (No. 3) and post-humous *antoninianus* struck under Aurelianus in the name of Claudius II Gothicus (No. 4). Alexandrian *tetradrachms* represent the second part of the hoard. They are the following: those struck under Elagabalus (No. 5), Philippus I (No. 6), Claudius II Gothicus (Nos. 7–10), Tacitus (No. 11), Probus (No. 12), Carinus (No. 13), Diocletianus (Nos. 14–16) and Maximianus Herculius (Nos. 17–20). Evidently, one large Alexandrian bronze remained undescribed (No. 21). The latest coin was struck in AD 289/290, and that is why the hoard could be buried some time at the turn of the 3rd and the 4th century, but more likely during the 4th century AD. The large interval in case of the mentioned coins of the hoard (AD 176/180–289/290) is typical for coin hoards of the 4th or the beginning of the 5th century found on Bohemian territory. The fact, that the core of the hoard, and paralelly its latest element, is exclusively represented by Alexandrian coins, is not typical for Central European Barbaricum.

Provincial coins play a special role in Roman import to the Czech lands – they represent a small group only. Coins of Egyptian Alexandria are most significant among them. There are 15 coins of 13 hoards registered up to date on Bohemian territory (Tab. 1). With exception for the Polná hoard, there are 10 coins of 9 hoards registered on Moravian territory (Tab. 2). Together with those of Polná, they represent 26 coins of 10 hoards. Alexandrian coins have been also found in various numbers in other parts of Barbaricum (Jančo 2002, 28–30). There are 80 coins of 33 hoards registered on German territory and at least 16 coins of 9 hoards in Poland. Suprisingly, Alexandrian coins have been frequented very little in Slovakia, in Romania and Ukraine. It is evident from this fact, that the concentration of Alexandrian coins on Bohemian territory is very high (41 coins of 23 hoards), and it is overthrown only by numbers of coins found in German Barbaricum, which is uncomparably larger on the other hand.

For having an idea about importance of Alexandrian coins in northern Roman provinces, their documentation in hoards is irreplaceable. This could be seen from tables published by M. Jančo (2002, 31–33). Only 22 single finds are known from Austrian territory. In Germany, between 82 and 92 coins have been found in 13 hoards. In Hungary, 64 coins of 35 individual hoards are registered. Five hundred coins are known from Switzerland in 14 hoards. Analyzing these numbers, we can assume Alexandrian coins not to play any significant role in coin circulation of northern Roman provinces. This corresponds with their financial character – these coins have been mentioned to be circulating locally in Egypt and not on the territory of the whole empire. Finds of Alexandrian coins inside the empire, but outside Egypt, prove their import via individuals, and not their legal transfer organized by the state. There were, surely, many ways of their transport to the northern sphere of the empire especially during the 3rd century AD – they could represent funds of military troops or money brought by re-settled people of the provinces. It is positive, that Alexandrian coins represented heterogenous and exotic element in provinces from Switzerland to Hungary, and this fact is important for understanding their occurrence in Barbaricum.

With the highest probability, these coins came to Barbaricum not directly from Egypt, but via northern Roman provinces. Unfortunately, we do not know the mechanism how these coins have been spread among Germanic tribes. Among other coin hoards in Barbaricum, Alexandrian coins represent, as well as in northern Roman provinces, a minority group. Identically, as in provinces, coins of the second half of the 3rd century AD predominate in hoards. Coins of copper alloy seemed not to be dealt as individual denominations in Germanic community, and it was not important if they were still valid in provinces. Bronze *folles* has started to be reduced in its weight since the beginning of the 4th century AD. In this situation, Alexandrian *tetradrachms* could really look like solid pieces and their formal appearance could effectively be the reason why they have been accepted in Barbaricum.

The hoard from Polná appears to be a very important source in context of research what role Alexandrian coins could play in Central Europe. It proves the fact, that these coins came to the mentioned territory as larger groups as well – it is unlikely, that Alexandrian coins have been mixed together as late as they came to Barbaricum. The place of the find itself, in corridor of the later historical route at the Bohemian-Moravian border, in area with no contemporary settlement discovered up to now, in greater detail points to a hypothetical link between the find and that later historically documented route.

UMAJJOVSKÁ MĚDĚNÁ MINCE Z ČELÁKOVIC (OKR. PRAHA-VÝCHOD)

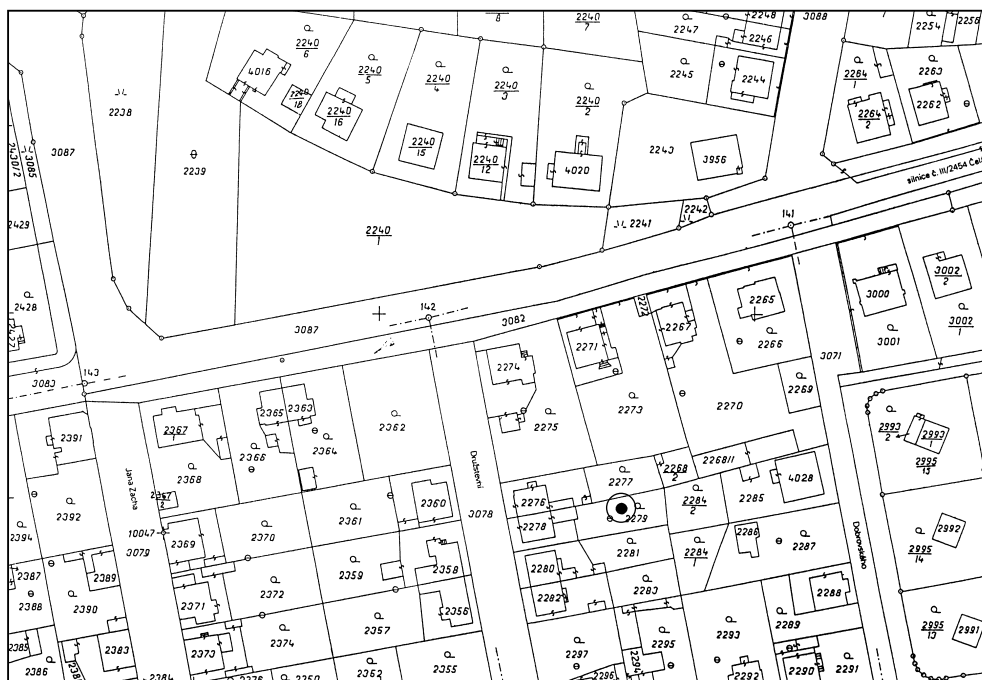
Příspěvek k nálezům raně středověkých islámských mincí v Čechách

Naďa PROFANTOVÁ – Vlastimil NOVÁK

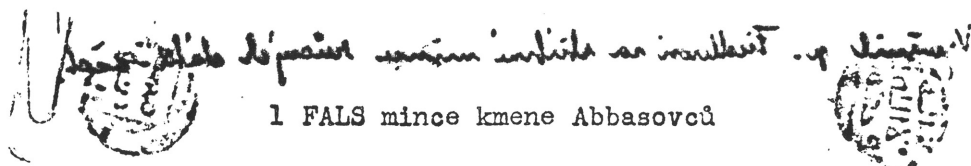
Roku 1970 byla náhodně objevena na ppč. 2279 v Družstevní ulici (čp. 729) panem O. Trmalem při rytí zahrady v Čelákovících u Prahy první určená raně středověká měděná islámská mince v Čechách (obr. 1). Nálezovou situaci prověřil a minci nechal určit J. Špaček, který také na nález upozornil (*Špaček 1975, 22*). Přesto tato důležitá informace nebyla dále vytěžena při hodnocení dálkových obchodních kontaktů a ani pro další souvislosti s problematikou oběživa na českém a moravském území 8. a 9. století. Nejpravděpodobnějším vysvětlením pro tuto skutečnost je fakt, že informace nebyla zveřejněna v numismatickém periodiku a navíc nedisponuje kvalitním a spolehlivým vyobrazením.

Minci získal arabista dr. Milan Fiedler, syn technika Zdeňka Fiedlera z Prahy, zaměstnance Archeologického Ústavu AV ČR. Dle osobní informace dr. Fiedlera se mince již v jeho majetku nenachází a další informace o ní nejsou k dispozici.

Jediné vyobrazení (frotáž?) mince se objevuje na kopii kartotéčního lístku s následujícím strojepisným textem: „*I FALS mince kmene Abbasovců. Arabská mince Abbasovců ražena kolem roku 750 po Kr. Na rubu i na lici mince je raženo orientální písmo. Mince je ražena z mědi o síle as 3,5 mm a o průměru asi 17 mm. Určeno v Nár. museu.*“ (obr. 2)

Obr. 1: Plánek výseku Čelákovic s vyznačením místa nálezu mince (černou tečkou).

Arabská mince Abbasovců ražena kolem roku 750 po Kr.
Na rubu i na líci mince je raženo orientální písmo.
Mince je ražena z mědi o síle asi 3,5 mm a o průměru
asi 17 mm.

Určeno v Nár. museu.

Obr. 2: Kopie kartotéčního lístku s vyobrazením a prvotním nesprávným určením čelákovické mince.

V horní části lístku se nachází v negativní formě (při kopírování se prosvítíl popis na rubu lístku) rukopisný text: „Vyměnil p. Fiedlerovi za stříbrné mince různých států střed.“ S největší pravděpodobností se držitel mince obrátil o určení do numismatického oddělení Národního muzea, o čemž svědčí finální část textu na lístku. Kdyby se obrátil na specializované pracoviště Náprstkova muzea, objevilo by se tam zajisté jméno této instituce a navíc tehdejší tamní numismatická kurátorka dr. J. Štěpková (1926–1997), specialista na umajjovské mincovnictví, by dozajista nepoužila termín „orientální písmo“, když šlo o arabštinu, nebo „kmene Abbasovců“, když šlo o dynastii, navíc by jistě nezaměnila jasně umajjovskou minci za abbásovskou. Lze se tedy důvodně domnívat, že text je zápisem ústního určení z numismatického oddělení Národního muzea, jak si jej zaznamenal tehdejší držitel mince (O. Trmal či J. Špaček ?), neboť nebylo a není běžnou praxí Národního muzea vydávat takováto dobrozdání. Nesprávná informace o určení čelákovické mince je pak dále v literatuře používána ve formě, v jaké se objevuje na kartotéčním lístku (Charvát 1998, 29; též Hunka 2002, 188).

Nalezená mince byla tedy dle výše uvedeného textu na kartotéčním lístku ražena z mědi či bronzu, o síle asi 3,5 mm a průměru asi 17 mm. Její váha nebyla dokumentována (se znalostí hustoty mědi je hypotetická hmotnost 6,27 g). Na líci je v tečkovaném čtverci a tečkovaném okruží třířádkový arabský nápis: *لا اله الا الله / وحده* („Není boha / kromě Alláha / jediného“). Rub při stejném uspořádání obsahuje následující nápis: *محمد / رسول / الله* („Muhammad / jest Posel / Boží“). Nominál opravdu nese název *fals* (pl. *fulús*) a mince postrádá název mincovny a vročení. Patří mezi nejranější formy poreformních, typově čistě islámských (pouze nápisy bez dalších obrazů), umajjovských měděných ražeb syro-palestínské oblasti. S. Album dle nejnovějších poznatků islámské numismatiky tyto ražby řadí do období AH 78–85 / AD 698–705 (Album 1998, 22, no. A153). Typově nejbližší vyobrazení přináší ve svém katalogu J. Walker, který cituje zdroje sbírky Britského muzea v Londýně a mince z archeologických výzkumů na předovýchodní lokalitě *Antiochia ad Orontem* (Wal-

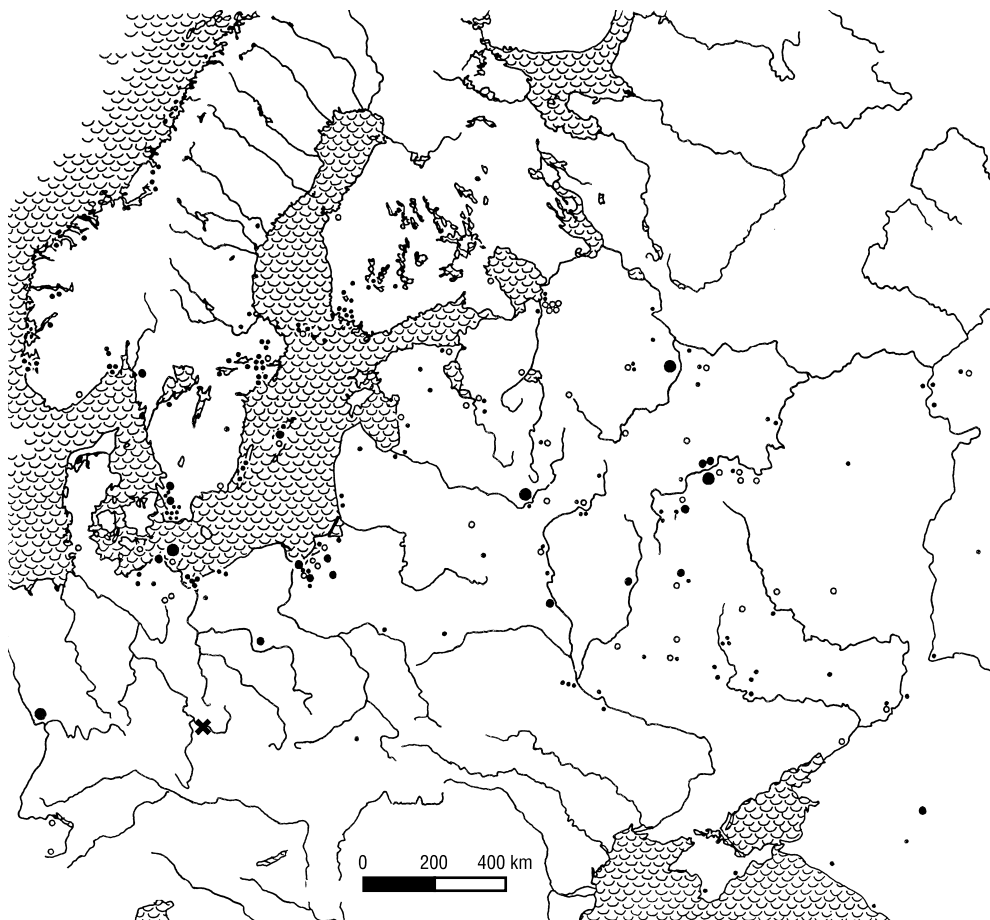
Obr. 3: Umajjovský fals bez udání mincovny a ročníku, vlevo skutečná velikost (podle: Walker 1956, 206, no. 610, Pl. XXIII).

Obr. 4: Umajjovský fals bez udání mincovny a ročníku typu Walker (1956), 206, no. 610, Pl. XXIII – srovnávací exemplář ze sbírky Náprstkova muzea, vlevo skutečná velikost (inv. č. N 4684).

ker 1956, 206, no. 610, Pl. XXIII; obr. 3). Velmi důležitým údajem z výše uvedeného kartotéčního lístku je tloušťka mince (3,5 mm), která jednoznačně indikuje umajjovské určení (pozdější abbásovské *fulús* měly o poznání tenčí střížek a řádově poloviční hmotnost). Potvrzením této atribuce je i mince téhož typu uchovávaná v numismatické sbírce Náprstkova muzea (inv. č. N 4684, antikvární výkup z roku 1965 – obr. 4) s následujícími parametry: tloušťka 3,8 mm, průměr 16,4 mm, resp. 17,3 mm (avers, výška a šířka), hmotnost 6,04 g.

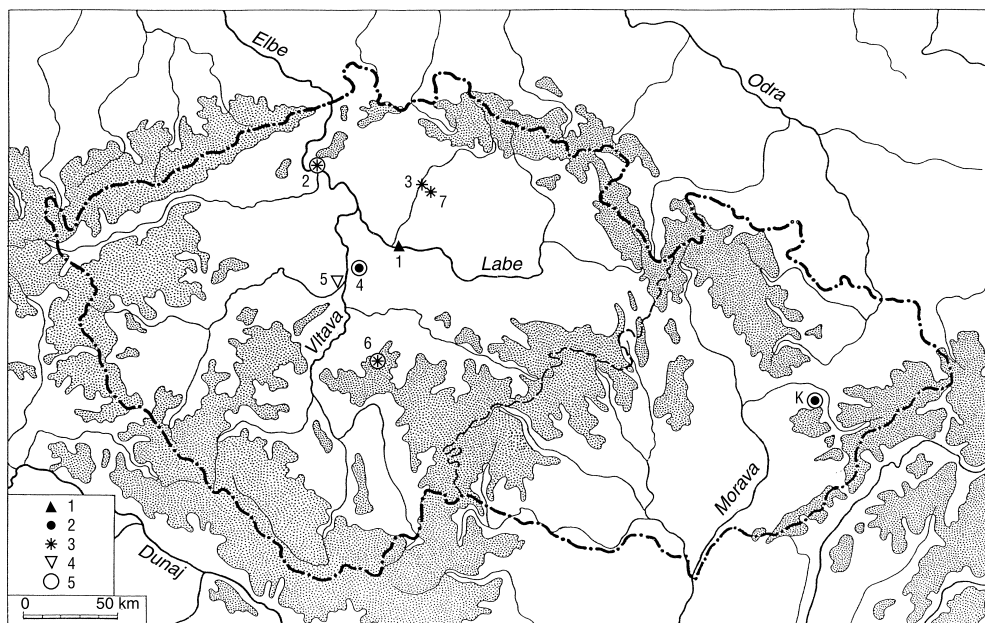
Islámské mince se na evropském teritoriu objevují od 8. do 11. století v souvislosti s obchodem, jehož subjekty byly území severovýchodní Evropy a muslimský chalífát. Pro Východ levné stříbro přinášelo v Evropě vyměněné za žádané zboží (luxusní suroviny, otroci) obrovské zisky. Nálezy mincí dokumentují rozšíření islámských ražeb od Pobaltí po Německo, od Švédska po Británii a Island. V depotech šlo v drtivé většině o stříbrné mince evropské, islámské a neislámské provenience a jejich zlomky, neboť veškeré transakce probíhaly ve váženém kovu (Štěpková 1956; táž 1968). V rámci zmíněného období se skladba nálezů historickým řazením i proveniencí importovaných mincí lišila. Mince sásánovské Persie, které byly co do kvality stříbra a hmotnosti podobné pozdějším typicky islámským importům, se přes volžský bazén šířily spolu s mincemi islámskými do Ruska a od 8. století dále na sever (a to i po reformě chalify Abd al-Malika 696/7, která zavedla ikonograficky a epigraficky čistě islámský typ mince – tzv. „*kúfický typ*“, se kterým sásánovské mince obíhaly souběžně). Ryze islámská složka pak v nálezech proporcčně dominovala až do začátku 11. století. V průběhu 10. století byla důležitou, zejména pro Švédsko typickou, příměsí složka byzantská. Od konce desátého století začalo islámských mincí v nálezech ubývat, až je od počátku 11. století zcela nahradily evropské mince denárového typu (Novák 1996). Za příčiny tohoto jevu zvaného „*islámská stříbrná krize*“ bývá označována ztráta islámských ložisek v Arménii a Zarafšanu, jakož i značně snížená poptávka po tomto kovu v Evropě

Obr. 5: Mapa rozšíření arabských mincí z 8. a 1. poloviny 9. století (stav z počátku 80. let 20. století). Čelákovice označeny křížkem. Vysvětlivky: 1. Velké plné kolečko – depoty s podílem arabských mincí 50–100% (váha depotu nad 1 kg); 2. Malé plné kolečko – depoty s váhou pod 1 kg; 3. Prázdné kolečko – neznámá váha depotů; 4. Plná tečka – ojedinelá mince. (podle: Herrmann 1982)

(otevření nových dolů v centrální Evropě, zákaz rozšiřujícího se křesťanství prodávat vlastní obyvatelstvo do otroctví – Noonan 1991). Provenienční struktura nálezů islámské složky v Evropě se v časovém horizontu měnila. Do začátku 9. století převažovaly mincovny ze západu chalífátu (Afrika, al-Andalus). O sto let později tyto mince téměř zmizely a byly plně nahrazeny abbásovskými mincemi z asijských mincoven spolu s mincemi středoasijskými. Až do druhé poloviny 10. století pak v nálezech nabyly vrchu středoasijské mince sámánovské, vystřídané posléze na přelomu 10. a 11. století ražbami bújovskými a zijárovskými (Novák 1996, 77).

Mapa nálezů islámských mincí před polovinou 9. století (obr. 5) ukazuje jejich značnou koncentraci především při ústí Visly, Odry, v jižní Skandinávii a na Gotlandu. Abbásovská mince z konce 8. století datuje vznik Birky (Herrmann 1982, Abb. 120). Větší počet nálezů byl zjištěn též v Podněpří. Čelákovické mince je prostorově nejbližší objev abbásovského *falsu* z úpatí Bratislavského hradu, raženého v roce AH 181 / AD 797 (17 mm, 3,364 g – Hunka 2002, 188)!, nalezeného spolu s pozdně římským bronzem císaře Arcadia (AD 395–408) z mincovny

Obr. 6: Rozšíření arabských a sásánovských mincí v Čechách: 1. Čelákovice (okr. Praha-východ); 2. Litoměřice (či okolí); 3. Mladá Boleslav; 4. Praha-Kanálka; 5. Praha-Radotín; 6. Radice (okr. Beroun); 7. Řepov (okr. Mladá Boleslav); K. Keč největší depot s arabskými mincemi na území ČR (Morava nebyla zpracována, jen vyznačen depot s největší koncentrací arabských mincí v ČR). Vysvětlivky (mince v jednotlivých nálezech): 1. Mince umajjovská (8. stol.); 2. Zlomky blíže neurčených mincí (10.–11. století ?); 3. Blíže neurčená zlatá mince; 4. Zlomek sásánovské mince (zač. 10. století); 5. Stříbrná mince sásánovská (6. století); 6. Nespecifikovaná mince jako součást depotu; 7. Nespecifikované mince z depotu.

Alexandria (17 mm, 1,81 g – *Hunka 2002*, 188). Další nález stříbra byl registrován na severovýchodě v Malopolsku (jihovýchodně od Krakova), na západě pak depot mincí u soutoku Mohanu s Rýnem. Většinou se však jednalo o mince stříbrné, které se dostaly na zmíněná území zřejmě z Pobaltí, počínaje druhou polovinou 9. století. Pouze ve dvou depotech s arabskými mincemi 7.–8.stol. byly nalezeny mince Karla Velikého, u Prerowa šlo o 2 mince spolu se 74 arabskými. V jednom z posledních zpracování je graficky a názorně prezentována struktura depotů mincí uložených v 9. století v jižním Pobaltí, kde je zachycen i Prerow a Ramsowo s mincemi 7. a 8. století (*Brather 1999*, Abb. 3:1, 2). Za daných okolností je obtížné si představit, že by bronzová drobná mince sloužila v sousedství stříbra k nějaké výrazné tezauraci, když byla osamocena.

České teritorium svými nálezy islámských mincí (obr. 6) potvrzuje obchodní kontakty s Pobaltím po liniích Labe / Odra / Visla. Islámské ražby představují v těchto vícesložkových nálezech doplňující element a objevují se zejména ve fragmentární podobě, často spolu se šperky a slitky. V absolutních číslech relativně malý počet islámských mincí v nálezech na zmiňovaném území dokládá, že se tento materiál sem dostal jako sekundární import ve srovnání s okolními oblastmi, které obchodu s Východem dominovaly (*Štěpková 1964*). Na českém území registrujeme nález „sekaného stříbra z mincí kúfických a ozdob orientálních“ z Litoměřic² (*Nález II/1*, č. 1437). Zpráva o „arabských mincích“ z Řepova u Mladé Bole-

¹ Foto viz Slovensko č. 3–4/1999, 68 nebo Lidové noviny 29. 7. 1999.

² Mince 10.–11. století (?) nalezená „u Litoměřic“. Informaci získal J. L. Píč roce 1892 od Eduarda Fialy.

slavi je neúplná (*Nálezy III/1*, č. 1647), jakož i ta o nálezu „zlaté arabské mince s kufickými nápisy“ přímo z Mladé Boleslavi³ (*Nálezy III/1*, č. 1539). Stříbrná arabská mince o váze 3,40 g je zmíněna v souvislosti s přestavbou domu čp. 3 pana V. Dvořáka v Radici u Smilkova (okres Benešov) jako součást hromadného nálezu 45 mincí (*Smolik 1898–1899*, 631–632). Pokud jsou předchozí zprávy věrohodné (obr. 6), nelze zřejmě dodatečně určit časové zařazení zmíněných mincí, avšak nejpravděpodobnější je jejich datování do 10. století či doby ještě pozdější. Výjimečně přesnější informaci můžeme získat z určení jediného zlomku pocházejícího z denárového depotu v pražské Kanálské zahradě, dnes ulice U kanálky v Praze 2-Vinohradech (*Nálezy III/1*, č. 1473), které hovoří o sámánovské ražbě z počátku 10. století (*Štěpková 1964*, 115).

Specifickým případem je denárový nález z Kelče (*Nálezy III/1*, č. 1652; *Štěpková 1957; táž 1964; Turek 1962*), který obsahoval 786 dirhamových fragmentů, ražených v intervalu od počátku 9. století do konce 10. století. Pro Slovensko pak je typická absolutní převaha mincí sámánovských ražených v první polovině 10. století, které se sem dostaly pravděpodobně až v souvislosti s příchodem Maďarů, což pro celou Karpatskou kotlinu představuje časové vymezení mezi koncem 9. století a první polovinou 10. století (*Kovács 1989; Nevižánsky 1980; Štěpková 1964; Točík 1968*, tab. 22:15,16; 28:8).

Pro zařazení čelákovické mince do kontextu nálezů islámských mincí na území Čech a Moravy je vhodné zmínit také mince sásánovské z téhož teritoria, neboť jak již bylo zmíněno výše, tyto ražby se pro svou jakost objevovaly v depotech společně s mladšími mincemi islámskými. Jde především o nález ořezané mince z Uherského Brodu, datované rokem 577 (*Nálezy I/2*, č. 1330; *Novák – Militký 2000*, no. 802) a údajný nepublikovaný nález z Prahy-Radotína, datovaný rokem 597 (*Novák – Militký 2000*, no. 803). Tyto mince byly sice raženy v 6. a 7. století, leč běžně byly součástí nálezů prokazatelně uložených do země ve století desátém a později (*Štěpková 1962*).

Pro interpretaci čelákovického nálezu je velmi důležitou analogií popis situace v evropském Rusku a přilehlých oblastech (*Noonan 1974*). Středověké islámské měděné mince (*fulús*) se objevují v nálezech obsahujících kufické a sásánovské stříbrné mince zřídka a když, tak v jednotlivých kusech (10 případů z analyzovaných 572 – a žádné umajjovské mince); nacházejí se na periferii oblasti s výskytem kufických depotů; většinou mají ornamentální či konmemorativní funkci, nikoli oběžnou; byly vyloučeny z obchodu s Ruskem a přilehlými oblastmi ze stejných důvodů, z jakých se neobjevují v depotech na islámském území – byly to drobné mince, nízké oběžné hodnoty, jež nemohly soupeřit s masivním oběhem stříbrných dirhamů a jejich zlomků. V tomto světle lze čelákovický nález hodnotit jako izolovaný, náhodný a rozhodně nedokumentující mechanismy fungování oběživa vznikem daného či následného období. Je třeba jej chápat jako výlučně archeologický, pouze lokálně a omezeně interpretovatelný artefakt. Navíc vyloučit samozřejmě nelze ani archeologizaci zcela nejnovějšího data.

Pro 8. století, někdy právem nazývaným temným stoletím našeho raného středověku, nemáme k dispozici písemné zprávy ani jasně dokumentované numismatické nálezy. Z tohoto důvodu má nález z Čelákovic velký význam. Z hlediska chronologie je však nutno vzít na vědomí skutečnost, že se do Čech mohla mince dostat s jistým zpožděním, se značnou pravděpodobností snad až v 9. století. Čelákovice leží na Labi, důležité komunikační tepně, nedaleko hradiště Toušeň, odkud jsou známy nálezy předmětů, vyrobených ve vzdálenějších oblastech (bronzová přezka z avarského kulturního okruhu a tři železné ostruhy s háčky, nichž patrně alespoň jedna byla vyrobena v předvelkomoravských Mikulčicích – *Profanto-*

³ Mince je údajně uložena v Národním muzeu v Praze.

vá 1992, Taf. 7:1; *táž* 1994, 62–64, obr. 4:2, 3; *Profantová – Špaček 2003*) a datovaných do 8. století. Prolamovaná bronzová ozdobná destička od dvoudílné přezky byla nalezena i na předhradí pozdějšího hradiště ve Staré Boleslavi, její původ je nutné hledat také v avarském kulturním okruhu (*Boháčová – Profantová – Špaček 1998*). Proti toku Labe je zapotřebí zmínit alespoň Libici a Staré Badry, na obou lokalitách se setkáme s importy rovněž již z 8. století (*Profantová 1992*, Taf. 5:1, 3, 4; 7:4). Opomenout nelze ani Kolín s koncentrací importů z 9. století v knížecím hrobě (*Lutovský 1996*). Z vlastních Čelákovíc je doloženo pohřebiště z 9. až 1. poloviny 10. století a sídliště z téže doby východně od dnešní tvrze, i odjinud známe ojedinělé nálezy z téže doby (*Špaček 2003*). Nepřímo tedy i nález mince z Čelákovíc ukazuje na význam labské vodní cesty dříve, než se obvykle předpokládá, nejspíše již od průběhu 8. nebo 9. století.

Literatura

- Album, S. 1998*: A Checklist of Islamic Coins. Santa Rosa CA (USA).
- Boháčová, I. – Profantová, N. – Špaček, J. 1998*: Kování avarského původu ze Staré Boleslavi. Archeologie ve středních Čechách 2, 341–348.
- Brather, S. 1999*: Frühmittelalterliche Dirham-Schatz und Einzelfunde im südlichen Ostseeraum. In: Brather, S. – Bücker, Ch. – Hoepfer, M.: Archeologie als sozialgeschichte. Festschrift für H. Steuer zum 60. Geburtsag, 179–197.
- Herrmann, J. 1982*: Wikingen und Slawen. Berlin.
- Hunka, J. 2002*: Arabský bronzový fals z konca 8. stor. z Bratislavy. Slovenská numizmatika 16, 188–190.
- Charvát, P. 1998*: Dálkový obchod v raněstředověké Evropě (7.–10. století). Brno.
- Kovács, L. 1989*: Münzen aus der ungarischen Landahmezeit. Budapest.
- Lutovský, M. 1996*: Kolínský knížecí hrob: Ad fontes – Fürstengrab von Kolín: Ad fontes. Sborník Národního muzea v Praze, Řada A 48, 37–76.
- Nálezy I/2*: Pochitonov, E. 1955: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl. Praha, 87–314.
- Nálezy III/1*: Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového (10.–12. století). In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha, 7–73.
- Nevizánsky, G. 1980*: K významu a vypovedacej schopnosti mincí v staromaďarských hrobech. Slovenská numizmatika 6, 121–130.
- Noonan, T. S. 1974*: Medieval Islamic Copper Coins from European Russia and surrounding Regions: The Use of the *Fals* in Early Islamic Trade with Eastern Europe. Journal of the American Oriental Society 94, no. 4, 448–453.
- 1991: The Origins of the Silver Crisis in the Islamic World: the Numismatic Evidence. In: XIth Int. Numismatic Congress. Abstract of Papers. Bruxelles, 114.
- Novák, V. 1996*: Evidence of the Islamic Coins in Early Medieval Middle and North Eastern Europe. In: P. Charvát – J. Prosecký (eds.): Ibrahim ibn Yaqub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, Proceedings of the International Colloquy, 25–29 April 1994. Praha, 74–77.
- Novák, V. – Milítký, J. 2000*: Numismata Orientalia Regni Bohemiae – Corpus *Sasanicus*. Prague. (CD ROM, viz též www.aconet.cz/npm)
- Profantová, N. 1992*: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim (eds.): Awarforschung II. Wien, 605–801.
- 1994: K nálezům ostruh z konce 7. – 9. stol. v Čechách. In: J. Fridrich – J. Klápště – P. Vařeka (eds.): Mediaevalia Archaeologica Bohemica 1993. Památky archeologické – Supplementum 2, 60–85.
- Profantová, N. – Špaček, J. 2003*: Příspěvek k poznání raně středověkého osídlení v Toušeni (Lázně Toušeň), okr. Praha-východ. Archeologie ve středních Čechách 7, 509–529.
- Smolík, J. 1898–1899*: Dva nálezy mincí. Památky archeologické 18, 631–632.

- Špaček, J. 1975: Čelákovice. Výzkumy v Čechách 1971. Praha, 22.
- 2003: Z dávné minulosti Čelákovic a jejich okolí. Čelákovice.
- Štěpková, J. 1956: Über das Wesen und die Funktion der Dirhamenbruchstücke. In: *Charisteria Orientalia Ioanni Rypka*. Praha, 329–337.
- 1957: Islámské stříbro z nálezů v Kelči na Moravě, *Numismatický sborník* 4, 73–96.
- 1962: The Islamic Silver Coin-Hoard from Wischendorf (Wismar). *Annals of the Náprstek Museum* 1, 131–158.
- 1964: The Structure of the Finds of the Islamic Silver Coins in the Territory of Czechoslovakia. *Annals of the Náprstek Museum* 3, 113–128.
- 1968: Agio stříbra v obchodních stycích islámského Východu a zemí severovýchodní Evropy v 9. – 11. stol. *Acta I. Miedzynarodowy kongres Archeologii Slowianskiej*. Vol. III. Warszawa, 154–159.
- Točík, A. 1968: *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. Bratislava.
- Turek, R. 1962: Zlomkové stříbro z Kelčského nálezů. *Numismatický sborník* 7, 83–17.
- Walker, J. 1956: *A Catalogue of the Arab-Byzantine and Post-Reform Umayyad Coins*. London.

Summary

Nada Profantová – Vlastimil Novák, A Umayyad copper coin from Čelákovice (Prague-East district). Contribution to finds of early medieval Islamic coins in Bohemia

That copper coin found in 1970 at Čelákovice (Prague district) seems to be the only Umayyad *fals* discovered on the territory of the Czech Republic (Fig. 1). Wrongly attributed as Abbasid, it has kept appearing in numismatic references up to date (*Charvát 1998; Hunka 2002*). The coin itself, unfortunately, has not been preserved, but its image on a paper card given by the National Museum numismatic staff to the original owner offers us a satisfying opportunity of attribution (Fig. 2). It is, no doubt, an anonymous Umayyad issue, dated between AD 698 and 705 (*Album 1998*, no. A153; *Walker 1956*, no. 610). Another similar specimen is preserved as a part of the Náprstek Museum numismatic collection (Fig. 4). European coin hoards and single finds dated back to the first half of the 9th century are quite rare and they are mainly concentrated around the river-mouth of Vistula and Oder, in southern Scandinavia and Gotland, with very few coppers reported (Fig. 5). Not very big in number, Czech hoards and single finds of Islamic silver (gold) and Sasanian coins represent a connection with the Baltics, especially for the period of the 10th – 11th century (Fig. 6): 1 – Čelákovice, Prague district (one Umayyad copper coin, 8th cent.), 2 – Litoměřice and surrounding area (unknown number of fragments of unspecified Islamic silver coins, 10th–11th century?), 3 – Mladá Boleslav (one unspecified Islamic gold coin), 4 – Prague-Kanálka (one fragment of Samanid dirham, beginning of the 10th century), 5 – Prague-Radotín (one Sasanian silver coin, 6th century), 6 – Radice, Benešov district (one unspecified Islamic silver coin as a part of a hoard), 7 – Repov, Mladá Boleslav district (unknown number of unspecified Islamic silver coins as a part of a hoard). No direct connection with Moravian and Slovakian hoards exists (*Štěpková 1964*). There is no comparative situation for finds of Islamic *fulūs* on European territory, with one exception for Russia (*Noonan 1974*), where they appear at very few of the sites containing Islamic and Sasanian coins; their finds are located along the periphery of these areas where most Islamic coin finds occur and they had primarily an ornamental and commemorative function rather than a monetary value. Under these circumstances, we can accept the find from Čelákovice as a local archeological artifact, limited as a source of interpretation. Still, this coin is very important for the early medieval history of the Elbe basin, nevertheless, we must admit the speculation, that it could be imported there later, during the 9th century. Čelákovice is located on the river Elbe and reasonable number of other non-numismatic archeological objects, connected with period between the 8th and late 10th century, has been discovered at surrounding sites, such as Toušeň, Stará Boleslav, Libice, Staré Badry, Kolín, or Čelákovice itself (see entries under Boháčová, Lutovský, Profantová, Špaček). Consequently, the Umayyad *fals* from Čelákovice points to the historical importance of the mentioned river route even earlier than expected – during the 8th or the 9th century.

KULT SVATÉHO VÁCLAVA A SVATÉHO VOJTĚCHA PRIZMATEM RANĚ STŘEDOVĚKÝCH POLSKÝCH MINCÍ*

Stanisław SUCHODOLSKI

O svatém Vojtěchovi a jeho kultu, především ve vztahu k velkému jubileu tisíce let od jeho smrti, bylo napsáno již velmi mnoho. K danému tématu byly využívány nejrůznější prameny, a to jak tradiční – psané, tak prameny nové – hmotné, získané archeologickými výzkumy. Mezi nimi se rovněž uplatnily mince, jež mají – jak známo – charakter pramenů psaných, ikonografických i hmotných.¹ Avšak zdá se, že prozatím nebylo pověřeno všechno a že existují možnosti obohatit naše znalosti prostřednictvím numizmatického materiálu. Jeho hodnota spočívá v tom, že je ho zpravidla možné mnohem lépe situovat v čase a prostoru než prameny ostatní. Díky tomu můžeme mince s motivy, jež nás zajímají, zařadit do řad mincovních typů jednotlivých panovníků. Zároveň nám to umožňuje sledovat jak rozvoj kultu svatého Vojtěcha, tak jeho zánik. Domnívám se, absence znamení úcty projevované svatému patronovi je stejně zajímavá jako její propagování. Jiný aspekt této problematiky, jehož se dotknu pouze okrajově, se týká vztahu svatovojtěšského a svatováclavského kultu, protože rovněž v tomto případě nám mohou do jisté míry pomoci numizmatické prameny.

Po zjištěních, k nimž dospěla Zofia Kozłowska-Budkowa, se zdá být velmi pravděpodobné, že prvním slovanským patronem nedávno christianizované polské země nebyl svatý Vojtěch, nýbrž svatý Václav.² Autorka vyšla z teze, že krakovská katedrála nebyla původně zasvěcena Kristu Spasiteli, nýbrž svatému Václavovi. Iniciátorem tohoto kultu byl dle jejího soudu Boleslav Chrabrý, z matčiny strany vnuk bratra svatého Václava. Za datum *ante quem* šíření kultu prostřednictvím polského knížete považuje rok 997, tzn. datum smrti svatého Vojtěcha, zároveň však připouští možnost, že Boleslav své snažení započal již v roce 995, či dokonce ještě dříve, „*kdy byl svatý Václav společně se svatou Ludmilou prozatím jediným domácím a římskou církví oblíbeným patronem*“. Autorka zároveň poukázala na prokazování úcty svatému Václavovi Slavníkovci, známému z života svatého Vojtěcha od Bruna z Querfurtu.³ Za nejvíc pravděpodobné tak můžeme považovat, že právě oni přivedli Boleslava Chrabrého na myšlenku vybrat si za svatého patrona Václava, a možná mu i pomáhali v jejím uskutečnění.

* Toto je aktualizovaná a doplněná verze mé studie *Kult św. Wacława i św. Wojciecha przez pryzmat polskich monet z wczesnego średniowiecza*, in: Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych: (Wydawnictwo Naukowe „Semper“), Warszawa 2000, s. 87–102.

¹ Srov. například *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*, red. K. Śmigiel, Gniezno 1992; *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej. Antologia tekstów*, zpracoval G. Labuda, Warszawa 1997; *Adalbertus. Wyniki programu badań interdyscyplinarnych*, red. P. Urbańczyk, Warszawa 1998; B. PASZKIEWICZ, *Święty Wojciech i monety*, in: Środkowoeuropejskie dziedzictwo Świętego Wojciecha, red. A. Barciak, Katowice 1998, s. 293–305.

² Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Który Bolesław?*, in: Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin, Warszawa 1960, s. 86–89.

³ „Sexto die in uigilia preciosi martyris Ventizlauri bella incipiunt. Honorare festum ignorant; nichilominus et sabbato certatim insistent, qui dulcia scelera tamquam epulas amant; nec iuuat quod urbani diem sanctum uenerari petunt, contra quos forenses superbie uerba iaculant: Si, inquit, uester sanctus est Uentizlaurus, noster utique est Bolizlaurus.“ *S. Adalberti pragensis episcopi et martyris uita altera auctore Brunone Querfurtensi*, c. 21, Mon. Pol. Hist. s.n. IV,2, ed. J. Karwasińska, Warszawa 1969, s. 27 – *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, Warszawa 1966, s. 131.

Obr. 1. Boleslav Chrabrý, denár s nápisem VENCIEZLAVVS – revers, průměr cca 20 mm (foto S. Suchodolski).

Již před téměř čtyřiceti lety jsem se pokusil podpořit teze Zofie Kozłowské-Budkové prostřednictvím numizmatických pramenů.⁴ Jedná se o denáry, jež mají z jedné strany nápis VENCIEZLAVVS (obr. 1) a z druhé strany poškozenou legendu RCTL[]VVS, kterou můžeme interpretovat jako *Boleslav*. Gustav Skalský je přiřkl knížeti Václavovi (921–935), a proto byly považovány za nejstarší české mince. Ve stopách Viktora Katze a Zygmunta Zakrzewského je však třeba tyto mince připisat Boleslavovi Chrabrému (992–1025).⁵ Na rozdíl od těchto badatelů se však domnívám, že jméno svatého Václava neoznačuje patrona krakovského kostela, nýbrž patrona dynastie a celé země. Tento názor, který jsem se kdysi pokusil podrobně zdůvodnit, byl akceptován některými polskými badateli.⁶ Jiní proti tomu naopak snesli různé výhrady,⁷ popřípadě zůstali věrni atribuci světce jako patrona krakovského kostela.⁸ Naopak v české literatuře se objevily další hypotézy týkající se emitenta mince a místa ražby, jež jsou neméně exotické než ty předchozí.⁹

Všechny tyto skutečnosti mne vedou k novému zaobírání se touto problematikou. Domnívám se, že není třeba opakovat popis celého pramenného materiálu a veškerou argumentaci. Podrobně se budu věnovat pouze nejdůležitějším věcem. Nejdříve je třeba popořadě aktualizovat pramennou základnu. V roce 1967 jsem uvedl jedenáct exemplářů a devět nalezišť. Nyní se počet dochovaných mincí zvětšil na třináct – objevily se tedy dvě další. První pochází z pokladu nalezeného v Oster Ryftes na Gotlandu, druhý z neznámého naleziště,

⁴ S. SUCHODOLSKI, *Moneta polska w XIX wieku (Mieszko I. i Bolesław Chrobry)*, Wiadomości Numizmatyczne 9, 1967, s. 85–95 a passim.

⁵ G. SKALSKÝ, *Denár knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví*, Praha 1929; V. KATZ, *O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.*, Praha 1935, s. 96n.; Z. ZAKRZEWSKI, *Pierwsza moneta polska, část 2*, *Slavia Antiqua* 5, 1954–1956, s. 222.

⁶ B. PASZKIEWICZ, *Święty Wojciech i monety*, s. 295.

⁷ S. TRAWKOWSKI, *Najstarsze monety polskie*, Wiadomości Numizmatyczne 13, 1969, s. 32; T. DUNIN-WAŚOWICZ, *Kulty świętych w Polsce w X w.*, in: *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972, s. 73.

⁸ E. KOPICKI, *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych 1*, Warszawa 1974, s. 14; TÝŽ, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa 1995, č. 5; R. KIERSNOWSKI, *Moneta w kulturze wieków średnich*, Warszawa 1988, s. 375.

⁹ Srov. poslední shrnutí názorů v práci Z. PETRÁŇ, *První české mince*, Praha 1998, s. 15–30, a k tomu i níže poznámky 14 a 16 společně s příslušným textem.

jehož část se dostala do Landesmuseum v Münsteru.¹⁰ Z dřívějšího souboru mincí je naopak třeba vyškrtnout nález pocházející ze starého pokladu, nalezeného v Munkegaardu na Bornholmu. Ukázalo se totiž, že mince známá pouze z literatury, byla chybně popsána a nepatří k typu, který nás zajímá.¹¹ Počet nalezišť se tedy zmenšil o jedno a zvětšil o dva, v souhrnu jich je tedy deset. Soustředí se v centrálním pásu polských zemí (Velkopolsko, Mazovsko) a sporadicky se vyskytují v oblastech ležících ještě více na severu (Pomoří, Gotland).¹² Rozptyl nalezišť tedy mnohem více svědčí o polském než o českém původu mincí. Není to však argument rozhodující, protože známe typy mincí, které se vyskytují výhradně v zahraničních nalezištích. V těchto případech se ale jedná o menší počet nalezišť, popřípadě o takový rozptyl, jenž odhaluje místo ražby konkrétní mince.¹³ O polském původu denárů se jménem svatého Václava tedy může s konečnou platností rozhodnout jen technika ražby a styl a způsob provedení razidla. Samozřejmě je těžké povědět, že jsou typické pro polské mince z této doby, avšak je možné zařadit je do rámce velmi různorodé mincovní produkce Boleslava Chrabrého. Zcela zásadně se naopak liší od soudobých českých mincí. Díky tomu je čeští badatelé již přestali počítat do vlastních českých emisí. Epigonské pokusy, které navazují na názory Gustava Skalského, jsou již zcela izolovaným jevem.¹⁴ A stejně tak není možné podpořit domněnku Eduarda Fialy, podle něhož mohl být emitentem na Moravě v mládí zemřelý syn Boleslava II., který se jmenoval Václav. Dnes se totiž spíše obecně soudí, že tento Václav vůbec neexistoval.¹⁵ Kdyby tomu bylo jinak, mohli bychom jen stěží vysvětlit, za jakým účelem by měla osoba – ještě dítě – nechávat razit mince. Rovněž představa o existenci úředního mincovnictví na Moravě již v této době nemá jakoukoli oporu a stejně nepravděpodobné jsou i názory, jež tyto mince spojují s jinými zvláštními emisemi: Slavníkovců v Polsku (V. Ryneš, O. Králík), Jaromíra v Budyšině (K. Turnwald) či svatého Václava v podobě darů pro cizince (J. Pošvávř).¹⁶

Dospíváme tedy k závěru, že na základě stávajícího bádání vztahujícího se k denárům s Václavovým jménem neexistuje lepší atribuce než do Polska a k Boleslavu Chrabrému.

¹⁰ *Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt (Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden)*, 1. Gotland 4, Stockholm 1982, s. 93, č. 17, 1223 (jako česká mince); P. ILISCH, *Polska, miejskowość nieznaną*, Wiadomości Numizmatyczne 32, 1988, s. 102. V pokladu z Miastka na Pomoří se nacházely dva exempláře této mince a nikoli jeden, jak jsem chybně uvedl (H. DANNENBERG, *Der Münzfund von Rummelsburg*, Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde 1, 1863, s. 28).

¹¹ G. GALSTER, *Vikingetidets muntfund fra Bornholm*, Nordisk Numismatisk Årsskrift 1977–1978, s. 75, č. 25, 773.

¹² Srov. mapu č. 2 v mé práci S. SUCHODOLSKI, *Moneta polska w XIX wieku (Mieszko I i Bolesław Chrobry)*, Wiadomości Numizmatyczne 9, 1967, s. 85–95.

¹³ Tak například všechny tři dodnes známé uherské denáry Štěpána I. ražené v Bratislavě byly objeveny ve Švédsku, srov. S. SUCHODOLSKI, *Noch einmal über die Anfänge der ungarischen Münzprägung*, Wiadomości Numizmatyczne 34, 1990, s. 173. Mince s nápisem HIC DENARIVS EST EPIS, připisované biskupu Vojtěchovi, byly donedávna známé pouze z Gotlandu a z polských nalezišť, a to pouze z Velkopolska a z Pomoří (dohromady v pěti souborech); později byl objeven jeden exemplář v pokladu z Nagyhasány v Uhrách, srov. S. SUCHODOLSKI, *Początki mennictwa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej*, Wrocław 1971, s. 64; TÝŽ, *Noch einmal*, s. 170; Z. PETRÁŇ, *První české mince*, s. 160–174 (autor připouští možnost, že to není svatovojtěžská mince a že nevznikla v Čechách). Naposledy S. SUCHODOLSKI, *Die Münzen des heiligen Adalbert, des Schutzpatrons von Polen, Böhmen und Ungarn*, Numismatikai Közlöny 2001–2002, s. 79–93 (= *Monety Świętego Wojciecha*, in: Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej, Wrocław – Praha 2002, s. 447–452).

¹⁴ J. ŠKODA, *Svatováclavský denár z hlediska epigrafického*, Numismatické listy 39, 1984, s. 155 n., ho datuje do doby vlády svatého Václava. K tomu srov. výše pozn. 9.

¹⁵ E. FIALA, *České denáry*, Praha 1895, s. 249 n., tab. IV/11; KOSMAS, *Kronika Czechów*, Warszawa 1968, kniha I, 32, s. 161; Z. FIALA, *Dva kritické příspěvky ke starým dějinám českým*, Sborník historický 9, 1962, s. 52–55.

¹⁶ Srov. pozn. 9.

Složitější problém představuje určení mincovny, v níž byla tato mince ražena. Otázkou volby je pak interpretace souvislostí, v nichž mince vnikla, resp. interpretace její hodnoty jako historického pramene. Tradiční pojetí, které minci spojuje s Krakovem, se opírá o skutečnost, že hlavní kostel je zde – jak jsme o tom už mluvili výše – zasvěcen svatému Václavu. Obdobně denáry, na nichž se nacházejí jména Boleslav a svatý Jan, byli připisovány Boleslavovi Chrabrému a byli považovány na nejstarší slezské mince. Nedáno se ale ukázalo, že jsou ve skutečnosti mnohem mladší a pocházejí až z doby Boleslava Smělého, ne-li dokonce z časů Boleslava Křivoústého.¹⁷ Proti hypotéze ohledně ražby mincí s Václavovým jménem na jihu svědčí především rozptýl nalezišť, kde se vyskytují. Jak již víme, takováto naleziště neznáme ani z Malopolska, ze Slezska či ze středního Polska, ani z jižního Velkopolska, a naopak se objevují v oblastech, které vykazují ohromný počet nálezů i jiných, nejstarších typů polských denárů. Na základě těchto skutečností je možné formulovat závěr, že celá polská mincovní produkce na přelomu 10. a 11. století se soustředí do hlavních center státu ve Velkopolsku.

Argumenty, které vyplývají z rozptylu nalezišť, samozřejmě nemohou celý problém definitivně rozhodnout. Jak dobře podotkl Stanisław Trawkowski, tzv. poklady odrážejí nikoli místo ražby, nýbrž místo teaurace.¹⁸ Ona naleziště byla, jak víme, nejvíce zastoupena v severozápadní části Polska, kdežto v téměř mizivé podobě v Polsku jihovýchodním. V této oblasti ale jednoduše nemusely být vhodné podmínky k tomu, aby se místní ražby dostaly do země a přetrvaly až do našich časů. Tyto Trawkovského obecné úvahy jsou případné. Nebezpečí plynoucím ze zkreslení daného obrazu je však možné zabránit podrobnou analýzou rozptylu nalezišť, provedenou pro krátká časová období. Ukazuje se, že starší naleziště s polskými mincemi se soustředí především v širokém pásu táhnoucím se od Odry přes Poznaň, Hnězdo, Kruszwice až do Płocku. Mladší naleziště se rozprostírají za Vislou na severním Mazovsku, ve Slezsku i sporadicky v Malopolsku.¹⁹ Poklady, v nichž se nacházejí mince s Václavovým jménem, jsou většinou staré (nejstarší pocházejí z doby po roce 1006) a sedm z deseti bylo ukryto jistě ještě za života Boleslava Chrabrého. Nezdá se tedy, že by mohly odrážet postupné přemísťování mincí v opačném směru. Naopak to vypadá, že na základě těchto skutečností je velkopolský původ traktovaných denárů mnohem pravděpodobnější než původ malopolský. Pokud by platil druhý případ, pak bychom museli předpokládat, že tyto mince byly raženy v Krakově a následně převáženy do Velkopolska, kde by byly následně distribuovány. Z praktického hlediska je to ale velmi málo pravděpodobné.

Jestliže přijmeme, že Boleslav Chrabrý nechal razit tyto mince v některém z velkopolských center, pak je třeba přijmout, že jméno Václav se na nich objevilo s pokusem o prosazení kultu tohoto svätce. K tomu mohlo dojít ve dvou okamžicích: buď před rokem 997, tzn. před mučnickou smrtí svätého Vojtěch, nebo v letech 1002–1004, kdy se Boleslav Chrabrý aktivně angažoval v českých záležitostech. Již dříve jsem se vyslovil pro první z těchto možností, protože jsem se domníval, že na šíření úcty svätému Václavu, popřípadě na podobu mincovních vzorů, mohli mít vliv Slavníkovci, kteří nepodlehli libickému masakru v roce 995. To by současně ohraničovalo časový rámec pro vznik těchto mincí do dvou let (995–997), protože pozdější rozvoj úcty k svätému Václavu by velmi konkuroval šíření jiných, obdobných kultů.

¹⁷ S. SUCHODOLSKI, *Początki mennictwa we Wrocławiu*, in: *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej 2*, Wrocław 1996, s. 121–126.

¹⁸ S. TRAWKOWSKI, *Najstarsze monety polskie*, s. 33n.

¹⁹ S. SUCHODOLSKI, *Moneta polska w X/XI wieku*, mapy 8 a 9.

Obr. 2. Boleslav Křivoústý, denár typu 3 (S. 38): A – avers, B – revers starší verze, C – revers mladší verze, průměr 15 mm (foto S. Suchodolski).

Jak víme, úcta k svatému Václavu se v Polsku (mimo krakovskou diecézi) nijak nerozvinula. O existenci jeho kultu ve všech polských oblastech 13. století máme jen chabé doklady. V roce 1217 polští biskupové požádali generální cisterciáckou kapitolu, aby mohl být ve všech polských cisterciáckých klášterech slaven výroční den svatého Vojtěcha a rovněž svatého Václava, *illius gentium apostolorum*.²⁰ Je přitom zajímavé, že právě do této doby jsou více méně datovány polské denáry s oboustranně umístěným jménem svatého Václava (S. 176). Hypoteticky jsou spojeny s krakovským biskupstvím a v první řadě s činností Iwona Odrowąža.²¹

Naopak na českých mincích se úcta svatému Václavu projevuje velmi často po celý středověk, počínaje vládou knížete Jaromíra (1003–1012, 1033–1034). Tento světec se tedy stal patronem nejen české církve, ale i celé dynastie a celého státu. Je zřejmé, že to nebylo náhodou a – jak je možné se domnívat na základě Kosmovy zprávy – souviselo to s konsolidací státu ve válce s Poláky.²² Analogickou roli pak v Polsku plnil kult svatého Vojtěcha, jenž – podle názoru Bruna z Querfurtu – v době střetu s Němci chránil Boleslava Chrabrého.²³ V této souvislosti je ale velmi zajímavé podotknout, že se svatovojtěšský kult nijak neodrazil na soudobých polských mincích. Důvodem nebylo oslabení obliby světce po odvezení jeho ostatků do Prahy, protože k tomu došlo až v roce 1038. V tomto případě se totiž jedná o dobu Boleslava Chrabrého a především o události související s hnězdenským sjezdem. Jediným vysvětlením je absence – oproti situaci v soudobých Čechách – centrální a jednotné organizace polského mincovnictví. To totiž bylo v různých místech a různými lidmi znovu a znovu zakládáno. Zdá se tedy, že nikoho tehdy nenapadlo, že by bylo možné využít mince jako prostředek propagandy svatovojtěšského kultu. To ale neznamená, že by tehdy mince v Polsku nebyly vůbec využívány manifestačním způsobem. Předmětem reprezentace – pokud pomineme jméno Václav – byla osoba panovníka, jeho obraz, jméno a titu-

²⁰ *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1166 ad annum 1786*, ed.: J. Canivez, Louvain 1933, díl 1, s. 483, č. 74 – cituji podle T. DUNIN-ŹASOWICZ, *Kulty šwiętych w Polsce w X w.*, s. 75.

²¹ S. SUCHODOLSKI, *Moneta moźnowładcza i kościelna w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1987, s. 81–87.

²² KOSMAS, *Kronika Czechův*, kniha I, 36, Warszawa 1968, s. 173. Nepřesvědčil mne názor českých badatelů, kteří soudí, že objevení se svatého Václava na mincích bylo způsobeno rozvojem jeho místního kultu, jenž byl teprve od dob Břetislava I. využíván k šíření státní ideologie, srov. V. RYNEŠ – J. HÁSKOVÁ, *K počátkům svatováclavského motivu na českých denárech*, Numismatické listy 22, 1967, s. 145–152. Není však vyloučeno, že podnětem pro Čechy byl pokus zavést svatováclavský kult v Polsku.

²³ *Brunonis Querfurtensis epistola ad Henricum regem*, MPH, s.n., t. IV, 3, s. 103 (Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego, s. 257).

latura a rovněž základní symboly křesťanské víry jako kříž, kostel, popřípadě několik dalších, jež se objevují pouze sporadicky (páv, střela v dřevě života).²⁴

K oživení svatovojtěšského kultu v Polsku došlo – jak víme – teprve na konci 11. století v souvislosti s válkami s pohanskými Pomořany. K jeho zesílení pak evidentně dochází v době Boleslava Křivoústého (1102–1138), jak to víme z kroniky Galla Anonyma.²⁵ Na mincích tohoto panovníka se v Polsku vůbec poprvé objevuje vyobrazení a jméno svatého Vojtěcha. Největší zájem z tohoto hlediska budily velké a působivé brakteáty. Ve srovnání s nimi starší jsou oboustranné denáry popsáné jako typ 3 (S. 38).²⁶ Na jedné straně mají vedle sebe dvě postavy: sedící na trůnu s knihou v ruce a stojící, v drátěné košili, držící kopí a štít. Okolní legenda na rubové straně objasňuje, že to jsou *Adalbirtus* (většími písmeny) a *Bolezlav* (menšími písmeny). Na pozdějších variantách tohoto typu již jméno knížete není vůbec uvedeno, a proto zůstává jediným nápisem jméno svatého Vojtěcha (obr. 2). Tímto způsobem získala jeho osoba ještě exponovanější podobu, ačkoli již na počátku bylo zřejmé, že sedící postava je důležitější než postava stojící.

Takováto situace je na polských středověkých mincích spíše nezvyklá. Podle obecného pravidla, zavedeného již Karlem Velikým, měla panovat mezi světskými a sakrálními prvky rovnováha. První se týkaly vládce a byly umístěny na jedné straně mince (avers). Na rubové straně (revers) se nacházely různé druhy náboženských symbolů, a to buď obecně křesťanské, nebo zasvěcené lokálním záležitostem. Jako dobrý příklad nám mohou sloužit starší mince Boleslava Křivoústého. Na typu 1 (S. 36) vidíme knížete jako stojícího rytíře s kopím a se štítem v ruku. Na reversu je vyobrazena trojvěžová sakrální budova, která navazuje na vyobrazení krakovských denárů Vladislava Heřmana. Na typu 2 (S. 37) podléhá pozice knížete změně. Nyní je zobrazen jako vládce na trůnu s mečem jako insignií vlády v ruce. Na reversu je umístěn kříž. Zde je tedy velmi patrné posílení prestiže knížete, což můžeme spojit s jeho vydobytím si převahy v zemi poté, co si v roce 1107 podmanil knížete Zbyhněva.²⁷

Úplně jinou situaci zachycuje již představený typ 3 (S. 38). Kníže zde své místo na trůnu podstupuje světci a sám mu stojí po boku jako rytíř, vrací se do pozice vycházející z typu 1, resp. z doby, kdy byl pouze jedním z ne zcela samostatných knížat. Ve skutečnosti však dochází k ještě většímu potlačení jeho významu, protože jeho jméno je jakoby vytlačeno jménem patrona; na obou stranách zaobírá pouze čtvrtinu plochy mince. Ani to ale ještě nebyl konec pokoření tohoto panovníka. Na obou brakteátech je totiž jeho pozice ještě slabší. Na brakteátu dříve zvaném kajčnický, nyní protekční, se kníže na kolenou sklání před svatým Vojtěchem, který nad jeho hlavou drží roztaženou dlaň.²⁸ Jejich velikost svědčí

²⁴ S. SUCHODOLSKI, *Najdawniejsze monety polskie jako źródło dające poznać dzieje pierwszej monarchii*, in: *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 2000, s. 299–312. Existuje i možnost, že svatého Vojtěcha, spíše tedy jeho život věčný, symbolizoval páv na známé minci Boleslava Chrabrého s oboustranným nápisem PRINCES POLONIE, srov. S. SUCHODOLSKI, *Orzeł czy paw? Jeszcze o denarze Bolesława Chrobrego z napisem PRINCES POLONIE*, in: *Inter Orientem et Occidentem. Studia z dziejów Europy Środkowowschodniej ofiarowane Profesorowi Janowi Tyszkiewiczowi w czterdziestelecie pracy naukowej*, Warszawa 2002, s. 165–167.

²⁵ ANONIM TZW. GALL, *Kronika Polska*, přeložil R. Grodecki, Wrocław 1965, kniha I. 6; II. 6; III. 23, 25, s. 20, 75n., 161, 172n. Z obsáhlé literatury nejnověji G. LABUDA, *Święty Wojciech w działaniu, w tradycji i w legendzie*, in: *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, s. 411n.

²⁶ Počítání typů podle K. STRONCZYŃSKI, *Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów 2*, Piotrków 1884 (reedice Warszawa 2005). Srov. rovněž práce E. KOPICKÉHO, citované v poznámce 8. Zvětšená fotografie se nachází v S. SUCHODOLSKI, *Memictwo polskie w XI i XII wieku*, Wrocław 1973, tabulky XII–XX.

²⁷ Srov. ANONIM TZW. GALL, kniha II. 38–41, s. 113n.; S. TRAWKOWSKI, *Zbigniew, Bolesław III Krzywousty*, in: *Poczet królów i książąt polskich*, red. A. Garlicki, Warszawa 1978, s. 72–89.

Obr. 3. Boleslav Křivoústý, brakteát typu II. („protekční“, se dvěma postavami) (S. t. XIII), průměr 28 mm (foto S. Suchodolski).

Obr. 4. Boleslav Křivoústý, brakteát typu I. se svatým Wojtėchem (s jednou postavou) (S. –), průměr 26 mm (foto S. Suchodolski).

o významu, jež je oběma osobám přikládat: biskup je mnohem větší než ten, kdo ho prosí o pomoc. Obě osoby jsou přitom jednoznačně identifikovatelné prostřednictvím jmen (znovu bez titulů a bez bližšího označení): *Boleslav* a *Adalbertus* (obr. 3). Z druhého brakteátu pak postava vládce či jakákoli zmínka o něm úplně mizí. Je na něm zobrazen pouze svatý Wojtėch *in pontificalibus*, k němuž se vztahuje legenda: *Scs Adelbirtus eps cnuh* (obr. 4). Jestliže jméno je zcela jednoznačně ztotožnitelné s postavou, pak označení (biskup hnězdenský nebo biskup a Hnězdno) vyvolalo diskusi, zda má být spojováno se jménem, nebo naopak traktováno zcela samostatně. Ve druhém případě by se jednalo o toho, kdo nechal minci razit, tzn. o tehdejšího hnězdenského arcibiskupa. Touto problematikou se zde ale zaobírat nebudeme, ačkoli se zdá, že první možnost je pravděpodobnější.²⁹

Datování typu 3 a obou brakteátů vyvolává mnohé otázky. Starší brakteát se dvěma postavami bývá spojován s nejvýraznějším oslabením moci Boleslava Křivoústého, k němuž došlo v roce 1113 v souvislosti s oslepením Zbyhňeva a uloženým pokáním knížeti za tento

²⁸ Pozornost si zasluhuje názor P. MROZOWSKÉHO, *Gest władcy w ikonografii polskiego średniowiecza*, in: *Imagines Potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej*. Polska X–XV w., red. J. Banaszkiwicz, Warszawa 1994, s. 71, že kníže neklečí, nýbrž stojí na hluboko prohnutých nohou. Takovéto zobrazení (*provolutio*) neměla charakter pokání. Přijetí této možnosti by mnohem více odpovídalo interpretaci R. Kiersnowského, že se nejedná o trest nýbrž o protekci (srov. níže). Celá záležitost si ale vyžadá další bádání.

²⁹ R. KIERSNOWSKI, *O brakteatach z czasów Bolesława Krzywoustego i roli kultu Świętego Wojciecha w Polsce*, *Wiadomości Numizmatyczne* 3, 1959, s. 147–167 (přetištěno v *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, s. 312–331, s doslovem G. Labudy, s. 331–336); E. ROZENKRANZ, *O gnieźnieńskich brakteatach ze św. Wojciechem z czasów Bolesława Krzywoustego*, *Pomorania Antiqua* 6, 1975, s. 585–596; S. SUCHODOLSKI, *Jeszcze o brakteatach Bolesława Krzywoustego*, *Wiadomości Numizmatyczne* 20, 1976, s. 32–41; A. SCHMIDT, *Duży brakteat ze św. Wojciechem monetą arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, in: *Gniezno. Studia i materiały historyczne*, t. IV, Warszawa 1995, s. 179–190. Pro možnost číst oba nápisy odděleně se jako první vyslovil Aleksander GIEYSZTOR, *Rzymska studzienka ze św. Wojciechem z roku około 1000*, in: *Sztuka i historia. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Michała Walickiego*, Warszawa 1966, s. 22–29, reedice v *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, s. 343, pozn. 4, což uniklo badatelům, kteří později zaujali stanovisko k tomuto problému. Nedávno v době archeologických výzkumů byla nalezena olověná bula, zajisté Boleslava Křivoústého, s analogickým vyobrazením stojícího sv. Wojtėcha. M. ANDRAŁOJC I M. ANDRAŁOJC, *A Polish ducal bulla*, in: *Questiones Medii Aevi Novae* 9, 2004, s. 255–281.

Obr. 5. Vladislav II, denár typu 2 (S. 42) – avers a revers, průměr cca 14 mm (foto S. Suchodolski).

čin.³⁰ Později nalezený brakteát s jedinou postavou byl interpretován jako výraz oživení světova kultu v souvislosti s nalezením jeho hlavy v Hnězdně roku 1127. Za bližší pravdě ale považují názor Ryszarda Kiersnowského, který tyto mince datoval do pozdější doby, poukazuje na skutečnost, že podobné brakteáty vznikly v soudobém Německu nejdříve ve 30. letech 12. století. Typ s jednou postavou se Kiersnowski pokusil objasnit událostmi roku 1133 a záměry magdeburského arcibiskupa Norberta omezit nezávislost hnězdenského metropolitě, čemuž měl zabránit (jak se ukázalo, úspěšně) jeho patron. V kontextu by pak měl být typ s dvěma postavami o dva roky mladší a měl by vyjadřovat podporu svatého Vojtěcha polskému knížeti, přičemž tato pomoc měla být jakousi protiváhou vůči lennímu holdu, který Boleslav Křivoústý složil Lotarovi III. v roce 1135 v Merseburku.³¹

Oboustranné denáry typu 3 Ryszard Kiernowski považuje za starší než brakteáty a datuje je do doby po roce 1118. Jeho názor se opírá o přesvědčení, že jako vzor jim sloužily české denáry Vladislava I. z let 1118–1120 s vyobrazením vedle sebe stojícího svatého Václava a svatého Vojtěcha (Cach 547).³² Dle mého soudu je ale pravděpodobnější, že polské mince jsou starší a že oba vzory vznikly nezávisle na sobě. Scéna na polské minci – jak soudil již Kazimierz Stronczyński³³ – mnohem lépe vyjadřuje adaptaci zobrazení obou dřívějších typů. Výše jsme se pokusili ukázat, že se zde setkáváme s vývojovou řadou, která připomíná seriál. Jestliže se typ 2 interpretuje úspěchem Boleslava Křivoústého, pak typ 3 bývá naopak považován za výraz zhoršení se jeho postavení, což máme sklon spojovat s událost-

³⁰ ANONIM TZW. GALL, kniha III. 25, s. 166n.

³¹ Srov. pozn. 29. Jistým způsobem své názory R. KIERSNOWSKI změnil v pozdější práci *Moneta w kulturze wieków średnich*, s. 378, kdy oba typy brakteátů spojil se střetem o získání nezávislosti hnězdenské metropole. Nové nálezy těchto nevěstných mincí obsahoval poklad odkrytý v Hlohově, S. SUCHODOLSKI – Z. WILCZEWSKI, *Skarb monet z XII i początku XIII w. z Głogowa (informacja wstępna)*, Wiadomości Numizmatyczne 36, 1992, s. 121. Několik desítek brakteátů měl obsahovat poklad nedávno odkrytý údajně v Krosně nad Odrou a následně úplně rozebrány.

³² R. KIERSNOWSKI, *O brakteatach*, s. 155 (přetisk s. 317). Později datoval typ 3 do dřívějšího období (kolem let 1110–1115), odvolává se na stejný český vzor – R. KIERSNOWSKI, *Moneta w kulturze wieków średnich*, s. 378. Dříve byl datován do let 1118–1120, nyní po roce 1120.

³³ K. STRONCZYŃSKI, *Dawne monety 2*, s. 71.

Obr. 6. Boleslav Kadeřavý, denár typu 1 (S. 51) – avers a revers, průměr 17 mm (foto S. Suchodolski).

mi roku 1113. Na základě velkého souboru dochovaných exemplářů a především na základě hned mnohých variant ražeb, se domnívám, že byl emitován po dlouhou dobu, jistě do poloviny 20. let. Tehdy se setkal s nejmladším denárovým typem (č. 4, S. 39), který jistě přetrval až do konce vlády knížete a byl ražen souběžně s oběma typy brakteátů.

Typ 4 je jedinou z mincí Boleslava Křivoústého, na níž se nenacházejí žádné nápisy, což komplikuje interpretaci scén, jež jsou zde vyobrazeny. Na jedné straně vidíme boj rytíře s drakem, na druhé kříž. Nevíme, zda zde měl být zobrazen panovník bojující s nepřáteli, či svatý Vojtěch triumfující nad pohanským Pomořím, popřípadě zda se nejednalo o zcela symbolické vyobrazení vítězství dobra nad zlem. Interpretace rytíře jako svatého patrona se může zdát být problematické, i když nesmíme zapomínat, že podle zprávy Galla Anonyma světec neváhal vzít na sebe podobu ozbrojeného muže, aby tím podpořil Poláky proti Pomořanům.³⁴ A samozřejmě není ani vyloučeno, že symbolická mluva *militis Christi* – rytíře Kristova mohla být mnohoznačná.

Na mincích Vladislava II. (1138–1146), nejstaršího syna a nástupce Boleslava Křivoústého, se vyobrazení svatého Vojtěcha objevuje pouze jednou na typu 2 (S. 42). Tedy způsob zobrazování nabývá obvyklou podobu, neboť nastává rovnováha mezi světskou a sakrální symbolikou. Na jedné straně je umístěno poprsí panovníka, na druhé poprsí svatého patrona (obr. 5). Pozornost si zaslouží skutečnost, že tento typ opět postrádá jakýkoli nápis. To mohlo být způsobeno technickými problémy, ale zároveň to může svědčit o tom, že vyobrazení byla ve své době zcela jednoznačná, a že je tedy nebylo třeba objasňovat. Zajímavý je i okamžik, v němž se Vladislav II. rozhodl dovolávat se autority svatého Vojtěcha. Nedošlo k tomu na počátku jeho vlády, kdy byl kníže nezpochybnovaným panovníkem a nic nesvědčilo o tom, že dojde ke katastrofě, nýbrž v letech 1141/1142, kdy propukly první spory s jeho bratry. Objevil se i názor, že bezprostřední podnět pro dovolávání se svatovojtěšské ikonografie zavládla pruská misie – spoluorganizovaná polským knížetem – olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka.³⁵

³⁴ ANONIM TZW. GALL, kniha II. 6, s. 76.

³⁵ J. POWIERSKI, *Legenda pomezarska o śmierci św. Wojciecha*, in: Środkowoeuropejskie dziedzictwo Świątego Wojciecha, red. A. Barciak, Katowice 1998, s. 164.

Obr. 7. Boleslav Kadeřavý, denár typu 3 (S. 55): A – avers, B – revers, varianta se jménem Boleslava, C – revers, varianta se jménem svatého Vojtěcha, průměr 16 mm (foto S. Suchodolski).

Vladislavův bezprostřední nástupce na trůnu, Boleslav Kadeřavý (1146–1173), zahájil své ražby umístěním na rubové straně nejstarších mincí (typ 1, S. 51) jména a symbolu svatého patrona v podobě jeho hlavy jako relikviáře (obr. 6). Ryszard Kiersnowski interpretuje tuto skutečnost na pozadí česko-polského soupeření o přivlastnění si kultu svatého Vojtěcha a spatřuje v ní odpověď ze strany Poláků na objevení druhé mučednickovy hlavy v Praze roku 1143.³⁶ Zároveň to ale může být i projev díkůvzdání knížete světci za vítězství, svěření se do jeho ochrany či manifestace vlastní svrchované moci nad celým svatovojtěšským arcibiskupství. Přízeň ze strany patrona ale byla nutná i z toho důvodu, že se panovník vlády zmocnil nelegálním způsobem, jenž musel být nějak legitimizován. Jistý význam rovněž mohly mít zprávy o přípravě tažení Konráda III., jež mělo obnovit vládu vyhnaného Vladislava II.³⁷

Podruhé se svatý Vojtěch objevuje na mincích Boleslava Kadeřavého za ještě dramatictějších okolností. Jedná se o mince typu 3 (S. 55), které spojujeme s holdováním Fridrichu Barbarossovi v Krzyszkově u Poznaně v roce 1157. Na těchto mincích je na jedné straně zobrazen vládce v majestátní podobě, jenž je identifikován s císařem, a na straně druhé nápis o třech řádech, obsahující buď jméno knížete, nebo svatého patrona (obr. 7). V tomto případě je lhostejné, zda se nápis vztahoval ke knížeti či ke světci, protože v každém možném případě svědčily o polském původu této mince. Naopak vyobrazení hlavní strany mince poukazovalo na svrchovanou moc císaře.

Naposledy se svatovojtěšské motivy koncentrují na brakteátech Měška III. Tomuto vládcovi se připisuje kolem třiceti typů mincí, doposud bohužel nedostatečně klasifikovaných a chronologicky zařazených. Byly raženy především ve Velkopolsku, kde vládl (1138–1173) před tím, než se stal svrchovaným knížetem (1173–1202). Nás zajímá především pět typů, na nichž se zároveň objevuje vyobrazení a jméno svatého Vojtěcha, popřípadě jen vyobrazení či jméno. Známe například mince, na nichž je postava knížete spojena se jménem světce, nebo naopak se pod vyobrazením svatého Vojtěcha nachází jméno Měškovo. Domníváme se, že tyto nedůslednosti jsou zapříčiněny omezenou plochou jednostranných, nepříliš velkých mincí. Nevyjadřují však vzájemný poměr mezi světskými, tzn. monarchickými motivy a motivy sakrálními, vztahujícími se k svatému patronovi. Zdá se však, že za vlády Měška III. tento poměr podléhal jistým změnám. Na nejstarších mincích, ražených v Hnězd-

³⁶ R. KIERSNOWSKI, *O brakteatach*, s. 161 (přetisk s. 321).

³⁷ Srov. naposledy M. DWORSATSCHEK, *Władysław II Wygnaniec*, Wrocław 1998, s. 114n.

Obr. 8. Měšek Starý (?), brakteát se svatým Vojtěchem (S. 179), průměr 20 mm (Foto Andrzej Kleczkowski).

ně v prvním období jeho velkoknížecí vlády (1173–1177), byl zobrazen pouze kníže (S. 95, 96, 97, 102).³⁸

Teprve ve druhém období, jež počíná rokem 1181, kdy Měšek III. znovu získal moc ve Velkopolsku, se začaly na mincích objevovat prvky spojené se svatým Vojtěchem (S. 98, 99). Časové zařazení těchto mincí bohužel blíže neznáme a můžeme ho stanovit pouze přibližně. Domníváme se, že z této skupiny je nejstarší typ s vyobrazením knížete na trůnu (S. 98), protože ve 12. století bylo zvykem, že knížata začínala ražbu svých mincí právě majestátním typem. S tímto zobrazením se nejdříve pojí jméno samotného Měška, a poté se k němu připojuje zkratka jména svätce. Za pozdější ražby považujeme ty, na nichž dochází ke zdůraznění svatovojtěšské symboliky. Nejmladší brakteáty v této skupině jsou pak pravděpodobně ty, jež nesou výlučně postavu a jméno svätce bez jakékoli zmínky o knížeti (S. 179) (obr. 8). Tyto mince jsou analogicky blízké jednomu typu brakteátů Boleslava Křivoústého (obr. 4). Naskýtá se tedy názor, že i v tomto případě kníže nejdříve částečně rezignoval na své právo být vyobrazen na mincích, a nakonec na něj rezignoval úplně. Jeho cílem bylo manifestovat spojení panovníka se svätcem, a posléze pak zdůraznit, že se již nachází pod jeho ochranou a že s jeho pomocí získá krakovský trůn a spolu s tím i svrchovanou vládu.³⁹

V tomto kontextu se můžeme dívat i na nevěšdní brakteát s vyobrazením sedícího biskupa s berlou v jedné ruce a s druhou rukou v žehnajícím podobě. Na okraji se nacházejí hebrejské nápisy, z nichž je jednoznačné pouze slovo *beracha*, tedy blahoslavenství (S. 130). Tato mince se přiřazuje buď Měškovi III., nebo Kazimírovi Spravedlivému (1177–1194), popřípadě i hnězdenskému arcibiskupovi.⁴⁰ Nezávisle na tom, koho budeme považovat za jejího emitenta, ale můžeme přijmout, že vyobrazeným biskupem je svätý Vojtěch.

³⁸ Dosavadní literatura to vidí opačně, srov. J. PINIŃSKI, *Brakteaty gnieźnienskie Mieszka Starego z lat 1173–1177*, *Wiadomości Numizmatyczne* 9, 1965, s. 85–103, a spolu s ním E. KOPICKI, srov. výše pozn. 8. Jakýsi kompromis naposledy navrhla D. GORLIŃSKA, *Ikonomia monet Mieszka III Starego. Część II: Wizerunki narracyjne i symboliczne*, *Wiadomości Numizmatyczne* 45, 2001, s. 119–121. Srov. také W. GARBACZEWSKI, *Ikonomia monet piastowskich (1173–ok. 1280)*, Warszawa 2004, s. 283–293 (strojopis doktorské práce připravené do tisku).

³⁹ Existuje i možnost, že některé brakteáty výlučně s vyobrazením svätého Vojtěcha byly raženy arcibiskupem v době vyhnání Měška III. z Hnězdna. Naskýtá se otázka, zda existoval nějaký vztah mezi mincemi se svatovojtěšskými motivy a hnězdenskými dveřmi, na nichž je rovněž patrný monarchický program. Odpověď na tuto otázku komplikuje nejednoznačné datování této památky, srov. A. GIEYSZTOR, *Drzwi gnieźnienskie jako wyraz polskiej świadomości narodowościowej w XII wieku*, in: *Drzwi gnieźnienskie*, red. M. Walicki, díl 1, Wrocław 1956, s. 14–16, jenž je datuje do let 1173–1177.

⁴⁰ Srov. M. GUMOWSKI, *Hebräische Münzen im mittelalterlichen Polen*, Graz 1975, s. 32–35.

Nepochybně pozdější je malý a lehký brakteát bez jakéhokoli nápisu, jehož povrch je rozdělen na tři roviny. Na jedné vidíme poprsí biskupa s berlou, na druhé poprsí knížete s praporcem a na třetí poprsí knížete s královským jablkem (S. XX, 5). Analogicky k mincím, na nichž byla podobná zobrazení opatřena nápisy, se můžeme domnívat, že ve druhé rovině ze zachycen Měšek III. a ve třetí jeho syn Boleslav. S nimi spojený biskup je patrně svatý Vojtěch, a nikoli tehdejší hnězdenský arcibiskup či biskup kujavský.

Ze sedmdesátých let 12. století pocházejí dvoustranné slezské denáry, na nichž je pravděpodobně vyobrazen svatý Vojtěch (S. 46a). Na jedné straně se nachází boj člověka se lvem, na druhé straně je postava stojícího biskupa a písmena SA, jež jsou interpretovány jako iniciály S[anctus] A[dalbertus]. Tyto mince jsou na základě rozptylu nalezišť, jejich chronologie a sekvencí typů přiřazovány synům vyhnaného polského knížete Vladislava II. (1138–1146) Boleslavovi Vysokému (1163–1201), jakož i Měškovi Płatonogiemu (1163–1211). Odvolávky na ražby jejich otce (S. 40, 41) v případě těchto i jiných mincí obou knížat (S. 44a,b; 174) zřetelně poukazují na to, že smyslem jejich emise bylo jak dát najevo dědická práva na Slezsko, tak právo razit zde mince. Za velmi výmluvné považují, že mladší Vladislavovci využívali (na jiných typech – S. 174a, b) nejen postavu a jméno jejich otce, namísto svých vlastních, nýbrž i osobu svatého Vojtěcha, který nebyl pouze patronem Slezska, nýbrž celého Polska.⁴¹

Z nejbližších potomků Měška III. šířili na mincích kult svatého Vojtěcha pouze buď Vladislav Laskonogi (1202–1231) nebo Vladislav Odonic (1207–1239). Jednomu z nich se připisují dvoustranné denáry, na nichž se vyobrazení knížete na aversu spojuje s reversním zobrazením světceva poprsí (S. 175). Znovu se tedy podařilo obnovit rovnováhu mezi monarchickými a sakrálními prvky, což bylo usnadněno zvětšením celkového povrchu mince.

Naopak výlučně svatovojtěžské vyobrazení mají anonymní brakteáty ražené více méně v této době. Spatřujeme na nich hlavu světce, k němuž se pojí jeho jméno (S. 181). Emitentem byl patrně rovněž jeden ze zmíněných Vladislavů, tedy syn nebo vnuk Měška III.⁴²

Nejpozdější známé mince s vyobrazením a jménem svatého Vojtěcha byly raženy Boleslavem Pobožným (1257–1279) v době, kdy byl hnězdenským knížetem. Jedná se o oboustranné denáry, takže na nich nebylo obtížné oddělit motivy světské (celý avers) od sakrálních (celý revers). Naši pozornost si ale zaslouží skutečnost, že hlavu světce obklopuje aureola a že se před jeho jménem nachází zkratka slova *sanctus* (S. 187).⁴³

Jiné mince, datované víceméně do poloviny 13. století, s vyobrazením biskupa a jménem knížete Boleslava se naopak výrazně liší od všech výše popsaných (S. 186). Bývají připisovány krakovské mincovně a Boleslavovi Stydlivému (1243–1279), přičemž zde vypočetný biskup je identifikován se svatým Stanislavem. Příčinou vytlačení svatého Vojtěcha z ražeb však není kult nového patrona Polska. Zdá se, že v druhé polovině 13. století tvůrci ražebního obrazu obecně rezignovali na manifestační využívání kultu svatých. Tuto změnu možná rovněž zapříčinilo značné zmenšení průměru tehdejších mincí, nazývaných „knoflíčkové brakteáty“. Na ještě pozdějších mincích, ražených po reformách Vladislava Loký-

⁴¹ S. SUCHODOLSKI, *Zmiany chronologii i atrybucji monet polskich z XIII/XIII w. w świetle skarbu z Głogowa*, *Wiadomości Numizmatyczne* 36, 1992, s. 105–120, především s. 109; B. PASZKIEWICZ, *Pieniądz górnosląski w średniowieczu*, Lublin 2000, s. 109–111.

⁴² Naposledy byly tyto mince, obdobně jako ty předešlé (S. 175), připisány B. PASZKIEWICZEM, *Średniowieczne mennictwo poznańskie*, in: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, Poznań 2005, s. 298, 303, synům Vladislava Odonice, tzn. Přemyslůvi I. a Boleslavovi Pobožnému (1239–1257).

⁴³ Postavu svatého Vojtěcha je možné najít i na jiných mincích. Další návrhy, aniž by vyčerpal všechny možnosti, uvádí B. PASZKIEWICZ, *Święty Wojciech i monety*, s. 293–305.

ka (1306–1333), pak jednoznačně převažovala vyobrazení spojená s vládcem a se sjednocujícím se státem. Pro náboženské symboly zde naopak již nebylo místo.

Je zajímavé, že jen o něco dříve svatý Vojtěch mizí i z českých mincí, na nichž se vyskytoval celé jedno století – od počátku 12. do počátku 13. století, avšak výlučně po boku svatého Václava.⁴⁴ Neplnil zde tedy prvořadou úlohu jako v Polsku, nýbrž pouze roli suplementární. Čeští badatelé spojují vzájemné zastoupení obou patronů na mincích s tehdejší vnitřní situací českého státu. Měl se jednat o symbol národní jednoty, po níž lidé tesknili v době neustálých bratrovražedných válek. Naopak polští badatelé se mnohem více přiklánějí k názoru, že přítomnost svatého Vojtěcha na českých mincích byla ovlivněna česko-polským soupeřením o jeho osobu. Po mém soudu mohou být pravdivé oba názory. Pro ten druhý svědčí překvapivá časová shoda užívání svatovojtěšských motivů na českých i polských mincích. Inspirativně – samozřejmě nejen z hlediska numizmatiky – zde působily polské podněty, jež v Čechách narazily na úrodnou půdu. Zde se pak projevy kultu druhého zemského patrona udržely tak dlouho, dokud byla pocítována tato potřeba a dokud zároveň hrozila zahraniční konkurence.

V průběhu víceméně půldruhého století, kdy byl svatý Vojtěch motivem polských mincí, se na nich nepochybně změnila jeho role. V době Boleslava Křivoústého vystupoval jako patron panovníka i celé země. Proto mince, na nichž se nalézal, musíme lokalizovat do panovnického centra, tedy do Krakova, a nikoli do Hnězdna, jak se dříve soudilo. Takovýto stav panoval i za Vladislava II. a možná ještě za Boleslava Kadeřavého. Avšak již brakteáty Měška III. byly raženy v Hnězdně, koneckonců jako všechny pozdější mince se svatovojtěšskými motivy. Jestliže ty druhé vznikly už v údělném Velkopolsku, a svatý Vojtěch zde tedy plnil funkci lokálního patrona, pak dříve, tedy za Měškovy vlády, byla situace odlišná. Tento panovník usiloval o získání svrchované vlády nad celým Polskem, což ostatně vyplývalo i z jeho nároků podle seniorátního práva. A pokud tyto mince nechával razit v době, kdy neovládal území větší než Velkopolsko, usiloval jejich prostřednictvím o získání dřívější moci. Ve svém snažení mohl očekávat pomoc nikoli ze strany ochránce Hnězdn, nýbrž pouze od nejsvětějšího polského patrona, *sanctissimi Polonorum patroni*.⁴⁵

Dostáváme se k závěru. Na raně středověkých polských mincích se svatý Vojtěch objevil relativně pozdě a nezískal si zde tak pevnou pozici jako svatý Václav na mincích pražských či svatý Jan na mincích vřatislavských. Za vlády Boleslava Chrabrého, kdybychom mohli očekávat projevy úcty svatému Vojtěchovi, se s ní věrohodným způsobem nesetkáváme. Boleslav se totiž v Polsku pokoušel dříve propagovat pouze kult svatého Václava. Kult pražského biskupa je v Polsku patrný až v době Boleslava Křivoústého. Tento panovník, stejně jako jeho synové, využíval svatovojtěšského kultu k příležitostným cílům. Proto se objevuje v okamžicích ohrožení (Boleslav Křivoústý, Vladislav II., Boleslav Kadeřavý – typ 3), za účelem legitimizace nabyté vlády (Boleslav Kadeřavý – typ 1) a také ve snaze zdůraznit nároků na svrchovanou moc v celé zemi (Měšek III.).⁴⁶ Naposledy se svatý Vojtěch objevil jako celozemský polský patron na slezských denárech synů Vladislava II. a měl podpořit jejich snahy získat jeho dědictví. V pozdější době byl svatý Vojtěch pouze velkopolským patronem.

Z polštiny přeložil Martin Nodl

⁴⁴ R. KIERSNOWSKI, *O brakteatach*; P. RADOMĚRSKÝ – V. RYNEŠ, *Společná úcta sv. Václava a Vojtěcha zvláště na českých mincích a její historický význam*, Numismatické listy 13, 1958, s. 35–48.

⁴⁵ Srov. MAGISTRI VINCENTII DICTI KADŁUBEK, *Chronica Polonorum*, MPH, n.s., díl XI, ed. M. Plezia, Kraków 1994, kniha IV, 18, s. 166.

⁴⁶ Srov. naposledy rovněž Z. DALEWSKI, *Wladza, przestrzeń, ceremoniał*, Warszawa 1996, s. 78–80, 83, kde se nachází nepřilíh přesvědčivá teze, že umístění postavy svatého Vojtěcha na razidlu vyjadřuje vztah vládce k Hnězdn a je projevem jeho dohlížitelského práva nad tímto centrem.

Summary

Stanisław Suchodolski, St. Václav (Wenceslas) and St. Vojtěch (Adalbert) cult viewed on early medieval Polish coins

St. Václav cult started to appear on the oldest coins struck under Boleslav the Brave (992–1025) (Fig. 1). These coins have been struck in central part of the state, the Great Poland, in 995–997. The name written on coins in form of VENCEZLIVS is not that of the ruler – the Bohemian Prince Václav (921–935) – as assumed before, but the name of the saint. It is very likely, that Boleslav the Brave wanted St. Václav to become a patron of his dynasty, as well as the whole Polish state. His plan has been affected by the death of St. Vojtěch, the martyr, in 997, and this personality could play the intended role better.

The name and image of St. Vojtěch started to appear on Polish coins much later during the reign of Boleslav the Twist-Mouthed (1102–1138). We can find them mainly on three types dated back to 1113–1135. The first is showing the Prince offering his throne to St. Vojtěch (Fig. 2), on the second, he is asking the patron for support (Fig. 3), and finally, the Prince disappeared completely from coins (Fig. 4). These facts could be connected with weakening position of Boleslav the Twist-Mouthed inside the country, as well as in the empire. Via his coins, the Prince was trying to show he was under the patron's protection and he could rely upon his help.

Sons of Boleslav the Twist-Mouthed continued this policy in a more conventional way: they reserved one side of their coins for the patron's image and their portraits have been placed on the other side. Vladislav II (1138–1146) used this style in case of Type 2 (Fig. 5). Such coins were struck in time of increasing number of conflicts with his younger brothers. Having won, the leader of the rebels – Boleslav the Curly (1146–1173) – made reference to St. Vojtěch on his oldest coins (Fig. 6). He placed the name of the patron and his head in shrine on his coins. For the second time, the name of St. Vojtěch appeared on reverse of Type 3 instead of the Prince's name (Fig. 7). In that way, Polish origin of the coin has been proved. The obverse has been reserved for the image of the emperor Fridrich Barbarossa who made Boleslav the Curly take a feudal oath in 1157.

The name and image of St. Vojtěch appeared several times and in different configurations on *bracteats* struck under Měšek III (1173–1202). Sometimes, the name or figure have been designed in connection with the name or figure of the Prince. In other cases, like on coins of Boleslav the Twist-Mouthed (Fig. 4), image of the ruler has definitely disappeared (Fig. 8). There is a possibility, that Měšek tried to impetrate support of the saint later, during his second reign, some time after 1177, when he made an attempt to get the throne in Krakow. And because of the fact, that these coins have been struck in Gniezno, the Prince has turned – via their images – to the patron of the whole Poland, not to the patron of Great Poland only.

More or less, St. Vojtěch appeared in the same role on coins struck by Silesian Princes in the same period. They have been struck by Boleslav the Tall and Měšek Płatonogi, sons of the late Vladislav II. At that time, they have not presumed to place their names on coins and they prefer the name and image of their father together with figure of St. Vojtěch as a patron of their whole, still undivided, country.

During the 13th century, the image of St. Vojtěch appeared at least twice on coins, but on one side only – the other side has been reserved for the Prince. They are exclusively coins struck in Great Poland and the saint played his role of the patron of that country.

St. Vojtěch appeared relatively late on early medieval Polish coins and he has never received such an exclusive position comparing to St. Václav on Prague coins or St. John on Vratislav (Wrocław, Breslau) coins. The cult of the Prague bishop in Poland was evident as late as in time of Boleslav the Twist-Mouthed. This ruler, as well as his sons, used the cult for occasional aims. That is why it has been exploited in time of danger (Boleslav the Twist-Mouthed, Vladislav II, Boleslav the Curly – Type 3), for reasons to legitimize the rulership (Boleslav the Curly – Type 1) and also in effort to emphasize claims to power in the whole country (Měšek III). For the last time, St. Vojtěch appeared as a patron of all Poland on Silesian *denarii* struck by sons of Vladislav II, and in this case, he has been expected to support efforts to get the ruler's inheritance.

HROMADNÝ NÁLEZ MINCÍ ZE 13. STOLETÍ OBJEVENÝ PŘI ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU V AREÁLU RADNICE V JIHLAVĚ

Příspěvek k lokalizaci jihlavské mincovny ve 13. století

Petr HRUBÝ – Karel MALÝ – Jiří MILITKÝ

Úvod

Město Jihlava se díky bohatým ložiskům stříbra v okolí zapsalo v průběhu vrcholného středověku do dějin moravského mincovnictví. Zatímco o místní ražbě mince na sklonku 14. a především ve druhé polovině 15. století víme relativně dost (např. *Sejbal 1991*), o mincovně 13. století a její produkci lze konkrétního říci jen málo. V roce 2004 byl při záchranném archeologickém výzkumu v areálu jihlavské radnice (obr. 1:1), realizovaném společností Archaia Brno, objeven hromadný nálezc mincí ze 13. století. Ten umožnil otevřít řadu otázek spojených s lokalizací jihlavské mincovny ze 13. století, s dobou zahájení její činnosti a v omezené míře i s identifikací její produkce.

Svědectví písemných pramenů k nejstarším dějinám Jihlavy a k mincovně ve 13. století

Počátky města

První zmínka o osadě Jihlava je z roku 1233, kdy olomoucký biskup Robert potvrdil převod jihlavského a humpoleckého zboží z držení řádu německých rytířů želivskému klášteru, včetně podacího práva k jihlavskému kostelíku (*CDB III*, 48, 49, *Jaroš 1999b*, 12) za 100 hřiven (*Žemlička 2002*, 304). Jihlavská farnost tak byla v první třetině 13. století rozdělena, což sehrálo roli při dalších transakcích. Statek Jihlava s mýtem a vesnicemi, pravděpodobně na jih od řeky, darovali o rok později moravský markrabě Přemysl a královna Konstancie cisterciáckám v Předklášteři (*CDB III*, 88; *Jaroš 1999b*, 12). Po roce 1240 získal král Jihlavu zpět. Pravděpodobně jihlavského zboží na sever od řeky se týká listina z roku 1243, ve které Václav I. ještě jednou potvrdil prodej z roku 1233. To se dalo již v atmosféře výstavby města, kdy listina počítala se vznikem nových církevních staveb (*CDB III*, 49–50).

V období 1240–1243 došlo k založení města. Pohyb populace do Čech zaznamenala k roku 1249 kronika města Kolmar v Alsasku (*MGH XVII*, 245). Významným prvkem v konstituci města je zakládací listina, která se však v případě Jihlavy nedochovala. Její datace patří před rok 1258 (*Kejř 1998*, 121; *Pánek 1969*). V závěru 40. let 13. století se formuje jihlavské městské a horní právo (*Hoffmann 1959*; *Kejř 1969*; *týž 1998*, 121; *Kuča 2000*, 669; *Kuthan 1993*, 70–71).

V privilegii z roku 1270 Přemysl Otakar II. udělil Jihlavě stavební řád (*CDB V*, č. 602). Mnohé informace jsou obsaženy také v tzv. formuláři Jindřicha Vlacha, kde je dohováno znění mnoha listin pro česká a moravská města. Tento pramen bývá podle zákazu přijímání vídeňských feniků kladen k roku 1270 (*Jaroš 1995–1996*, 38).

Období mezi léty 1270 až 1278 je pro Jihlavu charakteristické upevňováním dosažených práv. V roce 1269 sem byl přeložen sklad zboží z Brodu (*CDB V*, č. 590). V roce 1272 král pronajal tavníru a mincovnu měšťanům Jarošovi, Hartmundovi a Eberhardovi (*CDB V*, č. 794; *Jaroš 1995–1996*, 38–39). V této době kvete důlní podnikání. V roce 1271 stvrdil

panovník měšťanům z Opavy držení několika kutných lánů (CDB V, č. 647). Změnu přináší mincovní reforma Václava II. c. roce 1300, kdy se ražba mince centralizuje a přesouvá do Kutné Hory (Žemlička 1986, 223–227; Vaníček 2002, 367–368, 540–542, 638).

Stručný přehled písemných dokladů k jihlavskému mincovnictví ve 13. století

Nepřímým dokladem existence mincovny v Jihlavě je smírčí smlouva mezi Václavem I. a Přemyslem z roku 1249. Po uzavření míru Václav I. ponechal Přemyslovi správu Moravy, ale vymínil si „polovinu výnosu jihlavské mince“. To se interpretuje jako doklad časného jihlavského mincování, může však jít i o polovinu výnosu z těžby stříbra (CDB III, 120, 180, 208; Jaroš 1999a; týž 1999b, 12). Dalším dokladem by mohlo být samo horní právo, kde se objevují články o mincmistrech a mincířích (CDB IV, č. 177; Jaroš 1995–1996).

Za další důkaz bývá považována listina z 2. listopadu 1258 vydaná mincmistry království českého a jihlavskými přísežnými želivskému opatu a jihlavskému faráři Štěpánovi (CDB V, č. 168; Jaroš 1995–1996, 38). Jinou indicíí je nedatovaný formulář o pronájmu moravské mince spolu s rychtami ve Znojmě a v Jihlavě mincmistrům Tilovi z Uherského Brodu, Bertoldovi z Jihlavy a Oldřichovi z Brna (RBM II, č. 2332; Jaroš 1995–1996, 38). Obsahuje podmínky nájmu, pravomoci a povinnosti mincmistrů i povinnosti stíhání padělatelů a dále stanovenou technologii výroby včetně předpisů o výměně mince a jejich výhradním používání v hospodářském styku. Zajímavý je výslovný zákaz braní vídeňských i jiných platidel. Právě poslední zmínka naznačuje vznik formuláře k roku 1270, kdy Přemysl Otakar II. činí řadu opatření proti invazi rakouské fenikové měny.

Prvním bezpečným dokladem existence mincovny je listina Přemysla Otakara II. z 30. 9. 1275 (CDB V, č. 794; Sejbal 1999, 91; Jaroš 1995–1996, 38–39), kdy mincovna i tavárna přechází do dědičného držení patriciům Jarošovi, Hartmundovi a Eberhardovi. V listině se třikrát opakuje, že práva propůjčovaná s mincovnou platí „od dávných dob“, v čemž můžeme vidět poukaz na dlouhodobou mincovní tradici v Jihlavě (Jaroš 1995–1996, 39).

Prvním známým horním a mincovním podnikatelem, působícím v Jihlavě, byl pražský patricij Eberhardus – *magister monetae*. První písemná zmínka o něm pochází z roku 1253. V oblasti dolování a mincování se setkáváme s jeho aktivitami na Českomoravské vrchovině, především v Brodě, Čáslavi i v Jihlavě. Na konci 50. let 13. století se s ním setkáváme v Jihlavě nejprve v roli horního podnikatele, později v roli královského mincmistra a nájemce urbury. Listina z roku 1258 je přímým dokladem jeho hospodářských zájmů i důležitosti jeho společenského postavení. Zároveň z ní vyplývá, že v 50. a 60. letech 13. století, kdy se městská správa teprve vyhraňovala a kdy horní správa ještě nebyla zřetelně oddělena od městské, byl Eberhard jednou z rozhodujících osobností v Jihlavě. V úřadě mincmistra Království českého je doložen v letech 1253–1265 (CDM IV, č. 266), avšak není vyloučeno, že úřad zastával ještě v 70. letech (též Žemlička 2002, 429–430).

V jednom z formulářů, který je dnes kladen ještě do doby Václava I., pronajímá král Eberhardovi úřad mincmistra Českého království. Zajímavé jsou podmínky pronájmu, který byl uskutečněn na 1 rok za 14 tisíc hřiven stříbra, včetně 2 rychet v nejmenovaných městech – hypoteticky v Brodě či Jihlavě. Z této sumy měl Eberhard splatit 1 tisíc talentů v mincích, zbytek pak v koních, vojenské výstroji, potravinách a dalších službách. Navíc měl postavit ve dvou daných termínech 60 a 50 oděnců. Z jiného formuláře z doby po roce 1265, kde je Eberhard nazýván bývalým mincmistrem, vyplývá, za jakých podmínek pronajal Přemysl Otakar II. Eberhardovi minci na Moravě. Nájem mince s rychtami a dalšími právy byl opět proveden na 1 rok, tentokrát za 5000 talentů. Částky dokládají rentabilitu tohoto druhu podnikání i možnosti Eberharda a zároveň svědčí o vydatnosti jihlavských a brodských dolů (Jaroš 1995–1996, 39).

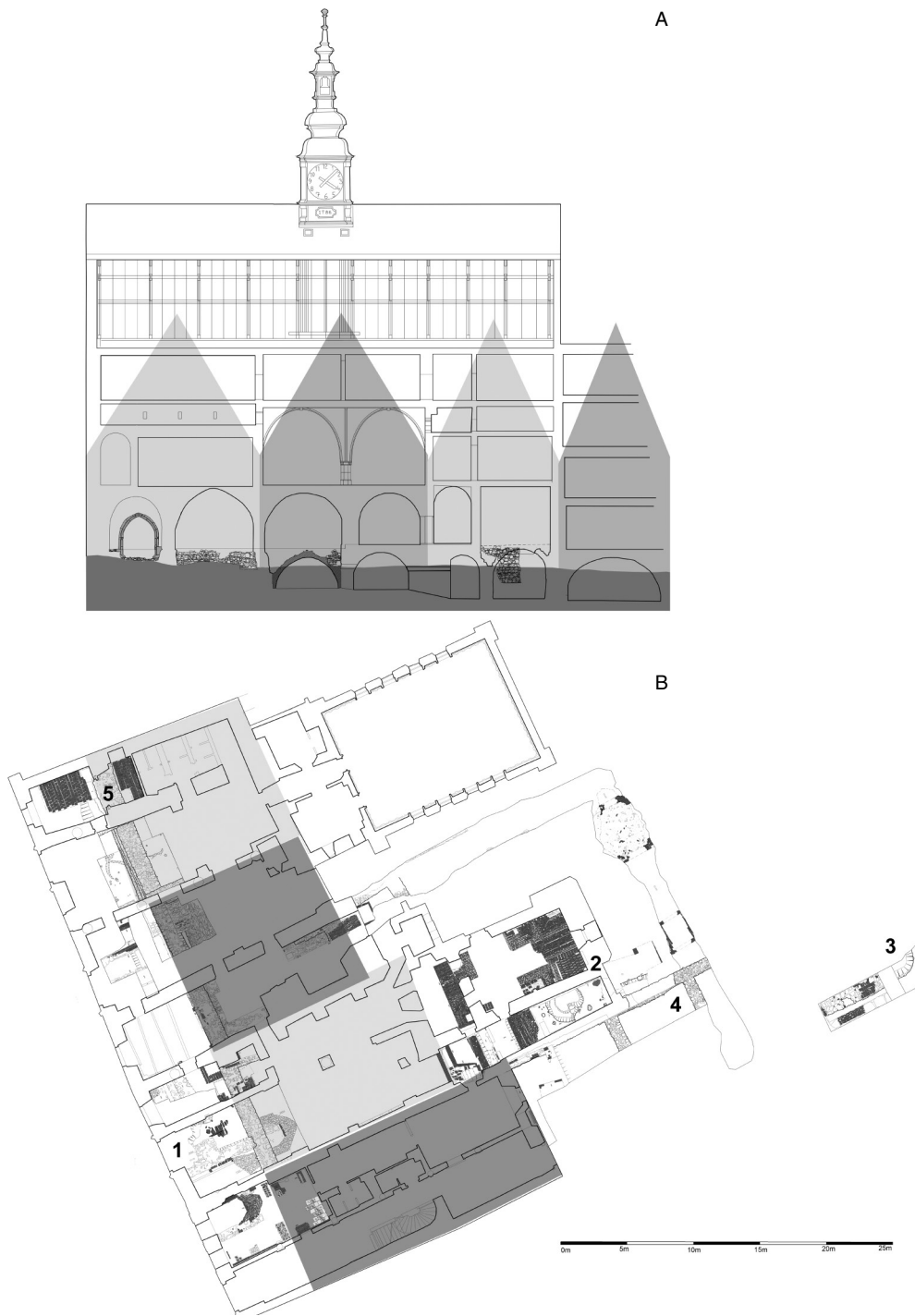

Obr. 1: Jihlava. Půdorys historického jádra města s vyznačením archeologicky zkoumaných lokalit, na kterých byly přítomny doklady metalurgické činnosti ze 13. století. 1. Masarykovo náměstí 1 a 2 – radnice (2004); 2. Masarykovo náměstí, rekonstrukce vozovky (2002); 3. Joštova, proluka 8 a 10 (2003); 4: Úzká 4/Cajkovského 34 (2002); 5: Palackého (2002).

Z dalších mincmistrů a podnikatelů v Jihlavě je nutné zmínit Jindřicha Ptáka (Avis) zvaného Bílý. Býval společníkem Eberharda, a to nejen v Jihlavě, ale i v Brodčích. V jeho díle pokračoval jeho zeť Hartmund, jak vyplývá z listiny o jeho spoluzisku jihlavské mincovny a tavírny roku 1275 (*Jaroš 1995–1996*, 40). Vedle něj jsou z Jihlavy ještě známí Dětrich a Berthold.

Dětrich (Dietrich) Freiberg byla další podnikatelská osobnost z okruhu Eberharda. Obdobně jako Jindřich Pták přicházel Dětrich v Jihlavě a v Brodčích do styku s Eberhardem. V jeho testamentu z roku 1288 se o něm hovoří jako o jihlavském měšťanu a mincmistru pro Moravu (*CDM IV*, č. 264).

Posledním známým jihlavským mincovním podnikatelem byl Berthold. Je zmiňován v souvislosti s pronájmem moravské mince a rychty ve Znojmě a Jihlavě (*Jaroš 1995–1996*, 38). Je znám jako jihlavský rychtář, kterým byl ještě v roce 1293 (*RBM II*, č. 1612; *Jaroš 1993*, 71; *Hrubý – Jaroš – Malý – Miháľiyová – Militký – Zimola 2006*).

Obr. 2: Jihlava, Masarykovo náměstí 1 a 2. Čelní pohled (A) a půdorys přízemí domů (B) s rozlišením původního středověkého traktování a s vyznačením zkoumaných ploch s místy nálezů mincí - 1. brakteát B 2; 2. hromadný nález A 1–17; 3. brakteát B 1; 4. falzum feniku Albrechta V. B 3; 5. vratslavský haléř Vladislava II. B 4.

Lokalizace a historicko topografický vývoj jihlavské radnice ve středověku

Areál jihlavské radnice dnes reprezentuje komplex domů čp. 1 a 2 v severní části východní fronty náměstí (obr. 1:1; obr. 2). Zdejší fronta 12 domů respektuje středověkou parcelaci. Šířka parcel se pohybuje mezi 7,6 až 17,5 m, nejčastěji 9–10 m. V prostoru nynějšího domu č. 1 jsou integrovány tři původně samostatné měšťanské domy (*Lancinger – Muková – Klazarová 1995; Novák – Najdenová 1995; Hrubý 2005*). Vzhledem k šířce domu 34,8 m na uliční čáře lze předpokládat, že objekt zaujímá tři původně samostatná městiště. Tomu odpovídá i traktování sklepů, zejména pak jejich vzájemný výškový vztah (obr. 2A).

Bohužel v písemných pramenech jsou jednotlivé domy identifikovatelné až od 15. století. Prvním známým majitelem nejsevernějšího domu je roku 1425 Mikuláš Barchaník. K roku 1426 lze vztáhnout vznik tzv. nové jihlavské radnice, neboť tehdy svůj dům směnil Barchaník s Oldřichem Bavorem. Další dům na jižní straně vlastnil ve 20. letech 15. století Johan Hölzl. Ten se jej roku 1447 vzdal ve prospěch Mikuláše Fogla. Roku 1509 jej měšťan Jakob Schausichelberg prodal obci, čímž se areál radnice rozrostl. Třetí, nejj jižnější dům připojený k radnici, je dům Hanuše Šibala. Roku 1535 je majitelem měšťan Stubik a tehdy také dům pohořel (*Lancinger – Muková – Klazarová 1995, 2–5*). Odlišně se vyvíjel dům č. 2. V letech 1425–1442 byl vlastnictvím řeznické rodiny Puczlů. V roce 1534, kdy v této části města vypukl požár, držel dům Stefan Schmilauer. Zde je zajímavá zmínka o tzv. dvorním domě (*Lancinger – Muková – Klazarová – Jandusová 1995, 3–4*).

Hromadný nález mincí

Místo a náleзовé okolnosti hromadného nálezu mincí ze 13. století

Hromadný mincovní nález byl objeven 10. 6. 2004 při záchranném archeologickém výzkumu v chodbovité místnosti s valenou klenbou o rozměrech 9,3×2,3 m (obr. 2:2, 3:1, 4:6), spojující sál přízemí s dvorním traktem (obr. 2–3). V minulosti tato prostora sloužila jako přístup ke kapli, se kterou sousedí. Místo nálezu je tedy situováno do nejjižnějšího z někdejších měšťanských domů, jehož nejstarším doloženým majitelem byl roku 1425 Hanuš Šibal.

Mince byly nalezeny ve vrstvě 0251 (obr. 3:1), kterou lze charakterizovat jako jednu z nejstarších komunikačních vrstev v hloubce 110 cm od aktuálního povrchu. Mince byly rozprostřeny na ploše o rozměrech asi 60 × 40 cm. Celá zdejší stratigrafická sekvence mocnosti 55–76 cm, kterou možno podle nalezené keramiky klást do 13. století, byla ukončena segmentem zhroutené a částečně shořelé dřevěné konstrukce plochého stropu. Dendrochronologické datování vzorků dřev spadá podle rozboru do roku 1264 (*Rybníček 2005*). V blízkosti místa nálezu mincí byla zjištěna také větší nepravidelně miskovitá jáma 0525 (obr. 3:1) spolu se soustavou kúlových jamek, které jsou pozůstatkem blíže nespecifikované nadzemní konstrukce.

Popis nálezu

MORAVA, Přemysl Otakar, jako markrabě moravský (1247–1253), mincovna: *Jihlava* (?), AR denár fenikového typu

Av.: v hladkém kruhu půlorlice s hlavou doleva a stojící čtyřnohé zvíře doprava (zřetelné pouze hlavy)

Rv.: v hladkém kruhu korunovaný dvouocasý lev doleva (obraz zcela nečitelný nebo hladký ?)

Lit.: *Sejbal 1966, 202, č. 237, Tab. XV:237; Cach 1974, 48, č. 899.*

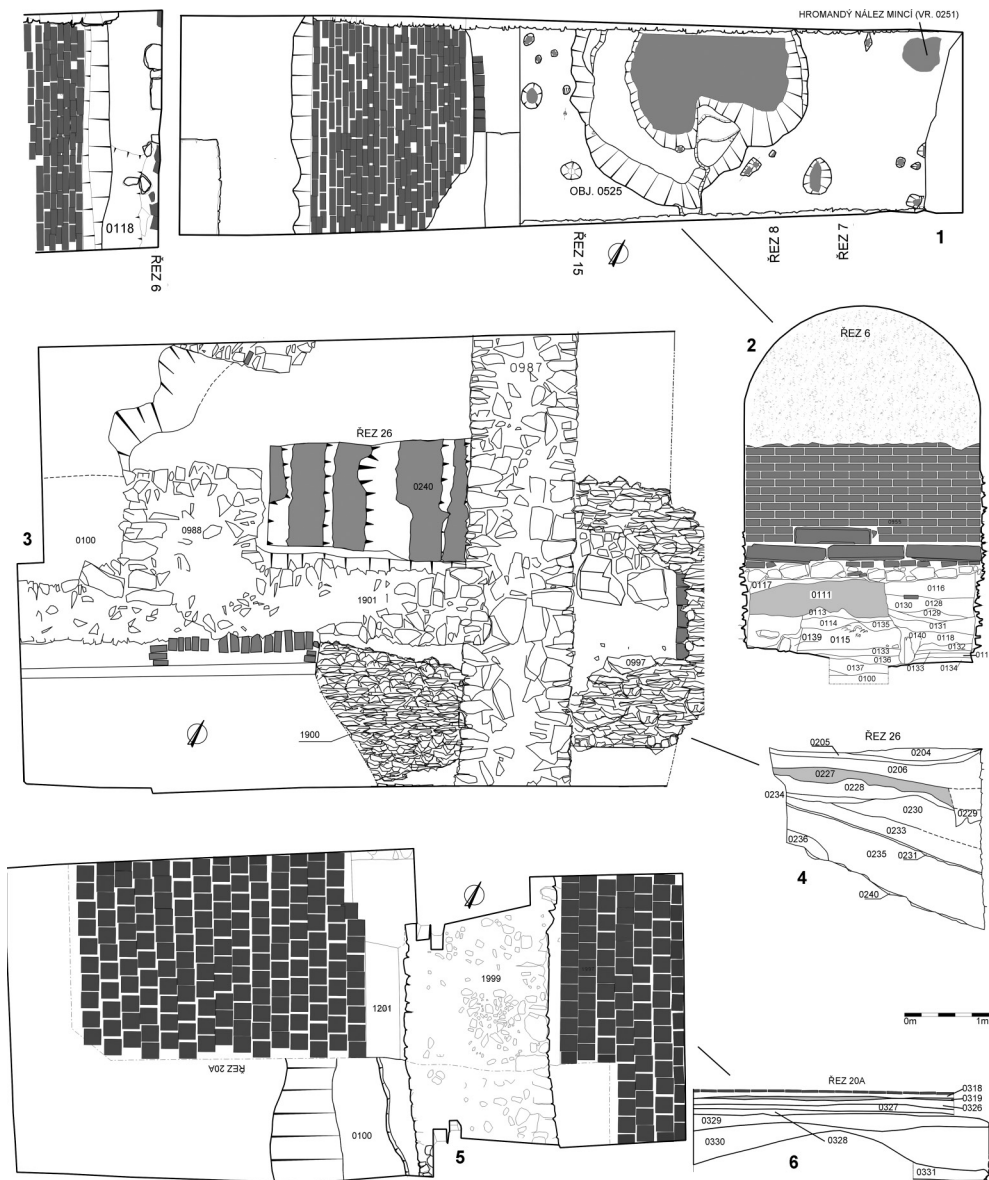
A 1. 0,3867/0,2485 g; 16,3/16,7 mm; zprohýbaný, přehnutý a rovnáný střížek (mince č. 7)
RFA: Ag 98,247; Cu 0,403; Fe 0,308; Br 0,518; Hg 0,078; Pb 0,352; Bi 0,022

-, Av.: obraz dobře zřetelný

Rv.: díky přehybu obraz nečitelný

A 2. 0,3179/0,2315 g; 16,2/- mm; přehnutý střížek (mince č. 10)

RFA: Ag 98,003; Cu 0,121; Fe 0,348; Br 0,977; Au 0,077; Hg 0,224; Pb 0,207

Obr. 3: Jihlava, Masarykovo náměstí 1. Detaily sondáží v místnostech přízemí domu a náleзовých situacích jednotlivých mincí a hromadného náleзу. 1. půdorys místnosti 1.25 s vynesemím místa hromadného náleзу (A 1–17); 2. řez v místnosti 1.26 se zvýrazněním vrstvy 0111 s náleзем malého brakteátu Přemysla II. Otakara (B 1); 3–4. půdorys místnosti 1.01B se vstupní šíjí dřevěného sklepa původní stavby a řez zásypem vstupní šíje se zvýrazněním vrstvy s náleзем malého brakteátu Přemysla Otakara II. (B 2); 5–6. místnost 1.03 v severním domě s náleзем vratislavského halěře Vladislava II. (B 4).

-, Av.: obraz jen částečně zřetelný
 Rv.: díky přehybu obraz nečitelný
 A 3. 0,6676/0,3160 g; -/16,8 mm; přehnutý střížek (mince č. 11/2)

RFA: Ag 98,914; Fe 0,261; Br 0,539; Hg 0,196;
 Pb 0,090

-, Av.: zřetelná pouze půlorlice doleva
Rv.: díky přehybu obraz nečitelný
A 4. 0,2947/0,2466 g; -/16,3 mm; přehnutý střížek (mince č. 1)
RFA: Ag 97,919; Cu 0,147; Fe 0,552; Br 1,088; Hg 0,128; Pb 0,166

-, Av.: díky přehybu obraz nečitelný
Rv.: částečně zřetelné pouze dolní tlapy lva
A 5. 0,3362/0,1459 g; -/17,6 mm; přehnutý střížek (mince č. 9/1)
RFA: Ag 97,889; Cu 0,089; Fe 0,333; Br 1,479; Hg 0,106; Pb 0,104

-, Av.: na fragmentu zachováno stojící zvíře doprava
Rv.: na fragmentu zřetelné pouze dolní tlapy lva a dolní část ocasu
A 6. 0,3444/0,2090 g; 16,9/- mm; 4,5 h; přehybem prasklá polovina mince (mince č. 12/2)
RFA: Ag 98,281; Cu 0,076; Fe 0,323; Br 0,545; Au 0,493; Hg 0,138; Pb 0,144

-, Av.: na fragmentu zachována dolní polovina stojícího zvířete doprava
Rv.: na fragmentu zřetelný pouze zátylek hlavy lva a konce ocasu
A 7. 0,3709/0,2158 g; 16,0/- mm; 6 h; přehybem prasklá polovina mince (mince č. 12/1)
RFA: Ag 97,830; Cu 0,133; Fe 0,249; Br 1,378; Au 0,101; Hg 0,097; Pb 0,212

-, Av.: na fragmentu zachována pouze půlorlice doleva
Rv.: na fragmentu je zřetelná pouze horní levá část obrazu lva
A 8. 0,1543/0,1473 g; 14,9/- mm; 6 h; přehybem prasklá polovina mince (mince č. 9/2)
RFA: Ag 98,398; Cu 0,096; Fe 0,257; Br 0,900; Au 0,102; Hg 0,126; Pb 0,120

-, Av.: zřetelné pouze hlavy
Rv.: díky přehybu obraz nečitelný
A 9. 0,3624/0,2573 g; 16,5/- mm; přehnutý střížek, olámaný okraj, koroze (mince č. 2)
RFA: Ag 94,969; Cu 0,140; Fe 1,240; Br 3,475; Pb 0,184; Bi 0,029

-, Av.: obraz zcela nečitelný
Rv.: zřetelné pouze horní tlapy lva
A 10. 0,2538/0,1877 g; -/- mm; zprohýbaný zlomek asi 40 % (mince č. 8)
RFA: Ag 91,673; Cu 0,094; Fe 0,871; Br 4,058; Pb 0,269; Bi 0,035

-, Av.: na fragmentu zachována horní polovina stojícího zvířete doprava
Rv.: na fragmentu zachována dolní pravá tlapa lva
A 11. 0,0822/0,0723 g; -/- mm; 3 h; zlomek asi 20 % (mince č. 3)
RFA: Ag 98,644; Cu 0,073; Fe 0,330; Br 0,428; Sb 0,090; Au 0,094; Hg 0,058; Pb 0,147; Bi 0,134

BLÍŽE NEURČENO

AR brakteátový (?) feník (?)
Av.: obloučkou (?) a tečky okolo středového kruhu s tečkou (?) uprostřed
Rv.: neražén
A 12. 0,2519/0,1979 g; -/- mm; přehybem prasklý fragment asi 40 % (mince č. 12/3)
RFA: Ag 97,597; Cu 0,063; Fe 0,325; Br 1,810; Hg 0,039; Pb 0,166

AR denár (nebo brakteát ?)
Av.: v hladkém kruhu (?) obraz nezřetelný
Rv.: zcela nezřetelný
A 13. 0,3456/0,2498 g; 19,4/- mm; přehnutý střížek (mince č. 6)
RFA: Ag 97,537; Cu 0,053; Fe 0,624; Br 1,562; Hg 0,046; Pb 0,177

NERAŽENÉ STŘÍŽKY (?)

AR denár – neražený střížek (?)
Av., Rv.: zcela nezřetelný (nebo hladký)
A 14. 0,3423/0,2932 g; 15,5/- mm; přehybem rozlomená na dvě části (mince č. 11/1)
RFA: Ag 97,093; Cu 0,150; Fe 0,266; Br 1,651; Au 0,233; Hg 0,175; Pb 0,431
A 15. 0,2177/0,1479 g; 16,5/- mm; přehybem prasklá polovina mince (mince č. 5)
RFA: Ag 97,870; Cu 0,221; Fe 0,389; Br 1,210; Hg 0,107; Pb 0,198

-, Av.: zcela nezřetelný (nebo hladký)
Rv.: díky přehybu nečitelný
A 16. 0,7178/0,5173 g; 15,4/- mm; přehnutý střížek, uvnitř přehybu fragment další mince (mince č. 11/3)
RFA: Ag 98,244; Cu 0,108; Fe 0,313; Br 1,142; Hg 0,075; Pb 0,118

-, Av.: zcela nezřetelný (nebo hladký)
Rv.: zcela nezřetelný (nebo hladký)
A 17. 0,3953/0,2761 g; 14,6/- mm; zlomek asi 60 % (mince č. 4)
RFA: Ag 97,081; Cu 0,155; Fe 0,307; Br 1,798; Au 0,338; Hg 0,160; Pb 0,161

Obr. 4: Moravský denár fenikového typu Cach (1974) č. 899, ražený Přemyslem Otakarem jako markrabětem moravským v rozmezí let 1247 až 1253. A. Foto (podle: Česká numismatická společnost pobočka Praha, aukce č. 36, položka 931), B. kresba (podle: Cach 1974). Zvětšeno.

Rozbor a hodnocení hromadného nálezu

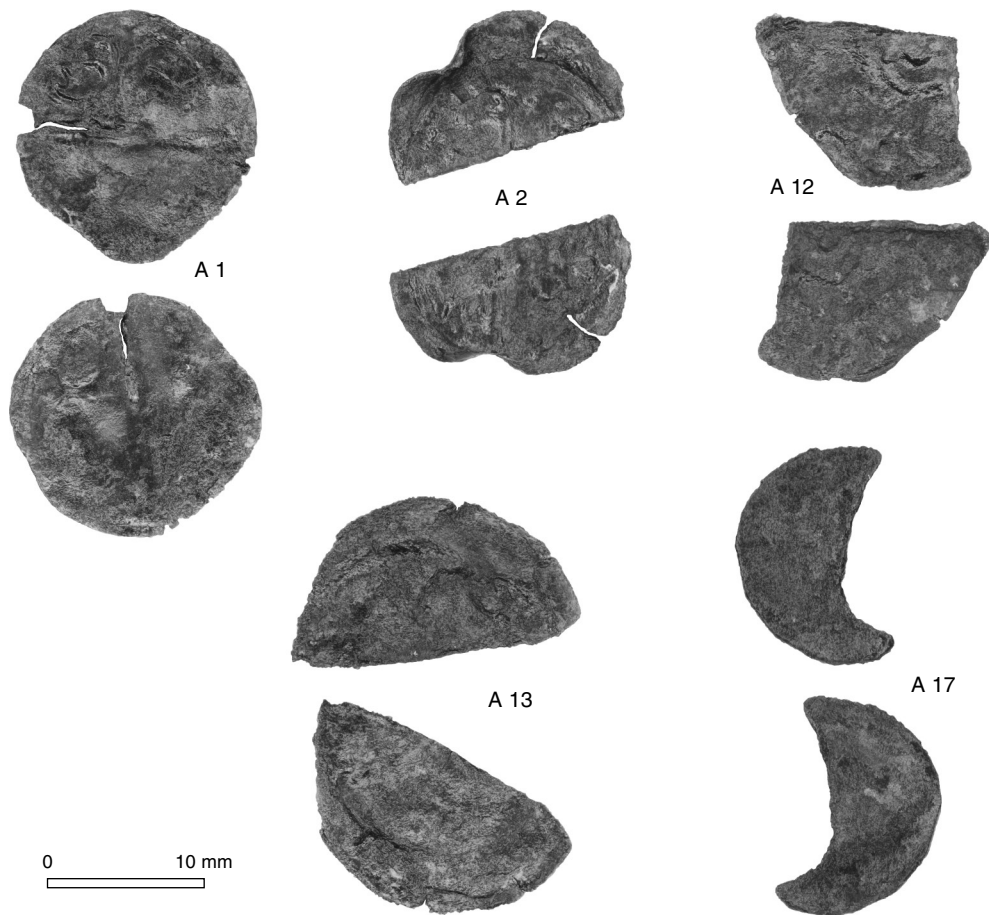
Hromadný nález 17 mincí (č. A 1–17) a jejich fragmentů je soubor, který vyvolává řadu otázek a nejasností. Všechny mince jsou velice špatně zachovány, pokryty šedou korozní vrstvou a nemají již kovové jádro.¹ Stav jejich dochování je výsledkem působení agresivního prostředí, ve kterém byly mince nalezeny a díky této skutečnosti jsou pro metrologické bádání použitelné jen obtížně.

Z numismatického hlediska vytvářejí mince v souboru tři skupiny. Nejpočetněji, 11 kusy (č. A 1–11), je zde zastoupen moravské denár fenikového typu Cach (1974) č. 899, ražený Přemyslem Otakarem jako markrabětem moravským v rozmezí let 1247 až 1253 (srov. obr. 4A–B). Tento typ mince se dosud vyskytl v depotech Blansko I – 74 ks (Cach 1974, 75, č. 440), Blansko II – 5 ks (Cach 1974, 75, č. 441), Brno – ? ks (Cach 1974, 76, č. 443), Jezdovice – 54 ks (Cach 1974, 77–78, č. 449), Markvartice – ? ks (Cach 1974, 79, č. 455) a Třebíč – 1 ks (Cach 1974, 82, č. 469). Již fakt, že v jihlavském souboru kromě dvou neurčitelných ražeb (č. A 12–13) jiný typ mince není zastoupen, může být určitou indicií jeho místního původu. Druhou skupinu reprezentují dvě přesněji neurčitelné ražby. Jde o fragment brakteátového (?) feniku (č. A 12), na kterém jsou zřetelné obloučky (?) a tečky okolo středového kruhu s tečkou (?) uprostřed. Tato mince není s velkou pravděpodobností moravskou ražbou, přesněji se ji však určit nepodařilo.² Neurčený zůstal také denár (nebo brakteát ?) s nezřetelným obrazem v hladkém kruhu (?) na lici a s nečitelným rubem (č. A 13). Třetí skupinu mincí představují exempláře s nečitelným obrazem, které lze i přes vysoký stupeň koroze považovat s vysokou pravděpodobností za neražené mincovní střížky (č. A 14–17). Je-li tomu skutečně tak, pak by mohlo jít o polotovary určené k ražbě mince, patrně denárů fenikového typu. Tento předpoklad nepřímo potvrzují i rozměry střížků, které jsou oproti zastoupeným denárům zhruba o 1 mm menší.

Mince z hromadného nálezu sice tvoří jeden nálezový celek, avšak jeho interpretace je značně nejasná. S velkou pravděpodobností nejde o záměrně ukrytý soubor charakteru stan-

¹ Všechny mince konzervoval Ing. Dušan Perlík.

² Teoreticky nelze dokonce vyloučit, že nejde o minci, ale stříbrnou nášivku.

Obr. 5: Jihlava, Masarykovo náměstí 1. Výběr mincí z hromadného nálezu – čísla odpovídají číslování v katalogu. Zvětšeno.

dardního depotu – mince byly rozptýleny ve větších vzdálenostech od sebe a nemohly být tedy uloženy v nějakém obalu. Nelze ovšem vyloučit, že jde o zbytek dobově vyzvednutého depotu. Stejně tak se však může jednat o mince náhodně vysypané na místě nálezu, např. z měšce. Nesnadno vysvětlitelná je ale skutečnost, proč jsou všechny ražby poškozeny přehybem, přehnuty či rozlámány. Přehyby jsou jednoznačně záměrné, nejde tedy o deformace způsobené sekundárně v nálezové vrstvě. Přehyby, stříhání a lámání je obvyklé pro brakteáty, nikoliv však pro denáry fenikového typu. Právě s ohledem na tuto skutečnost je možno předpokládat, soubor zřejmě není vyzvednutou hotovostí, ani ztraceným aktuálním oběživem.

Archeologické doklady výroby stříbra a barevných kovů v Jihlavě 13. století

Sledujeme-li otázku lokalizace mincovní výroby v Jihlavě, je potřebné pozastavit se u stop výroby barevných a drahých kovů. Mimo jiné už jen proto, že dobové písemné prameny zmiňují např. v souvislosti s pronájmy mincovny téměř vždy i tavírnu. Nejnovější výzkumy v tomto směru ukazují, že produkce stříbra se ve 13. století odehrávala nejen ve městě,

Tab. 1. Jihlava, Masarykovo náměstí čp. 1 – radnice. Přehled prvkového složení mincí z hromadného nálezů.

č. mince	Fe	Cu	Zn	Br	Ag	Sb	Au	Hg	Pb	Bi
A 1	0,308	0,403		0,518	98,247			0,078	0,352	0,022
A 2	0,348	0,121	0,044	0,977	98,003		0,077	0,224	0,207	
A 3	0,261			0,539	98,914			0,196	0,090	
A 4	0,552	0,147		1,088	97,919			0,128	0,166	
A 5	0,333	0,089		1,479	97,889			0,106	0,104	
A 6	0,323	0,076		0,545	98,281		0,493	0,138	0,144	
A 7	0,249	0,133		1,378	97,830		0,101	0,097	0,212	
A 8	0,257	0,096		0,900	98,398		0,102	0,126	0,120	
A 9	1,240	0,140		3,475	94,969				0,184	0,029
A 10	3,871	0,094		4,058	91,673				0,269	0,035
A 11	0,330	0,073		0,428	98,644	0,090	0,094	0,058	0,147	0,134
A 12	0,325	0,063		1,810	97,597			0,039	0,166	
A 13	0,624	0,053		1,562	97,538			0,046	0,177	
A 14	0,266	0,150		1,651	97,093		0,233	0,175	0,431	
A 15	0,389	0,221		1,210	97,870			0,107	0,198	
A 16	0,313	0,108		1,142	98,244			0,075	0,118	
A 17	0,307	0,155		1,7898	97,081		0,338	0,160	0,161	

ale také přímo v areálu důlních a hutních aglomerací v jeho okolí. Nejdůležitějším důlním okrskem, prokazatelně těženým a osídleným nejspíše od poloviny 13. století byla aglomerace Staré Hory (*Mons antiquus, Altenberg*). Shodně staré doklady hutnictví a slévačství (srov. *Hrubý – Jaroš – Kočár – Malý – Mihályiová – Militký – Zimola 2006*), můžeme na území města (obr. 1) sledovat nejvíce v severovýchodní části Masarykova náměstí (*Hrubý 2002; Malý 2004, 22–23*), popřípadě na lokalitě Joštova 8 a 10 (*Malý 2004, 22–23; Hejhal 2003*).

Hutnictví

Strusky

Z areálu radnice pochází ze situací 13. století 5 kusů strusek, které lze interpretovat jako odpad při hutnění barevných kovů nebo stříbra (*Malý 2005*). Jedná se o nálezy z vrstev v severním domě, dále ze souvrství v chodbovém traktu v jižním domě a v severním sklepe ve středním traktu (obr. 2: 2–3; obr. 6:6). Strusky této skupiny jsou černé až černošedé, někdy modrošedé. Povrch i lom jsou hladké a matně či leskle sklovité, porozita je různá. Analyzované zlomky obsahují zvýšené množství Zn, Pb, Cu a Ag. Nelze bezpečně určit, zda jde o strusky vzniklé při hutnění stříbra nebo barevných kovů. Pouze podle analogie se struskami z Havlíčkobrodského (nepublikovaná data *K. Malý*) lze předpokládat, že proces byl zaměřen na stříbro.

Fragmenty vyzdívek pecí

Jde o nález z vrstev v přízemí severního domu radnice, které můžeme zařadit do 13.–14. století. Fragment má tloušťku okolo 3 cm a šedobílou barvu. Vyzdívkou je asi do 3/4 cm „zesklovatělá“. Sklovitá hmota je černá, matná, na lomu černá až šedočerná, místy šedozeleň. Směrem do vnitřní části je sklovitá vrstva světlejší, skelně lesklá a vzácně i hnědočervená. Velmi pravděpodobně se jedná o fragment vyzdívkou pece, tj. výrobního zařízení. Sklovitě slinutá hmota ukazuje na vyšší provozní teploty zařízení, než jakých je dosahováno v běžném topeništi.

Dalším příkladem jsou tři zlomky ze sondy ve východní části dvorního traktu (obr. 2:3). Dva kusy jsou ploché a jeden kus přepálený hlíny vzhledem odpovídá části předchozích.

Obr. 6: Jihlava, Masarykovo náměstí. Vynesení náleзовých situací 13. století, zjištěných při výzkumech v letech 2002 a 2004. 1–3. zahluobené atypické stavby v areálu pozdějšího fora s nálezy kovářských strusek; 4–8. stavební a sídlištní situace s nálezy mincí, hutnických strusek, fragmentů stěn pecí a tavičí keramiky.

Největší z fragmentů je na povrchu z jedné strany černý, bez lesku a hladký. Na lomu je fragment skelný, barva se mění od černé, přes černošedou či šedo zelenou. Při drcení vzorku byla zjištěna přítomnost drobných agregátů ryzí mědi – obsah Cu je podle analýzy 15,45 hmot. % (podrobně Malý 2005).

Slévačství a výroba stříbra

Slitky barevných kovů

Celkem bylo v areálu radnice nalezeno 12 slitků a podrobena analýze. Byly objeveny v původních uloženinách 13.–14. století, kam se dostaly ještě v téže době postdepozicičními procesy jako odpadní materiál (z výroby?), kontaminující zdejší areál. Slitky jsou tvarově nepravidelné a jejich hmotnost se pohybuje do 15 g. Kovové slitky dokládají barevnou metalurgii, ve většině případů šlo o bronzové slitky nebo slitky mědi, která mohla být zpracovávána samostatně nebo pro výrobu bronzu. V jednom případě byla zjištěna slitina mědi a stříbra, vzniklá dost možná při přípravě mincovního kovu. Analyzované bronzy mají vyšší obsahy Sn než byly zjištěny na Starých Horách (Malý 2004). Do budoucna by proto bylo zajímavé analyzovat další předměty z barevných kovů a pokusit se mezi nimi najít slitiny s podobným obsahem Sn – byl by to nepřímý doklad jejich výroby přímo v Jihlavě.

Tavící keramika

Tento soubor můžeme rozdělit na zlomky tavících tyglíků a na zlomky či celé exempláře kupelačních misek. Tavící tyglíky z areálu radnice, spadající do 13. století, jsou charakteristické silnou stěnou a dnem a také obsahem grafitu v keramické hmotě. Ve fragmentárním materiálu můžeme rozlišit úlomky trojbokých ústí, s přímým ovaleným okrajem a velmi často s otištěným kolkem nebo značkou na jedné ze stěn, jen několik centimetrů pod okrajem. Z dalších exemplářů je potřebné uvést dna průměru 11,5–13,5 cm a spodní části těl tyglíků. Dna jsou někdy opatřena zajímavě provedenou značkou, nebo rovněž kolkem, zhruba 4 cm od dna (obr. 7).

Jinou, velmi specifickou skupinou technologické keramiky jsou kupelační misky. Jejich přítomnost je dokladem průběhů, tedy tavby v „laboratorním měřítku“. V souboru z radnice v Jihlavě bylo nalezeno několik zlomků, které díky svým tvarům a velikosti, mohou být do této skupiny zařazeny. Jako zcela prokazatelnou kupelační misku můžeme označit jediný exemplář (obr. 7:5).

Závěr

Shrnutí poznatků o výrobě barevných kovů a stříbra v Jihlavě ve 13. století

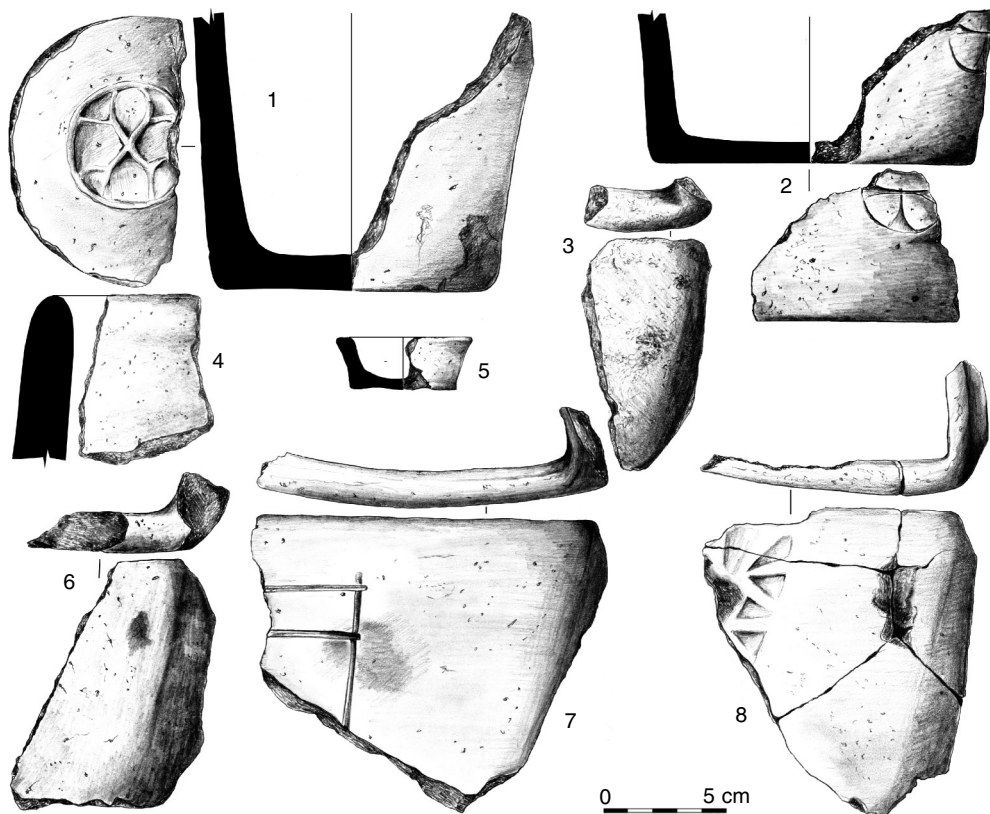
Ve shodě s modelem těžby rud, jejího zpracování a výroby stříbra lze v areálu důlní a hutní aglomerace Staré Hory na základě archeologických objektů, artefaktů i ekofaktů doložit všechny fáze výroby stříbra od těžby až po odlití a porcování podle dobových váhových standardů. Doklady z území města ukazují, že od fáze hutnictví až po odlévání stříbra, probíhaly výrobní procesy na Starých Horách i ve městě souběžně. Vzhledem k tomu, že na Starých Horách je doložena i konečná výroba nezmincovaného stříbra, je nutné předpokládat distribuci vzácného kovu do městských hradeb i v této podobě.

Archeologicky zjištěné situace 13. století v severní části Masarykova náměstí naznačují, že areály, zkoumané zde v letech 2002 a 2004 na sebe navazují chronologicky i funkčně, popřípadě jsou zčásti souběžné (obr. 1:1–2; obr. 6). Pokud můžeme zánik okrsku s dřevěnými stavbami v ploše náměstí a přeměnu dřevěných domů v místě radnice na domy s kamennými jádry vztáhnout do 70. let 13. století, je potřebné zastavit se ještě u tzv. jihlavského stavebního řádu.

Tradiční interpretace jednoho z ustanovení o strhávání staveb bývá užívána jako příklad řešení přetrvávající chaotické zástavby z dob lokace. Podle něho měly být domy stavěny pouze podle určitého plánu, byly-li městu k užítku. Naopak mohly být strženy ty domy, které byly městu na obtíž nebo ke škodě. Interpretace článku je založena na výkladu pojmu *casa*. Pokud je vykládán jako dům, pak lze privilegium chápat skutečně jako reakci na problém zástavby z doby hektických počátků města (*Kuthan 1993*, 183, 186–187). Další z výkladů však připouští, že *casa* může označovat dílnu či přímo tavírnu (srov. *Kejř 1998*, 180, 240). Pak by se jednalo o opatření, jehož cílem byla kontrola produkce drahého kovu. Mimo jiné by to znamenalo, že v areálu městských hradeb můžeme ve 13. století předpokládat tavíren drahého kovu více.

Lokalizace mincovní výroby podle archeologických nálezů

V otázkách umístění jihlavské královské mincovny přinesl archeologický výzkum v areálu radnice první hmatatelné stopy. Hromadný mincovní nález připomíná cosi jako surovinu pro další zpracování. Pro celkovou interpretaci je rozhodující přítomnost několika neražených mincovních střížků (č. A 14–17), které naznačují, že zde máme co činit s hmotným dokladem mincovní výroby, lokalizovatelné do bezprostředního okolí místa nálezu, tedy do areálu pozdější radnice.

Obr. 7. Jihlava, Masarykovo náměstí 1. Výběr zlomků tavících tyglíků - 1. č. vrstvy 222-31; 2. 235/235-14; 3. 185-7; 4. 155-1; 5. 343-4; 6. 236-34; 7. 303-305-5; 8. 222-32.

Zajímavý je v tomto směru údaj o tom, že severní dům vlastnil do roku 1426 Mikuláš Barchaník, který byl výrobcem tzv. barchanových forem, sloužících pro výrobu mincovních polotovarů, tzv. cánů (Petráň – Radoměřský 2001). Je pravda, že ražba drobné mince probíhala v Jihlavě také v první polovině 15. století (Sejbal 1991), avšak nelze ani vyloučit, že se jedná o tradiční výrobu vázanou k této lokalitě již od starších dob, tj. od 13. století. Minimálně severní dům tak byl se zdejší mincovnou bezprostředně spjat (srov. Novák – Najdenová 1995, obr. X). Toto zjištění je však nutné vnímat pouze jako indicii a nikoliv doklad.

Lze-li považovat výše popsaný hromadný nález za hmotný doklad mincovny, znamenalo by to, že ražba mince v Jihlavě probíhala již v období markrabské vlády Přemysla Otakara (1247–1253). Toto zjištění však spíše potvrzuje to, co naznačuje svědectví písemných pramenů, ačkoliv bezpečně je mincovna doložena až k roku 1275 (Jaroš 1999b, 80–81; Sejbal 1999, 90–92). Předpokládaná ražba mince v Jihlavě v době okolo 1250 také dobře koresponduje s počátkem intenzivní těžby stříbra na Starých Horách u Jihlavy.

Z numismatického hlediska se jako lákavá hypotéza jeví možnost, že by denár fenikového typu Cach (1974) č. 899 (obr. 4A–B) byl jednou z ražeb produkovanou jihlavskou mincovnou. Šlo by tak o první typ moravského denáru fenikového typu, pro který by byl doložen jeho původ. Zde je však třeba zachovat určitou opatrnost – s ohledem na charakter celého hromadného nálezu nelze vyloučit, že tento mohl představovat např. pagament pro další

mincovní výrobu, a že žádná z mincí s místní produkcí nemusí souviset. Problém identifikace jihlavských mincí 13. století, stejně jako ražeb dalších moravských i českých mincoven, je velmi složitý a za současného stavu poznání bez nových podrobných rozborů mincovních pokladů prakticky neřešitelný.

Zajímavé svědectví ve vztahu k případnému místnímu původu mincí z hromadného nálezu poskytuje jejich prvkové složení (tab. 1).³ Většina ražeb obsahuje 97–98 % stříbra s minimálními příměsemi mědi, bismutu, rtuti, olova a zlata (zjištěný brom je součástí korozních produktů a železo pochází z uložení v zemi). V této souvislosti je vhodné připomenut výjimečný nález stříbrného slitku o hmotnosti 36,025 g ze 2. poloviny 13. století z areálu hornické aglomerace ve Starých Horách u Jihlavy. Jde tedy nejspíš o produkt lokálního původu, u kterého byl EDX analýzou zjištěn obsah 97,84 % stříbra a 1,84 % olova (*Hrubý – Jaroš – Kočár – Malý – Mihályiová – Militký – Zimola 2006*); složením se tedy dosti podobá mincím z hromadného nálezu (*Militký 2005; Perlík 2005*).

Hromadný mincovní nález z areálu jihlavské radnice lze považovat za přínos k lokalizaci zdejší mincovny ve 13. století, a to i přes to, že se nejedná o zcela jednoznačný důkaz přesné polohy mincovny v rámci města. Vzhledem k plánovanému trendu stavebních a tím i výzkumných aktivit pro nejbližší léta v areálu města však není pravděpodobné, že by v blízké době mělo dojít k nějakému zásadnímu odkryvu, který by mohl přinést jednoznačně interpretovatelné nálezy, např. razidla, jejichž důkazní hodnota při studiu královské jihlavské mincovny by byla v podstatě absolutní. Naopak poslední rekonstrukce radnice na dlouhá desetiletí uzavřela možnost dalšího archeologického zkoumání. Nezbyvá než se prozatím smířit s tím, že hromadný nález zůstane, přes svoji problematičnost, nejdůležitějším hmotným pramenem k diskusi o lokalizaci jihlavské mincovny ve 13. století.

Přihlédneme-li k archeologické situaci a stavebnímu vývoji severní části jihlavského náměstí v 70. letech 13. století, můžeme s určitými výhradami uvažovat o komplexu staveb, které v důlní a metalurgické ekonomice města plnily úlohu jednoho z finálních výrobců mincovního kovu, dále nejspíš úlohu výkupu a chráněného úložiště stříbra, vedle toho snad i úlohu výroby specifických druhů technických pomůcek a náradí potřebných k těmto činnostem a konečně úlohu vlastní ražby mince. Vzhledem k tomu, že jihlavské doly byly pokud ne jediným, pak zcela jistě nejvýznamnějším zdrojem stříbra v období Václava I. a Přemysla Otakara II., pak je možné zkoumaný komplex v určitém smyslu přirovnat např. k tzv. Vlašskému dvoru v Kutné Hoře. Ten plnil podobné funkce od roku 1300, pochopitelně v technicky i organizačně mnohem vyspělejších formách, než tomu bylo v polovině 13. století v Jihlavě.

Apendix: Nálezy jednotlivých mincí z areálu radnice

Kromě hromadného nálezu byly při archeologickém výzkumu jihlavské radnice objeveny jednotlivě také další čtyři mince

³ Složení kovu bylo zkoumáno ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy (měření provedl Ing. D. Perlík) metodou *rentgenové fluorescence* – ED XRF na přístroji ElvaX Industrial s detektorem s rozlišovací schopností cca 180eV. Charakteristické záření prvků bylo buzeno Ti rentgenkou. Doba měření byla 300 sekund. Byl použit kolimátor 3 mm, přičemž analyzovaná plocha je vždy o něco větší. Při dobách měření od 3 minut je možné stanovovat obsahy prvků od přibližné spodní hranice 0,05 %, přičemž pod 0,4 % může být chyba v závislosti na podmínkách měření až 20–40 % udávané hodnoty. Jedná se o zcela nedestruktivní prvkovou analýzu povrchu, přičemž hloubka penetrace záření od vzorku je velmi malá a tak výsledek měření vypovídá pouze o složení povrchu.

⁴ Za upozornění na možnost nové datace těchto mincí (srv. *Cach 1974*) děkujeme R. Zaoralovi.

Místnost 1.26, Kontext 0111, 30. 3. 2004 (obr. 2:3):

MORAVA, Přemysl Otakar II., jako český král (1253–1278), AR malý brakteát, zřejmě 70. léta 13. století

Av.: kráčejší dvounohé okřídlené zvíře doleva

Lit.: *Sejbal 1966*, 203, č. 293, Tab. XVII:293; *Cach 1974*, 53, č. 955.

B 1. 0,0930/0,0806 g; +/- mm; dva fragmenty, asi 60 % plochy

RFA: Ag 97,217; Cu 1,509; Fe 0,284; Au 0,099; Pb 0,863; Bi 0,028

Místnost 1.01B, kontext 0227, 26. 5. 2004 (obr. 2:1):

MORAVA, Přemysl Otakar II., jako český král (1253–1278), AR malý brakteát, zřejmě 70. léta 13. století

Av.: kráčejší postava doprava drží meč v pravé a štít v levé ruce

Lit.: *Sejbal 1966*, 203, č. 296, Tab. XVII:296; *Cach 1974*, 53, č. 958.

B 2. 0,2715/0,2553 g; -/16,0 mm; olámaný okraj

RFA: Ag 32,808; Cu 57,272; Fe 0,237; Sn 9,198; Sb 0,099; Pb 0,386

Dvorek (západ), kontext 0185, 22. 4. 2004 (obr. 2:4):

DOLNÍ RAKOUSY, Albrecht V. (1411–1439), mincovna: *neznámá falzátorská dílna*, AE feník se čtyřřázem, po 1426–1427 - dobové falzum

Av.: v trojpásu rakouský štítek s břevnem, kolem v ligaturách a zkratkách AL-BER-TUS, v úhlech trojpásu šesticípé hvězdičky

Rv.: hladký

Lit.: *Radoměřský 1976*, 133, jako č. VI:15c.

B 3. 0,6110/0,5671 g; 15,5/15,7 mm; zprohýbaný střížek

RFA: Ag 0,342; Cu 95,258; Fe 0,095; Zn 0,333; As 0,273; Sn 2,302; Sb 0,225; Hg 1,033; Pb 0,138

Místnost 1.03, kontext 0319, 14. 7. 2004 (obr. 2:5):

Slezsko, **VRATISLAV**, město, **Vladislav II. Jagellonský** (1471–1516), mincovna: *Vratislav*, AR haléř z let 1505–1510

Av.: v perlovci korunovaný W

Rv.: v perlovci český lev doleva

Lit.: *Kopicki 1983*, 44, č. 498.

B 4. 0,3640/0,1273 g; 11,6/13,8 mm; 10 h; olámaný okraj, koroze

RFA: Ag 50,546; Cu 47,860; Sb 0,248; Au 0,054; Pb 1,146; Bi 0,146

Významný je nález dvou brakteátů malého střížku. Jde o mince ražené Přemyslem Otakarem II. jako českým králem zřejmě v 70. letech 13. století.⁴ Prvý z nich (č. B 1; typ *Cach 1974*, č. 955), dochovaný jen jako fragmenty, nese obraz kráčejšího dvounohého okřídleného zvířete doleva. Mince má ryzost 97,2 % stříbra (Tab. 2) a jako příměsi je zde zastoupena měď, zlato, olovo a bizmut (zjištěné železo zřejmě pochází z uložení v zemi). Tento typ brakteátu se dosud vyskytl v depotech Bezuchov – 192 ks (*Cach 1974*, 75, č. 439), Josefov – ? ks (*Cach 1974*, 78, č. 450), Kyselovice – 1073 ks (*Cach 1974*, 78–79, č. 452) a Moravský Krumlov – 1 ks (*Cach 1974*, 80, č. 458).

Vrstva 0111 se nacházela v západní části stejné místnosti, tedy chodbového traktu 1.25, jako hromadný mincovní nález (Obr. 2:3). Jednalo se o izolovaně zachované souvrství mezi dvěma sekundárně vloženými valenými klenbami sklepních výklenků, které starší stratigrafie narušily (obr. 3:1–2). Výška sledované vrstvy od podloží se pohybuje okolo 50–70 cm, což je nivelačně, materiálově a snad i stratigraficky srovnatelná situace, jako v okolí zhroutené konstrukce dřevěného stropu ve východní části místnosti. Uložení 0111 lze charakterizovat jako aplanační vrstvu, překrývající starší komunikační horizonty a jejímž úkolem bylo navýšit terén v této části komplexu snad z důvodů přestaveb. S jistou dávkou opatrnosti ji lze synchronizovat se změnou tohoto prostoru v uzavřený a zastropený trakt, vzniklý pravděpodobně po roce 1265.

Druhý brakteát (č. B 2; typ *Cach 1974*, č. 958) nese obraz kráčejší postavy doprava držící meč v pravé a štít v levé ruce. Překvapivé je složení kovu této ražby, neboť na povrchu bylo zjištěno pouze 32,8 % stříbra a naopak 57,3 % mědi a 9,2 % olova s nepatrnými dalšími

Tab. 2. Jihlava, Masarykovo náměstí čp. 1 – radnice. Přehled prvkového složení jednotlivě nalezených mincí.

č. mince	Fe	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Au	Hg	Pb	Bi
B 1	0,284	1,509			97,217			0,099		0,863	0,028
B 2	0,237	57,272			32,808	9,198	0,099			0,386	
B 3	0,095	95,258	0,333	0,273	0,342	2,302	0,225		1,033	0,138	
B 4		47,860			50,546		0,248	0,054		1,146	0,146

příměsemi (tab. 2). Zjištěná ryzost je nápadně nízká a je otázka, jak tuto minci interpretovat. Buď jde o doklad záměrného snížení zrna v mincovně, nebo jde dokonce o dobové falzum. V každém případě je však toto zjištění velmi zajímavé. Tento typ brakteátu se dosud vyskytl v depotech Bezuchov – 131 ks (*Cach 1974*, 75, č. 439), Kyselovice – 513 ks (*Cach 1974*, 78–79, č. 452), Letovice – ? ks (*Cach 1974*, 79, č. 453) a Stará Říše – ? ks (*Cach 1974*, 82, č. 466).

Tato mince pochází z přízemní síně v průčelí prostředního domu (místnost 1.01B), kde byl zjištěn segment zhrouteného dřevěného stropu (obr. 2:1). Poražení dřev spadá do roku 1265 (*Rybníček 2005*). Pod tímto horizontem byla překryta vstupní šíje dřevěného sklepa (tzv. zemnice), zasypaná pravděpodobně jednorázově (obr. 3:3–4). Z tohoto místa, z vrstvy 0227, pochází sledovaný brakteát. Situaci možno interpretovat jako zánik vstupní šíje do dřevěného sklepního jádra domu, což souviselo s rekonstrukcí objektu. V rámci ní došlo k vybudování kamenného sklepního jádra a dále k vybudování kamenné lícované čelní zdi i v nadzemní úrovni (obr. 6:5). Prostor před novou uliční čarou, definovanou kamenným zdívkem, se stal komunikačním prostorem náměstí buď pod vysutým patrem domu do ulice, nebo podloubím, opatřeným prostým dřevěným plochým stropem. Dřevo na jeho stavbu bylo opatřeno po roce 1265. Není jisté, jak dlouho tato stavební fáze vydržela a v rámci kterého z požárů města zanikla. Pokud můžeme souvrství pod zhrouteným stropem považovat za aplanační a související s budováním podloubí, pak můžeme i celou zásypovou stratigrafii považovat za uzavřenou po roce 1265. Tomuto datování dobře vyhovuje i předmětný brakteát č. B 2.

Ani u jednoho z obou nalezených brakteátů nelze doložit či vyloučit původ z jihlavské mincovny, pouze jejich výskyt ve městě může v budoucnu, v konfrontaci s dalšími nálezy, napomoci řešení této otázky.

Nejmladší mincovní nálezy z jihlavské radnice reprezentují pozdně středověké ražby. Patrně v průběhu 2. čtvrtiny 15. století vzniklo falzum vídeňského feniku, jehož předlohou byla ražba Albrechta V. (1411–1439) z doby po roce 1426/1427 (č. B 3). Mince je ražena na plechu s obsahem 95,2 % mědi a je potažena kovem šedé barvy bez příměsí stříbra (tab. 2), který měl stříbro imitovat. Výskyt dobových falz v pozdně středověkých nálezových archeologických situacích, na rozdíl od mincovních depotů, je velmi častý. Obecně však chybí však analýzy materiálů, ze kterých byly tyto ražby vyráběny.

Mince byla nalezena v sondě o rozměrech 17 × 3 m, umístěné za dvorním závěrem domu 2 (obr. 2:4). Sondou byly prozkoumány tři sklepní prostory, umístěné vedle sebe. Tento trojtrakt je dnes jediným pozůstatkem přístavby, náležející k nynějšímu domu čp. 2, jejíž stáří neznáme. Hloubka sklepů není až na střední trakt známa. Z důvodů malé soudržnosti zásypů suťového charakteru bylo možné sondážně dosáhnout dna pouze v rohu střední místnosti. Zde se podlažní úroveň nacházela v hloubce 3,4 m. Vrstva 0185, ze které předmětná mince pochází, se nacházela v hloubkách 60–120 cm od aktuálního povrchu a patří rovněž mezi stavební zásypy.

Nejmladší při výzkumu objevenou minci reprezentuje vratslavský městský halěř z let 1505–1510 (č. B 4). Nalezen byl v nejsevernějším traktu radničního komplexu (obr. 2:5; obr. 3:5–6). Jedná se o místnost, členěnou příčně masivním zdívkem opatřeným gotickým portálem. Rozměry místnosti vně portálu, jsou 3,6–3,9 × 4,8 m (výška 3,9 m), rozměry uvnitř domu za por-

tálem pak 1,8 × 3,1 m (výška 2,6 m). V celé ploše byla zachycena keramická dlažba. Pod ní se nacházela vcelku nevýrazná stratigrafie mocnosti 45–115 cm. Vrstva 0319 je charakterizovaná jako jedna z násypových vrstviček pod zádlazbou a souvisela bezprostředně s děním okolo některé z raně novověkých přestaveb, v rámci nichž se navyšovaly nivelety podlah v přízemí domů. Nálezový výskyt vatislavských městských mincí je v českých zemích velmi častý.

Literatura a prameny

- Cach, F. 1950:* Brakteátové razidlo a ražební technika doby brakteátové. Numismatický časopis československý 19, 22–36.
- 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.
- CDB:* Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I–IV. (ed. Friedrich, G. a kol.). Praha 1904–1965.
- CDM:* Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI. – Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens. Bd. VI. (1307–1333). (ed. P. Ritter v. Chlumecky – Chytil, J. – Brandl, V.). Brünn 1903.
- Hejhal, P. 2003:* Zpráva o záchraném archeologickém výzkumu. Jihlava – Joštova ulice – penzion. Číslo akce A 011/2003. Archaia Brno. Nепublikovaný rukopis.
- Hejhal, P. – Hrubý, P. 2005:* Dřevěná architektura 13. století v Jihlavě, Pelhřimově a Humpolci – Holzarchitektur des 13. Jahrhunderts in Jihlava, Pelhřimov und Humpolec. In: Forum urbes medii aevi II. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 16.–18. 4. 2003. Brno, 126–147.
- Hoffmann, F. 1959:* Jihlavské právo. Havlíčkův Brod.
- Hrubý, P. 2002:* Masarykovo náměstí v Jihlavě. Zpráva o záchraném archeologickém výzkumu. Archaia Brno. Nепublikovaný rukopis.
- 2005: Jihlava, Masarykovo náměstí 1 a 2. Rekonstrukce radnice. Zpráva o provedení záchraného archeologického výzkumu. Nепublikovaný rukopis.
- Hrubý, P. – Jaroš, Z. – Kočár, P. – Malý, K. – Mihályiová, J. – Militký, J. – Zimola, D. 2006:* Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy. Památky archeologické 96, v tisku.
- Jaroš, Z. 1993:* Jihlavské ulice a vývoj jejich pojmenování. Jihlavská knižnice č. 4.
- 1995–1996: K problematice jihlavského mincování 13. století. Folia numismatica 10–11, 37–44.
- 1999a: Jihlavské mincovny. In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník. Jihlava, 79–89.
- 1999b: Jihlava v datech. Jihlava.
- Kejř, J. 1969:* Zwei Studien über die Anfänge der Stadtverfassung in den böhmischen Ländern. Historica 16, 81–142.
- 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha.
- Kopicki, E. 1983:* Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznych z Polską związanych. Tom VIII. Część 2. Monety śląskie okresu nowożytnego. Warszawa.
- Kuča, K. 2000:* Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl. Praha.
- Kuthan, J. 1993:* Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš. Praha.
- Lancinger, L. – Muková, J. – Klazarová, J. 1995:* Jihlava-radnice, čp. 97-1. Stavebně historický průzkum. Specializovaný ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Praha. Nепublikovaný rukopis.
- Lancinger, L. – Muková, J. – Klazarová, J. – Jandusová, Z. 1995:* Jihlava-radnice, čp. 96-2. Stavebně historický průzkum. Specializovaný ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Praha. Nепublikovaný rukopis.
- Malý, K. 2003:* Jihlava-Starohorský couk. Geologicko-montanistický posudek lokality. Jihlava. Nепublikovaný rukopis.
- 2004: Mineralogický a chemický rozbor archeologického materiálu u Jihlavy (kovové artefakty, kovové slitky, strusky). Závěrečná zpráva o výzkumu. Jihlava – Žďár nad Sázavou. Nепublikovaný rukopis.
- 2005: Mineralogický a chemický rozbor archeologického materiálu (Jihlava – radnice, Pelhřimov). Závěrečná zpráva o výzkumu. Jihlava – Žďár nad Sázavou. Nепublikovaný rukopis.
- MGH:* Monumenta Germaniae historica – Scriptores Rerum Germanicarum. Berlin 1923.
- Militký, J. 2005:* Zpráva o numismatickém zpracování souboru mincí objevených při archeologickém výzkumu na lokalitě Jihlava-radnice. Praha. Nепublikovaný rukopis.

- Novák, A. – Najdenová, R. 1995: Jihlavská radnice. Restaurátorský průzkum (únor–duben 1995). Praha. Nепublikovaný rukopis.
- Pánek, I. 1969: Mistr Diviš a jihlavská listina. Časopis moravského musea 87, 275–281.
- Perlík, D. 2005: Soubor archeologických mincí a olověný předmět z lokality Jihlava – radnice. Restaurátorská zpráva. Kralupy nad Vltavou. Nепublikovaný rukopis.
- Petráň, Z. – Radoměřský, P. 2001: Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky. Libri Praha.
- Radoměřský, P. 1976: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. Sborník Národního muzea 21. Rada A – Historie. 2. vydání (Doplňený reprint 1. vydání z roku 1967), 109–189.
- RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. II. ed. Emler, J. Praha 1890.
- Rybníček, M. 2005: Jihlava-radnice 2. Závěrečná zpráva. Brno. Nепublikovaný rukopis.
- Sejbal, J. 1966: Katalog moravských ražeb. In: Sborník I. numismatického symposia 1964. Brno, 193–210.
- 1991: Mincovní činnost v Jihlavě v době husitské. Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě, 47–54.
- 1999: Jihlavské mincovnictví. In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník. Jihlava, 90–97.
- Vaníček, V. 2002: Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek III. 1215–1310. Praha.
- Žemlička, J. 1986: Století posledních Přemyslovců. Praha.
- 2002: Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti. Praha.

Summary

Petr Hrubý – Karel Malý – Jiří Militký, A group find of the 13th century coins found during archaeological excavations at the Town Hall in Jihlava. Contribution to localization of Jihlava mint in the 13th century

In 2004, archaeological excavations were held at the Town Hall in Jihlava (Masaryk Square 1–2). A group coin find (A) and some individually lost coins (B) have been found there. There are three significant groups of coins among some 17 heavily corroded coins and fragments (Nos. A 1–17). They are the following: firstly, 11 Moravian *denarii* (Nos. A 1–11) of the *pfennig* type Cach (1974) no. 899 struck under Přemysl Otakar as a Moravian margrave between 1247 and 1253, secondly, two unattributed coins (Nos. A 12–13), and thirdly, specimens with totally unspecified images (Nos. A 14–17), possibly unstruck flans, which is indirectly proved by their size – they are by 1 mm smaller comparing to the *denarii*. Appearance of the flans is an important indicia for hypothesis concerning localization of the mint in Jihlava. All coins in the group find are damaged, bent or broken and the whole selection looks like rubbish or pagament for the further procession. This fact can also support the theory directly assuming minting activities in Jihlava about 1250, before 1253 respectively. All coins have been struck of similar alloy (Tab. 1) – 97–98 % of silver with minimum additions of copper, bismuth, mercury, lead and gold (detected bromine and ferrum come evidently from soil where coins have been buried). In this context, it is necessary to mention one extraordinary find of silver ingot of the second half of the 13th century found on the territory of the mining area in Staré Hory near Jihlava containing 97.8 % of silver and 1.8 % of lead (Hrubý – Jaroš – Kočár – Malý – Mihályiová – Militký – Zimola 2005, in press), and which is very similar to coins of the above mentioned group find by its composition. The group find from Jihlava could be regarded, with a certain doubt, as the first proof of existence of the mint in Jihlava around 1250. This fact corresponds with written sources anticipating existence of Jihlava mint for the ruling period of Přemysl Otakar as a Moravian margrave in 1247–1253. The mint is consistently proved to be in function in 1275 (Jaroš 1999, 80–81; Sejbal 1999, 90–92; Hrubý – Jaroš – Kočár – Malý – Mihályiová – Militký – Zimola 2005, in press). With exception for the group coin find, there were four individual coins found there during the excavation activities. They are represented by small *bracteats* struck under Přemysl Otakar II as the Bohemian King about 1270–1278 – Cach 1974, no. 955 (No. B 1) and Cach 1974, no. 958 (No. B 2). The second coin has been surprisingly struck of alloy containing only 32.8 % of silver and 57.3 % of copper and 9.2 % of lead (Tab. 2). It is either because of deliberate decrease of metal quality, or because of the fact, that it is a contemporary forgery. The remaining coins are of the late medieval origin. Another forgery of a Vienna *pfennig* copied from a coin originally struck under Albrecht V (1411–1439) some time after 1426/1427 (No. B 3) has been probably produced during the second quarter of the 15th century. The latest coin is represented by a municipal *heller* struck in Breslau between 1505 and 1510 (No. B 4).

ČESKÉ A MORAVSKÉ RAŽBY Z POKLADU FUCHSENHOF*

Roman ZAORAL

Nálezové okolnosti a struktura pokladu

Poklad objevil dne 4. října 1997 pan Siegfried Bauer z Windhaagenu pomocí detektoru kovů v souvislosti s intenzivním pátráním po pozůstatcích ze závěrečné fáze druhé světové války. Místem nálezů bylo v té době již sklizené pole, nacházející se jižně od bývalé usedlosti Fuchsenhof, používané dnes jako selský dvůr. Fuchsenhof leží v těsné blízkosti hornorakouského města Freistadt (Cáhlov), zhruba 15 kilometrů od česko-rakouské státní hranice. Předměty ležely v malé hloubce (asi 10–30 cm pod povrchem) v zemědělské půdě, byly uschovány v tepané měděné nádobě a dodatečně přebaleny v látce.

Celý obsah nálezů výjimečné historické a umělecké ceny byl po vypořádání mezi nálezcem a rakouským státem předán Hornorakouskému zemskému muzeu v Linci ke konzervaci, vědeckému zpracování a následně prezentaci. Díky finanční podpoře Jubilejního fondu Rakouské národní banky a Rakouského fondu pro výzkum byla v letech 1999–2004 iniciována mezinárodní interdisciplinární spolupráce specialistů přírodovědných a humanitních oborů (metalurgie, chemie, archeologie, numismatika, epigrafika, dějiny umění, historie) z Rakouska, Německa a České republiky. K odborným konzultacím byli přizváni i experti z Britského muzea v Londýně. Výzkumná fáze projektu vyvrcholila konferencí o pokladech, kterou v říjnu 2004 uspořádal Ústav hmotné kultury (Institut für Realienkunde) v Kremži, a následným zpřístupněním pokladu široké veřejnosti na výstavě v Zámeckém muzeu v Linci, k níž byl vydán obsáhlý vědecký katalog.¹

Obsah nálezů tvoří na jedné straně více než 6.000 stříbrných mincí, mnoho z nich poškozených a dochovaných jen fragmentárně, na druhé pak 608 ozdobných předmětů, zejména spon a prstenů, z nichž několik je opatřeno nápisy.² Jejich charakteristické dekorativní prvky a základní tvary dokládají jednoznačnou příbuznost s uherskými a českými zeměmi. Nejedná se přitom jen o hotové výrobky, ale i o polotovary, které lze částečně spojit s úmyslně zničenými předměty, tj. se „surovinovým materiálem“ určeným k roztavení. Rejstřík kvality šperků je velmi široký: sahá od relativně jednoduchých exemplářů až k reprezentativním kusům, jakými jsou prsteny, které nosili církevní hodnostáři vrcholného a pozdního středověku. Zajímavá je doba stáří nalezených artefaktů. Na staré kusy z doby římského císařství a z 12. století ukazuje recyklace starého kovu prováděná středověkými zlatníky. Šperky z relativně dostupných materiálů, jako jsou kosti, slitiny olova, cínu a mědi, v nálezů zcela chybí, což podtrhuje jeho mimořádné postavení.

Numismatická část pokladu z Fuchsenhofu obsahuje devět antických a 6733 středověkých stříbrných mincí, osm dobových falz, 461 zlomek mincí a 130 brakteátových svítků.³

* Studie byla zpracována v rámci projektu Grantové agentury ČR č. 404/05/0734 *Měnové poměry střední Evropy ve druhé polovině 13. století*. Jedná se o upravenou verzi kapitoly, publikované v lineckém katalogu (srv. pozn. 11).

¹ Bernhard PROKISCH – Thomas KÜHTREIBER (ed.), *Der Schatzfund von Fuchsenhof / The Fuchsenhof Hoard / Poklad Fuchsenhof* (Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich, Folge 15), Linz 2004, 954 s. + CD (Kartenbeilage). K nálezovým okolnostem podrobněji TAMTĚŽ, s. 11–17.

² B. PROKISCH – T. KÜHTREIBER (ed.), *Der Schatzfund*, s. 231–852 (nemonetární předměty).

³ B. PROKISCH – T. KÜHTREIBER (ed.), *Der Schatzfund*, s. 43–229 (numismatické předměty). Souhrnný přehled jednotlivých typů mincí zastoupených v nálezů podává tabulka s mapkou mincoven na s. 44–46.

Tabulka 1. Seznam předmětů numismatické povahy v pokladu Fuchsenhof

Č. kat. ⁴	Označení	Počet kusů ⁵	Váha.(g)
	ANTIKA		
1	Keltové (drachma)	1	4,23
2	Řím – republika (denár)	1	3,10
3–9	Řím – císařství (denáry)	7	18,43
	STŘEDOVĚK		
	Měnová oblast vídeňských feniků	5.472 ⁶ + 104 P + 8 F	3 739,66
10–24	asi do 1230	22	13,17
25–51	asi 1230–1251	614	355,43
52–64	1251–1276	4.829 + 104 P + 7 F	3 338,09
65, 66 F	Neurčeno	7 + 1 F	32,977
67–70	Štýrskohradecký fenik	5	2,45
71–82	Frísašský fenik	22	13,49
83	Štýrskohradecký nebo frísašský fenik	1	0,15
	Jihoněmecké dvoustranné feniky	229 + 3 P	170,42
84–96	Salcbursko-pasovská měnová oblast	45 + 3 P	27,47
97–103	Řezenský fenik	138	114,69
104–106	Neurčené jihoněmecké	6	3,24
107–115	Franky	39	24,58
116	Švábsko (halěř)	1	0,44
	Jihoněmecké brakteáty	48	31,50
117–127	Augšpurská měnová oblast	46	30,97
128, 129 ⁸	Kostnická měnová oblast	2	0,53
131	Měnová oblast Wetterau	1	0,74
	Měnová oblast kolínského feniku	12	16,71
132–134	Arcibiskupství Kolín n. R.	10	13,98
135	Říšská mincovna Čáchy	2	2,73
136	Severovýchodoněmecký prostor?	1	0,19
	Hornolotrinská měnová oblast	45	32,44
137	Arcibiskupství Trevír	2	1,33
138	Vévodství lotrinské	6	3,79
139–142	Biskupství Mety	37	27,32
143	Království Francie (denier)	1	0,72
144–147	Království Anglie (pennies)	4	5,67
	Itálie	8	14,42
148	Biskupství Trident (soldo)	1	0,58
149	Patriarchát Akvileia (denaro)	1	1,01
150, 151	Republika Benátky (grosso)	5	10,73
152	Republika Milán (grosso)	1	2,10
153–172	Království české⁹	669 + 7 P	475,42
173	Neurčitelné jihoněmecké (nebo české?) brakteáty	2	1,78
174–175	Morava (denáry fenikového typu, brakteáty)	62	22,48
174–194A	Markrabství moravské	61	21,80
195	Biskupství Olomouc	1	0,68
196–204	Království uherské (denáry)	16 + 8 P	9,83
205	Království jeruzalémské (dirham)	1	2,87
206, 207	Neurčitelné feniky	3	1,20
	CELKEM	6.611 + 122 P + 8 F	4 567,90
208	Úlomky mincí	461	25,74
P 1–130	Svitky mincí	130 svitků ¹⁰	422,00
	Celková váha		6 015,64

Celková váha zmlincovaného stříbra činí 6.015,64 gramů. K tomu je možno ještě připočítat 924,48 gramů stříbrných slitků, jejichž peněžní charakter však nelze jednoznačně doložit. Nejmladší mince datují ukrytí celého souboru do sedmdesátých let 13. století, nejspíš do neklidného a na nálezy bohatého období 1276–1278.

Seznam předmětů numismatické povahy v pokladu Fuchsenhof (tab. 1)

Nejvíce mincí pochází ze třetí čtvrtiny 13. století. Skládají se ze dvou velkých skupin, a to z vídeňských feniků a českých brakteátů, z nichž některé jsou zmačkány do tak zvaných brakteátových svitků. Česko-moravská část nálezu¹¹ včetně svitků představuje na váhu asi čtvrtinu rakouské části, přičemž české brakteáty převažují nad moravskými ražbami zhruba v poměru 1:10. Kolem těchto dvou velkých měnových bloků se seskupuje z chronologického (1. století př. Kr. – 13. století) i geografického hlediska (od Londýna po Akon) značný počet menších částí nejrůznějších měn s rozdílnou výpovědní hodnotou. Všechny větší měnové skupiny jsou homogenní, to znamená, že jejich složení odpovídá skladbě známých domácích nálezů daného regionu. Pozoruhodný je relativně vysoký podíl zlomkovitých, záměrně poškozených, respektive nalomených a ohnutých mincí, a větší množství stříbrných slitků.

Rozsáhlý soubor vídeňských feniků má své těžiště v období vlády Přemysla II. Otakara (1251–1276). Za zmínku stojí i tři nové typy mincí z konce 12., respektive z počátku 13. století, které snad vznikly v mincovně v Enži (Enns). Zastoupení vídeňských feniků v nálezu končí z dnešního hlediska každopádně před rokem 1275, možná však již v letech po roce 1260, a je tedy starší než česká a moravská část nálezu, která sahá až k posledním letům vlády Přemysla Otakara II., tedy do doby po roce 1276.

Malý podíl štyrskohradeckých a frisašských feniků nijak nepřekvapuje. Značná fragmentarizace těchto mincí svědčí o demonetarizaci již v době před jejich ukrytím. Mezi frisašskými feniky se vyskytuje také typ Přemysla II. Otakara, který byl ražen kolem roku nebo po roce 1270 a poskytuje tak pro ukrytí nálezu z Fuchsenhofu jeden z mála jistých *termini post quos*.

Fenikové typy, které se do nálezu dostaly ze západu, pocházejí ze šesti měnových oblastí, respektive skupin, z nichž čtyři lze přiřadit k jihoněmeckému prostoru. Lehké feniky salcbursko-pasovské oblasti stojí proti těžším bavorským fenikům z řezenské mincovny. Na ty se na severu napojuje tržní okruh s oběhem franckých feniků, pocházejících převážně z norimberské mincovny. Z německého jihozápadu pochází skupina augsburských brakteátů, k nimž je přimícháno několik brakteátů z oblasti kolem Bodamského jezera. Stejně hodnotné anglické penny a feniky kolínské váhy se mohly do střední Evropy dostat společně z dolního Porýní. K nim se připojují denáry z hornolotrinské měnové oblasti.

Italské ražby jsou zastoupeny jen několika kusy, většinou benátskými matapany, které se

⁴ Uváděné číselné položky za jednotlivými typy mincí odkazují na čísla ražeb v lineckém katalogu B. PROKISCH – T. KÜHTREIBER (ed.), *Der Schatzfund*.

⁵ P = poloviční nominál, F = dobové falzum

⁶ Z toho také dva beischlágy (č. kat. 57, 61).

⁷ Zváženy jsou také četné malé zlomky, které nejsou započítány v počtech kusů.

⁸ Č. kat. 130 vypadlo.

⁹ Vyňaty z celkového počtu zůstaly ty exempláře, které se v době nalezení pokladu nacházely mezi brakteátovými svitky, i když i některé z těchto brakteátů se podařilo určit. Ponechána ve svitku mincí P 22 zůstala také ražba č. kat. 156.

¹⁰ Počet jednotlivých kusů ve svitcích nebylo možno přesně určit.

¹¹ Roman ZAORAL, *Die böhmischen und mährischen Münzen des Schatzfundes von Fuchsenhof*, in: B. Prokisch – T. Kühnreiber (ed.), *Der Schatzfund*, s. 95–132.

ojediněle vyskytují v soudobých nálezech Rakouska, Bavorska a českých zemí. Zbylé mince, pocházející z Trenta, Milána a Akvileje, představují rozptýlené ojedinělé kusy, jejichž oběh jistě nesahal až k česko-rakouské hranici.

Předpoklad, podle něhož česko-moravská část je minimálně o jedno desetiletí mladší než kmen nálezu, kterým jsou vídeňské feniky, by mohl být i důvodem malého zastoupení uher-ských denárů a obolů. Zde je třeba uvést zejména ražby králů Štěpána V. (1270–1272) a Ladislava IV. (1272–1290), neboť data vlády tu nabízejí jednoznačné *termini post quos* pro dobu ukrytí nálezu.

Měnové poměry v českých zemích ve 13. století

Hospodářské a sociální změny v Čechách na počátku 13. století vedly k významnému rozšíření peněžní směny. Znehodnocená domácí mince byla nahrazena novými ražbami, které do země přinesli němečtí kolonisté z říše. Tam se již od poloviny 12. století začala rozpadat původně jednotná peněžní soustava, založená na stříbrném denáru a jeho dílu – obolu, a byla postupně nahrazována novým fenikovým a brakteátovým systémem. Toto rozdělení se promítlo i do měnových poměrů Čech v první polovině 13. století: v oblasti severozápadních Čech a Prahy, jež byla napojena na trhy v Sasku, byly v oběhu brakteáty, zatímco v jihozápadních Čechách v čele se Starým Plzencem, napojených na trhy v Bavorsku, se jako hlavní peněžní jednotka uplatnily feniky. Na Moravě se tehdy ještě razily denáry starého typu, z jihu však do země ve stále větší míře pronikaly vídeňské feniky.

Ražba brakteátů v Čechách byla od samých počátků (nejspíš někdy v letech 1226–1228) až do padesátých let 13. století těsně spjata s peněžním vývojem v sousedním Míšeňském markrabství.¹² V roce 1226 Přemysl I. Otakar (1197–1230) získal znovu kontrolu nad Donínkem a dal tam vybudovat hrad Königstein. V témže roce bylo v Čechách poprvé uplatněno emfyteutické právo při zakládání dnes zaniklé osady Mury poblíž Litoměřic. Míšeňské brakteáty, ražené ve velkém počtu, vytlačovaly v severních Čechách znehodnocené domácí denáry, což přimělo českého krále k zavedení vlastních brakteátů.

¹² Roman ZAORAL, *Die Anfänge der Brakteatenwährung in Böhmen*, in: Bernd Kluge – Bernard Weisser (Hg.), XII. Internationaler Numismatischer Kongress – Berlin 1997. Akten – Proceedings – Actes II, Berlin 2000, s. 993–999; TÝŽ, *Česko-míšeňská měnová unie v historických souvislostech*, in: Peníze v proměnách času II, Ostrava 2000, s. 85–88. Ke shodnému datování do let 1225 až 1230 dospěl Paul Arnold na základě nové chronologie míšeňských brakteátů. Tím byl definitivně vyvrácen starší názor, podle něhož k počátkům ražby brakteátů v Čechách mělo dojít kolem roku 1210. Srv. Paul ARNOLD, *Meißnisch-böhmische Wechselbeziehungen auf monetärem Gebiet in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts*, in: Commentationes Numismaticae 1988, Festgabe für Gert und Vera Hatz, Hamburg 1988, s. 221–225; TÝŽ, *Die Rekonstruktion des Brakteatenfundes von Liebethal, Pirna, Kreis Sächsische Schweiz (1862) – ein Beitrag zur Münzgeschichte der Markgrafschaft Meißen im 13. Jahrhundert*, Numismatische Zeitschrift 103, 1995, s. 81–90, tab. 10; TÝŽ, *Neue Erkenntnisse aus dem Brakteatenfund von Lichtenau (Kreis Aue) 1985 zur Währungsunion zwischen Meißen und Böhmen in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts*, in: Peníze v proměnách času II, Ostrava 2000, s. 75–83; TÝŽ, *Die Chronologie der meißnischen Brakteaten im 12. und 13. Jahrhundert*, Numismatisches Nachrichtenblatt 51, 2002, s. 297–306.

K českým brakteátům srv. zejména: Eduard FIALA, *České denáry*, Praha 1895; Gustav SKALSKÝ, *Studie o českých a moravských brakteátech II*, Numismatický časopis československý 8, 1932, s. 28–62; TÝŽ, *Jak došlo v Čechách k ražbě brakteátů*, Numismatické listy 1, 1945/46, s. 57–61; František CACH, *Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové*, Praha 1974; k míšeňským brakteátům: Walter SCHWINKOWSKI, *Münz- und Geldgeschichte der Mark Meißen und Münzen der weltlichen Herren nach meißnischer Art (Brakteaten) vor der Groschenprägung. I. Teil: Abbildungstafeln*, Frankfurt am Main 1931; Klaus GÜNTHER, *Der Brakteatenfund von Dresden*, in: Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 2, 1951/52, s. 201–241; k ražbě brakteátů obecně: B. KLUGE, *Brakteaten. Deutsche Münzen des Hochmittelalters*, Berlin 1976 a TÝŽ, *Probleme der Brakteatenforschung*, in: Forschungen und Berichte. Staatliche Museen zu Berlin 19, 1979, s. 127–138.

Někdy v letech 1245–1247 byla dokonce mezi českým králem a míšeňským markrabětem uzavřena předpokládaná mincovní konvence o společné ražbě. Za vzor jí mohla sloužit smlouva mezi salcburským arcibiskupem a rakouským vévodou z roku 1222 o společné ražbě frísašských feniků. Česko-míšeňská mincovní unie našla hlavní uplatnění nejspíš v letech 1247–1249, kdy král Václav I. (1230–1253) přišel o svou pražskou mincovnu v důsledku obsazení hlavního města jeho synem, tehdejším moravským markrabětem Přemyslem Otakarem (1247–1253). Na západě Čech, ve Starém Plzenci, kde brakteáty nebyly přijímány, se již od dvacátých let 13. století příležitostně razily feniky řezenského typu.¹³

Situace se podstatně změnila kolem poloviny 13. století, kdy přemyslovští panovníci získali bývalé země bábenberského dědictví. Přemysl II. Otakar (jako český král 1253–1278) se snažil prosadit nadnárodní integrační snahy. Vedle Rakouska (1251) a českých zemí (1253) rozšířil mezi lety 1260 a 1270 své panství na další alpské země a uplatňoval svůj vliv i ve vzdálenějších oblastech (obr. 1): od Pobaltí, kde založil město Královec (Königsberg), až po Jaderské moře (akvilejský patriarchát). Rozšířil ražbu brakteátů na Moravu a zároveň se pokusil sjednotit oba typově odlišné měnové systémy (fenikový a brakteátový), zastoupené v novém soustátí. Základní nástroj k uskutečnění těchto plánů představovaly mincovní reformy z let 1260/61 a zejména 1268, při nichž důležitou úlohu hrály bohaté jihlavské stříbrné doly.¹⁴ V důsledku intenzivní prospekce stříbra na Českomoravské vysočině došlo v padesátých letech 13. století k migraci horníků a minciřů z Freibergu a Goslaru do Čech.¹⁵

16. srpna 1249 byl mezi Přemyslenci uzavřen mír. Václav I. si se svým synem rozdělili vládu v českých zemích a zároveň se dohodli, že každému z nich připadne „polovina jihlavského mincovního výnosu“,¹⁶ tedy polovina celkového zisku z těžby stříbra na Vysočině.¹⁷

Finanční krize českého státu tím však zastavena nebyla. Vratislavský biskup, který byl pověřen papežem Inocencem IV. výběrem daní z církevního majetku, totiž ještě v listině z 5. března 1253 uvádí, že platby jsou v Českém království prováděny v bezcenné minci.¹⁸

¹³ Ke smlouvě Rakousko – Salcburk: Arnold LUSCHIN VON EBENGREUTH, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit*, 2. vyd., München-Berlin 1926, 183–184. – K úloze řezenských feniků v Čechách: Hubert EMMERIG, *Der Regensburger Pfennig in Böhmen im 12. und 13. Jahrhundert*, in: Setkání na hranici – Treffen an der Grenze, 2. Česko-hornofalcké archivní symposium – 2. Böhmisch-Oberpfälzer Archivsymposium, Ústí nad Labem 1997, s. 5–10.

¹⁴ Hlavním cílem měnových reforem Přemysla II. Otakara v šedesátých letech 13. století bylo sjednocení dvou odlišných systémů (brakteátového a fenikového) na jím ovládaném území. Zvlášť důležitá byla mincovní reforma z roku 1268 spojená s obecnou reformou měř a vah, která měla zlepšit kompatibilitu měnových systémů. Ačkoli pokus o měnovou integraci česko-rakouského soustátí zůstal nedokončen (byl více motivován mocenskopolitickými ambicemi než reálnými možnostmi regionů s rozdílnými mincovními jednotkami), ražba mincí v Čechách a na Moravě tím byla v letech 1270–1276 znatelně stabilizována. Někdy po roce 1261 (přesnou dobu nelze dosud stanovit) se prosadila ražba českých brakteátů středního střížku, která znamenala odklon od míšeňských vzorů. Na Moravě se nejprve razily brakteáty malého střížku, po roce 1270 brakteáty nejmenšího a zároveň s nimi i středního střížku. Jiří SEJBAL, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997, s. 114 uvádí, že k tomu došlo pod vlivem kupců ze Švábska a Brunšvicka. K reformě 1268 podrobněji Rostislav NOVÝ, *Organizace a vývoj českého mincovnictví 13. století do měnové reformy Václava II.*, in: Sborník archivních prací 24, 1974, s. 401–403.

¹⁵ „Velký pohyb horního lidu do Čech“ zaznamenala dokonce i kronika alsaského města Kolmaru; srv. Georg Heinrich PERTZ (Hg.), *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores XVII – Annales aevi Suevici*, Hannover 1861 (reprint 1990), s. 245.

¹⁶ Josef EMLER – Václav Vladivoj Tomek (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých II*, Praha 1874, s. 307.

¹⁷ Jaroslav MEZNIČEK, *Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy*, in: Sborník archivních prací 4/1, 1954, s. 25; srv. též Zdeněk JAROŠ, *Několik poznámek k počátkům dolování stříbra na Jihlavsku*, in: Stříbrná Jihlava. Seminář k dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině, Jihlava 1996, s. 45–48.

¹⁸ Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV.1*, Praha 1962, s. 449–451, č. 264.

Obr. 1. Mapa území pod vládou Přemysla II. Otakara s vyznačením místa nálezu Fuchsénhof. Upraveno podle: Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha 2001, s. 194).

Těžba stříbra vykazovala v průběhu 13. století stoupající tendenci, přičemž vrcholu dosáhla v šedesátých a sedmdesátých letech. Vedla k další imigraci a ke zvýšenému přílivu peněz z ciziny, které byly impulsem pro rozvoj domácího kapitálu.¹⁹ Objem těžby lze stanovit jen přibližně. Spufford uvádí, že Přemysl II. Otakar vyrazil ročně 2 000 hřiven stříbra, které pocházelo z českých a moravských dolů.²⁰ Za předpokladu, že královský podíl činil, jak bylo později obvyklé, jednu osminu všeho vytěženého kovu, je možno roční produkci odhadovat asi na čtyři tuny stříbra.²¹

Rostoucí objem výměny zboží a vznik četných právních vztahů, zvláště nového daňového systému v obvodu zeměpanských statků a měst, vyvolávaly rostoucí poptávku po minci vyšší kvality, která předtím v takovém rozsahu neexistovala. Silné podněty pro rozvoj mincovnictví přinášel rovněž dlouhodobý proces kolonizace, spojený se zakládáním měst a s rychle se prosazujícím důlním podnikáním. Kromě toho důležitou a mnohdy rozhodující úlohu hrály Přemyslovy vojenské výpravy (mezi nimi dvě kruciáty do Pruska, válečné spory s Uhrami, expanze směrem do Štýrska, Korutan a severní Itálie a plánované, nakonec však neuskutečněné tažení do Palestiny), které se zřetelně odrážejí v nálezech mincí. Všechny tyto podniky byly financovány z Přemyslových výnosů z rozsáhlé mincovní produkce, která přirozeně sledovala i propagandistické cíle.

O stycích Českého království s Pobaltím svědčí následující nálezy²²: Sarbsk u Lęborku (východní Pomořansko)²³ s jedním středním českým brakteátem, pocházejícím ze sedmdesátých let 13. století²⁴; nález Brzegi (Malopolsko)²⁵, ležící na trase vedoucí z Olomouce na území Řádu německých rytířů, který obsahoval denár olomouckého biskupství Cach 904, a soubor mincí z Radzanowa (Mazovsko)²⁶ se třemi dalšími denáry Cach 904 a jedním moravským brakteátem Přemysla II. Otakara Cach 960. Naposledy byl publikován nález ze Seceminu (Malopolsko), který mezi jiným obsahoval dva typy českých brakteátů ze sedmdesátých let 13. století: variantu k typu Cach 809 a dosud neznámý brakteát z těžby doby.²⁷

Přítomnost obyvatel Přemyslovy říše na Blízkém Východě pravděpodobně dokládá dirham Jeruzalémského království obsažený v nálezu (č. kat. 205),²⁸ který byl vyražen v křižácké pevnosti v Akonu někdy v letech 1253–1260. V této souvislosti je třeba upozornit na

¹⁹ K tomu podrobněji Josef JANÁČEK, *Stříbro a ekonomika českých zemí ve 13. století*, Československý časopis historický 20, 1972, s. 875–906.

²⁰ Peter SPUFFORD, *Money and its use in medieval Europe*, Cambridge 1988, s. 119.

²¹ Balint HÓMAN, *La circolazione delle monete d'oro in Ungheria dal X al XIV secolo e la crisi europea del 1300 nel secolo XIV*, Rivista Italiana di Numismatica 5, 1922, s. 132; srv. též Jiří MAJER, *Stříbro v dějinách českého státu*, in: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník, Jihlava 1999, s. 4–11.

²² Na některé, českými numismatiky dosud nereflaktované nálezy mincí z území dnešního Polska naposledy upozornil Borys PASZKIEWICZ, *Moneta na pograniczu śląsko-morawskim w 2. połowie XIII wieku*, in: Peníze v proměně času II, Ostrava 2000, s. 30.

²³ Hermann DANNENBERG, *Zwei unweit Leba gemachte Münzfunde, I. Der Brakteatenfund von Sarbske*, Zeitschrift für Numismatik 12, 1885, s. 280–306 (č. 56).

²⁴ Výraz „střední brakteát“ se vztahuje na velikost střížku a nikoli na velikost mincovního obrazu.

²⁵ M. GUMOWSKI, *Wykopalisko monet z XIII w. w Brzegach nad Nidą*, Kraków 1917, s. 24n.; Tadeusz PRZYPKOWSKI, *Przyczynek do wykopaliska monet XIII w. w Brzegach nad Nidą*, in: Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 1921, s. 125–129; TÝŽ, *Drugi przyczynek do wykopaliska monet XIII w. w Brzegach nad Nidą*, in: Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 1922, s. 37–44; TÝŽ, *Wykopalisko monet XIII w. w Brzegach nad Nidą. Część IV*, in: Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 1924, s. 65–71.

²⁶ Elżbieta JĘDRYSEK-MIGDAŁSKA, *Skarb brakteatów z Radzanowa nad Wkrą* (Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku 8), Płock 1976, č. 279; TÁŽ, *Jeszcze o skarbie brakteatów z Radzanowa*, in: Wiadomości Numizmatyczne 22, 1978, s. 218–219 (nikoli Radzanów nad Wkrą, ale Radzanowo u Płocku).

²⁷ B. PASZKIEWICZ, *Wykopalisko brakteatów śląskich z XIII wieku w Seceminie*, in: Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1263, Opuscula musealia z. 12, Kraków 2002, s. 59–74.

²⁸ Srv. pozn. 4.

zprávu bailliiho Vivalda de Bona Morte a dvou členů městské rady v Mesíně na Sicílii. Listina datovaná 30. července 1250 uvádí, že jistý *Markvaldus suppanus de Boemia* (nejspíš z českého šlechtického rodu Markvarticů), má plout s 36 druhů z Mesíny do Akonu, kde se chce spojit s francouzským králem Ludvíkem IX. Zůstat tam s ním mohl až do roku 1254.²⁹ Není vyloučeno, že tento dirham se během zpáteční cesty českých šlechticů dostal z Akonu do Čech a odtud později do pokladu z Fuchsenhofu. Ze stejné doby ostatně pocházejí i české a moravské mince, nalezené koncem devadesátých let 20. století v Cesareji, přístavním městě, ležícím jižně od Akonu (dnes Izrael).³⁰

Vedle specializovaných výrobních minciřských týmů působili při organizaci mincovnictví a měny podnikatelé, kteří dokázali zajistit celý komplex tzv. obnovování mince, *renovatio monetae*, během něhož stahovali na příkaz panovníka staré mince z oběhu a vyměňovali je za nové. Tito podnikatelé byli patrně schopni financovat samotné zřízení mincovny a její provoz pro potřeby obnovy mince. Jak ukazují zprávy v tzv. formulářových sbírkách z doby Václava I., Přemysla II. Otakara a Václava II. z let 1230–1305,³¹ *renovatio monetae* se mělo konat každoročně na sv. Petra (29. června) a na Hromnice (2. února).

Na mincovní politice českého panovníka se často podíleli lidé židovského, německého a italského původu, kteří dobře rozuměli tržní úloze peněz a finanční politice státu. Zájem na kvalitní minci měla ale také církev jako příjemce desátků a vrchnostenských, soudních a tržních platů. Pokud se do oběhu dostaly mince s nižším obsahem stříbra, mělo to inflační důsledky, které poškozovaly celý platební provoz. Na druhé straně středověcí kronikáři zdůrazňovali, že obnovování peněz přinášelo vládci zisk na úkor příjemců nových, méně kvalitních mincí.³²

Není dosud známo, zda a jakým způsobem se měnila cenová hladina trhu v závislosti na výkyvech ryzosti mincí. V každém případě však lze předpokládat volnou tvorbu cen, přičemž je zřejmé, že na mincovní politice panovníka nejvíce vydělávali významní patricijové, kteří se jednak zakupovali na venkově (například v okolí Brna či kolem horních měst) a jednak půjčovali peníze šlechtě.

K nejvýznamnějším královským mincmistrům z řad pražského patriciátu patřil Eberhard, kmotr Smila z Lichtenburka. Podílel se jak na organizaci těžby stříbra a ražby mincí, tak i na založení Smilova (dnes Havlíčkova) Brodu a Havelského Města v Praze. Eberhard si v Čechách pronajímal úřad mincmistra po celou dobu Přemyslovy vlády (1258 *magister monetae super argentiformidas in Brode aliasque per Bohemiam*,³³ 1275 *magister monete olim per Bohemiam*), za nějž králi ročně odevzdával 14 000 hřiven stříb-

²⁹ J. L. A. HULLARD-BRÉHOLLES (ed.), *Historia diplomatica Friderici secundi VI/2*, Paris 1858, s. 784 až 790; Václav NOVOTNÝ, *České dějiny II/3*, Praha 1928, s. 955.

³⁰ Jedná se o následující typy: Cach 701 (1 kus), který podle názoru Gustava SKALSKÉHO, *Ražba dvoustranných denárů v Čechách v době brakteátové*, Numismatický časopis československý 15, 1939, s. 23 razil Přemysl Otakar v době odboje v letech 1247–1249, F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 32 jej však řadí do společné vlády Přemysla I. Otakara s jeho synem Václavem (1228–1230); Cach 901 (3 kusy) a jeden dosud neznámý typ (1 kus). Srv. R. ZAORAL – Peter LAMPINEN, *Unikátní nález českých a moravských ražeb 13. století ve středověké Palestině*, in: *Peníze v proměnách času III*, Ostrava 2002, s. 207–209. Podrobněji k nálezu R. ZAORAL, *A Numismatic Evidence on Czech Pilgrims in 13th Century Caesarea*, in: *Zbožné putování v evropské kultuře. Sborník z vědecké konference konané v Příbrami 26.–29. 5. 2004*, Berlin 2005 (v tisku).

³¹ Srv. J. EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II: 1253–1310*, Praha 1882, s. 1008–1019, č. 2324–2343; zejména TAMTĚŽ, s. 1014–1015, č. 2334.

³² Zdeněk FIALA – Marie BLÁHOVÁ (ed.), *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976, s. 117–118.

³³ J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ (ed.), *Codex V.I*, Praha 1974, s. 267, č. 167.

ra.³⁴ Stojí za zmínku, že větší část této sumy byla kryta zbožím a službami a jen menší díl byl hrazen v ražené minci. Za 5 000 talentů Eberhard od krále rovněž obdržel „moravskou minci se všemi právy“. Byl vlastníkem výstavného domu v Brně a dvou rychet v Čáslavi a Kolíně a měl tak pod kontrolou těžbu a dopravu stříbra na celé trase z Prahy do Brna. V šedesátých a sedmdesátých letech 13. století zastával důležitou pozici v Jihlavě a je pravděpodobné, že se rozhodující měrou podílel na mincovních reformách Přemysla II. Otakara. Eberhardův roční příjem se odhaduje na několik tisíc hřiven stříbra.

Vlastní ražba mincí probíhala v mincovnách, které byly v dědičné držbě soukromých podnikatelů (*concessores*). Mincmistr zajišťoval přísun mincovního kovu. Majitelé mincovny zaměstnávali minciře a byli zřejmě odpovědní za výměnu starých mincí za nové. Provoz všech mincoven podléhal doзору provizora mince. Kontrole kvality ražebního kovu sloužila navíc v Praze zkušební huť. Významným dokladem o pronájmu mince je listina Přemysla II. Otakara, vydaná v Brně v roce 1275, kterou král udělil jihlavskou mincovnu třem měšťanům Jaroškovi, Hartmundovi a Eberhardovi do trvalého užívání.³⁵

Základním cílem obou reforem šedesátých let bylo prosadit kompatibilitu měny na území ovládaném Přemyslem II. Otakarem. Jejich součástí byla systémová opatření, která měla posílit kvalitu mincí a praktičtější směnu mezi užívanými měnami. Král proto v roce 1268 „rozkázal obnovit míry a váhy a označit je svým znakem.“³⁶ Jako vladař, spřízněný z matčiny strany se štaufskou dynastií, byl ve svém úsilí nejspíš inspirován hospodářskými reformami císaře Fridricha II. Do okruhu mincovní politiky českého krále se programově zapojovala hrabata z Gorice (mincovna Lienz) a salcburští arcibiskupové (mincovna Friesach), jak to naznačují jejich ražby s erbem lva.³⁷ Ke zlepšení a stabilizaci mincovnictví ve svých zemích se zavazovala také knížata před bitvou u Kressenbrunu, jíž v roce 1260 vyvrcholil mocenský zápas o Štýrsko.³⁸

Zmíněné mincovní reformy však nelze přímo spojovat se zavedením nové váhové jednotky v českých zemích, neboť k této změně došlo patrně již dříve. Názory badatelů se tu liší: Nový a po něm Vaníček uvádějí, že pražská hřivna stoupla v roce 1268 z 210 na 253,17 gramů a že byla zároveň vytvořena moravská hřivna o váze 280 gramů, jež odpovídala hřivně rakouské, zpevněné na 279,5 gramů.³⁹ Naproti tomu Sejbal předpokládá, že jak pražská, tak i moravská hřivna pocházejí již z první třetiny 13. století.⁴⁰

Reforma z let 1260/61 zavedla ražbu středních českých brakteátů vyšší kvality. Vzrostl počet mincoven, propachtovaných měšťanským podnikatelům, a některá města zřejmě obdržela mincovní privilegium. V šedesátých letech 13. století také vrcholil mincovní aktivita olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (1245–1281).

³⁴ K Eberhardovi podrobně František HOFFMANN, *Mincmistři Přemysla Otakara II.*, in: *Folia historica bohemia* 1, 1979, s. 253–261 a TÝŽ, *Mincmistr Eberhard*, in: *Pražský sborník historický* 12, 1980, s. 70–84. Kritickou recenzi k oběma studiím uveřejnil R. NOVÝ, *Český mincmistr Eberhard*, in: *Z pomocných věd historických V*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 1, 1982, Praha 1984, s. 135–138.

³⁵ J. EMLER (ed.), *Regesta II*, č. A84; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ (ed.), *Codex V.I*, č. 794. Srv. též J. SEJBAL, *Základy*, s. 122.

³⁶ Z. FIALA – M. BLÁHOVÁ (ed.), *Pokračovatelé Kosmovi: Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, Praha 1974, s. 134. Srv. též J. EMLER – V. V. TOMEK (ed.), *Fontes II*.

³⁷ Tomáš KREJČÍK, *Mincovnictví Přemysla Otakara II. v alpských zemích*, in: *Folia historica bohemia* 1, 1979, s. 209–224.

³⁸ J. EMLER – V. V. TOMEK (ed.), *Fontes II*, s. 319.

³⁹ R. NOVÝ, *Organizace*, s. 401–403 a Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III (1250–1310)*, Praha 2002, s. 328.

⁴⁰ J. SEJBAL, *Základy*, s. 129–130.

Pro druhou polovinu 13. století je nutno předpokládat, že ražba mincí probíhala na mnoha místech, i když přesný počet mincoven je dosud sporný.⁴¹ Některé mincovny byly pravděpodobně příležitostně činné v padesátých letech, další vznikly po roce 1260 nebo dokonce až v letech 1268–1270. Decentralizace a „privatizace“ mincovní produkce prostřednictvím pachtu stála proti centralizaci v oblasti rozdělování mincovního kovu a zkoušky jeho kvality, jež měla sloužit kontrolním účelům. Jako doklad pro tuto koncentraci bývá uváděna centralizace horního regálu v Jihlavě, kam byli v roce 1272 soustředěni urbureréi z celých Čech a Moravy.⁴²

Ještě během šedesátých let 13. století došlo k zhoršení kvality středních českých brakteátů, které byly po roce 1268 vystřídány výrobou malých brakteátů. Patrně od konce šedesátých let, bezpečně však v letech sedmdesátých, se prosadily tendence ke kvalitativnímu sjednocení mince, které pak kulminovaly v posledním desetiletí 13. století. O něco pomaleji se zlepšovala ryzost moravských mincí. Na Moravě byly sice v padesátých letech zavedeny malé brakteáty, o něco později se však znovu prosadily „denáry fenikového typu“.⁴³ Po roce 1276 se z politických důvodů snížila ryzost středních brakteátů a zároveň byly oslabeny centralizační tendence.

Zřejmě nejdůležitější a neúčinnější základ expanzivního vývoje české měny ve 13. století je třeba hledat v nekontrolované masové výrobě mincí. Jen prostřednictvím intenzivní mincovní činnosti, která měla vpodstatě inflační charakter, bylo možné rozmnožit příjmy z komorních statků a vytvořit tím nepřímo podmínky k prosazení horního regálu. Dálkový obchod se rozvíjel velmi pozvolna a měl proto z hlediska rozvoje zbožné peněžních vztahů jen okrajový význam. Z celních tarifů druhé poloviny 13. století, pocházejících z Prahy, Litoměřic a Pasova, lze vyčíst, že sortiment do Čech dováženého zboží se v této době omezoval jen na malý okruh položek: sukno, sůl, víno, koření, výrobky z kovu a zbraně. Vyváželo se převážně obilí, kůže, dobytek, koně a zbraně. Dálkový obchod s luxusním zbožím benátského a dolnorýnského původu byl v celkové struktuře českých obchodních styků 13. století spíše výjimkou a odvíjel se vesměs v režii zahraničních kupců.⁴⁴

⁴¹ J. SEJBAL, *Denárová měna*, in: Peníze v Českých zemích do roku 1919, Praha 1996, s. 42 a 45 jmenovitě vypočítává následující mincovny v Čechách: Praha, Plzeň, České Budějovice, Most, Žatec, Litoměřice, Písek, Smilův Brod, Humpolec, Litomyšl, Vysoké Mýto a předpokládá existenci ještě několika dalších. Kromě toho se zmiňuje o ražbě mincí v městech, příslušejících do svazku zemí Koruny české: Cheb, Kladsko a Žitava. Na Moravě uvádí Brno, Jihlavu, Olomouc, Znojmo a Opavu, která tehdy byla ještě součástí Moravy. Existenci mincoven předpokládá také v Uherském Hradišti a v Uherském Brodě. Od Sejbala poněkud odlišný soupis mincoven uveřejnil V. VANÍČEK, *Velké dějiny*, s. 329 ve své nové syntéze dějin zemí Koruny české: Jihlava, Smilův Brod, Praha, Brno, Žitava, Opava, Písek, České Budějovice, Kadaň, Kladsko, Plzeň a Humpolec. Mincovní činnost lze podle Vaníčka předpokládat také v Čáslavi, Kolíně, Uherském Hradišti, Uherském Brodě a ve Znojmě. V uváděných soupisech zcela chybí mincovna v Hradci Králové, jejíž existenci doložil R. NOVÝ, *Počátky znaků českých měst*, in: Sborník archivních prací 26, 1976, s. 376–377. Diskusi o mincovnách v Hradci Králové a v Jablonném shrnul Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ – Čestmír HLADÍK, *Zur Frage der Situierung der böhmischen Münzstätten im 13. Jahrhundert*, in: Commentationes Numismaticae 1988, Hamburg 1988, s. 213–219.

⁴² J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ (ed.), *Codex V.2*, Praha 1981, č. 681.

⁴³ Kvůli těsným souvislostem mezi měnovým vývojem na Moravě a v Rakousku upřednostňuji Sejbalem důsledně používaný pojem „denár fenikového typu“ namísto Háskovou navrženého označení „denár brakteátového typu“. Ve snaze odlišit moravské ražby od rakouských a jihoněmeckých však použítím od použití pojmu „feník“; srv. mimo jiné J. SEJBAL, *K chronologii moravských ražeb 13. století*, in: Sborník I. numismatického symposia 1964, Brno 1966, s. 78–84; TÝŽ, *K základním otázkám vzniku moravských ražeb 13. století*, in: Sborník II. numismatického symposia 1969, Brno 1976, s. 60 nebo TÝŽ, *Základy*, s. 119 a proti tomu Jarmila HÁSKOVÁ, *K ražbě a ikonografii české mince ve 13. století*, in: Z pomocných věd historických XI – Numismatica, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1, 1993, Praha 1995, s. 35, pozn. 3.

⁴⁴ R. NOVÝ, *Funkce obchodu a mince v pozdně přemyslovských Čechách*, Numismatické listy 35, 1980, s. 13 až 17; srv. též Ferdinand TADRA, *Kulturní styky Čech s cizinou*, Praha 1897, s. 34–43.

Technika ražby brakteátů

Zavedením ražby jednostranných mincí, jež nahradily dvoustranné se slabě vyraženým obrazem na reversu, došlo k podstatným změnám při výrobě střížku.⁴⁵ Zvětšení průměru a s ním spojené ztenčení mince souvisí pravděpodobně se snahami odstranit poměrně zdlouhavou práci vykrajováním z mincovního plechu a nahradit ji vysekáváním střížků pomocí průbojníků. Dokazuje to i jejich pravidelný kruhový tvar, jehož nebylo možno dosáhnout při vykrajování. Stále rostoucí poptávka po mincích si vynucovala velké množství razidel, vyráběných rychle a jen s nepatrnou uměleckou pečlivostí. Z důvodů rentability se razidla neřezala ze železa, nýbrž se lila z bronzu, přičemž odlitky nebyly před ražbou hlazeny, jak na to ukazuje hrubý povrch některých brakteátů.⁴⁶ Tím se výrobní proces značně zrychlil, úroveň mincovní glyptiky však ztlačila. Pokud bylo třeba vyrazit za jednu směnu větší počet kusů,⁴⁷ používalo se razící pouzdro v podobě válce, který sloužil k upevnění střížků. Při tomto způsobu výroby se mince nerazily se stejnou silou, a proto mincovní obrazy těch střížků, které ve válci ležely nejnižší, byly vždy méně zřetelné. Hromadný způsob ražby pomocí razících pouzder se používal u velkých, ale nejvíce u středních brakteátů. V případě malých moravských brakteátů byl tento způsob ražby pro jejich silnější střížek obtížný.⁴⁸

Slitky, pruty stříbra a svitky mincí

Regulérní mince představovaly jen jednu část z celkového množství stříbra, uplatňujícího se v oběhu ve funkci peněz, neboť zdaleka ne všechno stříbro v Čechách vytěžené bylo zmincováno. Brakteátová forma mince navíc nevyhovovala všem druhům peněžní směny. Proto se na jedné straně v drobném každodenním provozu 13. století uplatnily půlené brakteáty, jak o tom například svědčí nález České Budějovice II,⁴⁹ na druhé straně při větších peněžních transakcích sloužily jako platební prostředek slitky stříbra. Mince také nemusely obíhat v pevně stanovené nominální hodnotě, poptávka a nabídka byla spíše určována kurzovní hodnotou rozdílných ražeb. S oběma formami peněz, s mincemi a se slitky stříbra, manipulovali ti směnárníci a zlatníci, kteří obchodovali s drahým kovem. Slitky, které se v nálezech vyskytují jen vzácně, byly časem buď zmincovány, nebo použity zlatníky k výrobě šperků. Příjmy z úroků se v Čechách ve 13. století ještě plně neprosadily, protože mincovní forma peněz ještě nehrála v drobném každodenním platebním styku relevantní úlohu. Podobně údaje o cenách a mzdách jsou pro toto období dochovány jen vzácně.⁵⁰

⁴⁵ Podrobněji se technikou ražby v souvislosti s analýzou pokladu z Fuchsenhofu zabývají Michael ALRAM – H. EMMERIG – B. PROKISCH – Heinz WINTER, *Der numismatische Anteil des Schatzfundes von Fuchsenhof*, in: B. Prokisch – T. Kühtreiber (Hg.), *Der Schatzfund*, s. 77–78.

⁴⁶ P. ARNOLD, *Bergbau und Münzwesen in Sachsen*, in: *Dresdner Kunstblätter* 1, 1989, s. 23.

⁴⁷ F. CACH, *Brakteátové razidlo Národního musea a vývoj ražební techniky doby brakteátové*, *Numismatický časopis československý* 19, 1950, s. 22–36 předpokládá, že se mohlo jednat nanejvýš o deset exemplářů, častěji jich však bylo nepochybně méně.

⁴⁸ J. SEJBAL, *Základy*, s. 131–132.

⁴⁹ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.*, Praha 1956, s. 84 až 85, č. 1784; Pavel RADOMĚRSKÝ, *Studie k českému mincovnictví 13. století. Nález brakteátů v Českých Budějovicích z r. 1936 a otázka českobudějovické mincovny ve 13. století*, *Časopis Národního muzea* 135, 1966, s. 5–24.

⁵⁰ K výjimečným příkladům tohoto typu patří závět olomouckého biskupa Bruna z roku 1267. Z jejich údajů lze získat představu o kupní síle denáru (brakteátu), jehož hodnota se v té době rovnala 50 vejším; srv. J. ŠEBÁNEK – Karel JIŘÍK (ed.), *Závět olomouckého biskupa Bruna z roku 1267*, Ostrava 1967, s. 25, pozn. 27.

Jak lze odvodit z nálezů, slitky stříbra se v českých zemích objevují terpve v období tzv. středních brakteátů, tedy ve druhé polovině 13. století.⁵¹ Jejich uplatnění svědčí o nastalé krizi peněžní formy platebního styku, pro něž brakteáty byly příliš malými a obtížně přenosnými mincovními jednotkami; obchod vyžadoval spíše větší a stabilnější platební prostředky.

Z Čech, jmenovitě z východních a středovýchodních Čech, je známo celkem pět nálezů se slitky stříbra, z nichž tři (Lhůta,⁵² Lukovna⁵³ a Kolín II⁵⁴) pocházejí z druhé poloviny 13. a dva (Zrnětín,⁵⁵ Černožice⁵⁶) z počátku 14. století. Nálezy z Moravy (Olomouc-Povel,⁵⁷ Stará Říše,⁵⁸ Uhřice,⁵⁹ Střelice⁶⁰ a Opava⁶¹) obsahují větší počet slitků, což je zřejmě dáno tím, že Morava představovala nárazníkové území pro dálkový obchod mezi Uhrami, Korutanskem a Dolním Saskem. Depot z okolí Olomouce (Olomouc-Povel) se dokonce výhradně skládal ze slitků stříbra. Všechny nálezy se slitky pocházejí z území Moravy a z té části Čech, jež k Moravě přiléhá, zatímco ze západu Čech, kde v oběhu převládala jihoněmecký fenik, nejsou podobné nálezy známy. Slitky stříbra proto v celkové struktuře peněžního oběhu českých zemí představují jen občas uplatňovaný platební prostředek, který na některých místech v souladu s hospodářskými potřebami mincovní formu peněz doplňoval.

Podobnou funkci jako slitky stříbra plnily pravděpodobně i svitky brakteátů. Bylo zřejmě výhodnější schovávat a tezaurovat brakteáty jako „surovinu“ a ne jako mincovní nominál. Pokud nebylo dosaženo požadované váhy pomocí samotných slitků stříbra, sloužily při peněžních transakcích k dorovnání jak zbytky svitků brakteátů, tak i jednotlivé do svitků

⁵¹ Dosud nejpodrobnější rozbor dochovaných slitků stříbra a jejich funkce v českých zemích publikoval Josef PETRÝL, *Funkce slitkového stříbra v našich zemích ve 13. století*, in: Sborník II. numismatického symposia 1969, Brno 1976, s. 85–105. Srv. též B. PROKISCH – T. KÜHTREIBER (Hg.), *Der Schatzfund* (slitky stříbra uvedeny v soupisu nalezených předmětů na s. 83–88 a v katalogové části na s. 666–689; diskuse ke slitkům z archeologického hlediska je shrnuta na s. 289–291).

⁵² E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 83, č. 1774; J. PETRÝL, *Nález brakteátů a slitkového stříbra ve Lhůtě u Chotěboře*, Numismatický časopis československý 21, 1952, s. 139–151; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 69.

⁵³ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 88, č. 1802; E. FIALA, *České denáry*, s. 207, 424; V. VÁGNER, *Dva starší nálezy středních brakteátů z doby Přemysla Otakara II. ve vlastivědném muzeu města Pardubic*, in: Sbírka zpráv 3, 1948, č. 1/2, s. 9–11; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 69.

⁵⁴ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 87, č. 1798; G. SKALSKÝ, *Studie II*, s. 44n.; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 68.

⁵⁵ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 117, č. 1931; G. SKALSKÝ, *Nález pražských grošů Václava II. a kusů stříbra v Zrnětíně*, Numismatický časopis československý 11–12/1935–1936, s. 96–97.

⁵⁶ Katalog nálezu, jehož autory jsou Věra Němečková a Jiří Sejbal, je dosud v tisku. Stručnou zprávu o nálezu v podobě kongresových abstraktů zatím přinesl J. SEJBAL, *Der Massenfund von Černožice und seine Bedeutung für die Währungsverhältnisse an der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert*, in: 13th International Numismatic Congress. Abstracts of Papers, Madrid 2003, s. 194; podrobněji TÝŽ, *Der Schatzfund von Černožice und seine Bedeutung für die Währungsverhältnisse an der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert*, in: Numismatische Zeitschrift (v tisku).

⁵⁷ Slitky stříbra z nálezu Olomouc-Povel jsou uloženy ve vídeňském mincovním kabinetu. Seznam nálezů se slitky stříbra podávají M. ALRAM – H. EMMERIG – B. PROKISCH – H. WINTER, *Der numismatische Anteil*, s. 86 – 87. Srv. též J. PETRÝL, *Funkce*, s. 85–105.

⁵⁸ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 105, č. 1903; E. FIALA, *České denáry*, s. 214, 444; I. L. ČERVINKA, *Moravské brakteáty*, Časopis vlastivědné společnosti muzejní Olomouc 19, 1902, s. 48–49, 104 až 105; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 82.

⁵⁹ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, č. 1905; I. L. ČERVINKA, *Nálezy mincí z Moravy*, Časopis vlastivědné společnosti muzejní Olomouc 49, 1936, s. 1–16; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 83.

⁶⁰ Jadwiga ZAKRZEWSKA-KLECZKOWSKA, *Brakteaty z napsami hebrajskými ze Střelice*, in: Sborník II. numismatického symposia 1969, Brno 1976, s. 182–197; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 82.

⁶¹ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 107, č. 1918; E. FIALA, *České denáry*, s. 216, 453; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 81.

složené mince. O tom svědčí nález z Fuchsenhofu, který obsahuje 130 svitků mincí, tvořených převážně českými brakteáty, nález Králice,⁶² dokládající peněžní krizi let 1278 až 1281 na střední Moravě, nález Černožice z doby kolem roku 1300, jakož i některé zahraniční nálezy s českými brakteáty, mezi nimi depot z Dráždan, ukrytý do země v sedmdesátých letech 13. století.⁶³ Nejen slitky stříbra, ale i zlaté a stříbrné šperky byly ukryty v pokladech, pocházejících z období měnových krizí, a to buď z padesátých let 13. století (Stihnov⁶⁴ a Libčany,⁶⁵ obě lokality se nacházejí poblíž Hradce Králové ve východních Čechách), nebo z doby kolem roku 1280 (Mnichovice u Prahy).⁶⁶

Ze složení oněch svitků brakteátů, jež bylo možné rozložit na jednotlivé kusy, vyplývá, že majitelé pokladu z Fuchsenhofu si některé vzali s sebou již z výchozího místa, zatímco většina dalších byla pravděpodobně zhotovena v mincovně v Českých Budějovicích.⁶⁷ Tomu nasvědčuje ta okolnost, že nejčastěji je ve svitcích mincí zastoupen budějovický typ brakteátu Cach 823, vyznačující se vysokou ryzostí (980/1000) a že řada dalších svitků se skládá buď z výrobků, ražených v jedné mincovně v delším časovém úseku, pokrývajícím dvě typologicky odlišná období (1270–1276 a 1276–1278?), nebo z ražeb stejné éry (všechny z let 1270–1276), pocházejících však z různých mincoven.⁶⁸ Jinou indicií je výskyt nejmladšího budějovického typu brakteátu Cach 1974, č. 839 v pokladu Fuchsenhof, raženého pravděpodobně v letech 1276–1278.

Nic nenasvědčuje tomu, že by slitky stříbra a svitky mincí tvořily z metrologického hlediska nějaký ucelený nominální systém, jejich váha je většinou velmi odlišná. Váhové rozpětí jednotlivých slitků sahá od 0,10 až k 161,55 gramu. Svitky se skládají, pokud bylo možno rozeznat, ze dvou až jedenácti kusů mincí ve váhovém rozpětí 0,78 – 8,47 gramu. Zůstává otevřená otázka, nakolik se tyto zmincované a nezmincované kusy stříbra váží k váhové normě hřivny a jejích dílů, jak to předpokládá Sejbal.⁶⁹

Další doklad pro platby v nezmincovaném stříbře poskytuje závět olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku z roku 1267.⁷⁰ Podle tohoto dokumentu byly daně placeny výhradně v nezmincovaném stříbře, údaje o cenách jsou uváděny v denárech jen vzácně. Závět rovněž zmiňuje specifický platební prostředek, který představovaly neražené denárové střížky. Jejich existence však v nálezech 13. století není dosud doložena. V pozadí těchto opatření stály snahy biskupa Bruna předejít ztrátám v příjmech kleriků, spojených se znehodnocením mince. Proto mzda pro 200 kněží ve výši tehdy platných 12 denárů nesměla být zaplácena v běžné, znehodnocené minci, nýbrž musela být vyrovnána v nezmincovaném kovu.⁷¹

V šedesátých a sedmdesátých letech 13. století rostl, jak to dokládají benátské písemné prameny, význam německého stříbra v Benátkách, jejichž prosperita byla ve 13. století zalo-

62 E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 102, č. 1889; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s.78.

63 K. GÜNTHER, *Der Brakteatenfund*, s. 201–241.

64 E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 81, č. 1762.

65 E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 80, č. 1753; František ŠEBEK, *K libčanskému nálezu brakteátů*, Numismatické listy 27, 1972, s. 105–108; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 69.

66 E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 88, č. 1804.

67 K přiřazení jednotlivých typů mincí ke konkrétním mincovnám srv. níže na s. 76.

68 Tak například svitek s katalogovým číslem P 42, který se skládá ze dvou vnitřních mincí budějovického typu Cach 824 a ze dvou vnějších exemplářů rovněž v Českých Budějovicích vzniklého typu Cach 839, nebo svitek P 22, který obsahuje čtyři kusy budějovického typu Cach 824 a ve stejné době zhotovený exemplář pražského typu Cach 813.

69 J. SEJBAL, *Základy*, s. 130.

70 Pramen, který vydal J. ŠEBÁNEK – K. JIŘÍK (ed.), *Závět*, z peněžního hlediska analyzoval J. SEJBAL, *Příspěvek k metrologickým základům moravského mincovnictví 13. století*, in: Numismatický sborník 11, 1970, s. 5–11.

71 J. ŠEBÁNEK – K. JIŘÍK (ed.), *Závět*, s. 17 a 25.

žena nejen na příjmech ze zámořského obchodu, ale také z rostoucí těžby kovů ve střední Evropě. Město profitovalo z okolnosti, že leželo ke středoevropským dolům blíže než všechny ostatní středomořské přístavy.⁷² Významnou součástí těchto dolů představovalo nezmincované české stříbro, které se již od šedesátých let 13. století vyváželo z Jihlavy do Benátek.⁷³ Zisk z neraženeho kovu byl přitom v Benátkách větší, než se dosud soudilo, neboť hodnota slitků stříbra patrně převyšovala hodnotu ražené mince.⁷⁴ Z roku 1268 pochází jeden z prvních údajů o zdanění a regulaci dováženého stříbra ve Fondaco dei Tedeschi, benátském domě německých kupců.⁷⁵ Jako záruka váhy a ryzosti se po polovině 13. století začaly v Janově a Benátkách označovat slitky stříbra mincovními razidly.⁷⁶ Platba nezmincovaným kovem byla každopádně pro benátské kupce té doby běžnou záležitostí. Vykonavatelé závěti zámožného dóžete Ranieriho Zena (1253–1268), od něhož se v pokladu Fuchsenhof dochovala ražba v hodnotě jednoho grossa, v roce 1268 konstatovali, že jen menší část majetku zemřelého je po ruce v mincích, neboť dóže velkou část peněžní hotovosti investoval do svých obchodních podniků.⁷⁷ Nezmincované středoevropské stříbro bylo koncem 13. století přijímáno jako platební prostředek také v Bruggách a ve Florencii.⁷⁸ Severní Itálie a Toskánsko však nebyly pro středoevropské stříbro konečnou stanicí, vozilo se odtud často dále na jih (Sicílie) a východ (Konstantinopol, Palestina, Egypt) a hrálo v neposlední řadě významnou roli při financování křížových výprav.

⁷² Obchodním vztahům mezi střední Evropou a Benátkami se věnoval zejména Wolfgang von STROMER, *Bernardus Teonicus und die Geschäftsbeziehungen zwischen den deutschen Ostalpen und Venedig vor Gründung des Fondaco dei Tedeschi*, in: Beiträge zur Handels- und Verkehrsgeschichte (Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Bd. 3), Graz 1978, s. 1–15; TÝŽ, *Binationale deutsch-italienische Handelsbeziehungen im Mittelalter*, in: Siegfried de Rachewiltz – Josef Riedmann (Hg.), *Kommunikation und Mobilität im Mittelalter. Begegnungen zwischen dem Süden und der Mitte Europas (11.–14. Jahrhundert)*, Sigmaringen 1995, s. 135–158; TÝŽ, *Venedig und die Weltwirtschaft um 1200. Ein neues Bild*, in: Týž (Hg.), *Venedig und die Weltwirtschaft um 1200*, Stuttgart 1999, s. 1–9. Srv. též Gerhard RÖSCH, *Venedig und das Reich. Handels- und verkehrspolitische Beziehungen in der deutschen Kaiserzeit*, Tübingen 1982.

⁷³ P. SPUFFORD, *Money*, s. 137–138; J. JANÁČEK, *L'argent tchèque et la Méditerranée (XIVe et XVes siècles)*, in: Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel I., Toulouse 1973, s. 245–251. Možný doklad uvádí F. L. HÜBSCH, *Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels*, Prag 1849, s. 112–113, podle něhož papež Urban IV. zabavil v roce 1262 v Benátkách peníze, určené k nákupu zboží pro dvůr Přemysla II. Otakara. Kriticky k této zprávě Henry SIMONSFELD, *Der Fondaco dei tedeschi in Venedig und die deutsch-venetianischen Handelsbeziehungen II*, Stuttgart 1887 (reprint Aalen 1968), s. 80. K zásobování Benátek neraženým kovem v šedesátých a sedmdesátých letech 13. století nejnověji Louise Buenger ROBBERT, *Il sistema monetario*, in: Storia di Venezia II, Roma 1995, s. 409–436 a Alan M. STAHL, *Zecca – the Mint of Venice in the Middle Ages*, Baltimore-London-New York 2000, passim.

⁷⁴ Na tuto skutečnost upozornili Frederic C. LANE – Reinhold C. MUELLER, *Money and Banking in Medieval and Renaissance Venice. Volume I: Coins and Money of Account*, Baltimore-London 1985, s. 134–142.

⁷⁵ Vedle standardní příručky H. SIMONSFELD, *Der Fondaco I-II* se tématu nově věnoval Karl-Ernst LUPPRIAN, *Il Fondaco dei Tedeschi e la sua funzione di controllo del commercio tedesco a Venezia*, Venezia 1978. Prameny k dějinám benátského domu německých kupců, založeného ve dvacátých letech 13. století, vydal Georg Martin THOMAS (ed.), *Capitular des Deutschen Hauses in Venedig*, Berlin 1874 (reprint Vaduz 1978).

⁷⁶ První zmínky o označování slitků stříbra mincovními razidly ve fondech benátské Velké rady (Maggior Consiglio) pocházejí již z let 1268 a 1270. Srv. Roberto CESSI (ed.), *Problemi monetari veneziani* (Documenti finanziari della Repubblica di Venezia IV/1), Padova 1937, s. 11 (dokument č. 14 z 30. 4. 1268) a 12 (dokument č. 15 z 8. 7. 1270).

⁷⁷ P. SPUFFORD, *Money*, s. 257–262.

⁷⁸ Ve stejné době byli do Čech a na Moravu povoláni experti z Florencie, aby provedli mincovní reformu. Z druhé poloviny 13. století pochází také nejstarší nález florentských florénů (fiorini d'oro) na Moravě (Jaroměřice nad Rokytinou); srv. Jaroslav POŠVÁŘ, *Florentské dukáty v nálezu z Jaroměřic n. Rok. z r. 1815*, Numismatické listy 21, 1966, s. 77–78.

Typologie, chronologie a metrologie

Druhá polovina 13. století patří k nejobtížnějším badatelským úsekům české numismatiky. Přesnějším určení ražeb stojí v cestě četné překážky: mince jsou většinou bez opisů⁷⁹ a písemné prameny mají značně torzovitý charakter. Za těchto podmínek se výzkum soustředí převážně na evidenci nálezu. Popisy nálezových celků, odkrytých většinou v 19. století, neodpovídají dnešním požadavkům, a proto také české a moravské ražby z doby vlády Přemysla II. Otakara nebylo možno dosud uspokojivě roztrždit. Nejpodrobnější analýzy přináší studie Rostislava Nového⁸⁰ a Pavla Radoměrského⁸¹ pro Čechy a četné práce Jiřího Sejbala⁸² pro Moravu. Autorem posledního shrnujícího katalogu, publikovaného ve třech dílech s dodatky v letech 1970 až 1974, je František Cach.⁸³ Pro nález z Fuchsenhofu je relevantní svazek Cach 1974. Tato práce nabízí shrnutí řady typů, jejichž jednotlivá, často velmi těsně spolu související vyobrazení však nejsou vždy přesně určena, ilustrace mincí jsou navíc provedeny jen v pérovkách. Cachův katalog ke škodě věci neregistruje nové poznatky Rostislava Nového, neboť obě práce vyšly souběžně ve stejném roce. Cach rozděluje české brakteátové typy Přemysla II. Otakara do dvou (1253–asi 1260 a asi 1260–1278) a moravské do tří období: 1247–1253, 1253–asi 1270 (malé moravské brakteáty) a asi 1270–1278 (střední moravské brakteáty), zatímco Nového chronologie Přemyslových českých brakteátů je již přesnější: 1253–1260/61 a kolem 1261 (velké brakteáty), 1261–1267 a kolem 1268 (střední brakteáty), 1268–1276 a 1276–1278 (malé brakteáty).

Moje snaha o spolehlivější typologii a chronologii českých a moravských ražeb se opírá o tradiční klasifikační kritéria, tj. na straně jedné o obsah a strukturu nálezu, na druhé o metrologická data (váha, ryzost, velikost střížku a mincovního obrazu). Vzhledem k dosud nedořešené otázce velikosti pražské a moravské hřivny je zvláštní pozornost věnována váhovým údajům mincovního materiálu. Ukázalo se, že členění mincí podle velikosti střížku není dostatečně přesné, zatímco rozměr vnitřního mincovního obrazu by mohl mít aspoň pro brakteátové ražby klíčový význam. Vycházím z předpokladu, že dvě mince o stejné velikosti střížku, jež byla dosud hlavním datovacím kritériem, mohou nést dva různě velké mincovní obrazy a že proto i doba vzniku takových dvou mincí může být rozdílná.

Za důležité ukazatele pro chronologickou determinaci mincí z nálezu považuji dvě mincovní reformy Přemysla II. Otakara z let 1260/61 a 1268, které umožňují rozčlenit jednotli-

⁷⁹ Nástup „němých“ mincí byl ve velké části střední Evropy všeobecně rozšířeným fenoménem. Absence textu na mincích 13. století se vysvětluje překonáním posledních zbytků magického významu písma, doloženého v raném středověku jako určité reziduum přežívající pohanské mentality. Srv. Pavol ČERNÝ, *Některé metodologické problémy ikonografické analýzy denárových a brakteátových ražeb v českých zemích*, in: *Realita, představa a symbol v numismatice ikonografii*, Ostrava 2004, s. 49. Richard GAETTENS, *Mittelaltermünzen als Quellen der Geschichte*, in: *Die Welt als Geschichte. Eine Zeitschrift für Universalgeschichte* 1, 1954, s. 94 zdůvodňuje mizení opisů a legend na brakteátech v německých zemích na sklonku 12. století zanikáním zlatnických dílen „dómských škol a opatství“ a dokládá tento proces na případu benediktinského kláštera ve Fulde. Jedná se nepochybně pouze o jednu z mnoha příčin. Zvyšující se poptávka po penězích ve 13. století vedla k jistému zjednodušení a urychlení jejich výroby, navíc minci v oběhu často nahrazoval neraženy kov.

⁸⁰ R. NOVÝ, *Organizace*, s. 366–425.

⁸¹ P. RADOMĚRSKÝ, *Studie*, s. 5–24.

⁸² J. SEJBAL, *K problematice peněžního vývoje na Moravě*, Numismatické listy 20, 1965, s. 65–74; TÝŽ, *K chronologii*, s. 78–84; TÝŽ, *Příspěvek*, s. 5–11; TÝŽ, *K základním otázkám*, s. 55–68; TÝŽ, *Mährische Brakteaten im mitteleuropäischen Münzwesen*, in: *Actes du XIe Congrès International de Numismatique – Proceedings of the XIth International Numismatic Congress – Brussels 1991*, Vol. 3, Louvain-la-Neuve 1993, s. 171–174; TÝŽ, *Denárová měna*, s. 41–49; TÝŽ, *Základy*; TÝŽ, *Neue Erkenntnisse zur Chronologie der österreichischen Pfennige des 13. Jahrhunderts*, Numismatische Zeitschrift 108/109, 2001, s. 99–104.

⁸³ F. CACH, *Nejstarší české mince III*.

vé typy do dvou větších časových úseků 1260/61–1267 a 1268–1278. Dalšími reflektovanými pomocnými kritérii jsou změny královské pečeti z let 1264 a 1270, posílení Přemyslových pozic v říši (1265) a ztráta rakouských zemí v roce 1276.

V předložené studii jsem se rovněž poprvé pokusil přiřadit jednotlivé typy konkrétním mincovnám. Přiřazení vychází z geografické polohy míst nálezů, přičemž prioritní výpočetní hodnota je přisuzována nejstarším známým lokalitám s daným typem. Uvedený postup, za současného stavu znalostí nutně hypotetický a ryze orientační, je možné zvolit pouze za předpokladu, že takový údaj lze ze struktury příslušných nálezů vyčíst. Platnost každého takto získaného poznatku byla proto ověřována konfrontací s dalšími parametry mince, zejména s velikostí a námětem mincovního obrazu. Všechny nové poznatky a korektury jsou koncipovány jako úvod do diskuse a nečiní si nárok na definitivní platnost.

Typologie a chronologie: Čechy

Z typologického hlediska přiděluji dvacet v nálezu zastoupených typů českých brakteátů orientačně třem mincovnám (dvanáct typů vzniklo zřejmě v Praze, pět v Českých Budějovicích a tři v Hradci Králové). Z chronologického hlediska je vřazuji do čtyř kratších, na sebe navazujících časových úseků: 1265–1267, 1268–1270, 1270–1276 a 1276–1278. Pro nález z Fuchsenhofu, který má charakter pokladu, je vůbec příznačné, že obsahuje pouze ražby s vyšší ryzostí, tj. buď z doby před reformou 1268, nebo po ní, zatímco méně kvalitní emise o ryzosti 797–839/1000, bezprostředně s touto reformou spjaté, v něm úplně chybí.⁸⁴

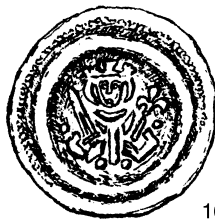
Srovnávací analýza jednotlivých emisí ukázala, že v období let 1265–1278, kam české brakteáty přísluší, se mincovní obraz v důsledku snah o reformu nejprve zvětšil z 15 (1265 až 1267) na 16 milimetrů (1268–1270) a po roce 1270 byl opět redukován, v pražské mincovně konkrétně na 14 (1270–1276) a někdy po roce 1276 dokonce na 13 milimetrů (1276–1278). Zmíněný parametr dovoluje rovněž odlišit pražské typy od těch, které vznikly pravděpodobně mimo centrální mincovnu: průměr mincovního obrazu těch brakteátů, které přiřazuji do Českých Budějovic a Hradce Králové, je totiž ve srovnání s pražskými typy vždy o něco menší (15 milimetrů v letech 1268–1270 a 13 milimetrů v období 1270–1276, respektive 1270–1278). K největším výkyvům ryzosti a velikosti mincovního obrazu došlo během reformy 1268. V této souvislosti byl zřejmě zaveden i poloviční nominál. V písemných pramenech jihlavské provenience jsou sice české půldenáry doloženy již od roku 1249, nejstarší dosud známé typy však Nový datuje teprve do doby kolem roku 1268.⁸⁵ Přesvědčivým dokladem Nového hypotézy jsou tři půlbrakteáty zastoupené v tomto nálezu, jež byly patrně vybity na třech různých místech: v Českých Budějovicích (1270–1276, č. kat. 164H), v Hradci Králové (1270–1276, č. kat. 172H) a v Praze (1276–1278, č. kat. 160H).⁸⁶

Do první z celkem devíti typologických skupin mincí patří typy Cach 820 a Cach 821 (č. kat. 161, 162; obr. 2; tab. 2), které byly raženy v Praze v šedesátých letech, nejspíš někdy krátce před reformou 1268, snad v letech 1265–1267. Tomuto časovému vymezení

⁸⁴ R. NOVÝ, *Organizace*, s. 394 uvádí pro české brakteáty následující data ryzosti: 1261–1267: 903–865–850/1000; kolem 1268: 839–830–800–797/1000; 1268–1276: 980–960/1000; 1276–1278: 960–920/1000.

⁸⁵ R. NOVÝ, *Organizace*, s. 402. K otázce počátku ražby polovičních nominálů v Rakousku, který byl dosud datován do padesátých let 13. století a nově shodně s vývojem v českých zemích posunut do roku 1268, srv. B. PROKISCH – T. KÜHTREIBER (Hg.), *Der Schatzfund*, s. 59.

⁸⁶ V Českých Budějovicích fungovala v sedmdesátých letech 13. století významná mincovna (srv. P. RADOMĚRSKÝ, *Studie*, s. 5–24), v Hradci Králové lze sice mincovní činnost také doložit, o významu mincovny však nevíme nic bližšího.

161

162

Obr. 2. Skupina I: č. kat. 161 a 162.

Tabulka 2. Skupina Čechy I: Praha?; 1265–1267?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost ⁹²	Počet kusů	Svitky mincí (ks)	Místa nálezů (ks) ⁹³
161	820	15 mm	850/1000	191 (v 10 var.)	6 (22?)	Jedouchov (5) Libčany (?) Borne (4) Grosskorbetha (?) Halle (1) Praha, kaple sv. Kříže (?) České Budějovice I (?) Trhový Štěpánov (?) Jablonec (?) Zalesie Śląskie (12 + 3)
162	821	15 mm	850/1000	4	4 (14–15)	Jedouchov (11)

nasvědčují jednak nejstarší nálezy se zmíněnými typy, které jsou datovány do šedesátých let (Jedouchov,⁸⁷ Borne,⁸⁸ Grosskorbetha⁸⁹), jednak údaje o ryzosti těchto ražeb, které jsou o něco nižší (850/1000) než u brakteátů, ražených po roce 1268 (970-980/1000).⁹⁰ Souvislost mezi oběma typy je doložena jejich společným výskytem v nálezu mincí z Jedouchova, který leží v oblasti tehdy bohaté na stříbro, na Českomoravské vysočině poblíž Havlíčkova Brodu.

Typu Cach 820 (č. kat. 161) přísluší v českém mincovnictví šedesátých let 13. století klíčové postavení. Jedná se o jeden z nejpočetněji v nálezu zastoupených českých brakteátů, který tvoří spolu s dalšími čtyřmi typy (Cach 842, Cach 824, Cach 823 a Cach 817; č. kat. 169, 164, 163, 158) kmen české části pokladu, zastoupený 191 kusem v deseti variantách⁹¹ a minimálně 22 kusy v šesti svitcích. Výskyt tohoto typu je doložen na vskutku velkém území (mimo

⁸⁷ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 83, č. 1775.

⁸⁸ Emil von BAHRFELDT, *Der Brakteatenfund von Borne*, Berlin 1909.

⁸⁹ Walter HÄVERNICK – Eberhard MERTENS – Arthur SUHLE, *Die mittelalterlichen Münzfunde in Thüringen*, Jena 1955, s. 59–60.

⁹⁰ Do šedesátých let 13. století patří také nálezy Libčany a Halle, dříve chybně datované do padesátých, resp. čtyřicátých let. Na tyto nesrovnalosti upozornil již F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 69 a 87.

⁹¹ Nejsilnější jsou zastoupeny varianty č. kat. 155f (s dvěma tečkami – 85 ks) a 155a (bez teček – 59 ks). Význam teček je dosud nejasný. Platnost hypotézy P. RADOMĚRSKÉHO, *Studie*, s. 20, podle níž značkou opatřené varianty označovaly různě těžké ražby (lehčí exempláře s tečkami, těžší bez teček) nelze pro nedostatek váhových údajů potvrdit ani vyvrátit.

⁹² Uvedené hodnoty ryzosti se opírají výhradně o údaje z moderní literatury (F. CACH, *Nejstarší české mince III*, R. NOVÝ, *Organizace*), neboť u exemplářů z pokladu Fuchsenhof nebylo možné zkoušku ryzosti provést.

⁹³ Místa nálezů jsou seřazena v chronologickém sledu od nejstarších k nejmladším, pokud takové určení publikovaná data umožňují.

Obr. 3. Bronzové razidlo k typu Cach 820 (Národní muzeum Praha).

Čechy také v Sasku, Durynsku, Braniborsku a Slezsku),⁹⁴ takže musel být ražen ve značném množství. Tento typ je rovněž znám z nálezu v kapli sv. Kříže na Starém Městě pražském,⁹⁵ která byla za Přemyslovy vlády opravována, a z depotů České Budějovice I,⁹⁶ Trhový Štěpánov,⁹⁷ Jablonec⁹⁸ a Zalesie Śląskie,⁹⁹ obsahujících převážně typy ze sedmdesátých a z počátku osmdesátých let, což dokládá jeho poměrně dlouhou dobu oběhu (zhruba 1261–1281). Na význam tohoto typu ukazuje i v originále dochované bronzové razidlo (obr. 3), které Cach datuje do šedesátých let.¹⁰⁰

Prestížní obraz trůnícího panovníka s mečem jako tradičním symbolem moci a spravedlnosti v pravé ruce a s liliovým žezlem v levé napodobuje vzory z říšských mincoven, jeho rozšíření mezi českými ražbami zřejmě souvisí s expanzivní politikou českého krále.¹⁰¹ Motiv korunované hlavy se často objevuje na Přemyslových mincích a je považován za typický prvek otakarovského dvorského umění.¹⁰² Ikonograficky souvisí se staršími velkými brakteáty typu Cach 772 a Cach 793 z let 1253–1260, z nichž některé byly ještě zhotoveny podle míšeňských vzorů.¹⁰³ Oba panovníci, český král i míšeňský markrabě, napodobovali říšské ražby s portrétem císaře, jak to například dokládá podobnost obrazového motivu u českého brakteátu Cach 820 a v nálezu zastoupeného brakteátu kostnické měnové

⁹⁴ Je příznačné, že české brakteáty se na území fenikových ražeb vyskytují ve větším množství teprve v sedmdesátých a osmdesátých letech 13. století (nálezy Pfaffenmünster a Hirschau).

⁹⁵ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 89, č. 1811.

⁹⁶ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 84, č. 1783; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 65.

⁹⁷ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 92, č. 1827; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 73.

⁹⁸ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 86, č. 1795.

⁹⁹ Ferdinand FRIEDENSBURG, *Schlesische Münzfunde. Der Brakteatenfund von Salesche*, in: *Altschlesien 1*, Breslau 1922, s. 27–33; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 90.

¹⁰⁰ F. CACH, *Brakteátové razidlo*, s. 22–36.

¹⁰¹ Jaromír HOMOLKA, *K ikonografii pečeti posledních Přemyslovců*, in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, Roztoky u Prahy 1982, s. 175. V tak zvaném druhém pokračování Kosmovy kroniky (Z. FIALA – M. BLÁHOVÁ (ed.), *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 143) se k roku 1276 uvádí v odpovědi Přemysla II. Otakara vyslancům Rudolfa Habsburského toto: „...některé [země, pozn. R. Z.] jsem také získal vítěznou rukou a mečem podrobil je svému panství.“ K ikonografii mincí obecně T. KREJČÍK, *Das Bild des böhmischen mittelalterlichen Staates im Spiegel der Symbolik der böhmischen und mährischen Münzen*, in: *Actes du XIe Congrès International de Numismatique – Proceedings of the XIth International Numismatic Congress – Brussels 1991*, Vol. 3, Louvain-la-Neuve 1993, s. 187–190.

¹⁰² Jiří KUTHAN, *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993, s. 88.

¹⁰³ Tak například český brakteát Cach 793 po ikonografické i technologické stránce koresponduje s míšeňskou markrabskou ražbou Schwinkowski 657 a také velikost mincovního obrazu (25 mm) je v obou případech identická. Tendence směřující ke zmenšování obrazu je typická pro mincovnictví druhé poloviny 13. století v obou zemích; srv. P. ARNOLD, *Die Chronologie*, s. 297–306.

oblasti, raženého někdy kolem roku 1270 v říšské mincovně v Ulmu (č. kat. 129).¹⁰⁴ Jen žezlo s křížem jako symbol obránce víry (*defensor fidei*) je na českém brakteátu nahrazeno žezlem s lilii. Způsob zobrazení trůnícího panovníka zde, zdá se, manifestuje sblížení Čech s říší. Vznik tohoto typu mince snad souvisí s rozhodnutím Richarda Cornwallského, jímž v roce 1265 jmenoval Přemysla II. Otakara obráncem říšských držav na pravém břehu Rýna, respektive s obsazením Chebska Přemyslovci v roce 1266.¹⁰⁵ Ostatně podobný obrazový motiv a dokonce podobnou ryzost s tímto typem (833/1000, hrubá váha 0,72 gramu, čistá váha 0,60 gramu) vykazuje fenik, který se razil v chebské mincovně během vlády českého krále na Chebsku (1266–1276).¹⁰⁶

Cach 821 (č. kat. 162) patří k nejstarším českým mincím s korunovanou figurou s křídly – s harpyjí. Snad z obchodních důvodů má motiv harpyje jako jednoho ze dvou znaků říšského města Norimberka¹⁰⁷ na českých a moravských brakteátech dlouhou ikonografickou tradici, sahající od šedesátých až do devadesátých let 13. století.¹⁰⁸

Druhá skupina obsahuje ty ražby, které vznikly pravděpodobně v Praze krátce po reformě měř a vah, někdy v letech 1268–1270 (obr. 4; tab. 3). Vyznačují se přechodným zvětšením průměru mincovního obrazu na 16 milimetrů a vysokou ryzostí – 980/1000 (Cach 805 a Cach 845; č. kat. 153 a 170).¹⁰⁹

Z nálezového hlediska je Cach 805 (č. kat. 153) znám pouze z mimočeských území (Sasko, Durynsko, Bavorsko, Rakousko).¹¹⁰ Ikonograficky stojí tato ražba mezi čtvrtým a pátým typem královských pečetí Přemysla II. Otakara. V základní podobě odpovídá čtvrtému pečetnímu typu, používanému králem v letech 1264–1270, avšak značně zvětšené říšské jablko nápadně připomíná obraz pátého pečetního typu (1270–1277), jenž se podobá štaufské císařské pečetí.¹¹¹ Od roku 1262 zhotovoval všechny panovnícké pečetě českého krále zlatník Gotfried a právě v sedmdesátých letech dosáhlo zlatnictví na Přemyslově dvoře

¹⁰⁴ Elisabeth NAU, *Der Brakteatenfund von Elchenreute, vergraben im 4. Viertel des 13. Jahrhunderts*, in: *Hamburger Beiträge zur Numismatik 18-19*, 1965, č. 45 řadí tuto minci do doby mezi vládami Konráda IV. (1237–1254) a Rudolfa Habsburského (1273–1291).

¹⁰⁵ Datování do let 1265–1267 odpovídá chronologii, kterou předložil R. NOVÝ, *Organizace*, s. 394.

¹⁰⁶ Srv. J. HÁSKOVÁ, *Chebské mince z 12. a 13. století*, Cheb 1972, s. 84, č. 43 a Ulrich ZWICKER – H. EMMERIG, *Untersuchungen zur Herstellung und Legierungszusammensetzung von Regensburger und anderen süddeutschen Pfennigen des 12. bis 15. Jahrhunderts*, *Numismatische Zeitschrift* 108/109, 2001, s. 159, 161, 187.

¹⁰⁷ Kristián TURNWALD, *České a moravské denáry a brakteáty*, Praha 1949, s. 118.

¹⁰⁸ Názor J. HÁSKOVÉ, *Chebské mince*, s. 13 a TÁŽ, *Konec brakteátové ražby v českých zemích*, in: *Sborník II. numismatického symposia 1969*, Brno 1976, s. 69–74, že všechny brakteáty s korunovanou harpyjí vznikly v devadesátých letech 13. století, vyvrátili R. NOVÝ, *Organizace*, s. 391 a Karel CASTELIN – Ivo PÁNEK, *Poznámky k českému mincovnictví druhé poloviny 13. století*, *Numismatické listy* 32, 1977, s. 113. Tento motiv se vyskytuje také na chebských ražbách druhé poloviny 13. století; srv. K. CASTELIN, *O chebském mincovnictví v 12. a 13. století*, *Numismatický časopis československý* 20, 1951, č. II/20; J. HÁSKOVÁ, *Chebské mince*, s. 68, č. 31; T. KREJČÍK, *Das Bild*, s. 190.

¹⁰⁹ K. TURNWALD, *Bemerkungen zum Brakteatenfund von Dresden*, in: *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 14/15, 1966, s. 285 datuje typ Cach 805 chybně do roku 1253. Moje datování se shoduje s názorem R. NOVÉHO, *Organizace*, s. 394, který jej řadí do období 1268–1276.

¹¹⁰ Jedná se o následující místa nálezů: Krosigk (Theodor STENZEL, *Der Münzfund von Krosigk*, in: *Blätter für Münzfreunde* 14, 1878, č. 66, s. 537–549); Ohrdruf II (W. HÄVERNICK – E. MERTENS – A. SUHLE, *Die mittelalterlichen Münzfunde*, s. 285–286); Pfaffenmünster (Franz von RAIMANN, *Der Münzfund bei Pfaffenmünster*, in: *Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft* 14, 1895, reprint München 1973, s. 67–91; E. FIALA, *České denáry*, s. 418–419) a Fuchsenhof.

¹¹¹ Jiří ČÁREK, *O pečetích českých knížat a králů z rodu Přemyslova*, Praha 1934, s. 15–17; Vladimír HRUBÝ, *Pečetí Přemysla II. v politice doby*, in: *Příspěvky k dějinám umění III*, *Acta Universitatis Carolinae – Philologica et Historica* 4, 1980, Praha 1980, s. 9–52; J. HOMOLKA, *K ikonografii*, s. 160–161.

153

170 Obr. 4. Skupina II: č. kat. 153 a 170.

vrcholu.¹¹² Ikonografické motivy na pečetích a mincích sice vykazují četné společné rysy, jejich výrobu v jedné dílně však přesto nelze předpokládat.¹¹³ Výrazně reprezentativní ikonografie umožňuje považovat tento typ mince, vzniklý nejspíš bezprostředně po reformě 1268, za manifestační příznání Přemysla II. Otakara k jeho štaufskému původu a také za přímou narážku na jeho rostoucí mocenské ambice v letech 1268–1272.

Cach 1974, č. 845 (č. kat. 170) s dvěma menšími korunovanými hlavami, rozdělenými sloupem a umístěnými pod věžní architekturou, byla někdy nesprávně spojována s korunovací Přemysla a jeho druhé manželky Kunhuty Uherské dne 25. prosince 1261.¹¹⁴ Tři věže upomínají na pečetní obraz Starého města pražského z roku 1264.¹¹⁵ Není pochyb o tom, že cibulová forma střední věže se podobá té na ražbě Cach 829. Oba typy se vyskytují v nálezů z Libčan u Hradce Králové.¹¹⁶ Jejich společnými znaky jsou vypouklý okraj, od roku 1260/61 objevující se perlovec, kompaktní střížek a mělký, avšak ostře řezaný mincovní obraz.

Tabulka 3. Skupina Čechy II: Praha?; 1268–1270?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Svitky mincí (ks)	Místa nálezů (ks)
153	805	16 mm	980/1000	9	3 (17?)	Krosigk (2) Pfaffenmünster (2) Ohrdruf II (1)
170	845	16 mm	?	13	2 (6–8?)	Libčany (?) Zalesie Śląskie (2 + 2)

Třetí skupinu (obr. 5; tab. 4) tvoří čtyři typy s menším mincovním obrazem (Cach 822, Cach 828, Cach 810 a Cach 813; č. kat. P 15, 166, 154, 156). Pocházejí nejspíš ze samého počátku sedmdesátých let 13. století, o čemž svědčí výskyt typů Cach 822 a Cach 828 v nálezů Borne, ukrytém kolem roku 1270. Ačkoliv pro typ Cach 813 (č. kat. 156) nálezo- vé zprávy chybí, zdá se, že způsobem zpracování patří do této skupiny. Vysoká ryzost těchto typů (970–980/1000) dokládá všeobecnou vývojovou tendenci v českém mincovnictví po roce 1268, pro niž je příznačné postupné zmenšování obrazu, provázené zároveň výrazným zvýšením ryzosti mincovního kovu.¹¹⁷

¹¹² J. KUTHAN, *Přemysl Otakar II.*, s. 103; V. VANÍČEK, *Velké dějiny*, s. 348.

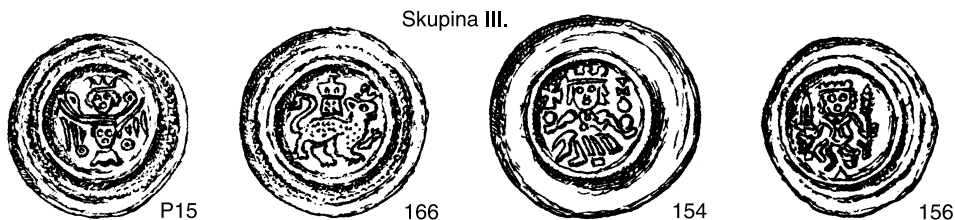
¹¹³ B. KLUGE, *Brakteaten*, Leipzig 1984, s. VII.

¹¹⁴ K. TURNWALD, *České a moravské denáry*, s. 117.

¹¹⁵ J. HOMOLKA, *K ikonografii*, s. 169, obr. 120.

¹¹⁶ F. ŠEBEK, *K libčanskému nálezů*, s. 108.

¹¹⁷ G. SKALSKÝ, *O marce pražské na rozhraní století 13. a 14.*, Numismatický časopis československý 3, 1927, s. 59; J. SEJBAL, *Příspěvek*, s. 5–11; R. NOVÝ, *Organizace*, s. 388–403.

Obr. 5. Skupina III: č. kat. P 15, 166, 154 a 156.

Společným ikonografickým motivem ražeb Cach 821 (č. kat. 162) a Cach 822 (č. kat. P 15) je korunovaná harpyje, která zřejmě spojuje do jednoho celku obraz panovníka s heraldickým znakem orlice.¹¹⁸ Odlišné metrologické parametry obou emisí však naznačují, že Cach 822 (obraz 14 mm, ryzost 980/1000) je patrně mladší než Cach 821 (obraz 15 mm, ryzost 850/1000). Tento typ harpyje, který je ve Fuchsenhofu doložen v jednom svitku o šesti kusech, může navíc spolu s nominálem Cach 949 sloužit jako příklad pro nástup paralelních obrazových motivů na českých a moravských brakteátech.

Cach 828 (č. kat. 166) spadá do řady heraldických emisí s jednoocasým lvem (Cach 828–833; č. kat. 166, 167). Věž s cibulovitou bání na jeho hřbetě obecně dokládá zakladatelskou a stavební politiku českého krále,¹¹⁹ mohla by však zároveň být i konkrétní narážkou na znak města Hainburgu, jež Přemysl II. Otakar opevnil a rozšířil a kde se v roce 1251 konala svatba krále s Markétou Bábensberskou.

Na ražbě Cach 810 (č. kat. 154) je český král, držící v levé ruce dvě kruhové nádoby, znázorněn jako arcibiskup Svaté říše římské.¹²⁰ Tento typ je znám pouze z mimočeských nalezišť (Fuchsenhof, Krosigk,¹²¹ Zalesie Śląskie, Ohrdruf III¹²²), přičemž ve větším počtu je zastoupen jen v nálezech Zalesie Śląskie a Fuchsenhof.

Fuchsenhof je první známé naleziště typu Cach 813 (č. kat. 156). Je na něm vyobrazen trůnící panovník s mečem jako tradičním symbolem moci a s palmovou ratolestí, která je doložena od 12. století jako atribut svatého Václava. Paralelu k tomu představuje text na králově pečetí:

Tabulka 4. Skupina Čechy III: Praha?; 1270–1276?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Svitky mincí (ks)	Místa nálezů (ks)
P15	822	14 mm	980/1000	–	1 (6)	Borne (2) České Budějovice I (?)
166	828	14 mm	?	12	4 (10)	Borne (2)
154	810	14 mm	980/1000	10	1 (5)	Krosigk (2) Zalesie Śląskie (28 + 2) Ohrdruf II (1)
156	813	14 mm	970/1000	–	1 (1)	Neznámo

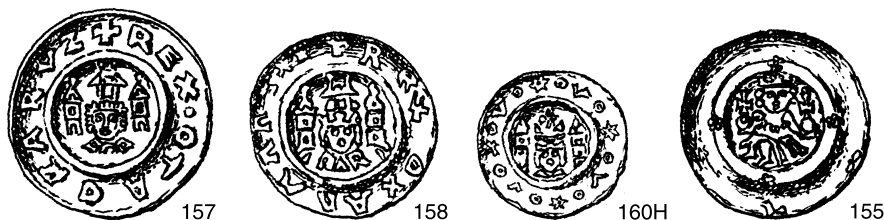
¹¹⁸ K. TURNWALD, *České a moravské denáry*, s. 118; J. KUTHAN, *Přemysl Otakar II.*, s. 88.

¹¹⁹ J. KUTHAN, *Přemysl Otakar II.*, s. 86.

¹²⁰ T. KREJČÍK, *Obraz českého státu 12. a 13. století v mincích*, in: *Český stát na přelomu 12. a 13. století*, Opava 1993, s. 61–78.

¹²¹ T. STENZEL, *Der Münzfund*, s. 537–549.

¹²² W. HÄVERNICK – E. MERTENS – A. SUHLE, *Die mittelalterlichen Münzfunde*, s. 285–286.

Obr. 6. Skupina IV: č. kat. 157, 158, 160H a 155.

PAX OTAKARI REGIS QVINTI IN MANV SCT. WENCEZLAI.¹²³ Stojí za zmínku, že odkazy na svatého Václava na Přemyslových ražbách po roce 1253 mizí. Toto upuštění od dlouhé tradice souvisí s novými mocenskými poměry, kterým zřejmě lépe odpovídal obecnější obraz rytíře na koni. Vždyť český král už nevládl výhradně lidu svatého Václava, nýbrž také nově dobytým zemím s vlastní tradicí. Naposledy se motiv svatého Václava objevuje na denáru fenikového typu Cach 700, který byl pravděpodobně ražen k Přemyslově korunovaci v roce 1253.¹²⁴

Čtyři typy ze sedmdesátých let tvoří čtvrtou skupinu (Cach 816–818 a Cach 812, č. kat. 157–160H, 155; obr. 6; tab. 5). Patří bezpochyby k nejmladším ražbám české části pokladu, vybitým v pražské mincovně. Jejich přesnější datování zůstává dosud otevřené, vznikly buď krátce před rokem 1276, nebo spíše až v posledních dvou letech vlády českého krále. Na jedné straně se u ražeb Cach 816 a Cach 817 jedná o jediné brakteátové typy Přemysla II. Otakara s legendou. Mohly by tedy být považovány za reakci na změněné politické poměry po roce 1276.¹²⁵ Nápadná je přitom souvislost mezi typy Cach 816 a Cach 868 (Václav II., 1278–1305), stejně jako srovnatelný květinový ornament na typech Cach 812 (č. kat. 155) a Cach 839 (č. kat. 168). Na druhé straně nelze vyloučit, že také v pražské mincovně došlo již po roce 1270 k redukci mincovního obrazu na 13 milimetrů, jak to lze doložit pro ražby vzniklé v mincovnách České Budějovice a Hradec Králové. Pak ovšem vzniká otázka, jaké typy Přemysl II. Otakar v letech 1276–1278 razil. S ohledem na polohu míst nálezů se zdá být pravděpodobnější, že nejmladší české brakteáty, které datují do posledních dvou let králova panování, byly raženy v Praze a Českých Budějovicích, a to zejména proto, že se v nálezů vyskytují v poměrně velkém počtu (č. kat. 158 = Cach 817: 53 ks).

Cach 816–818 (č. kat. 157–160H) tvoří zvláštní skupinu brakteátů, opatřených ve dvou případech (Cach 816 a Cach 817) legendou (+ REX • OTACARVZ). Emise Cach 818 představuje poloviční nominál k typu Cach 817. Na všech třech ražbách se vyskytuje shodný obraz korunovaného čelního poprsí před budovou se třemi věžemi. Tím je zřejmé, že patří k sobě. V rozporu s dosud převládajícím míněním českých badatelů je však popření jejich souvislosti s Přemyslovou korunovací z roku 1261.¹²⁶ Tomu nasvědčuje nejen menší veli-

¹²³ J. HOMOLKA, *K ikonografii*, s. 166. Na svatého Václava upomíná také kopí, s nímž česká vojska tradičně táhla do boje, jak se o tom dozvídáme od českého kronikáře z jeho líčení bitvy u Kressenbrunnu. Kopí lze na tomto typu jen obtížně odlišit od palmové ratolesti; srv. J. KUTHAN, *Přemysl Otakar II.*, s. 72.

¹²⁴ Tak P. RADOMĚRSKÝ – Václav RYNEŠ, *Politický význam svatováclavského motivu na českých mincích doby gotické a renesanční*, Časopis Národního muzea 134, 1965, s. 189 a J. HÁSKOVÁ, *K ražbě*, s. 39. F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 32 však tento typ připisuje Přemyslu I. Otakaru.

¹²⁵ Také R. NOVÝ, *Organizace*, s. 394 datuje typy Cach 816–818 do let 1276–1278.

¹²⁶ E. FIALA, *České denáry*, s. 199, 403; K. TURNWALD, *České a moravské denáry*, s. 117. Oba nálezy (Praha-Sady Krenovy a Doksy), jejichž obsah tvoří výhradně tyto tři typy, datuje F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 66 a 71 do počátku šedesátých let (Praha), respektive do třetí čtvrtiny 13. století (Doksy).

Tabulka 5. Skupina Čechy IV: Praha?; 1276–1278?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Svitky mincí (ks)	Místa nálezů (ks)
157	816	13 mm	?	28	3 (10?) + 1 zlomek	Praha, Sady Krenovy (?) Gera (?) Doksy (?) Zalesie Śląskie (18 + 1) Kolín II (1) Ohrdruf II (1)
158	817	13 mm	?	53	–	Praha, Sady Krenovy (?) Doksy (?) Opava (1) Ohrdruf II (1)
159	816 n. 817	13 mm	?	9	–	
160H	818	10 mm	?	4	–	Praha, Sady Krenovy (?) Doksy (?)
155	812	13 mm	?	3	–	Zalesie Śląskie (3) Querfurt (?)

kost mincovního obrazu (celý nominál 13 milimetrů, poloviční nominál 10 milimetrů), ale také evidence více nálezů, které tyto typy obsahují a jsou datovány do sedmdesátých až devadesátých let 13. století. Časové zařazení nálezu z Gery, který obsahuje jediný exemplář českého brakteátu Cach 816 (č. kat. 157),¹²⁷ do šedesátých let není rozhodně pádným argumentem pro ranější datování.

Tři české brakteáty Cach 805, Cach 810 a Cach 812 (č. kat. 153–155) zobrazují panovníka s říšským jablkem v rukou, na okraji typu Cach 812 se navíc objevují čtyři rozety. Pro mladší dobu vzniku tohoto typu mluví jeho výskyt v nálezu z Querfurtu,¹²⁸ který už patří následující epoše. Také tento brakteát je znám pouze z míst mimo Čechy (Zalesie Śląskie, Querfurt, Fuchsenhof), jeho výskyt v nálezu z Drážďan zůstává otázkou.¹²⁹

V páté až deváté typologické skupině jsou zastoupeny ražby, které nepocházejí z Prahy, ale nejspíš z Českých Budějovic a Hradce Králové. Nové mincovny, jejichž přesný počet není znám, vznikaly v českých zemích ve dvou etapách: některé po Přemyslově mincovní reformě z let 1260/61, jiné, mezi nimi České Budějovice a Hradec Králové, po roce 1268. Existence těchto dvou mincoven byla dlouho zpochybňována,¹³⁰ ale podrobná analýza ražeb z pokladu Fuchsenhof, ověřená z více stran (místa nálezů, velikost mincovního obrazu, ryzost), potvrdila správnost této domněnky. Hradec Králové (založen ve dvacátých letech 13. století Přemyslem I. Otakarem) a České Budějovice (založeny v šedesátých letech Přemyslem II. Otakarem) patřily k důležitým přemyslovským královským městům, v nichž lze někdy mezi léty 1270 a 1296 předpokládat mincovní činnost.¹³¹ První typy v Českých Budě-

¹²⁷ W. HÄVERNICK – E. MERTENS – A. SUHLE, *Die mittelalterlichen Münzfunde*, s. 56.

¹²⁸ W. HÄVERNICK – E. MERTENS – A. SUHLE, *Die mittelalterlichen Münzfunde*, s. 60–61.

¹²⁹ Pouze K. TURNWALD, *České a moravské denáry*, s. 117 uvádí jeho výskyt v drážďanském nálezu; K. GÜNTHER, *Der Brakteatenfund*, s. 201 a F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 91 jeho názor nesdílí.

¹³⁰ Argumenty proti existenci mincovny v Hradci Králové shrnul E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ – Č. HLADÍK, *Zur Frage*, s. 213–219; opačný názor zastává R. NOVÝ, *Počátky*, s. 376–377.

¹³¹ Hypotézu o existenci mincovny v Českých Budějovicích poprvé formuloval P. RADOMĚRSKÝ, *Studie*, s. 5 až 24 v souvislosti s rozbořením nálezu mincí České Budějovice II. Pro České Budějovice se dokonce dochovalo jméno tamního mincmistra: Klarik (Claricus); srv. TAMTĚŽ, s. 19; F. HOFFMAN, *Mincmistři*, s. 253–261.

Obr. 7. Skupina V: č. kat. 165, 167 a 172.

jovicích možná vznikly již v období reformy 1268, jak to dokládají rozměry obrazů na mincích: jejich průměr na ražbách z let asi 1268–1270 činí 15 milimetrů, zatímco na mladších, zřejmě v letech 1270 až 1276 vybitých mincích je o něco menší (13–14 milimetrů). Pro Hradec Králové (asi 1270 až 1276) jsou v nálezů doloženy výhradně exempláře s průměrem obrazu 13 milimetrů. V Praze probíhal vývoj obdobně: obraz mince, vybité v letech 1268–1270, měřil 16 milimetrů, v období 1270–1276 14 a někdy mezi léty 1276 a 1278 dokonce jen 13 milimetrů. Všechny emise se vyznačují, pokud je známo, vysokou ryzostí (970–980/1000) a pevným střížkem.

Mincovně v Hradci Králové (obr. 7; tab. 6) přiřazují orientačně typy Cach 825 a Cach 831 (č. kat. 165, 167) a dosud do Slezska umísťovaný typ Friedensburg 694 (č. kat. 172). Že se jedná o český brakteát, dokládá absence jiných slezských ražeb v nálezů a také jeho relativně hojný výskyt (48 kusů, 4 svitky mincí), který svědčí spíše pro mincovnu, ležící blíže místu nálezů. Všechny tři typy, které se shodují fabrikou, zejména v kvalitě řezaného kolku a v plochem reliéfu, zřejmě obíhaly ve velkém počtu, jak vyplývá z četnosti jejich výskytu v nálezů a z poprvé doloženého polovičního nominálu „slezského“ typu (č. kat. 172H).

Za důležitý argument pro přiřazení typů Cach 825 (č. kat. 165) a Cach 831 (č. kat. 167) královéhradecké mincovně považují jejich společný nejstarší známý výskyt v nálezů Hřibsko u Hradce Králové.¹³² Relativní prostorová blízkost Slezska vysvětluje, proč Cach 825 (č. kat. 165, 634+224 ks) a Cach 830 (654+150 ks) tvoří kmen nálezů ze slezského Zalesie Śląskie. Z ikonografického hlediska existuje mezi korunovanými hlavami na ražbách Cach 825 (č. kat. 165) a Cach 824 (č. kat. 164) časová souvislost, třebaže Cach 824 pravděpodobně vznikl v Českých Budějovicích a Cach 825 v Hradci Králové.¹³³

Emise Cach 831 (č. kat. 167), jejímž námětem je heraldický obraz jednoocasého lva s rakouským prsním štítkem, představuje jeden z článků ve vývoji přemyslovského erbu. Podobný doklad o společné vládě nad českými a rakouskými zeměmi lze nalézt také na brakteátu Cach 842 (č. kat. 169). Zde má však český lev již dva ocasy. Není náhodou, že se oba typy vyskytují společně v nálezů z Plzně.¹³⁴ Tento fakt spolu se shodnou velikostí mincovního obrazu (13 milimetrů) svědčí o současné době vzniku v sedmdesátých letech 13. století, byť patrně na dvou různých místech (Cach 831, č. kat. 167 v Hradci Králové a Cach 842, č. kat. 169 v Českých Budějovicích).

¹³² E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 95, č. 1846; J. PETRÝL, *Nálezy brakteátů ve východních a severovýchodních Čechách*, in: Acta musei reginaehradecensis 11, 1967/69, serie B, s. 110.

¹³³ Typy mincí Cach 825, Cach 824, Cach 805, Cach 810 a Cach 813 klade do téže doby, tj. do druhé poloviny období 1268–1276, také R. NOVÝ, *Organizace*, s. 394.

¹³⁴ F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 70; srv. též E. FIALA, *České denáry*, s. 204, J. JEČNÝ, *Soupis a rozbor nálezů mincí v jihozápadních Čechách po stránce numismatické*, Plzeň 1921 a E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 81, č. 1759.

Tabulka 6. Skupina Čechy V: Hradec Králové?; 1270–1276?

Č. kat.	Odkaz	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Svitky mincí (ks)	Místa nálezů (ks)
165	Cach 825	13 mm	970/1000	3	–	Hřibsko (?) Borne (2) České Budějovice I (?) Zalesie Śląskie (634+224) Jámy (?)
167	Cach 831	13 mm	980/1000	10	8 (30)	Hřibsko (?) Plzeň (?) Krosigk (2) Saalsdorf (?) České Budějovice II (1) Zalesie Śląskie (79 + 14) Uhřice (1) Ohrdruf II (3)
172	Friedensburg 694	13 mm	?	48	4 (20?)	neznámo
172H	Friedensburg 694 var.	10 mm	?	1	–	dosud nedoloženo

Znak Přemysla II. Otakara vznikl podle Háskové pomalu z řady chyb a omylů. Z tohoto důvodu údajně najdeme v českém i rakouském prostředí nejprve jednoocasého korunovaného lva a nad ním prsní štítek (české brakteáty Cach 831 a Cach 833) a teprve později jako vyvrcholení snah o česko-rakouskou personální unii zobrazení neobvyklého, nečeského zvířete, spíš dvouocasého pantera než lva, s velkým rakouským štítem namísto těla a s korunovanou hlavou v profilu (Cach 842, č. kat. 169).¹³⁵ Je možné se proto domnívat, že Cach 842 je o něco mladší než Cach 831 (č. kat. 167), ačkoli oba typy pocházejí nejspíš ze stejného období 1270–1276, jak to dokládá jejich společný výskyt v nálezu z Plzně. I když je zobrazení dvouocasého lva staršího data (setkáváme se s ním již na velkých brakteátech míšeňského typu), došlo teprve v sedmdesátých letech k jeho většímu rozšíření, a to nejen na mincích a pečetích, ale i na kachlech, zdobících kamna královských hradů, a v dobových literárních textech.¹³⁶

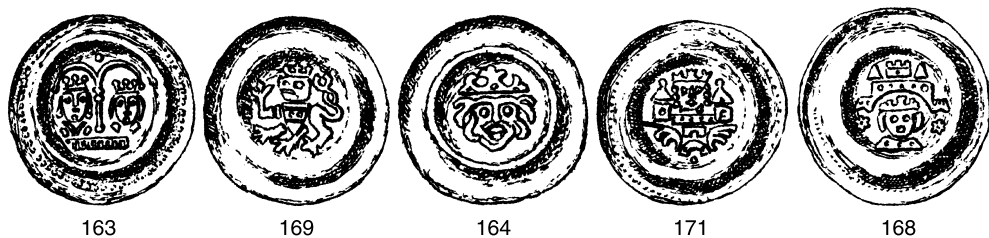
Přesnější geografické přiřazení ražby s motivem *agnus dei* (Friedensburg 694, č. kat. 172) naráželo dosud na velké obtíže. Střední hornoslezské brakteáty, které se svým větším a širším vypouklým okrajem podobají českým, byly zavedeny místo starších, menších ražeb zhruba ve stejné době, kdy v Čechách došlo k odklonu od velkých brakteátů míšeňského rázu, tedy někdy v letech po roce 1261. Ve Slezsku je od konce šedesátých let 13. století patrný silnější český vliv na hornictví a mincovnictví místo starší saské dominance, který se projevil přijetím jihlavského horního práva.¹³⁷ Některé slezské ražby proto vykazují podobnosti s českými a moravskými brakteáty středního střížku, a to nejen ve fabrice a stylu, ale i v obrazových motivech.¹³⁸ Zavedení analogických nominálů je zřejmě možné chápat jako doklad o přiblížení českých zemí a Slezska, k němuž přispělo také politické spojenectví Přemysla II. Otakara se slezskými knížaty, vedenými Jindřichem IV. Vratislavským, v letech

¹³⁵ J. HÁSKOVÁ, *K ražbě*, s. 37–41.

¹³⁶ J. KUTHAN, *Přemysl Otakar II.*, s. 86.

¹³⁷ J. SEJBAL, *Denárová měna*, s. 47; J. SEJBAL, *Základy*, s. 127–128. K mísení forem a vzájemnému ovlivňování ve slezsko-moravském pohraničí druhé poloviny 13. století srv. B. PASZKIEWICZ, *Moneta*, 23–34.

¹³⁸ Typ s obrazem *agnus dei* bez praporce (Cach 1974, č. 942) je ve velkém počtu zastoupen v nálezu Jezdovice u Jihlavy, zde však jde o starší ražbu (před nebo kolem 1268).

Obr. 8. Skupina VI: č. kat. 163; Skupina VII: č. kat. 169; Skupina VIII: č. kat. 164 a 171; Skupina IX: č. kat. 168.

1266–1269. Převzatý motiv *agnus dei* byl tehdy navíc na mincích všeobecně rozšířený: objevuje se jak na českých, moravských a slezských brakteátech, tak i na fenicích, vydávaných pasovským biskupem.¹³⁹

České brakteáty, které lze označit jako výrobky českobudějovické mincovny z let 1268/70–1278? (obr. 8; tab. 7), náleží po pražských ražbách k nejsilnější zastoupené skupině v depotu, což je vzhledem k místu nálezů a době ukrytí příznačné.¹⁴⁰ Mluví pro to také domněnka, že majitelé nálezů, nejspíš zahraniční zlatníci, putující z Prahy a Olomouce směrem na jih, snad až do Itálie, tyto typy vyměňovali přímo v českobudějovické mincovně.¹⁴¹ Podle velikosti obrazu na mincích lze budějovické ražby rozdělit do čtyř skupin na typy brakteátů, jež vznikly bezprostředně po roce 1268 (Cach 823; č. kat. 163) a na ty, jejichž vznik náleží zřejmě až do sedmdesátých let (Cach 842, Cach 824, Cach 854 a Cach 839; č. kat. 169, 164, 171 a 168). Mezníkem tu je rok 1270, kdy došlo ke změně typu Přemyslovy pečeti a v té souvislosti snad také k redukcí mincovního obrazu na brakteátových ražbách. Všechny uvedené budějovické typy (až na Cach 839, č. kat. 168, který není uváděn v nálezů České Budějovice I) jsou zastoupeny jak v obou časově na sebe navazujících nálezích České Budějovice I a II (kolem roku 1280), tak i v saském depotu Krosigk, které si jsou svou skladbou velmi blízké a byly uloženy do země zhruba ve stejné době jako poklad ve Fuchsenhofu.

Na rozdíl od jiných nálezů se brakteát Cach 823 (č. kat. 163) ve fuchsenhofsském souboru vyskytuje nejen v podobě volných exemplářů, ale i v 15 svitcích mincí. Tomuto velkému počtu kusů odpovídá geografická blízkost mezi Českými Budějovicemi jako předpokládaným místem vzniku mince a místem nálezů ve Fuchsenhofu. Zmíněný typ patří patrně k nejstarším ražbám českobudějovické mincovny. Doba ražby mezi léty 1268 a 1270 se odvozuje od velikosti jeho mincovního obrazu (15 milimetrů). Přesnější časové zařazení umožňuje také obraz, který zpravidla bývá interpretován jako královský manželský pár, vystupující v architektonickém zarámování dvojitého oblouku s prostředním sloupem.¹⁴² Při

¹³⁹ Vzájemné ovlivňování je patrné například na ražbách Cach 942 a Emmerig 107 (= Kellner 8). Srv. H. EMMERIG, *Der Regensburger Pfennig. Die Münzprägung in Regensburg vom 12. Jahrhundert bis 1409*, Berlin 1993, s. 55 a 70; Hans-Jörg KELLNER, *Die Münzgeschichte des Hochstifts Passau. Ein Katalog der Münzen und Medaillen*, Stuttgart 1997.

¹⁴⁰ P. RADOMĚRSKÝ, *Studie*, s. 19 považuje budějovickou provenienci ražeb Cach 840, Cach 839, Cach 854 a Cach 824 za možnou, ne však za jistou; u typu Cach 842 za pravděpodobnou. Emisi Cach 823 Radoměrský neuvádí.

¹⁴¹ K tomu podrobně na s. 104–106.

¹⁴² Tak G. SKALSKÝ, *Studie o českých a moravských brakteátech III.*, Numismatický časopis československý 11, 1935, s. 18, tab. II/46 a J. HÁSKOVÁ, *K ražbě*, s. 41.

srovnání s pátým typem pečeti Přemysla II. Otakara, kterou král používal v letech 1270–1277, lze zjistit více shodných prvků, jako například dekorativní reliéf na podstavci trůnu, náznak límce v podobě písmene V či kuličkami zakončené kadeře králových vlasů, které u královny chybí, a to zcela ve shodě s prvním typem její pečeti, kterou připojovala ke svým listinám v letech 1262–1277. Lze se proto domnívat, že oblouk na této minci by mohl být spíše součástí vysokého dvojitého trůnu, jak je zobrazen na panovnické pečeti z roku 1270. Srovnatelný motiv se ostatně nachází také na starších štaufských a mladších slezských ražbách.¹⁴³

Heraldická emise Cach 842 (č. kat. 169) představuje mezník ve vývoji českého státního znaku.¹⁴⁴ Lev je tu poprvé zpodobněn ve stylu pozdějších pražských grošů a provedením se podobá jak o něco většímu a zhruba ze stejné doby pocházejícímu brakteátu míšeňského markraběte Jindřicha Osvíceného (1222/30–1288; Schwinkowski 762), tak i pozdější míšeňské ražbě českého krále Václava II. jako místodržitele krále Albrechta Rakouského (1292–1305; Schwinkowski 855).¹⁴⁵ Je příznačné, že právě Cach 842, který došel všeobecně širokého uplatnění (zastoupení v deseti nálezech), je v pokladu z Fuchsenhofu doložen mezi českými brakteáty v největším počtu (132 kusů, 1 svitek mincí). V nejstarších depotech (Plzeň a Jindřichův Hradec¹⁴⁶) se vyskytuje společně s typy Cach 831 (č. kat. 167; Plzeň), respektive Cach 840 (Jindřichův Hradec).

Také Cach 824 (č. kat. 164) s údajně se usmívající hlavou krále, bez dalších atributů, je doložen v nálezovém materiálu z Fuchsenhofu ve značném množství jak jednotlivých kusů, tak i ve svitcích mincí. K tomuto typu lze nalézt jednak starší předlohy, jakou je emise velkých brakteátů s legendou Cach 789,¹⁴⁷ tak i současné paralelní ražby, jako například výše zmíněnou královéhradeckou emisi se čtyřmi rybami kolem velmi podobně pojaté hlavy krále Cach 825 (č. kat. 165), jejíž moravskou obdobou jsou typy Cach 940 a Cach 941. Rozměr mincovního obrazu (13 milimetrů) dokládá, že v českobudějovické mincovně došlo již před rokem 1276 k jeho redukcii.

Typ Cach 854 (č. kat. 171) autor katalogu překvapivě klade do doby Václava II. (1278–1305), ačkoli se již Radoměřský¹⁴⁸ a po něm i Nový¹⁴⁹ přiklánějí ve svých studiích k ranějšímu datování. Spolehlivým datovacím kritériem je jeho výskyt v nálezech Krosigk, České Budějovice I a II. Cacha z mýlky nejpřesvědčivěji usvědčuje skladba nálezu Krosigk, jenž cele náleží období Přemyslovy vlády. Navíc obrazový motiv této mince představuje zřejmou variantu k nominálu Cach 834, přidělovanému obvykle Přemyslu II. Otakarovi.¹⁵⁰ Hlava krále je na obraze zachycena v kombinaci s městskými hradbami a s naznačenými

¹⁴³ Srv. B. PASZKIEWICZ, *Wykopališko*, s. 69; Frank BERGER, *Die mittelalterlichen Brakteaten im Kestner-Museum Hannover*, Hannover 1993, č. 2343; Deutsche Bundesbank (Hg.), *Brakteaten der Stauferzeit 1138–1254. Aus der Münzensammlung der Deutschen Bundesbank*, Frankfurt am Main 1977, obr. 76.

¹⁴⁴ Srv. J. HÁSKOVÁ, *K ražbě*, s. 41.

¹⁴⁵ W. SCHWINKOWSKI, *Münz- und Geldgeschichte*, č. 762 a 855. Srv. také nejnovější chronologii míšeňských brakteátů P. ARNOLD, *Die Chronologie*, s. 297–306. Tyto ikonografické podobnosti snad také reflektují sblížení Přemysla II. Otakara s Wettiny v roce 1268, kdy se jeho dcera Kunhuta zasnoubila s durynským lantkrabětem Fridrichem.

¹⁴⁶ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 87, č. 1796.

¹⁴⁷ F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 38 ji datuje do let 1253–1260; K. TURNWALD, *České a moravské denáry*, s. 117 ji považuje za ražbu vzdorokrále a tím posouvá dobu jejího vzniku do let 1247–1249.

¹⁴⁸ P. RADOMĚŘSKÝ, *Studie*, s. 5–24.

¹⁴⁹ R. NOVÝ, *Organizace*, s. 366–425.

¹⁵⁰ Je velmi pravděpodobné, že také některé moravské mince v tomto nálezu (například Cach 1014) patří spíše Přemyslu II. Otakarovi než Václavu II. Srv. zejména nález Libčany (F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 69 a 88).

Tabulka 7. Skupina Čechy VI–IX: České Budějovice?

	Č. kat.	Datování	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Svitky mincí (ks)	Místa nálezů (ks)
Skupina VI	163	1268–1270?	823	15 mm	980/1000	59	15 (43?) + 2 zlomky	Krosigk (3) České Budějovice I (?) Zalesie Śląskie (14 + 7) Ohrdruf II (2 + 1)
Skupina VII	169	1270–1276?	842	14 mm	?	132	1 (7) + 12 zlomků	Plzeň (?) Jindřichův Hradec (300 spolu s typem Cach 840) Krosigk (4) České Budějovice I (?) České Budějovice II (11) Praha, kaple sv. Kříže (?) Pfaffenmünster (3) Čejč (1) Kolín II (1)
Skupina VIII	164	1270–1276?	824	13 mm	?	75	10 (45–47) + 1 zlomek	Praha, Újezd (?) Krosigk (2) České Budějovice I (?) České Budějovice II (1) Uhřice (5) Rešov (1) Pfaffenmünster (2)
	164H	1270–1276?	824var	10 mm	?	2	–	
	171	1270–1276?	854	13 mm	970/1000	4	1 (10)	Krosigk (8) České Budějovice I (?) České Budějovice II (5) Mnichovice (?) Dubnice p. R. (1)
Skupina IX	168	1276–1278?	839	13 mm	950/1000	5	6 (21?)	Krosigk (8) České Budějovice II (3) Dubnice p. R. (1) Ohrdruf II (1)

křídly orla nebo harpyje. O úzké souvislosti mezi typy Cach 839 a Cach 854 (č. kat. 168 a 171) vypovídá jejich společný výskyt v nálezech Krosigk, České Budějovice II a Dubnice pod Ralskem.¹⁵¹

Jako nejmladší z budějovických ražeb přichází nejspíš v úvahu Cach 839 (č. kat. 168, P 10, P 28, P 33, P 42, P 97, P 103). Nelze vyloučit, že předloha pro obrazovou náplň tohoto typu mince vycházela z pečeti Menšího města pražského (1257), jehož základní motiv mohl být spolu s pečetí Starého Města pražského (1264) používán v obměnách také na ražbách jiných královských měst, zakládaných Přemyslem II. Otakarem. České brakteáty se zobrazením městských hradeb pocházejí převážně ze sedmdesátých let 13. století, tedy z doby, kdy zakládání měst dosáhlo v Čechách vrcholu.¹⁵² Pod hradbami jsou na obou stranách umístěny dvě rozety, které připomínají květinový ornament na brakteátu pražského typu Cach 812 (č. kat. 155).

Souvislost s obrazem na pečetí a také o něco nižší ryzost (950/1000) dovolují datovat tento typ do doby po roce 1276. Pokud je tato domněnka správná, mincovní obraz se na ražbách z Českých Budějovic po roce 1276 již dále nezmenšoval.

¹⁵¹ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 93, č. 1834.

¹⁵² K tomu podrobněji V. VANÍČEK, *Velké dějiny*, s. 256–314.

K metrologii českých brakteátů

Zásadní, někdy i překvapivé poznatky přinesly váhové údaje českých brakteátů, které mohly být vůbec poprvé podrobeny metrologickému šetření v tak velkém a reprezentativním počtu (například 164 kusy typu Cach 820, č. kat. 161). Nápadné jsou neobvykle velké váhové rozdíly (0,50–0,95 gramu) mezi ražbami téhož typu. Ty potvrzují pracovní hypotézu, podle níž mince v Čechách směly být raženy ve shodě se smlouvou o pronájmu mince,¹⁵³ obsaženou ve formulářových knihách.¹⁵⁴ Podle jejich ustanovení se mělo z jedné hřivny stříbra vyrazit v první části roku 316 denárů (těžší ražby) a v druhé části 364 denáry (lehčí ražby). Váhové údaje, získané z nálezového materiálu, umožnily nejen tato data ověřit, ale potvrdily i Cachovu hypotézu o době oběhu mincí, podle níž s rostoucí délkou oběhu klesal podíl těžších mincí.¹⁵⁵

Nejdůležitější jsou však nové poznatky o velikosti pražské hřivny, platné v Čechách ve 13. století, jejíž skutečná váha je dodnes sporná. Je-li datování typu Cach 820 (č. kat. 161) do let 1265–1267 správné, je nutno předpokládat, že zavedení nové pražské hřivny v Čechách nemohlo souviset s reformou měř a vah z roku 1268,¹⁵⁶ ale spíše s mincovní reformou Přemysla I. Otakara ve dvacátých let 13. století,¹⁵⁷ kdy se v Čechách prosadila ražba brakteátů (1226–1228). První zmínka o nové hřivně je doložena v listině břevnovského opata Dluhomila z roku 1222,¹⁵⁸ jedenáct dalších dokladů pochází z let 1234–1264.¹⁵⁹

Z váhových údajů jednotlivých mincí je možné vyvodit, že váha nové pražské hřivny činila 253,17 gramů. Vycházíme z toho, že stejný typ mince byl v průběhu roku ražen ve dvou odlišných váhových hodnotách, ale na základě stejné váhové jednotky. Vezmeme-li za základ hřivnu o váze 253,17 gramů, pak se váha jednotlivých mincí nejčastěji pohybuje v rozmezí zhruba 0,70–0,80 gramu, přesně mezi 0,695 (253,17 : 364) a 0,801 gramu (253,17 : 316). Pro typ Cach 820 (č. kat. 161), zastoupený v nálezův celkovém počtu 191 kus, z něhož 164 mince byly podrobeny váhovému šetření, lze určit poměr v počtu kusů, ležících nad nebo pod vypočtenou hodnotou, a to následujícím způsobem:

Cach 820 (č. kat. 161)	0,50–0,69 g	75 ks	46 %
	0,70–0,80 g	59 ks	36 %
	0,81–0,95 g	30 ks	18 %

Významná převaha lehčích exemplářů nad těžšími svědčí pro dlouhodobý oběh tohoto typu, který zřejmě přesáhl období let 1265–1281. Lze tak soudit na základě jeho výskytu v jedenácti dalších nálezích ze šedesátých až osmdesátých let 13. století.

Docela jiný obraz se nabízí, pokud za základ vezmeme pražskou hřivnu o váze

¹⁵³ Poprvé tuto hypotézu formuloval P. RADOMĚRSKÝ, *Studie*, s. 5–24, srv. též K. CASTELIN – I. PÁNEK, *Poznámky*, s. 116–117.

¹⁵⁴ Srv. některé nedatované formuláře (J. EMLER (ed.), *Regesta II*, s. 1008–1019, č. 2324–2343), z nichž nej důležitější je ten, který podle F. HOFFMANN, *Mincmistr*, s. 79 pravděpodobně pochází z doby před rokem 1253 (J. EMLER (ed.), *Regesta II*, s. 1014–1015, č. 2334). K pramenné hodnotě formulářů a k jejich údajům o mincích se kriticky vyjádřili Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin I*, Praha 1926, s. 95 a J. ŠEBÁNEK, *Několik zpráv o mincovních a měnových poměrech v českých zemích ve 13. století ve světle diplomatickém*, in: Sborník I. numismatického symposia 1964, Brno 1966, s. 84–85.

¹⁵⁵ F. CACH, *Příspěvek k metrologii českých brakteátů*, Numismatické listy 31, 1976, s. 65–70.

¹⁵⁶ To předpokládá R. NOVÝ, *Organizace*, s. 388–403 a naposledy také V. VANÍČEK, *Velké dějiny*, s. 328.

¹⁵⁷ Tak J. SEJBAL, *Denárová měna*, s. 41–49.

¹⁵⁸ Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae II*, Praha 1912, č. 228: „*marca argenti ad pondus Pragense*“. Tato listina se však dochovala jen v opisu ze 17. století, takže označení váhové jednotky nemusí pocházet z této doby.

¹⁵⁹ Vypočítává je J. SEJBAL, *Denárová měna*, s. 41–49.

218,3 gramů, hypotetickou hodnotu, k níž dospěli Castelin a Pánek.¹⁶⁰ V tom případě by došlo k posunu průměrné váhy v rozsahu zhruba jedné desetiny gramu, tedy z 0,70–0,80 gramu na 0,60–0,69 gramu.

Cach 820 (č. kat. 161)	0,50–0,59 g	20 Ex.	12 %
	0,60–0,69 g	54 Ex.	33 %
	0,70–0,95 g	90 Ex.	55 %

Jen třetina všech zvážených kusů typu Cach 820 (č. kat. 161) by pak odpovídala vypočtené průměrné váze 0,60–0,69 gramu, přesněji hodnotám mezi 0,599 (218,3 : 364) a 0,691 gramu (218,3 : 316), zatímco většina kusů (55 %) by se dostala mezi těžší mince. Tento obraz však natolik odporuje poznatkům o objemu ražeb a délce oběhu tohoto typu, že hypotézu o lehčí pražské hřivně (218,3 gramů) můžeme definitivně vyloučit.

V ročním průměru bylo z jedné hřivny o váze 253,17 gramů zmincováno 360 denárů s předepsanou váhou 0,70 gramu, ve skutečnosti se však zřejmě po kratší část roku razily těžší a po delší část roku lehčí mince. Jak si všiml již Skalský, vývoj směřoval k minci nižší hrubé váhy, avšak lepší kvality.¹⁶¹ Vysokou ryzost (950–970–980/1000) ostatně vykazují všechny další skupiny českých brakteátů, datované do doby po roce 1268.

Výsledky dílčího vážení dalších v nálezu zastoupených typů českých brakteátů – Cach 842 (94 ks; č. kat. 169), Cach 824 (64 ks; č. kat. 164) a Cach 823 (36 ks; č. kat. 163) – podávají při kalkulaci s pražskou váhovou jednotkou o velikosti 253,17 gramů následující obraz:

Cach 842 (č. kat. 169)	0,58–0,69 g	26 ks	28 %
	0,70–0,80 g	41 ks	43 %
	0,82–0,99 g	27 ks	29 %
Cach 824 (č. kat. 164)	0,52–0,69 g	33 ks	52 %
	0,70–0,80 g	18 ks	28 %
	0,82–0,97 g	13 ks	20 %
Cach 823 (č. kat. 163)	0,56–0,69 g	16 ks	45 %
	0,70–0,80 g	17 ks	47 %
	0,84–0,87 g	3 ks	8 %

Ze srovnání vyplývá, že u tří ze čtyř typů – Cach 823 (č. kat. 163) se 45 %, Cach 820 (č. kat. 161) se 46 % a Cach 824 s dokonce 52 % – početně převládají lehčí mince nad těžšími. Naproti tomu metrologické parametry typu Cach 842 (č. kat. 169) jsou stabilní: většina těchto ražeb se pohybuje ve středním pásmu blízko průměrné hodnoty (43 %) a poměr lehčích a těžších kusů je vyrovnaný (1 : 1), zatímco u zbylých tří typů lehčí mince početně převažují nad těžšími v poměru 2,5 : 1 (Cach 820, č. kat. 161), 2,6 : 1 (Cach 824, č. kat. 164) a dokonce 5,6 : 1 (Cach 823, č. kat. 163).

Tyto údaje korespondují s kritérii pro datování českých brakteátových ražeb, odvozených z velikosti mincovního obrazu: Cach 820 (č. kat. 161, Praha?, 1265–1267?) a Cach 823 (č. kat. 163, České Budějovice?, 1268–1270?) patří ke starší časové vrstvě druhé poloviny šedesátých let, pro niž můžeme v písemných pramenech doložit ražbu jednoho typu o dvou různých váhových hodnotách během jednoho roku. K větším výkyvům ve váze a velikosti mincovního obrazu přitom docházelo v letech 1268–1270, tedy v době, kdy se v Přemyslově říši hledaly nové formy měnové integrace. Přes všechny zásahy krále do tradičních struktur českého mincovnictví trval tento neuspokojivý stav až do roku 1270 a teprve potom došlo v Čechách ke krátkému období stabilizace měnových poměrů, jak to dokládá budějovický

¹⁶⁰ K. CASTELIN – I. PÁNEK, *Poznámky*, s. 110–121.

¹⁶¹ G. SKALSKÝ, *O marce*, s. 59; srv. též J. SEJBAL, *Příspěvek*, s. 5–11.

brakteát Cach 842 (č. kat. 169) z první poloviny sedmdesátých let 13. století. Z váhových výkyvů budějovického typu Cach 824 (č. kat. 164) však vyplývá, že již v polovině sedmdesátých let se měnové poměry znovu zhoršily a vrátily se ke stavu před rokem 1270.

Tuto změnu lze také vyčíst z obrazových motivů dvou nejvýznamnějších brakteátových typů Přemyslovy éry. Dominantní postavení mezi brakteátovými ražbami šedesátých let zaujímá s jedenácti místy nálezů pražský typ Cach 820 (č. kat. 161), na němž je zobrazen král, který v pravici drží meč a v levici žezlo. Pokus o sjednocení českého mincovnictví s rakouským naproti tomu nejlépe ilustruje budějovický typ Cach 842 (č. kat. 169) s obrazem českého lva s rakouským znakem, který je znám celkem z deseti lokalit. Českobudějovická provenience zmíněné mince svědčí o významu, jaký Přemysl II. Otakar této mincovně v souvislosti se svými reformními snahami přikládal. Určitou roli tu bezesporu hrála i poloha královského města v blízkosti rakouských hranic.

Typologie a chronologie: Morava

Měnová situace na Moravě byla ještě komplikovanější než v Čechách, což bylo dáno především její nárazníkovou polohou mezi dvěma odlišnými měnovými systémy. Do oběhu přicházely moravské brakteáty, denáry fenikového typu a vídeňské feniky, které tvořily podstatnou část peněžního oběhiva. I když čeští badatelé, zejména Jiří Sejbal, odvedli na tomto poli již hodně práce, zůstává stále řada otevřených otázek, k jejichž řešení mohou přispět jen nové nálezy.

Rozbor typů, zastoupených v pokladu z Fuchsenhofu, ukazuje, že je nezbytně nutné znovu promyslet datování některých moravských nálezů. To platí zejména pro soubory mincí z Markvartic¹⁶²a Zlechova,¹⁶³ které jsou tradičně vřazovány do padesátých let 13. století, třebaže obsahují i některé ražby ze šedesátých let (například Cach 898; č. kat. 174). Naproti tomu o datování nálezů Blansko I,¹⁶⁴ Blansko II¹⁶⁵ a Jezdovice¹⁶⁶ do šedesátých let není pochyb. Některé ražby ze sedmdesátých let, které jsou součástí depotu Moravský Krumlov¹⁶⁷ (zejména Cach 971–974; č. kat. 191–194), zase ukazují, že dobou ukrytí mají blízko k pokladu z Fuchsenhofu (1276–1278?) a že je proto bude třeba posunout do sedmdesátých let. K mladším nálezům bezpochyby patří také Bezuchov¹⁶⁸ a Kyselovice.¹⁶⁹ Zatímco většina starších nálezů se koncentrovala na jižní Moravě, s ražbami sedmdesátých let se v podstatně větším počtu setkáváme na střední Moravě, což souvisí se změnami v organizaci mincovnictví.

Také v případě moravských brakteátů lze využít rozměr obrazu mince jako spolehlivé datovací kritérium. Na rozdíl od Čech byl v moravském mincovnictví zjištěn proces neustálého zmenšování mincovního obrazu bez přechodného zvětšení. Zmíněná redukce postupovala z 12 milimetrů na počátku šedesátých let na 10 milimetrů kolem roku 1268, dále pak na 9 mezi léty 1268 a 1270 a konečně na 8 milimetrů po roce 1270. Obraz na denárech fenikového typu podléhal naproti tomu v průběhu sledovaného období 1264 až 1276 větším velikostním výkyvům od 8 do 12 milimetrů. Vypovídací hodnota váhových údajů moravských ražeb je na rozdíl od českých malá, především vzhledem k jejich nízkému počtu v nálezu.

¹⁶² E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 100, č. 1875.

¹⁶³ F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 83–84.

¹⁶⁴ F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 75; J. SEJBAL, *Neue Erkenntnisse*, s. 99–100.

¹⁶⁵ F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 75; J. SEJBAL, *Neue Erkenntnisse*, s. 100.

¹⁶⁶ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 102, č. 1887; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 77–78; upřesnil J. SEJBAL, *Neue Erkenntnisse*, s. 101.

¹⁶⁷ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 104, č. 1896; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 80.

¹⁶⁸ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 100, č. 1877; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 75.

¹⁶⁹ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 103, č. 1890; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 78–79.

V důsledku *renovatio monetae* ryzost moravských brakteátů často kolísala a byla trvale nižší než u českých ražeb. Přitom zejména jižní Morava byla otevřena zahraničním obchodním stykům s fenikovou měnovou oblastí. V tom je pravděpodobně třeba hledat důvod, proč moravské dvoustranné denáry fenikového typu, jejichž obsah stříbra byl snad jen nepatrně vyšší než u brakteátů, dlouho na Moravě obíhaly spolu s vídeňskými feniky. Na druhé straně je nutno přiznat, že nedostatečné množství spolehlivých údajů o zrně mince dodnes zneumožňuje formulovat v tomto směru jakékoli širší závěry. Nejnižší Cachem uváděné hodnoty ryzosti 485/1000 (Cach 921; č. kat. 178) a 502/1000 (Cach 952; č. kat. 180) lze proto jen hypoteticky spojovat s reformou z roku 1268, kdy na přechodnou dobu poklesla kvalita mincí i v Čechách.

Na rozdíl od Čech byl územní dosah moravských nominálů v celkové struktuře oběživa podstatně menší. Platily prakticky jen na území samotné Moravy, přičemž na jižní Moravě s živými obchodními styky došly většího rozšíření než na severu; dokonce i v nálezích z Čech se objevují jen zřídka. Mimo česko-moravský prostor byly dosud známy jen tři soubory mincí z Rakouska (Zemendorf,¹⁷⁰ St. Pölten¹⁷¹ a Mixnitz¹⁷²) a jeden ve Slezsku (Zalesie Śląskie), které obsahovaly jen malý počet moravských ražeb. Proto také v tomto smyslu zaujímá poklad z Fuchsenhofu mimořádné postavení. Jedná se o denáry fenikového typu a o moravské brakteáty malého a nejmenšího střížku, zcela však chybí střední moravské brakteáty, jejichž ražbu Cach datuje do let 1270–1278.¹⁷³ Je vůbec příznačné, že moravské brakteáty nejmenšího a středního střížku bývají jen zřídka součástí nálezů mimo vlastní území Moravy.

Jednotlivé typy moravských brakteátů našly v zemi samé poměrně široké uplatnění, což ztěžuje objasnění otázek, týkajících se jejich typologie a chronologie. Na základě kombinace výše zmíněných kritérií se zdá, že moravské brakteáty, zastoupené v nálezu, mohou pat-

Tabulka 8. Skupina Morava/brakteáty I: Brno nebo Jihlava?; 1260–1264?

Č. kat.	Literatura	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místo nálezů (ks)
194A	Dworschak – Friedinger 8	12 mm	?	1	neznámo

Tabulka 9. Skupina Morava/brakteáty II: Jihlava?; kolem 1268?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
180	952	10 mm	502/1000	3	Brno, Běhounská (4) Jezdovice (692) Moravský Krumlov (69) Blansko II (6) Brno-Staré Brno (?) Třebíč (2) Kyselovice (30) Bezuchov (2)

¹⁷⁰ Fritz DWORSCHAK, *Der Münzfund von Zemendorf*, in: Burgenländische Heimatblätter 3, Folge 2, 1934, s. 25–34; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 90–91.

¹⁷¹ F. DWORSCHAK, *Der Münzfund von St. Pölten*, in: Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien 15, 1919/1926, č. 59–60, s. 233–240.

¹⁷² F. DWORSCHAK – Robert FRIEDINGER, *Ein Brakteatenfund aus Steiermark (Brakteaten des österreichischen Zwischenreiches?)*, Numismatische Zeitschrift 56 (N.F. 16), 1923, s. 19–24.

¹⁷³ F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 55–56 připisuje Přemyslu II. Otakarovi celkem 15 středních moravských brakteátových typů (Cach 975–989).

řit, jak vysvětlím dále, třem mincovnám, a sice olomoucké (sedm typů), brněnské (šest typů) a jihlavské (jeden typ). Namísto je ovšem upozornit, že toto přiřazení je nutně hypotetické a že má víceméně jen orientační funkci.

Srovnání jednotlivých typů naznačilo, že těžiště mincovní činnosti na Moravě se v průběhu třetí čtvrtiny 13. století zřejmě přesouvalo, a sice v šedesátých letech z Jihlavy do Brna a v sedmdesátých letech z Brna do Olomouce. Mezi ražbami z období před rokem 1268 převažují nominály brněnské mincovny, po roce 1268 tvoří většinu olomoucké typy.

Tabulka 10. Skupina Morava/brakteáty III: Brno?; č. kat. 188: 1264–1267?; č. kat. 178: kolem 1268?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
188	965	10 mm	?	1	Brno-Staré Brno (?) Kyselovice (?)
178	921	10 mm	485/1000	2	Brno, Běhounská (50) Slavkov (?) Jezdovice (23) Moravský Krumlov (113) Blansko II (1) Brno-Staré Brno (?) Stará Říše (?)

Tabulka 11. Skupina Morava/ brakteáty IV: Brno?; 1268–1270?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
187	964	9 mm	600/1000	1	Brno, Běhounská (5) Jezdovice (5) Moravský Krumlov (2) Blansko II (3) Brno-Staré Brno (?) Třebíč (1) Kyselovice (5)
183	956	9 mm	?	3	Slavkov (1?) Jezdovice (?) Moravský Krumlov (11) Blansko II (409) Brno-Staré Brno (?) Třebíč (?) Brno (?) Uhřice (11) Praha, kaple sv. Kříže (?)
179	939	9 mm	?	1	Moravský Krumlov (2) Brno-Staré Brno (?) Kyselovice (?)

Tabulka 12. Skupina Morava/ brakteáty V: Olomouc?; 1268–1270?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
186	961	9 mm	?	1	Zalesie Śląskie (5) Kyselovice (?) Letovice (?)

Tabulka 13. Skupina Morava/ brakteáty VI: Olomouc?; 1270–1276?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
185	959	8 mm	?	1	Moravský Krumlov (16) Brno-Staré Brno (?) Zalesie Śląskie (2) Kyselovice (24)
181	953	8 mm	?	5	Moravský Krumlov (6) Kyselovice (136) Bezuchov (112)
184	957	8 mm	?	3	Moravský Krumlov (1) Stará Říše (?) Kyselovice (122) Bezuchov (20) Jámy (?) Čejč (1)
182	954	8 mm	?	1	Kyselovice (120) Bezuchov (118) Jámy (?)
189	968	8 mm	?	1	Kyselovice (14) Bezuchov (37)
190	969	8 mm	?	1	Olomouc (?) Kyselovice (13) Bezuchov (22) Jámy (?)

Nejstarším v nálezu zastoupeným moravským typem je Dworschak – Friedinger 8 (č. kat. 194A; obr. 9:194A; tab. 8), brakteát s motivem dvouhlavé orlice, který se na moravských denárech a brakteátech objevuje vícekrát (srv. Cach 892, Cach 951). Přesnější datování této ražby, pocházející nejspíš buď z brněnské, nebo z jihlavské mincovny, je ovšem problematické. Mohla by pocházet z počátku šedesátých let, i když nelze vyloučit ani starší časové vročení.

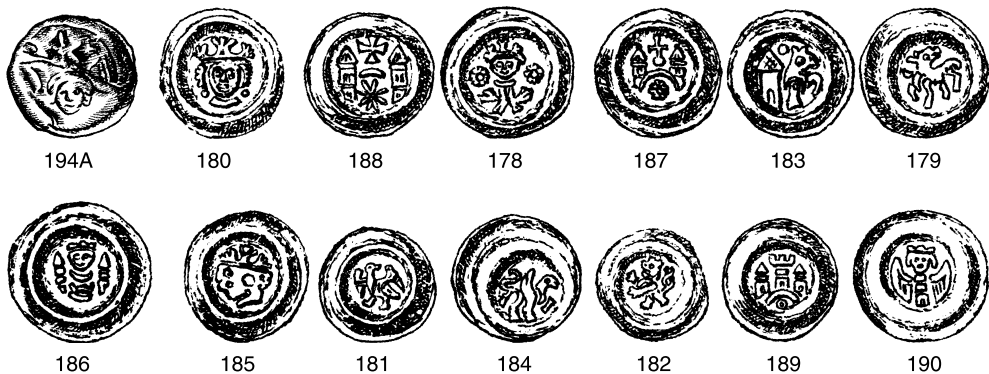
Obrazový motiv typu Cach 965 (č. kat. 188; obr. 9:188; tab. 10), zobrazující městskou architekturu, výrazně koresponduje s jinou brněnskou ražbou v nálezu, a sice Cach 964 (č. kat. 187; obr. 9:187; tab. 11). Ta však zřejmě náleží o něco pozdějšímu období (1268–1270?), jak lze soudit podle redukovaného mincovního obrazu na průměr o velikosti 9 milimetrů a také na základě ryzosti, jež je o něco vyšší (600/1000) než u typů Cach 921 (č. kat. 178; obr. 9:178; tab. 10; ryzost: 485/1000) a Cach 952 (č. kat. 180; ryzost: 502/1000). Jejich lokalizace do Brna se opírá o těsnou formální shodu s obrazem městské pečeti z roku 1247.¹⁷⁴

Bezprostředně s reformou 1268 patrně souvisí emise Cach 921 (č. kat. 178) a Cach 952 (č. kat. 180; obr. 9:180; tab. 9), tedy ony typy, které vykazují velmi nízké hodnoty ryzosti (485/1000 a 502/1000). Sejbal považuje brakteát Cach 921 (č. kat. 178) za ražbu z padesátých let, a to i přesto, že tvoří kmen mladších nálezů, datovaných do šedesátých let, Moravský Krumlov a Brno – Běhounská ulice.¹⁷⁵ Motiv údajně se usmívajícího panovníka mezi dvěma rozetami se ovšem v podobné formě nachází také na chebské ražbě z let 1266–1276.¹⁷⁶ Tato podobnost mincovních obrazů dokládá bezpochyby obchodní kontakty mezi Brnem a Chebem, jakož i blízkost obou měst k oblasti fenikové měny.

¹⁷⁴ Vyobrazena v monografii J. KUTHANA, *Přemysl Otakar II.*, s. 104.

¹⁷⁵ J. SEJBAL, *Neue Erkenntnisse*, s. 101–102; E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 101, č. 1880; upřesnil F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 76.

¹⁷⁶ J. HÁSKOVÁ, *Chebské mince*, s. 78, č. 40.

Obr. 9. Skupina I: č. kat. 194A; Skupina II: č. kat. 180; Skupina III: č. kat. 188 a 178; Skupina IV: č. kat. 187, 183 a 179; Skupina V: č. kat. 186; Skupina VI: č. kat. 185, 181; 184; 182; 189 a 190.

Přirazení nominálu Cach 952 (č. kat. 180) mincovně v Jihlavě jako patrně jediné ražby v nálezů vychází z okolnosti, že tento typ se ve velkém depotu z Jezdovic u Jihlavy (ukryt kolem roku 1270), čítajícím asi 5000 mincí, řadí k vůbec nejpčetnějším (692 kusy). V šedesátých a sedmdesátých letech 13. století dosáhla těžba stříbra v Jihlavě svého vrcholu. Město tehdy patřilo k nejdůležitějším centrům hornictví nejen v českých zemích, ale v celé střední Evropě. Jeho horní právo sloužilo od 13. až do 16. století jako vzor pro řadu jiných horních měst v Sasku, Slezsku, Uhrách, Srbsku a dokonce i ve Španělsku a jižní Americe.¹⁷⁷ Výskyt ražeb z tohoto tak významného horního a mincovního střediska je v nálezovém komplexu z Fuchsenhofu zřejmě proto tak malý, že objem mincovní produkce nebyl v Jihlavě v sedmdesátých letech 13. století již tak významný jako v předchozích desetiletích. Dalším důvodem mohla být i ta okolnost, že žádný z původních majitelů pokladu Jihlavou zřejmě neprocházel.

Ke stejné skupině jako Cach 964 (č. kat. 187) patří také typy Cach 956 (č. kat. 183; obr. 9:183; tab. 11) a Cach 939 (č. kat. 179; obr. 9:179; tab. 11), datované do let 1268–1270. Toto vrocení se opírá o nejstarší nálezy, které ražby šedesátých let obsahují, v tomto případě Blansko II, v němž je Cach 956 (č. kat. 183) zastoupen 409 kusy. Obrazový motiv kozy skákající z věže připomíná znak města Schaffhausenu na Rýně a mohl by tak dokládat vliv jihoněmeckých kolonistů v Brně.¹⁷⁸ Tento nominál představuje zároveň jedinou moravskou ražbu fuchsenhofského pokladu, doloženou v peněžním oběživu Čech (nález Praha, kaple sv. Kříže).

Původ ražeb, vyskytujících se ve větším množství ve středomoravských nálezích Kyselovce a Bezuchov, spojují s mincovnou v Olomouci. Starší typ Cach 961 (č. kat. 186; obr. 9:186; tab. 12) vznikl asi v letech 1268–1270, všechny ostatní (Cach 959, Cach 953, Cach 957, Cach 954, Cach 968 a Cach 969; č. kat. 185, 181, 184, 182, 189 a 190; obr. 9; tab. 13)

¹⁷⁷ K významu jihlavského horního práva zejména J. BÍLEK, *K historickému významu a charakteru tzv. německého jihlavského horního práva*, *Československý časopis historický* 23, 1975, s. 249–262; Adolf ZYCHA, *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau I*, Berlin 1900; J. MEZNÍK, *Jihlavské privilegium*, s. 3–28; F. HOFFMANN, *Jihlavské právo*, Havlíčkův Brod 1959; J. POŠVÁŘ, *K počátkům jihlavského hornictví a horního práva*, in: *Vlastivědný sborník Vysočiny 1*, 1986, s. 27–54.

¹⁷⁸ K. TURNWALD, *České a moravské denáry*, s. 124. Také tento typ datuje J. SEJBAL, *Neue Erkenntnisse*, s. 101–102 do padesátých let 13. století.

jsou díky menšímu průměru mincovního obrazu (8 milimetrů) pravděpodobně mladší (1270–1276?). Pro tyto brakteáty je typický malý, ale kompaktní střížek, předpokládat lze u nich nejspíš i vyšší ryzost. Ze srovnání počtu kusů jednotlivých částí pokladu je možné dovozovat, že Olomouc patřila v sedmdesátých letech 13. století k nejproduktivnějším mincovnám na Moravě. Některé olomoucké ražby mají heraldické náměty, které vykazují určité paralely k vývojovým stupňům českého znaku, jako například orlice na typu Cach 953 (č. kat. 181) či lev na Cach 954 (č. kat. 182).

Integrovaní součást peněžního oběhu na Moravě představovaly denáry fenikového typu, které byly souběžně raženy v Brně a Olomouci (obr. 10). Každá z obou mincoven, vyznačujících se odlišnou fabrikou svých výrobků, je v nálezů zastoupena čtyřmi typy z let 1264–1278 (?).

Tabulka 14. Skupina Morava/ denáry I: Brno?; 1264–1267?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
174	898	10/12 mm	635/1000	1	Zlechov (554) Markvartice (?) Jezdovice (15) Blansko I (759) Blansko II (228) Stará Říše (?)
177	908	11/11 mm	?	3	Jezdovice (7) Moravský Krumlov (22) Blansko II (6) Stará Říše (?)

Tabulka 15. Skupina Morava/ denáry II: Brno?; 1268–1276?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
175	906	8/9 mm	?	1	Moravský Krumlov (2) Stará Říše (?) Brno-Staré Brno (?) Kyselovice (?)
176	907	8/9 mm	?	6 +1 zlomek	Moravský Krumlov (1) Brno-Staré Brno (?) Brno (?)

K nejstarším patří denárové typy vzniklé v Brně v letech 1264–1267 (Cach 898, č. kat. 174; obr. 10:174; tab. 14 a Cach 908, č. kat. 177; obr. 10:177; tab. 14), k nejmladším nominály ražené v Olomouci po roce 1270 (Cach 971–974, č. kat. 191–194; obr. 10:191–194; tab. 16).

V důsledku značného kolísání ryzosti u moravských brakteátů a ve snaze o sjednocení měny v českých a rakouských zemích byly v sedmdesátých letech 13. století stále více v peněžním oběhu upřednostňovány domácí dvoustranné denáry fenikového typu a zejména vídeňské feniky, které se v moravských nálezích často vyskytují.¹⁷⁹

¹⁷⁹ K tomu Bernhard KOCH, *Bedeutung und Funktion des Wiener Pfennigs in Mähren im 13. Jahrhundert*, in: Sborník II. numismatického symposia 1969, Brno 1976, s. 172–181 a J. SEJBAL, *Die Beziehungen zwischen Mähren und Österreich im Münzwesen des Mittelalters*, Numismatische Zeitschrift 103, 1995, s. 51–56.

Tabulka 16. Skupina Morava/ denáry III: Olomouc?; č. kat. 191, 194, 192: 1270–1276?; č. kat. 193: 1276–1278?

Č. kat.	Cach 1974	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů	Místa nálezů (ks)
191	971	12/12 mm	?	7	Moravský Krumlov (3) Horní Bory (3) Židlochovice (2) Velehrad (1) Kyselovice (?) Bezuchov (21)
194	974	12/12 mm	?	4	Moravský Krumlov (1) Kyselovice (?) Bezuchov (21)
192	972	10/10 mm	?	13	Moravský Krumlov (3) Kyselovice (1) Bezuchov (88)
193	973	11/11 mm	?	1	Moravský Krumlov (2) Kyselovice (?) Bezuchov (40) Jámy (?) Letovice (?)

Denár Cach 898 (č. kat. 174) považovali Cach i Sejbal – ve shodě s datováním nálezů Zlechov a Markvartice do padesátých let 13. století – za ražbu z období let 1247–1253.¹⁸⁰ Toto časové určení však odporuje skladbě česko-moravské části pokladu z Fuchsenhofu, která se prakticky výhradně skládá z ražeb šedesátých a sedmdesátých let. Zkoumaný depot tak poprvé umožnil posoudit oba zmíněné moravské nálezy s větší přesností. Častý výskyt denáru Cach 898 (č. kat. 174) nejen ve Zlechově (554 kusy), ale i v nálezech Blansko I (759 kusů) a Blansko II (228 kusů), ukrytých do země kolem roku 1270, vylučuje možnost ranějšího datování. Tato okolnost vede k domněnce, že zřejmě i mnohé další moravské ražby Přemysla II. Otakara a olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (Cach 909), obsažené v depotech Zlechov a Markvartice, mají svůj původ v šedesátých a nikoli v padesátých letech.

Obr. 10. Skupina I: č. kat. 174 a 177 Skupina II: č. kat. 175 a 176; Skupina III: č. kat. 191, 194, 192 a 193.

¹⁸⁰ Naposledy J. SEJBAL, *Neue Erkenntnisse*, s. 101; srv. též F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 48.

Rakouské a jihoněmecké vlivy na měnové poměry na Moravě, které nejspíš vyvolaly ražbu domácích mincí fenikového typu, jsou patrné i v obrazových motivech. Tak například orlice na některých moravských denárech je možno typologicky odvodit od zobrazení orlice na řezenských fenicích.¹⁸¹ Rozšíření typu Cach 898 (č. kat. 174) je v nálezech mincí doloženo z celého jihomoravského území od Jihlavy po Uherské Hradiště, což by mohlo ukazovat na jeho brněnský původ.

Pro chronologii denárů fenikového typu nepředstavuje rozměr mincovního obrazu relevantní kritérium, souvislost mezi tendencí k redukci a dobou vzniku u nich nelze bezpečně doložit. Průměr obrazu se během celého období 1264–1276 pohybuje vesměs mezi 8 a 12 milimetry. Přesto se zdá, že ražby Cach 906 (č. kat. 175; obr. 10:175; tab. 15; 8/9 mm), Cach 907 (č. kat. 176; obr. 10:176; tab. 15; 8/9 mm) a Cach 908 (č. kat. 177; 11/11 mm) nevznikly současně,¹⁸² nýbrž že Cach 908 je o něco starší než Cach 906 a Cach 907. Nasvědčovat by tomu mohla přítomnost zmíněného denáru v nálezu z Jezdovic, který prokazatelně ražby ze sedmdesátých let neobsahuje. Proto Cach 898 (č. kat. 174) pochází nejspíš z doby před rokem 1268, zatímco oba další typy náleží do let 1268–1276. Všechny tři jsou ostatně zastoupeny v nálezu z Moravského Krumlova, nejpočetněji z nich přitom příznačně Cach 908 (22 kusy).¹⁸³

Pták, kterého na lící straně staršího denáru drží v levé ruce postava krále, snad odkazuje k mincmistru Jindřichu zvanému Avis, jehož dochovaná pečeť je datována do roku 1258.¹⁸⁴ Obrazové motivy na rubních stranách dvoustranných denárů Cach 906 a Cach 907 (č. kat. 175 a 176) se pravděpodobně měnily, neboť u ražeb, které představují variantu k Cach 907, se místo korunované postavy panovníka objevuje rovněž korunovaný lev leopardího typu. Zobrazení panovníka na reversu Cach 906 (č. kat. 175) odpovídá obrazu českého brakteátu Cach 813 (č. kat. 156), který pochází ze stejné doby. Turnwaldova domněnka, že tyto tři denárové typy používali moravští kupci při platbách v Rakousku, je sice zajímavá, nebylo ji však dosud možno prameny nijak doložit.¹⁸⁵ Fuchsenhof představuje konečně první nález těchto ražeb na rakouské půdě.¹⁸⁶

Všechny olomoucké denárové typy pocházejí bezpochyby ze sedmdesátých let.¹⁸⁷ Na rozdíl od němých brněnských ražeb jsou tři z nich (Cach 971, Cach 973 a Cach 974; č. kat. 191, 193 a 194) opatřeny opisem OTAKARVS REX v různých variantách. Jejich průkazně shodný způsob provedení je dokladem o původu ze stejné mincovny. I když chronologické vřazení těchto čtyř typů zůstává dosud otevřené, nápadný je nový způsob vyobrazení Přemysla II. Otakara v pravém profilu namísto staršího frontálního portrétu na denáru Cach 973 (č. kat. 193). Tato skutečnost by mohla odrážet změněné politické poměry po roce 1276.

¹⁸¹ To se týká zejména typu Cach 875, ale také některých pozdějších moravských denárů (Cach 882, Cach 886, Cach 887, Cach 898, Cach 907). Srv. H. EMMERIG, *Der Regensburger Pfennig*. Velmi podobný typ s orlicí se nachází také na rubu chebského denáru fenikového typu Hásková 39. Srv. J. HÁSKOVÁ, *Chebské mince*, s. 76–77.

¹⁸² Tak J. SEJBAL, *Die Beziehungen*, s. 53–55; TÝŽ, *Mährische Brakteaten*, s. 172.

¹⁸³ J. SEJBAL, *Neue Erkenntnisse*, s. 101 přiřazuje typ Cach 908 k mladším ražbám jezdovického nálezu, tj. do šedesátých let 13. století, což odpovídá i mým zjištěním.

¹⁸⁴ J. HÁSKOVÁ, *K ražbě*, s. 42 spojuje s jeho osobou některé moravské nominály s vyobrazením ptáka.

¹⁸⁵ K. TURNWALD, *České a moravské denáry*, s. 127.

¹⁸⁶ Harpyje na reversu Cach 908 je blízká harpyji na chebském denáru Hásková 31. Tyto několikeré ikonografické shody mezi chebskými a brněnskými ražbami jsou pozoruhodné a mohly by svědčit pro těsnější obchodní styky mezi oběma městy. Srv. J. HÁSKOVÁ, *Chebské mince*, s. 68.

¹⁸⁷ J. SEJBAL, *Základy*, s. 123 ve shodě s K. TURNWALDEM, *České a moravské denáry*, s. 127. J. SEJBAL, *Denárová měna*, s. 46 lokalizuje denárový typ Cach 974 do Brna, což však není zřejmě správné.

Českou paralelu k této ražbě představuje brakteát Cach 848, který pravděpodobně vznikl v českobudějovické mincovně.¹⁸⁸ Problém je však v tom, že právě v tomto případě nemůže velikost mincovního obrazu sloužit jako datovací kritérium.

Všechny denáry z olomoucké mincovny, včetně typu Cach 973 (č. kat. 193), jsou obsaženy nejen v nálezech Kyselovice a Bezuchov, které pocházejí z osmdesátých a devadesátých let 13. století, ale i v souboru mincí z Moravského Krumlova, jehož dosavadní datování bude zřejmě nutno posunout z roku 1270 blíže k době ukrytí pokladu z Fuchsenhofu, tj. kolem roku 1278, jak to dokládají četné moravské ražby, vybité v sedmdesátých letech (například Cach 953, Cach 957, Cach 906, Cach 907, Cach 972, Cach 973; č. kat. 181, 184, 175, 176, 192, 193).

Pro přidělení těchto pečlivě provedených emisí mincovně v Olomouci mluví také ten fakt, že na lící straně typu Cach 971 (č. kat. 191) se objevuje český znak v již takřka „hotové“ podobě a že tam vyobrazený lev je podobný stejnému zvířeti na dosud neznámém brakteátu olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (č. kat. 195; obr. 11:195; tab. 17), který Sejbal připisuje olomoucké mincovně.¹⁸⁹ Na rubní straně tohoto typu stojící korunovaný panovník symbolicky spojuje české a rakouské země: v pravici drží kopí svatého Václava a v levici rakouský prsní štítek. Všeobecně tehdy rozšířené znamení hvězdy snad symbolizuje rozlehlost Přemyslových držav. Cach 971 (č. kat. 191) byl proto nejspíš ražen v té době, kdy stál Přemysl II. Otakar na vrcholu své moci, tedy na počátku sedmdesátých let 13. století. Hvězda se nachází také na rubní straně ze stejné doby pocházejícího reprezentativního nominálu Cach 974 (č. kat. 194) se zjednodušeným vyobrazením krále na koni, které je známé z Přemyslových jezdeckých pečeti.¹⁹⁰ K nejrozšířenějším olomouckým denárovým typům zřejmě patřil Cach 972 (č. kat. 192), jak to dokládá početní stav dochovaných exemplářů v nálezech Bezuchov (88 kusů) a Fuchsenhof (13 kusů).

K metrologii moravských ražeb

Důležité metrologické údaje o moravském mincovnictví druhé poloviny 13. století vydává závěť olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku, sepsaná v Olomouci 29. listopadu 1267.¹⁹¹ Pochází ze stejné doby jako Přemyslova obecná reforma měř a vah. Podle tohoto pramene se mělo z osmi hřiven vyrazit 16 talentů stříbra, tedy 3.840 mincí. Tím bylo určeno nové mincovní číslo (480), které nahradilo starší (360). Moravská hřivna vážila ve druhé polovině 13. století nejspíš stejně jako v první polovině, tj. 280 gramů (1 hřivna = 2 talenty = 480 denárů), měla však vyšší 15lotovou ryzost, která předtím činila jen asi 11,5 lotu.¹⁹² Podobně jako v Čechách směřoval i na Moravě vývoj k minci s menší vahou, ale vyšší ryzostí. Tímto způsobem byla nepřímo stanovena průměrná váhová hodnota malých moravských brakteátů ze šedesátých let 13. století o velikosti 0,583 gramu (280 : 480). O něco

¹⁸⁸ Nelze vyloučit, že také Cach 819 s obrazem panovníka v levém profilu, který je zastoupen spolu s typem Cach 848 v nálezu Pfaffenmünster, pochází rovněž z posledních let Přemyslovy vlády.

¹⁸⁹ J. SEJBAL, *Nové poznatky k mincovnictví olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (1245–1281)*, in: *Peníze v proměnách času II*, Ostrava 2000, s. 45–47.

¹⁹⁰ T. KREJČÍK – Karel MARÁZ, *K recepci jezdeckého pečetního typu na konci 12. a v první polovině 13. století na příkladu pečetí Babenberků a Přemyslovců*, in: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století*, Praha 1998, s. 261–269.

¹⁹¹ Srv. pozn. 70.

¹⁹² Váha moravské hřivny je poprvé listinně doložena v roce 1272, další zmínky pocházejí z let 1276, 1284, 1293, 1295 a 1296; srv. J. SEJBAL, *Základy*, s. 129; I. PÁNEK, *K otázkám moravské hřivny*, in: *Sborník I. numismatického symposia 1964*, Brno 1966, s. 91–94.

lehčí byly brakteáty sedmdesátých let a také moravské denáry fenikového typu (nejčastěji v rozpětí mezi 0,30 a 0,40 gramu). Za zmínku rovněž stojí údaje o kupní síle místní mince, jak je uvádí Brunova závět: 12 denárů, které měly být vyplaceny celkem 200 kněžím, představovalo hodnotu asi 600 vajec.¹⁹³

Vlivem integračních snah v mincovnictví sedmdesátých let došlo k vyrovnání váhy brakteátů nejmenšího střížku s váhou denárů fenikového typu. Vyplývá to ze srovnání váhového rozpětí dvou ražeb s českým lvem, vzniklých v období let 1270–1276 v olomoucké mincovně, a sice brakteátu Cach 954 (č. kat. 182), jehož známé váhové hodnoty kolísají mezi 0,21 a 0,60 gramu, a denáru Cach 971 (č. kat. 191) o váze mezi 0,30 a 0,68 gramu.¹⁹⁴

Množství jednotlivých moravských nominálů v nálezů je tak malé, že nedovoluje odpovědět na otázku, nakolik byla také na Moravě běžná výše zmíněná, v Čechách až do roku 1270 vcelku dobře postižitelná praxe razit jeden brakteátový typ s dvěma výrazně odlišnými váhovými hodnotami. V poněkud vyšším počtu se ve zkoumaném nálezů naproti tomu vyskytují denáry fenikového typu, což by mohlo dokládat silnější rozšíření tohoto druhu mince. Váha jedenácti exemplářů fenikového typu Cach 1974, č. 972 (č. kat. 192) nasvědčuje tomu, že váha mincí byla na Moravě v první polovině sedmdesátých let skutečně vyrovnaná.

Cach 972 (č. kat. 192)	0,20–0,25 g	3 ks	27 %
	0,28–0,34 g	5 ks	46 %
	0,38–0,41 g	3 ks	27 %

Jak vyplývá z nálezové situace, mezi moravskými brakteátovými ražbami zaujímaly dominantní postavení dva typy, a sice jihlavský brakteát Cach 952 (č. kat. 180) s vyobrazením hlavy krále (kolem 1268?, devět známých nalezišť) a o něco mladší brněnský brakteát Cach 956 (č. kat. 183), jehož obraz upomíná na městský znak Schaffhausenu (1268–1276, nejspíš 1268–1270, deset známých nalezišť).

Také rozdělení denárů fenikového typu do dvou skupin v nálezů je výmluvným argumentem pro tezi o přesunu těžišť mincovní produkce z Brna (Cach 898, č. kat. 174: orlice/kříž, 1264 až 1267?) do Olomouce (Cach 971, č. kat. 191: lev/král, 1270–1276?), k němuž došlo kolem roku 1270. Zároveň se tím potvrzuje, že tyto typy byly v šedesátých a sedmdesátých letech na Moravě v oběhu s neztenčenou a víceméně vyrovnanou intenzitou (oba typy jsou dosud doloženy ze sedmi nalezišť).

V nálezů se naproti tomu vůbec nevyskytují brněnské brakteáty z doby po roce 1270, což zřejmě ukazuje na to, že denáry fenikového typu mohly v první polovině sedmdesátých let vytlačovat moravské brakteáty z oběhu. Vliv fenikových typů a z nich zejména vídeňských feniků vyvrcholil na Moravě následně za vlády Rudolfa Habsburského (1278–1283).¹⁹⁵

Biskupství Olomouc

Významnými vydavateli mince na Moravě 13. století byli vedle panovníka a snad i některých nově založených měst i olomoučtí biskupové, kteří získali mincovní oprávnění již za episkopátu Jindřicha Zdíka (1126–1150), jak o tom svědčí listiny římsko-německého krále Konráda III. z roku 1144 a českého knížete Vladislava II. z let 1146–1148.¹⁹⁶ Původně se

¹⁹³ J. ŠEBÁNEK – K. JIŘÍK (ed.), *Závět*, s. 25, pozn. 27.

¹⁹⁴ Zmíněná váhová rozpětí jsou výsledkem vážení šesti exemplářů typu Cach 971 z nálezů Fuchsenhof. Váha brakteátu Cach 954 nebyla přezkoušena a je převzata z Cachova katalogu; srv. F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 53.

¹⁹⁵ Srv. J. SEJBAL, *Základy*, s. 125.

¹⁹⁶ S. DUŠKOVÁ, *K problematice dvou nejstarších listin olomouckého kostela na Podvín, mincí a imunitu*, in: Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979, Brno 1986, s. 313–318.

vztahovalo na jihomoravský hrad Podivín, jehož vlastnictví bylo ještě na počátku 13. století sporné. V roce 1222 tam v rámci svého patronátního práva vládl olomoucký biskup Robert (1202–1240). Tady zřejmě také razil denár Cach 886, pocházející z nálezů Městečko Trnávka,¹⁹⁷ který dnes platí za nejstarší známou ražbu olomouckých biskupů ze 13. století.¹⁹⁸

Absence písemných zpráv o osudu biskupských mincovních privilegií na Podivín ukazuje, že hrad ve druhé polovině 13. století již ztratil svůj dřívější význam; ten přešel na nově založené městské sídliště stejného jména. Mincovní právo však zůstalo olomouckým biskupům zachováno. Dostalo jen novou dimenzi, která souvisela se zvláštním postavením olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (1245–1281) jako nejbližšího a zároveň nejmocnějšího spojence a kancléře Přemysla II. Otakara. Prostřednictvím církevních i světských hodností, spjatých s jeho osobou, došlo v té době k těsnému spojení královské a biskupské moci, jež se promítlo i do podoby mincí, ražených s největší pravděpodobností v královské a markrabské mincovně v Olomouci na základě mincovní konvence.

Počet ražeb připisovaných biskupu Brunovi se v posledních letech značně rozšířil. Zatímco Bobek znal v roce 1986 pouze jeden typ (Cach 904), Sejbal spojil s tímto biskupem celkem čtyři typy mincí z Moravy a tři ze Štýrska, kde Bruno v letech 1262–1269 zastával úřad hejtmána. Avšak ani tento počet není zdaleka konečný.

Do mincovny ve Štýrském Hradci je ražen fenik Koch D 17, do Oberzeiringu po roce 1267 obdobný typ Koch D 31 a také Koch D 30. Všechny tři typy štýrských feniků Sejbal označil za společnou ražbu olomouckého biskupa s českým králem.¹⁹⁹

Oba vládci razili oba souběžně na Moravě obíhající typy domácích nominálů, jak denáry fenikového typu, tak i malé moravské brakteáty. Většina biskupských ražeb vznikla nejspíš v letech 1267–1270. Důvodem byla jednak obecná reforma měř a vah, za jejíž úspěch Bruno nesl velký díl odpovědnosti, jednak tehdy vrcholící přípravy na druhou křížovou výpravu do Pruska, která se uskutečnila v zimě 1267–1268 a nutně vyvolala zvýšenou poptávku po penězích, potřebných k vojenským účelům. Mince přitom bezpochyby hrála také propagandistickou úlohu, neboť Bruno plánoval v souvislosti s tímto tažením i povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství. Nejlépe lze datovat denár Cach 904 s korunovanou hlavou zpřímá na líci a biskupskou mitrou s růžicí na rubu, a to díky nálezům nejen z Moravy (Blansko II), ale i z nálezů Radzanowo u Płocku v Mazovsku a z lokality Brzegi v Malopolsku, přičemž bezprostřední souvislost se zmíněnou křížovou výpravou je tu velmi pravděpodobná.²⁰⁰ Všechny zprávy o Brunových denárech v biskupských listinách pocházejí navíc teprve z doby po roce 1260.²⁰¹ Z nich lze také usuzovat na celkový roční výnos z pozemkové držby olomouckého biskupa, který v té době činil asi 3 000 hřiven stříbra.²⁰²

¹⁹⁷ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (red.), *Nálezy II*, s. 99, č. 1871; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 79.

¹⁹⁸ J. SEJBAL, *Mincovní konvence na Moravě ve 13. století*, in: Peníze v proměnách času I, Ostrava 1998, s. 45. K mincovnictví olomouckých biskupů nejnověji TÝŽ, *The minting rights of the Bishops of Olomouc in the 13th century*, in: Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin, Warszawa 2002, s. 309–325, tab. 17, 18. Starší, neúplný přehled podává také Jan BOBEK, *Mincovníctví olomouckých biskupů ve středověku*, Brno 1986.

¹⁹⁹ J. SEJBAL, *Mincovní konvence*, s. 44; B. KOCH, *Corpus Nummorum Austriacorum, Band I: Mittelalter*, Wien 1994, který přiřadil typy D17 do Štýrského Hradce a D31 a D 30 do Oberzeiringu. Podle ústního sdělení dr. Oda Burböcka (Štýrský Hradec) se však může spíš jednat o Judenburg, neboť mincovna v Oberzeiringu tehdy zřejmě ještě nebyla v provozu.

²⁰⁰ Obě města leží na trase z Olomouce do Pruska. V nálezů z Radzanowa byl zastoupen také moravský brakteát ze sedmdesátých let 13. století (Cach 960); srv. Wiesław KOPICKI, *Polskie brakteaty guziczkowe. 2. pol. XIII w. – 1. pol. XIV w. Próba interpretaci*, Warszawa 1997, s. 44–49. – Blíže k tomu pozn. 22, 25 a 26.

²⁰¹ Libuše HRABOVÁ, *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964, s. 80–81.

²⁰² L. HRABOVÁ, *Ekonomika*, s. 96.

K olomouckým biskupským denářům se dále řadí ražba, která byla objevena na Slovensku při archeologickém výzkumu pohřebiště v Moravanech u Piešťan, část Ducové v počtu tří exemplářů.²⁰³ Lícni strana, na níž je vyobrazena sedící korunovaná postava s mečem a liliovitým žezlem mezi věžemi, symbolizuje královskou moc. Naproti tomu rubní obraz, na němž se v kruhu, obklopeném z vnější strany hroty s důlkem, nachází hlava s biskupskou mitrou, je symbolem moci církevní. Zmíněné hroty mají vztah k erbu olomouckého biskupství. Mince je nejspíše nejstarším známým typem Brunova denáru, pocházejícím snad z počátku šedesátých let 13. století.²⁰⁴

Určité analogie s rubní stranou denáru Cach 904 vykazuje unikátní jednostranná mince typu Cach 909 s obrazem hlavy zpřímá, na níž je posazena biskupská mitra s křížkem.²⁰⁵ Mince z nálezů v Markvarticích u Třešti má sice charakteristické znaky denárů fenikového typu, její ražba na mírně profilovaném mincovním střížku ji však spíše řadí mezi nominály brakteátového druhu, označované jako „Dünnpfennige“ (Halbbrakteaten).

Další typ jednostranné mince představuje unikátní brakteát z pokladu ve Fuchsenhofu (č. kat. 195; obr. 11:195; tab. 17), na němž je vyobrazen stojící český dvouocasý lev s biskupskou berlou v přední tlapě (obr. 11).²⁰⁶

Tabulka 17. Bruno ze Schauenburku (1245–1281); Brakteát: Olomouc?; 1264–1267 (?)

Č. kat.	Sejbal 2000	Velikost obrazu	Ryzost	Počet kusů
195	s. 45/obr. 1 ²⁰⁷	10 mm	?	1

I tento mincovní obraz dokládá úzké propojení mezi královskou a církevní mocí na Moravě ve druhé polovině 13. století. Zároveň symbolizuje postavení olomouckého biskupství k pravomocem českých králů, jimž bylo Zlatou bulou sicilskou z roku 1212 příznáno právo investitury biskupům v jejich zemi. Velikost mincovního obrazu (10 milimetrů) odpovídá parametrům soudobých moravských brakteátů Přemysla II. Otakara a umožňuje ražbu datovat do doby před měnovou reformou 1268, nejspíš do let 1264–1267.

Jak ukázaly výsledky Sejbalova studia mincovních ražeb 13. století v Mincovním kabinetu v Drážďanech, biskup Bruno vydával i dvoustranné ražby se zcela shodnou lícni stranou typu Cach 909. Vyobrazení na rubní straně denáru upomíná na objekt církevního významu, který lze nejspíš interpretovat jako olomoucký hradní areál s kapitulním palácem a katedrálou.²⁰⁸ Mince zřejmě vznikla v šedesátých letech, na což ukazují typová příbuznost vyobrazeného hradu s obrazem pečeti Starého Města pražského přivěšené k listině z roku 1264.²⁰⁹

Pro posun v dataci této mince svědčí rovněž kompoziční rozčlenění mincovního obrazu

²⁰³ Eva KOLNÍKOVÁ, *Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1975*, in: Archeologické výskumy a nálezky na Slovensku v roku 1975, Nitra 1976, s. 142, obr. 5; Ján HUNKA, *Interetnické kontakty a obchodné styky Slovenska počas stredoveku so zahraničím*, in: Archaeologia historica 18, Brno 1993, s. 89.

²⁰⁴ J. SEJBAL, *Mincovní konvence*, s. 45–46 tento typ datuje rámcově do let 1253–1262, kdy Bruno vykonával úřad moravského místopředsedy, než se stal místopředsedou ve Štýrsku.

²⁰⁵ J. SEJBAL, *Mincovní konvence*, s. 45, 46.

²⁰⁶ J. SEJBAL, *Nové poznatky*, s. 45–47 brakteát nedatuje. Chybně uvádí tři exempláře v nálezu Fuchsenhof, fakticky je znám jen jeden kus. Srv. též J. SEJBAL, *The minting rights*, s. 320.

²⁰⁷ Jedná se o exemplář z Fuchsenhofu.

²⁰⁸ J. SEJBAL, *Hrady*, s. 54–55 se opírá o složení nálezů Markvartice, který jej spolu s mincí datuje do počátku padesátých let 13. století.

²⁰⁹ Václav VOJTÍŠEK, *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*, Praha 1928, s. 134–135; srv. též J. KUTHAN, *Přemysl Otakar II.*, s. 104–105.

Obr. 11. č. kat. 195.

její rubní strany na dvě poloviny, jež vykazuje shodné rysy se způsobem vyobrazení na skupině tří brakteátových ražeb Cach 836–838, které nově připisují olomouckému biskupu Brunovi.²¹⁰ Jedná se o dva brakteáty (Cach 836 a Cach 837) a jeden půlbrakteát (obol) Cach 838, příslušný k typu Cach 837. Tomuto přidělení nasvědčuje pokrývka hlavy mincovního pána, která znázorňuje mitru a nikoli korunu, jak se dosud mělo zato.²¹¹ Také poloha nálezu, které tyto typy obsahovaly (Borne poblíž Magdeburku a Saalsdorf u Helmstedtu²¹² v Dolním Sasku, odkud Bruno pocházel), by mohla svědčit právě pro Bruna jako pro mincovního pána.²¹³

O přiřazení biskupu Brunovi uvažuje také Hunka v souvislosti s nálezem zahraniční mince v prostoru středověkého hřbitova Skalka u Trenčína.²¹⁴ Jedná se o brakteát s frontálním vyobrazením panovníka, držícího v pravé ruce žezlo a v levé praporec, pod jehož bustou jsou schematicky znázorněny městské hradby s bránou uprostřed a s dvěma věžemi po stranách. Tato dosud neznámá ražba má nejbližší k malému moravskému brakteátu Cach 947. Metrologickými parametry patří mince na Moravu, nejspíš do počátku šedesátých let 13. století, její ikonografie však spíš ukazuje na Přemysla II. Otakara než na biskupa Bruna.

Závěry

Nejmladší mince česko-moravské části pokladu z Fuchsenhofu nelze jednoznačně určit, patrně k nim patří následující typy, ražené po roce 1276: Cach 812 a Cach 816–818 (č. kat. 155 a 157–160H) z mincovny Praha, budějovický typ Cach 839 (č. kat. 168) a olomoucký denár Cach 973 (č. kat. 193). Zdá se proto, že tento poklad byl ukryt někdy na konci vlády Přemysla II. Otakara. Na rozdíl od ražeb z jiných částí Evropy se u českých a moravských mincí jedná o homogenní soubor, který obsahuje prakticky výhradně typy ze šedesátých a sedmdesátých let 13. století a úzce souvisí s Přemyslovou reformou měř a vah z roku 1268. Většina typů zastoupených v nálezu (brakteáty a denáry fenikového typu) pochází z let 1267–1272, kdy mincovny v Čechách a na Moravě vyvíjely největší aktivitu. Rozbor mincovního materiálu ukázal, že centry měnové reformy na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 13. století byly Praha a České Budějovice v Čechách a Olomouc na Moravě jako sídlo

²¹⁰ R. ZAORAL, *Morava a Brunšvicko: staronové ražby Bruna ze Schauenburku?*, in: *Peníze v proměnách času V*, Ostrava 2005 (v tisku).

²¹¹ F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 42 všechny tři nominály připisuje Přemyslu II. Otakarovi.

²¹² E. FIALA, *České denáry*, s. 208, 428; F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 89–90.

²¹³ Pro dobu šedesátých a sedmdesátých let 13. století je listinně ve službách biskupa Bruna doloženo více leníků, kteří pocházeli z diecéze Minden, v níž se Bruno narodil. V roce 1267 Moravu navštívil také mindenský biskup Otto (L. HRABOVÁ, *Ekonomika*, s. 101–102). Nález Borne byl ukryt na počátku a nález Saalsdorf u Helmstedtu na konci sedmdesátých let; srv. F. CACH, *Nejstarší české mince III*, s. 85 a 89–90.

²¹⁴ J. HUNKA, *Nové poznatky o minciach zo stredovekého pohrebiska na Skalke pri Trenčíne*, in: Gabriel FUSEK (red.), *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*, Nitra 2004, s. 137–140.

biskupa Bruna, Přemyslova mocného spojence. Objem mincovní výroby byl při tom v Čechách podstatně větší než na Moravě.

Zkoumaný nálezový soubor odráží snahy Přemysla II. Otakara o sjednocení měny, měř a vah v českých a rakouských zemích. Odpovídá tomu i početní zastoupení rakouských feniků, které spolu s českými a moravskými ražbami tvoří kmen celého nálezu. Ačkoli ze samé podstaty dvou odlišných měnových systémů ve střední Evropě nebylo reálně Přemyslovi reformu z roku 1268 v plné míře naplnit, přece se stala důležitým mezníkem a základem pozdějšího vývoje v českém mincovnictví. Předpokladem pro úspěch zmiňované reformy, který vycházel z vnitřních potřeb hospodářsky a sociálně polarizovaného přemyslovského státu, bylo především finanční a technické zvládnutí měnové optimalizace. Řešením tohoto úkolu byli pověřeni italská finanční odborníci, jejichž znalosti a zkušenosti se mohly osvědčit díky dobré kvalitě českých brakteátů. Tento solidní základ nabízel možnost provést nová opatření, přičemž bylo třeba brát ohled na rozdíly mezi českým a moravským měnovým systémem.²¹⁵

Majitelé pokladu²¹⁶

Poklad z Fuchsenhofu nabízí vůbec poprvé vzhled do inventáře peněžníků a zlatníků 13. století. Úvahy nad poznatky, získanými jeho rozbořením, vedou k formulaci silně omezené pracovní hypotézy, jejíž platnost není dosud možné vzhledem k absenci srovnatelného nálezového materiálu z tehdejší Evropy spolehlivě ověřit.

Nález nelze přímo spojit s osobou Přemysla II. Otakara, i když vazby na země a regiony, z nichž pochází hlavní díl mincí a šperků, jsou nesporné. Dokládají je i typy mincí, které vznikly nejspíš v letech 1276–1278 v Praze, Českých Budějovicích a Olomouci a které zároveň představují nejmladší nominály celého souboru. Pro krále a šlechtice měl ovšem nález jen nepatrnou hodnotu, ostatně ani kvalita šperků nedovoluje uvažovat o majiteli z řad nejvyšších sociálních vrstev. Skladba pokladu (šperky v podobě hotových výrobků a polotovarů, zlaté fólie, stříbrné pruty, různé typy mincí a svitky některých ražeb), který mohl být i formou zástavy, svědčí spíše o tom, že jeho držitel byl profesí zlatník či stříbrník, jemuž zmíněné předměty sloužily primárně jako surovina pro výrobu šperků, a zároveň obchodník s drahými kovy. Ze skladby nálezu je ovšem rovněž patrné, že poslední majitel, jímž nemusel být nutně zlatník, se nezajímal o prodej šperků, ale jen o materiální hodnotu stříbra.

Na pozadí postupného prosazování grošové mince na konci 13. století není velké množství brakteátových svitků a řady nemonetárních předmětů v pokladu překvapující. Zdá se, že veškerý materiál byl předpracován pro recyklační proces. Ostatně drtivá většina mincí obsažených v nálezu byla v době jeho ukrytí neplatná a ani české a moravské ražby, které lze považovat za aktuální výřez dobového oběživa, neobíhaly na území fenikové mince v nominální hodnotě. Znehodnocený drahý kov mohl být přitom použit nejen ve šperkařských dílnách, ale i v blízkých mincovnách v Enži (Enns) a Českých Budějovicích. Vyloučit ovšem nelze ani to, že poklad mohl představovat jednu ze zásilek, určených pro obchod s Benátkami, které v té době byly významným odběratelem drahého kovu středoevropské provenience. Tato hypotéza se nabízí s ohledem na místo nálezu, které leží v blízkosti křižovatky severo-jihní (České Budějovice – Linec) a západovýchodní (Pasov – Gmünd) dálkové trasy, tedy v typickém tranzitním území. Navíc je zřejmé, že v okolí Fuchsenhofu se tehdy nenacházelo žádné významné řemeslnické či obchodní centrum, v němž by bylo možno předpokládat poptávku po zlatých a stříbrných špercích.

²¹⁵ Srv. I. PÁNEK, *Das Münzvermächtnis des 13. Jahrhunderts in Böhmen*, in: Numismatický sborník 12, 1973, s. 65–74.

²¹⁶ Srv. též T. KÜHTREIBER – B. PROKISCH, *Der Schatzfund von Fuchsenhof – Versuch einer Synthese*, in: B. Prokisch – T. Kührtreiber (ed.), *Der Schatzfund*, s. 853–860, podle nichž poklad vznikl postupným sběrem materiálu z různých zdrojů.

Máme tedy před sebou část stříbrnické dílny, kterou si její majitel/é (jejich počet zůstává nejasný)²¹⁷ bral/i, jak bylo tehdy zvykem, s sebou. Jejich transfer v době přeskupování mocenských center ve střední Evropě se zdá být pochopitelný i proto, že zlatníci ve 13. století pracovali zpravidla pro elitu. Šperky se vyráběly víc na individuální objednávku a méně předem k volnému prodeji. Suroviny a polotovary, včetně poškozených šperků, se daly přepravovat, uchovávat i ukrývat lépe než křehké hotové výrobky.

Konkrétní příčinu ukrytí pokladu nelze s jistotou určit. V každém případě neklidné období let 1276–1278, kdy oblastí nad řekou Enží a autonomním okrskem v okolí Freistadtu procházela vojska Přemysla II. Otakara (v červenci a říjnu 1276 je doložen jeho pobyt ve Freistadtu) i Rudolfa Habsburského (v roce 1277 udělil Freistadtu městská privilegia),²¹⁸ k tezauraci drahých kovů přímo vybízelo.

Provenience nejmladších typů mincí představuje jednu z možných indicíí k domněnce, že majitelé pokladu mohli být v šedesátých a sedmdesátých letech 13. století činní v Praze a Olomouci, tedy ve městech, která patřila k významným střediskům zlatnického umění.²¹⁹ Praha jako jediné město ve středovýchodní Evropě, které se mohlo ve větší míře podílet na „obchodní revoluci“ 13. století,²²⁰ byla v té době již proslulým uměleckým a kulturním centrem.²²¹ V Olomouci zas dal biskup Bruno v šedesátých letech vybavit biskupskou kapli relikviáři a zřídil pokladnici podle vzoru pařížské Sainte-Chapelle. Pro tuto vysoce specializovanou práci povolal do Olomouce odborníky. Tomu, že jeden ze zlatníků, shromažďujících zkoumaný depot, vyšel právě z Olomouce, by mohla nasvědčovat přítomnost dosud neznámého a zřejmě jinak málo rozšířeného brakteátu olomouckého biskupa Bruna v nálezu, jehož oběh lze sotva na území fenikové mince předpokládat.

Mincířskou a zlatnickou prací byli v přemyslovském státě pověřováni zpravidla cizinci, nejčastěji Němci, od sedmdesátých let 13. století také Italové. Skladba i místo ukrytí nálezu poblíž česko-rakouské hranice naznačují, že jeho majitelé se zřejmě ubírali z Čech směrem na jih do Rakouska a snad i dále do Itálie. Významným italským obchodním partnerem ve stycích s Rakouskem, Uhrami a českými zeměmi byly zejména Benátky, které při odběru drahých kovů ze střední Evropy před ostatními středomořskými přístavy zvýhodňovala jejich geografická poloha. Spojení mezi Prahou a Benátkami přitom právě v sedmdesátých letech 13. století nebylo tak obtížné, jak by se mohlo na první pohled zdát, neboť v podstatě celá dálková trasa mezi Prahou a severní Itálií procházela Přemyslovou doménou. V roce 1270 přibýlo k přemyslovskému státu vedle Kraňska, Korutan a Vindické marky také Pordenone, na jaře 1272 ovládl Přemyslův korutanský zemský hejtman Oldřich z Drnholce Cividale a do mocenské sféry českého krále se zařadil i Akvilejský patriarchát s centrem v Udine, kde tamní kapitula jmenovala Přemysla II. Otakara svým generálním hejtmanem.²²² Freistadtem vedla nejkratší a vedle vídeňské trasy ve 13. století nejčastěji používaná spojnice s následujícím průběhem: Praha – České

²¹⁷ Na více výrobců by mohla ukazovat technologická rozmanitost, zejména z hlediska použitých postupů při výrobě drátu, kombinace niella a jemných zpracovatelských technik. Srv. Birgit BÜHLER, *Metalurgie und Technologie – Synthese*, in: B. Prokisch – T. Kühnreiter (ed.), *Der Schatzfund*, s. 415–423.

²¹⁸ Okolí Freistadtu tvořilo v té době samostatný okrsek, v němž zpravidla panovníci dosazovali své hejtmány. K zemi nad Enží bylo připojeno až v roce 1400. Srv. Thomas JUST, *Beiträge zur Frühgeschichte der Stadt Freistadt*, in: B. Prokisch – T. Kühnreiter (ed.), *Der Schatzfund*, s. 34.

²¹⁹ J. KUTHAN, *Přemysl Otakar II.*, zejména s. 235 a 247–248.

²²⁰ P. SPUFFORD, *Power and Profit. The Merchant in Medieval Europe*, London-New York 2003, s. 134.

²²¹ Opat Engelbert z Admontu píše v dopise, že Praha pro něj v roce 1271 byla nejatraktivnějším studijním místem v Říši. Citováno podle Roberta SÚCKALA, *Beiträge zur Kenntnis der böhmischen Hofkunst des 13. Jahrhunderts*, in: *Umění* 51, 2003, s. 98, pozn. 63.

²²² Přemysl II. Otakar je jako generální hejtman Akvilejského patriarchátu doložen k roku 1272. Srv. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/4*, Praha 1937, s. 252.

Budějovice – Linec – Pyhrnpass – Friesach – St. Veit – Klagenfurt – Villach – Tarvisio – Udine – Pordenone – Benátky.²²³

Dodávky drahých kovů z českých a jiných středoevropských dolů představovaly ve druhé polovině 13. století významný zdroj hospodářského rozkvětu Benátek. Jak dokládají dochované písemné prameny benátského domu německých kupců Fondaco dei Tedeschi ze šedesátých a sedmdesátých let 13. století, bylo v tamním oběhu velké množství nezmincovaného stříbra, které pocházelo převážně z Jihlavy.²²⁴ Zajímavá je souvislost mezi dodávkami stříbra a objemem produkce benátského grossa, k jehož prvnímu velkému nárůstu došlo v době vlády dóžete Ranierioho Zena (1253–1268), za dóžete Jacopa Contarinioho (1276–1280) byl vzestup výroby ještě dramatičtější (s vrcholem v roce 1278).²²⁵

Styky českých zemí s Benátkami ve 13. století dokládají rovněž ojedinělé nálezy benátských grošů na hradech v Praze a Olomouci.²²⁶ Svého druhu výjimečný je nález florentských florénů z Jaroměřic nad Rokytinou.²²⁷ Nejmladší benátskou mincí, zastoupenou v pokladu z Fuchsenhofu, je grosso dóžete Ranierioho Zena (č. kat. 151), ražené zhruba v oné době, kdy do českých zemí začali pronikat první italské prospektoři, obchodníci a také notáři, jako například Jindřich z Isernie.²²⁸ Ochranou benátských kupců se v roce 1277 zaručil Rudolf Habsburský v listě, adresovaném dóžeti Jacopu Contarinimu.²²⁹

Přímý styk mezi českým královským dvorem a Benátkami dokládá upomínka téhož dóžete vdově po Přemyslu II. Otakarovi, královně Kunhutě, ve věci splacení dluhu „za dva lvy“. Ačkoli se dochovala pouze v opisu, jde podle Nováka o dopis založený na skutečné předloze, která je součástí tak zvaného *formuláře královny Kunhuty*.²³⁰ Není jisté, zda se dvěma lvy míní živá zvířata nebo umělecké dílo. Zmínka o lvech se však nejspíš vztahuje na látku, do níž byla zahalena dřevěná rakev českého krále. Při konzervačních pracích v dílnách Pražského hradu bylo zjištěno, že dvě tyto látky byly zhotoveny z hedvábných a lněných nití a že pocházejí ze severní Itálie a Španělska. Námětem dekoru první z nich je střídající se motiv lvů a stromů, na druhé jsou zpodobeni ptáci v kruhových medailonech.²³¹

Benátky nebyly vždy konečnou stanicí pro oběh stříbra, přivázeného ze středoevropských dolů. Město se příležitostně podílelo také na zprostředkování obchodních styků střední Evropy s Blízkým Východem. Jako příklad lze uvést arabský pohár „s delfíny“, objevený na Pražském hradě, který byl vyroben ve druhé polovině 13. století v Sýrii. Toto zboží se dováželo z Orientu a bylo možné je v Praze koupit.²³²

²²³ H. SIMONSFELD, *Der Fondaco II*, s. 101.

²²⁴ K tomu podrobněji na s. 73–74.

²²⁵ A. M. STAHL, *Venetian Coinage: Variations in Production*, in: J. Depeyrot – T. Hachens – G. Moucharte (ed.), *Rythmes de la production monétaire, de l'antiquité à nos jours. Actes du colloque international organisé à Paris du 10 au 12 janvier 1986*, Louvain-la-Neuve 1987, s. 467–481, zejména s. 476–479.

²²⁶ Zdenka NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ – Kateřina TOMKOVÁ, *Benátská mince z Pražského hradu*, in: *Z pomocných věd historických XI – Numismatica*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1, 1993, Praha 1995, s. 114–115; Vít DOHNAL, *Olomoucký hrad v raném středověku (10. až první polovina 13. století)*, Olomouc 2001, obr. příloha.

²²⁷ Srv. pozn. 78.

²²⁸ Notářem královské kanceláře od roku 1273, k tomu V. NOVOTNÝ, *České dějiny II/4*, s. 370–372.

²²⁹ R. PREDELLI et al. (ed.), *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia – regesti I*, Venezia 1876, s. 4, č. 5 (18. 3. 1277). Rudolf Habsburský rovněž dóžete informoval o svém vítězství nad Přemyslem II. Otakarem. Srv. TAMTĚŽ, s. 4, č. 6 (27. 8. 1278).

²³⁰ J. B. NOVÁK, *Kritika listáře královny Kunhuty*, in: Josef BIDLO – Gustav FRIEDRICH – Kamil KROFTA (ed.), *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám prof. dra Jaroslava Golla*, Praha 1906, s. 124–125.

²³¹ Nina BAŽANTOVÁ, *Pohřební roucha českých králů*, Praha 1993.

²³² Zdeněk SMETÁNKA, *Archeologické etudy*, Praha 2003, s. 56.

Summary

Roman Zaoral, Bohemian and Moravian coins in the Fuchsenhof hoard

Bohemian and Moravian bracteates and denars of the pfennig type, which are the subject of this analysis, have their origin in the period of about 1260–1278 and thus reflect currency conditions connected with the second and key reform of coinage initiated in 1268 by Přemysl Otakar II, King of Bohemia (1253–1278). This reform was broadly conceived in connection with the general reform of weights and measures as a tool for the unification of the bracteate and pfennig coinage in the empire of the Bohemian king. Although it was never brought to a successful conclusion, the experience with it became to a certain extent the basis for the later reform in the 1290s. Particular types of coins come mostly from the period of about 1267–1272, when Otakar's power as well as the activity of Bohemian and Moravian mints reached their zenith. The issue of the coins of lower weight but of high quality (970–980/1000) as well as of the nominals of half value realized in Bohemia after 1268 provides evidence of the advanced state of this reform.

The goal of the author's attempt to find more precise typology and chronology for Přemysl Otakar II's species is to correct data given by Cach in the catalogue of Bohemian and Moravian bracteates, which is still used today. The analysis is based on traditional criteria, such as the structure and circumstances of the coin finds, as well as on the metrological data of weight, fineness and flan and image size. Particularly the image size turned out to be a reliable key in correlation with the data of weight and fineness. It is possible to observe how the size of the bracteate image had been growing during the reform of 1268 and how it started to be reduced shortly after that. This knowledge is valid for Bohemian and Moravian bracteates, but not for denars of the pfennig type. The same parameter can also be used as a criterion to differentiate types originating in the mint of Prague from those struck outside the capital.

Two reforms of coinage (1260/61 and 1268) as well as auxiliary landmarks connected with the change of royal seals (1264 and 1270), the consolidation of Otakar's position in the Reich (1265) and his loss of the Austrian countries (1276) allow Bohemian and Moravian issues to be categorized into six relatively short periods: 1260/61–1264, 1264/65–1267, about 1268, 1268–1270, 1270–1276 and 1276–1278. It is of particular importance that data of weight, image size and fineness are in accordance with each other.

In total there are 20 types of Bohemian bracteates in the hoard. Twelve of them probably come from the mint of Prague, five types have their origin in České Budějovice (Budweis), and three types in Hradec Králové (Königgrätz).

The dominant types of the Bohemian bracteates seem to be Cach 1974, No. 820 (in the 1260s) and Cach 1974, No. 842 (in the 1270s). The image of the former, with a ruler holding a sword and a sceptre in his hands, imitates nominals of the kings of the Holy Roman Empire. It is known from 11 sites and is represented in 10 variants in the hoard. On the other one, the unification tendencies are expressed in iconography (a Bohemian lion with an Austrian coat of arms on its chest) as well as in weight.

The bracteate type *agnus dei* (Friedensburg 1931, No. 694) has traditionally been connected with Silesia. The coinages in Bohemia, Moravia and Silesia closely resembled one another at the end of the 1260s after the mining right of Jihlava (Iglau) had been asserted in Silesia. That is a reason why it is so difficult to differentiate Silesian coins of that time from those of Bohemia and Moravia. This type seems, however, to have been produced at the East Bohemian mint of Hradec Králové. It is evident from the absence of other Silesian types of coin in the hoard as well as from the number and structure of this type (48 specimens, four rolls and one obol), which suggests that the mint was situated closer to the finding-place of this hoard.

Important and sometimes surprising knowledge was obtained from some metrological data of the Bohemian bracteates, which have been weighted in such a large and representative number for the first time. Particular species of every single type provide evidence of great differences in weight (from 0.50 g up to almost 1.00 g). That is why coins seem to have been minted in accordance with a deed of lease which has been handed down in the books of formularies. According to them, heavier coins (316 denars from a Prague mark) should have been struck in the first, as a rule shorter part of the year and lighter coins of the same type (364 denars from a Prague mark) in the rest. It has also been proved that there was a relationship between the period of circulation and the weight of coins: the less heavy a coin was, the longer it remained in circulation.

Among the most important findings is knowledge concerning the size of the Prague mark. On the basis of the analysis of the bracteate type Cach 1974, No. 820 dated back to about 1265–1267, it is evident that the Prague mark of 253.17 g was not established in connection with the reform of 1268 but earlier, most

likely in the 1220s, when the first bracteate types started to be minted in Bohemia (probably 1226–1228). Taking the weight data from the hoard into account, the Prague mark of 218.3 g, which was calculated by Castelin and Pánek in the 1970s, does not seem to be correct. Among the types struck before 1270 lighter species prevail in number over heavier ones. The weight of those coins which were struck after 1270 was, on the contrary, very stable as it is symptomatic of the bracteate type Cach 1974, No. 842. That is why every single type of one weight seems to have been minted only in the years of 1270–1276.

The currency conditions in Moravia as a buffer region between two different currency systems was more complicated than in Bohemia. Not only bracteates but also Moravian denars of the pfennig type and Viennese pfennigs were in circulation there. The hoard contains 13 types of Moravian bracteates: six of them probably come from the mint of Brno (Brünn, about 1260–1270?), seven types were produced in Olomouc (Olmütz, 1268–1276?), and one in Jihlava (Iglau, about 1268?). Denars issued in the mints of Brno (four types, 1264–1276?) and of Olomouc (four types, 1270–1278?) differ remarkably from each other in style.

Cach 1974, No. 952 and Cach 1974, No. 956 belong to the dominant bracteate types in Moravia. The former one with a king's head was most likely coined in the mint of Jihlava during the reform of 1268 (nine finding-places), while the other one with the coat of arms of the town of Schaffhausen is slightly younger (Brno, 1268–1270?, ten finding-places) and documents the close connections of Moravia with a pfennig currency region (Austria, South Germany, Switzerland). Denars of the pfennig type from Olomouc (Cach 1974, No. 971–974), which are represented in a relatively ample number in the hoard, can even be considered as the beginning of a certain displacement of bracteate coins in circulation. The structure of Moravian coins in the hoard supports the idea of the consecutive displacement of the main Moravian mint from Jihlava (in the 1250s) to Brno (in the 1260s) and Olomouc (in the 1270s) as a seat of Otakar's main ally, Bishop Bruno of Schauenburg (1245–1281), having been responsible for the reform of 1268.

The bishops of Olomouc obtained a right of coinage by the 1140s. They originally struck coins at the South Moravian castle of Podivín (Kostel); in the 13th century they executed their right in Olomouc on the basis of a treaty between the bishop and the king. Bruno of Schauenburg minted in the 1260s not only in Moravia but also in Styria as governor there. The most intense of Bruno's coinage activities go back to 1267–1270 and are connected with the reform of 1268 as well as with the expansion to Prussia (winter 1267–1268). It is obvious that the coinage in the Czech lands was closely related not only to economic factors but also to military campaigns in which coins, moreover, represented an important tool of propaganda. Bruno's main aim in this campaign was to raise the bishopric of Olomouc to an archbishopric. His coins as well as those of Přemysl Otakar II from the Baltics provide strong evidence for it.

The hoard also contains silver bars and 130 coin rolls mostly composed of Bohemian bracteates. By no means was all of the silver produced in Bohemia used for minting and even silver in the form of coins was not necessarily used at its nominal value. Coins remaining in rolls were sometimes used by their owners to supplement payment in silver bars, when the bars alone did not have the full weight required.

The owners of the hoard may have taken some bracteate rolls with them from their point of departure, while others may have been produced during the journey, probably at the mint of České Budějovice. It is symptomatic that the type Cach 1974, No. 823 made at that mint occurs most frequently in the rolls.

There is evidence of payment in unminted silver in Bruno's testament (1267) as well as in a number of Venetian documents from the 1260s and 1270s. There is no doubt that this "German" unminted silver in Venice come mostly from the mines of Jihlava.

There is also evidence suggesting silversmiths as the potential hoard-owners. In the hoard are found not only finished jewellery products but also raw material and semi-finished articles. This part of a silversmith's workshop had been taken by its owners on their journey directed from Bohemia to the South, perhaps up to Venice. There seems to have been a reason for them to be moving during the period of unrest that accompanied the reorganization of Central European power centres.

Some objects, particularly Bohemian and Moravian coins, are very likely to have been hoarded in the Czech lands. The youngest types of coin originated sometimes in 1276–1278 in the mints of Prague, České Budějovice and Olomouc could bear witness to it.

A detailed analysis of all objects from the Fuchsenhof hoard can be found in the catalogue edited by Bernd Prokisch and Thomas Kühtreiber *Der Schatzfund von Fuchsenhof / The Fuchsenhof Hoard / Poklad Fuchsenhof* (Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich, Folge 15), Linz 2004, 954 pp.

English summary by R. Zaoral

HALĚŘE „ROTLEVOVY“ A „KAPLÍŘOVY“

Příspěvek k chronologii české drobné mince z let 1346–1384

Jiří HÁNA

Úvod – typologie a stávající chronologie

Otázkám typologie a chronologie české drobné mince přibližně třetí čtvrtiny 14. století byla zejména během padesátých let předešlého století věnována značná pozornost v souvislosti s objevením tzv. dutých halěřů.¹ Dosud známé spektrum drobné mince tohoto období – čítající z období vlády Karla IV. (1346–78) klasické parvy (ve dvou typech)² a dvoustranné halěře typu koruna/lev³ tak bylo rozšířeno nejprve o duté halěře s obrazem českého lva⁴ a jen o málo později byly objeveny také duté halěře s obrazem zemského světce – sv. Václava.⁵ Objev obou základních typů dutých halěřů a jejich přidělení do tohoto období byly založeny vedle výpovědi mincovních nálezů⁶ především na obrazových analogiích s Karlovými parvy klasického typu.⁷ K těmto novým halěřům pak ještě začátkem sedmdesátých let přibyl halěř typu plamenná orlice/lev,⁸ zařazený jeho objevitelem do téhož období, jako halěře typu koruna/lev.

Do období počátku vlády krále Václava IV. (1378–1419) zůstal pak od dob Smolíkových beze změn přidělen dvoustranný halěř typu hlava en face/lev.⁹ Na jeho vydávání v letech 1383–1384, potvrzené zdá se i listinnými zprávami,¹⁰ mělo roku 1384 navázat vydání nového systému dvojí drobné mince – peněz a halěřů, ražených na střížcích upravených novou úspornou technologií – tzv. čtyřrázem.¹¹

¹ Josef SMOLÍK, *Pražské groše a jejich díly*, reedice s doplňky K. Castelina a I. Pánka, Praha 1971; Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Moravská mincovna markraběte Jošta*, Numismatický časopis československý 9, 1933; TÁŽ, *Neznámé drobné mince Karla IV.*, Numismatický sborník 1, 1953; TÁŽ, *Nový pohled na české mincovnictví 14. století*, Časopis Národního muzea – A 125, 1956, s. 131 – 145; TÁŽ, *Neznámý peněz český 14. století*, Časopis Národního muzea – A 127, 1958, s. 67 – 74; Karel CASTELIN, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské* (dále jen ČDM), Praha 1953; TÝŽ, *O drobných ražbách Jana Lucemburského (1310–1346)*, Numismatické listy 2, 1947, s. 83–89; TÝŽ, *Halěře Karla IV. a mincovní řád z roku 1378*, Numismatické listy 26, 1971, s. 139 – 158; Josef JEČNÝ – Karel CASTELIN, *O drobné minci české 14. a 15. století*, Numismatické listy 4, 1949, s. 7–15; Pavel RADOMĚRSKÝ, *Nová neznámá drobná mince Karla IV. z Pražského hradu*, Numismatické listy 10, 1955, s. 40–43; TÝŽ, *Ikonografie a metrologie dutých mincí Karla IV. s obrazem sv. Václava*, Numismatické listy 10, 1955, s. 60–67.

² J. SMOLÍK, *Pražské groše*, s. 21, č. 1. a 2.; K. CASTELIN, ČDM, s. 75, č. 20, 21 a s. 80, č. 23.

³ K. CASTELIN, ČDM, s. 88, č. 24–27.

⁴ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*.

⁵ P. RADOMĚRSKÝ, *Nová neznámá drobná mince*; TÝŽ, *Ikonografie a metrologie dutých mincí*.

⁶ Nálezy: Česká skalice – E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 56; a Emauz – TAMTĚŽ, s. 57.

⁷ P. RADOMĚRSKÝ, *Nová neznámá drobná mince*; TÝŽ, *Ikonografie a metrologie dutých mincí*.

⁸ Václav PINTA, *Dvoustranný halěř s českým lvem a orlicí (1350–1384)*, Numismatické listy 27, 1972, s. 83–87;

Oldřich ŠAFÁŘ, *Příspěvek do diskuse o drobné minci 14. století*, Numismatické listy 27, 1972, s. 171–174.

⁹ J. SMOLÍK, *Pražské groše*, s. 24, č. 1. a 2., tab. II/18.

¹⁰ J. SMOLÍK, *Pražské groše*, s. 27.

¹¹ K. CASTELIN, ČDM, s. 126; J. HÁNA, *Obrazové analogie na mincích – příspěvek k typologii českých peněz se lvem a čtyřrázem*, in: Pavel Radoměrský, *Sborník numismatických studií k 75. výročí narození, usp. Luboš Polanský*, Praha 2002, s. 40–61.

Stávající typologie české drobné mince z let 1346–1384 tedy zahrnuje:

1. parvus klasického typu s obrazem českého lva a opisem: + KAROLVS ° PRIMVS na líci a s obrazem sv. Václava a opisem: ° + ° S WENCEZLAVS (ve dvou variantách) na rubu. Tento typ byl popsán v několika variantách obrazu, lišících se velikostí svatozáře ve vyobrazení světce na rubní straně mince.¹²

2. parvus klasického typu s obrazem královské koruny a opisem: + KAROLVS ° PRIMVS na líci a s obrazem sv. Václava a opisem: ° + ° S WENCEZLAVS na rubu.¹³

3. dvoustranný bezopisový halěř s obrazem královské koruny na líci a obrazem českého lva na rubu,¹⁴ známý ve dvou základních typech.

4. dvoustranný bezopisový halěř s obrazem plamenné orlice na líci a obrazem českého lva na rubu

5. dutý – brakteátový bezopisový halěř s obrazem českého lva, známý ve dvou základních typech, z nichž u prvního má český lev hřívu složenou ze tří řad měsíčků, u druhého je tělo lva celistvé – bez měsíčků.

6. dutý – brakteátový bezopisový halěř s obrazem sv. Václava

7. dvoustranný halěř s hlavou en face a opisem: REX ° B – OEMIE na líci a českým lvem bez opisu na rubu. Také tento halěř známe ve dvou variantách obrazu, lišících se přítomností/absencí perlového děličního obvodu mezi obrazem a opisem lící strany a v několika variantách opisových.

Pro úplnost je potřeba se ještě zmínit o některých typech dutých halěřů, které jsou známy v jednom, či několika málo exemplářích a jejichž český původ nebyl doposud uspokojivě prokázán. Jde o dutý halěř s korunou, známý ve dvou typech. První – unikátní z nálezů v klášteře Na Slovanech (Emauzích),¹⁵ nalezený společně s brakteátovými halěři s českým lvem, snad bude možné, soudě dle ztvárnění koruny, považovat za ražbu českou. Původ druhého typu, známého ve dvou exemplářích ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni a v soukromé sbírce, publikovaný nedávno M. Husem,¹⁶ však po jeho shlednutí za českou ražbu nepovažují. Soudím, že jeho původ bude nutno hledat snad ve Slezsku, snad jinde. Další dutou mincí přidělovanou Karlu IV. je portrétní brakteátový halěř, publikovaný J. Sejbalem v r. 1955.¹⁷

¹² K. CASTELIN, *ČDM*, s. 75, č. 20, 21.

¹³ K. CASTELIN, *ČDM*, s. 80, č. 23.

¹⁴ K. CASTELIN, *ČDM*, s. 88, č. 24–27.

¹⁵ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 63, obr. č. 3.

¹⁶ Miroslav HUS, *Dosud neznámá varianta brakteátového halěře s korunou*, *Numismatické listy* 58, 2003, s. 33–36.

¹⁷ Jiří SEJBAL, *Nová dutá mince s neznámým portrétem Karla IV.*, *Numismatické listy* 10, 1955, s. 139–145.

Aby byl i výčet diskutabilních ražeb třetí čtvrtiny 14. století kompletní, nutno se ještě dotknout dvou dalších ražeb:

Prvá je dnes bez vážnějších výhrad přidělována do mincovny Erlangen, jako ražba tzv. Nových Čech. Jde o dvoustranný fenik s královskou korunou a opisem: WENCEZLAVS ° QVARTVS na líci a s hlavou z profilu a opisem: BOEMIE ° REX na rubu.¹⁸ Známe také exempláře jednostranné a se čtyřřázem.¹⁹ Tato ražba je podle výpovědi metrologických údajů²⁰ nepochybně fenikem (1/6–1/7 groše) a vymyká se tak nejen obrazem a opisem, ale i svojí hmotností a jakostí, z českého měnového systému, v němž nalézáme 1/7 groše až po roce 1384.

Druhou je dvoustranný bezopisový halěř s vyobrazením jednohlavé orlice na líci a královské koruny na rubu.²¹ Ikonografie provedení obrazu koruny i orlice vylučuje jejich příbuznost s ražbami typů č. 3 nebo 4 našeho úvodního přehledu. Tento fenik bude patrně mladší ražbou moravské, slezské nebo polské provenience.

Tyto do jisté míry sporné ražby jsou pro úvahy, kterými se budeme nadále obírat, nepodstatné – proto jsem je nezahrnul do předchozího přehledu a zmiňuji se o nich jen na okraj.

Chronologií výše uvedených českých ražeb se naposledy zabýval v souvislosti se společným mincovním řádem Karla IV. a Václava IV. z r. 1378 K. Castelin,²² který s využitím především metrologického aparátu sestavil řadu české drobné mince z let 1346–1384 ve sledu, uvedeném v předcházejících odstavcích. V absolutní chronologii pak K. Castelin zařadil uvedené ražby tato:²³ klasický parvus č. 1 do let 1346–asi 1350; klasický parvus č. 2 do let asi 1350–asi 1360; halěře č. 3 do let asi 1360–asi 1370; halěř č. 4 Castelinovi tehdy ještě nebyl znám;²⁴ brakteátové halěře č. 5 a 6 do let asi 1370–asi 1382 a dvoustranný halěř anglicujícího typu č. 7 k roku 1383.

Uvedené řazení nebylo ani v okamžiku svého vzniku, ani nikdy potom konfrontováno s výpovědí mincovních nálezů a postrádá vedle metrologických přepočtů na ryzost a hmotnost pražských grošů i jakýkoliv další podklad.

Nálezy

Podchycené depoty s obsahem uvedených ražeb jsou především z českého území, ale i odjinud velmi vzácné. Náš nejpodrobnější nálezový registář z roku 1956²⁵ zahrnuje pouze 6 nálezů s obsahem některé z drobných mincí z námi sledovaného období. Jde o nálezy: Louny (okolí) 1896,²⁶ Vizovice (okr. Gottwaldov/Zlín) 1919²⁷, Kutná Hora 1922,²⁸ Česká Skalice (okr. Náchod) 1895,²⁹ Praha 2, Vyšehradská 49 (klášter Na Slovanech-Emauzy)

¹⁸ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Moravská mincovna*, s. 63, č. 4.

¹⁹ Jarmila HÁSKOVÁ, *České, moravské a slezské mince 10.–20. století – Chaurova sbírka, Pražské groše (1300–1526)*, Praha 1991, mince č. 153.

²⁰ K. CASTELIN, *ČDM*, s. 114, pozn. 15.

²¹ Josef JEČNÝ, *Poklady z doby husitské na Plzeňsku*, Plzeňsko 6, 1924, s. 120–124, č. 25; J. JEČNÝ – K. CASTELIN, *O drobné minci české*, s. 11, č. 49; tabulka viz: Václav PINTA, *Ztracená tabulka Josefa Ječného opět nalezena*, *Drobná plastika* 8, 1971, s. 104–106.

²² K. CASTELIN, *Halěře Karla IV.*, s. 139–158.

²³ K. CASTELIN, *Halěře Karla IV.*, tabulky s. 153 a násl.

²⁴ Publikován o rok později viz: pozn. 8.

²⁵ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (ed.), *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.*, Praha 1956 (dále jen *Nálezy*).

²⁶ *Nálezy* č. 2025.

²⁷ *Nálezy* č. 2026.

²⁸ *Nálezy* č. 2038.

²⁹ *Nálezy* č. 2061.

1951³⁰ a Přerov 1932.³¹ Od vydání uvedeného registáře byly českou numismatickou literaturou zaznamenané, pokud se mi podařilo vypátrat, pouze dva nálezy s obsahem námi sledované drobné mince, totiž nález z Olomouce-Nových Sadů z r. 1957³² a z Ochozu u Brna^{32A} z roku 1994. Máme tedy k dispozici omezené množství pouhých osmi nálezových pramenů, navíc v rozličné kvalitě obsahu i zpracování. K uvedeným hromadným nálezům pak v námi sledovaném období přibývají ještě nálezy ojedinělých mincí: parvů Karla IV. učiněné v letech 1926 a 1930³³ na III., IV. nádvoří Pražského hradu a v Jelením příkopu tamtéž; dutých haléřů ze III. a IV. nádvoří Pražského hradu z let 1928 a 1930³⁴ a z kláštera bl. Anežky v Praze 1, Na Františku z r. 1955³⁵ a konečně nález halěře Václava IV. na IV. nádvoří Pražského hradu v roce 1930.³⁶ Význam těchto nálezů jednotlivých mincí je však pro účely chronologických rozborů prakticky nulový, neboť u nich postrádáme fixaci na jiný úzce datovací materiál, kterým mohou být v případě hromadných nálezů jiné, časově již předchozím výzkumem zařazené mince (pražské groše, cizí feniky a pod.). Rovněž datovací interval nálezové situace je pro naše účely ve většině případů příliš široký.

- **Louny** (okolí): Nález objevený r. 1896 a r. 1936 popsán Gustavem Skalským v Numismatickém časopise československém³⁷ obsahoval 55 pražských grošů Jana Lucemburského a 7 pražských grošů Karla IV.. Karlovy groše byly určeny podle Smolíka,³⁸ přičemž vztaženo na neaktuálnější dnešní chronologii Pintova,³⁹ byl nejmladším grošem nálezu zřejmě groš Pin.: V. c/? – tedy groš s dvojicí křížků na místě rozdělovacího znaménka ve jméne krále – nejmladší typ Karlova groše. Vedle grošového kmene přinesl nález také 3 parvy krále Jana a 40 Karlových parvů našeho typu⁴⁰ č. 1.
- **Vizovice**: Nález odkrytý r. 1919 byl popsán Em. Nohejlovou r. 1939 v NČČsl.⁴¹ Obsahoval pouze drobnou minci – parvy králů Jana Lucemburského (6 ks), Karla IV. (54 ks) a dalších 46 neurčených a nepřidělených parvů a fragmentů. Karlovy parvi, bylo-li je pro špatnou zachovalost a fragmentaci vůbec možno určit, byly podle našeho úvodního výčtu typu č. 1.
- **Kutná Hora**: Nález z roku 1922 byl popsán J. Ječným ještě v roce objevení ve Věstníku Numismatické společnosti československé.⁴² Obsahoval 12 pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. (bohužel přesnější určení nám popis J. Ječného neskýtá) a parvy (Janových 28 ks, Karlových 30 a 3 ks „úplně otřelé“). Všechny 30 parvů se jménem Karla IV. bylo našeho 1. typu.
- **Česká Skalice**: Nález objevený r. 1895 se dočkal zpracování teprve v roce 1953.⁴³ Jeho neobyčejný význam spočíval v odhalení nového typu české drobné mince staršího grošového období – dutých (brakteátových) haléřů se lvem. Vedle dvou pražských grošů Karla IV. (typu Smolík: 1, nečitelného

³⁰ Nálezy č. 2062.

³¹ Nálezy č. 2065.

³² Václav BURIAN, *Nález pražských grošů a parvů v Olomouci-Nových Sadech 1957*, Numismatický sborník 6, 1960, s. 389–391.

^{32A} Jiří SEJBAL, *Českořácké mince Karla VI: a Václava IV. v nálezech na Moravě*, in: Eduard Šimek (ed.), *Dokumentace a prezentace dějin české mince a měny grošové doby v našich muzeích*. Sborník příspěvků ze semináře numismatiků – Pardubice 22–23. října 1998. Praha – Pardubice 2002.

³³ P. RADOMĚRSKÝ, *Nová neznámá drobná mince*, s. 43.

³⁴ P. RADOMĚRSKÝ, *Nová neznámá drobná mince*, s. 41.

³⁵ Eugen POCHITONOV – Pavel RADOMĚRSKÝ, *Nový nález duté mince Karla IV. s obrazem sv. Václava*, *Numismatické nálezy při stavebně historickém průzkumu býv. kláštera bl. Anežky v Praze*, Numismatické listy 10, 1955, s. 65–67.

³⁶ P. RADOMĚRSKÝ, *Nová neznámá drobná mince*, s. 43.

³⁷ Gustav SKALSKÝ, *Nález pražských grošů a malých peněz Jana Lucemburského a Karla I. z okolí Loun*, Numismatický časopis československý 11 a 12, 1935–1936, s. 102–105.

³⁸ J. SMOLÍK, *Pražské groše*.

³⁹ Václav PINTA, *Pražské groše Karla IV. (1346–1378)*, 2. doplněné vydání, Chomutov 2005.

⁴⁰ Viz úvodní přehled.

⁴¹ Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Nález pražských parvů ve Vizovicích*, Numismatický časopis československý 15, 1939, s. 53–54.

⁴² Josef JEČNÝ, *Groše a parvi Jana Lucemburského*, Věstník Numismatické společnosti československé 1922, s. 158.

⁴³ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 56.

rubu = Pinta: IV. – V. a/5) přinesla zachovaná část tohoto depotu 34 kusy do té doby neznámého dutého halěře s českým lvem ve dvou, pouze na dobře vyražených exemplářích znatelných, variantách v křížení smyček ocasu Iva. Svědectví tohoto nálezů však muselo být ještě dále potvrzeno výpovědí nálezu z Prahy II, Vyšehradské ul. 49 – z kláštera Na Slovanech (Emauz).

- **Praha 2** (Emauzský klášter): Nález z roku 1951 obsahoval podle popisu Em. Nohejlové-Prátové⁴⁴ jeden pražský groš Jana Lucemburského (nejmladšího typu), 32 pražských grošů Karla IV., Pintoových typů a variant:⁴⁵ I. a/? (1 ks), V. a/? (18 ks), IV. a/? nebo b/? (4 ks), IV. b/1? (9 ks),⁴⁶ z nichž nejmladší spadá do let 1370–1375, dále 163 brakteátových halěří s českým lvem, jeden dutý halěř s korunou a cizí ražby v počtu 6 kusů. Z chronologicky zařazených jsou pro datování nálezů nejdůležitější rakouský fenik Albrechta II. (1330–1358) z let 1357–58 a řezenský fenik vévody Alberta I. (1353–1404), ražený po r. 1355.
- **Přerov**: Nález odkrytý r. 1932 obsahoval podle záznamu generálního nálezového registáře⁴⁷ 1 pražský groš a 3 parvy Jana Lucemburského, 84 grošů a 49 parvů Karla IV. a 17 pražských grošů a 55 halěří Václava IV.. Bohužel pouze u halěří krále Václava nás uvedený popis informuje o tom, že se jednalo o ražby typu č. 7 našeho úvodního přehledu – tedy o halěře anglicujícího typu.⁴⁸ Nevíme ovšem jakých typů a variant byly ostatní drobné mince ani pražské groše. Detailní popis nálezů by měl být obsažen v dnes nepřístupném rukopisu I. L. Červinky, uloženém v Numismatickém oddělení Národního muzea v Praze a Moravského zemského muzea v Brně.⁴⁹
- **Olomouc-Nové Sady**: Nález z roku 1957 obsahoval podle popisu V. Buriana ve dvou nádobkách hrubou a drobnou minci. V první nádobě byly uloženy pražské groše Jana Lucemburského (1) a Karla IV. (150), ve druhé nádobce parvi Václava II. (1), Jana Luc. (12), Karla IV. (144), Jana nebo Karla – neurčitelné (52) a Václava IV. (439) a jediná drobná mince slezská – halěř města Vratislavi. Nejmladší Karlův pražský groš byl lícem Smolíkovy var. 6, rub neurčený, což ovšem postačí k zařazení do posledního Pintovy chronologické skupiny (typ V. c/?). Drobné mince byly podle našeho úvodního přehledu typů: 1 (108), 3 (36) a 7 (439).
- **Ochoz u Brna**: Poslední z uvedených nálezů s obsahem drobné mince námi sledovaného období byl odkryt v r. 1994. Obsahoval jeden pražský groš Karla IV. (bohužel v Sejbalově popisu neuvedeného typu), tři klasické parvy našeho č. 1, osm parvů našeho č. 2, šest halěří našeho č. 3, jeden halěř našeho č. 4, čtyři moravské duté halěře Jana Jindřicha (1349–1375), dva dosud neznámé česko-falcké halěře Karla IV. z mincovny v Auerbachu a konečně také čtyři feniky typu hlava / koruna s opisem BOEMIE REX / WENCEZLAVS QVARTVS. Zpracovatel nálezů explicitně nevymezil uložení depotu, pouze v souvislosti s halěří našeho č. 3 uvažuje o jejich zařazení do let 1360–1380, což má být v souladu s datováním nálezů z Ochozu.

Stojíme nyní před nelehkým úkolem: vytěžit z tohoto více než skromného pramenného materiálu, pokud možno, maximum údajů, které by mohly doplnit nebo upřesnit naše vědomosti o chronologii české drobné mince z let 1346–1384.

Pro časové řazení parvů Karla IV. klasického typu – naše č. 1, lze hledat oporu v nálezech Louny (okolí), Vizovice, Kutná Hory, Přerov, Olomouc-Nové Sady a Ochozu u Brna. Nález z okolí Loun byl uložen podle nejmladšího groše na samém sklonku Karlovy vlády (v letech 1376–78) a postrádá tak pro přesnější datování Karlových parvů význam. Lze snad pouze konstatovat, že podle svědectví lounského nálezů obíhal tento typ parvů ještě na konci Karlovy vlády, čímž by byla potvrzena také výpověď písemných pramenů.⁵⁰ Vizovický nález sestával

⁴⁴ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 57.

⁴⁵ Určeno podle textových transkripcí v popisu nálezů.

⁴⁶ Pinta nezná kombinaci popisované koruny (s dvojitou perlou) a rubního rozdělovacího znaménka trojlístek! Viz V. PINTA, *Pražské groše Karla IV.*

⁴⁷ Nálezy č. 2065.

⁴⁸ J. SMOLÍK, *Pražské groše*, tab. II/18.

⁴⁹ Inocenc Ladislav ČERVINKA, *Pražské groše a jejich drobné z nálezů moravských*, rkp. Brno 1947, údaje o uložení rukopisu: Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Za dr. I. L. Červinkou*, Numismatické listy 7, 1952, s. 135–136; Jiří SEJBAL, *Moravská mince doby husitské*, Brno 1965, s. 319.

⁵⁰ Viz mincovní řád z r. 1378.

pouze z klasických parvů prvních dvou Lucemburků na českém trůně a pokud jde tedy o jeho chronologickou výpověď, musíme s lítostí konstatovat, že je vzhledem k absenci absolutně datovatelných mincí nebo náleзовé situace prakticky nulová. Popis kutnohorského náleзовého souboru z r. 1922 nám rovněž nenabízí žádnou možnost pro časové zařazení Karlova klasického parvu č. 1, neboť autor popisu neprovedl přesnější určení v nálezu obsažených grošových mincí, přesto že měl v té době po ruce Smolíkovu monografii, jejíž využití by nám i s časovým odstupem dovolilo chronologicky zařadit Karlovy pražské groše a tak determinovat dobu uložení nálezu. Nález je dnes bohužel v troskách – snad několik málo kusů lze identifikovat v tzv. Ječného sbírce, jejíž větší část je uložena ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni, ovšem pro vyvození přesných chronologických závěrů z tohoto torza vycházet nemůžeme. Přerovský depot nelze pro nedostupnost jeho popisu ve zmíněném Červinkově rukopise využít vůbec. Nález z Olomouce-Nových Sadů má pro nás též chronologický význam, jako soubor z okolí Loun – totiž informuje nás o paralelním oběhu parvů a haléřů našich typů č. 1, 3 a 7 zřejmě na přelomu vlády králů Karla a Václava. Považujeme-li anglicující haléř (č. 7) za ražbu, na níž se vztahuje karlštejský list krále Václava IV. pro město Hradec n. L. z 20. 4. 1383,⁵¹ pak je současný oběh uvedených tří typů haléřů doložen novosadským nálezem ještě v posledních letech před zavedením mince se čtyřrázem, tj. v letech 1383–4. Významný nález z Ochozu u Brna má v tomto případě opět ve vztahu k parvu č. 1 pouze informativní význam o jeho oběhu společně s dalšími parvy a haléři č. 2, 3 a 4. Provedená analýza stávající náleзовé situace tedy nedovoluje relativně ani absolutně chronologicky vymezit dobu ražby klasického typu parvu krále Karla IV. – č. 1 podle našeho úvodního přehledu.

Náleзовý výskyt klasického parvu č. 2 nám přinesl pouze jedinečný nález z Ochozu u Brna. Z náleзовé situace ovšem nelze vytěžit ve vztahu k této vzácné ražbě jinou informaci, než je společný oběh s Karlovými parvy našich čísel 1, 3 a 4.

Nález dvoustranných haléřů koruna / lev – našeho č. 3 byl zaznamenán ve dvou případech – totiž v depotu z Olomouce-Nových Sadů a z Ochozu u Brna. Ani v tomto případě však jeho přítomnost ani v takto významných nálezech nedovoluje jinou chronologicky významnější interpretaci, než paralelnost oběhu s klasickými parvy č. 1 a 2 a haléři č. 3, 4 a 7 před rokem 1384. V obou nálezech byly nejmladšími mincemi feniky Václava IV., ražené na počátku osmdesátých let 14. století.

Výskyt vzácného haléře typu plamenná orlice / lev (č. 4) byl potvrzen v jediném známém náleзовém celku a to v nálezu z Ochozu u Brna. Tímto nálezem zdá se potvrzena souvislost mezi haléři našich č. 3 a 4. Chronologické poznatky však z něj vytěžit nelze. Opět můžeme na základě depotu z Ochozu konstatovat pouze paralelní oběh haléře č. 4 s parvy a haléři č. 1, 2 a 3 ještě po roce 1382.⁵²

Lépe jsme, co do náleзовé situace, informováni o výskytu dutých haléřů s českým lvem (č. 5). Pro chronologickou determinaci těchto ražeb mají význam nálezy z České Skalice a z Prahy 2, Vyšehradské ul. (Emauz). Především druhý z uvedených souborů lze časově vymezit terminem ad quem, v tomto případě rokem 1376, potvrzeným jak zahraniční, tak i domácí složkou nálezu. Můžeme tak na základě interpretace nálezu z Prahy 2, Vyšehradské ul. (Emauz) konstatovat oběh dutých haléřů s českým lvem již před rokem 1376. Tímto tvrzením je ovšem podloženo dosavadní datování českých brakteátových haléřů – podle Em. Nohejlové-Prátové dávané do souvislosti se stížností brněnské chudiny z července 1378

⁵¹ Jiří HÁNA, *Pražské groše Václava IV. z let 1378–1419*, Plzeň 2003, s. 22.

⁵² Rok zákonného znovuzavedení mince se čtyřrázem v České Falci – viz: Jiří SEJBAL, *Česko-falcké mince*, s. 54.

a společným mincovním řádem Karla a Václava z 2. listopadu 1378⁵³ a K. Castelinem kladené do let 1376–1380.⁵⁴

Pro determinaci dutých haléřů se sv. Václavem (naše č. 6) nemáme v hromadných mincovních nálezech prozatím žádnou oporu. Nálezy jednotlivých mincí z areálu Pražského Hradu nejsou pro naši potřebu využitelné pro absenci koexistence datovatelných mincí nebo jiného chronologicky stejně citlivého materiálu v bezprostřední nálezové situaci.

Chronologické zařazení anglicujícího haléře č. 7 by nám měly dovolit rozборы nálezů z Přerova a Olomouce-Nových Sadů. Ani jeden z nich však v době zpracování tohoto příspěvku nebyl studijně přístupný. Jak ale uvidíme dále, lze dobře tento haléř zařadit na základě výpovědi písemných pramenů.

Metrologie

Metrologie se stala hlavním podkladem dosavadní chronologie českých drobných ražeb z let 1346–1384. K. Castelin se ve své práci z r. 1971⁵⁵ zaměřil na přepočty známých a paradoxně i neznámých ryzostí a hmotností této drobné mince na zrno pražských grošů Karla IV., především ve snaze po precizaci určení měnových jednotek – parvu / haléře nebo nummu / peníze. Shrňme tedy, co o metrologii české drobné mince z let 1346–1384 skutečně víme (tabulka 1–7).

Aby byl výčet metrologických parametrů drobných ražeb sledovaného období pokud možno kompletní, bylo by potřeba zmínit ještě rozměry uvedených mincí. Na tomto místě se však vědomě omezíme na pouhé konstatování, že průměr (rozměr) českých parvů a haléřů z let 1346–1384 se pohybuje v rozmezí 12–16 mm. Hodnoty rozměrů jsou vzhledem k monotónnímu charakteru pro další chronologické úvahy bez praktického významu.

Tabulka 1. Průměrná hmotnost a ryzost klasického parvu č. 1.⁵⁶

Zdroj	hmotnost [g] (ks)	ryzost [0,000] (ks)
nález Louny-okolí	0,532 (7)	0,300 ?
nález Vizovice	0,317 (10)	0,596 (4)
nál. Olomouc-Nové Sady	0,362 (108)	?
nález Ochoz u Brna	0,275 (11) ⁵⁷	?
Smolík ⁵⁸	0,500	0,333
Castelin ⁵⁹	0,356 (105) ⁶⁰	0,333 ⁶¹
Chaura ⁶²	0,452	?
průměrně:	0,399	0,391

Tabulka 2. Průměrná hmotnost a ryzost klasického parvu č. 2.

Zdroj	hmotnost [g] (ks)	ryzost [0,000] (ks)
nález Ochoz u Brna	0,275 (11) ⁶³	?
Smolík	0,500	?
Castelin	0,490 (3)	?
průměrně:	0,422	?

⁵³ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 72.

⁵⁴ K. CASTELIN, *Haléře Karla IV.*, s. 149.

⁵⁵ K. CASTELIN, *Haléře Karla IV.*

⁵⁶ Byla-li zjišťována.

⁵⁷ J. SEJBAL, *Česko-falcké mince*, s. 52 uvedena souhrnně průměrná hmotnost obou typů klasických parvů (naše č. 1 a 2).

⁵⁸ J. SMOLÍK, *Pražské groše*, s. 21.

⁵⁹ K. CASTELIN, *Haléře Karla IV.* (průměrné hmotnosti přebírám z uvedené Castelinovy studie, ovšem jakostní údaje přepisují pouze na těch místech, kde jsou zjištěné skutečným měřením, nikoliv Castelinovým odhadem podle jiných haléřů (např. s. 143, haléř č. 3)).

⁶⁰ Podle nálezu z Olomouce-Nových Sadů.

⁶¹ Podle Smolíka.

⁶² J. HÁSKOVÁ, *České, moravské a slezské mince*, s. 41.

⁶³ Viz pozn. 57.

Tabulka 3. Průměrná hmotnost a ryzost halěře č. 3.

Zdroj	hmotnost [g] (ks)	ryzost [0,000] (ks)
nál. Olomouc-Nové Sady	0,320 (3)	?
nález Ochoz u Brna	0,262 (6)	?
Castelin	0,329 (8)	?
Chaura	0,321 (4)	?
průměrně:	0,308	?

Tabulka 4. Průměrná hmotnost a ryzost halěře č. 4.

Zdroj	hmotnost [g] (ks)	ryzost [0,000] (ks)
nález Ochoz u Brna	0,262 (1)	?
Pinta ⁶⁴	0,284 (2)	?
průměrně:	0,273	?

Tabulka 5. Průměrná hmotnost a ryzost dutého halěře č. 5.

Zdroj	hmotnost [g] (ks)	ryzost [0,000] (ks)
nález Česká Skalice	0,237 (34)	?
nález Praha 2, Vyšehradská 49	0,262 (163)	0,507 (2)
Castelin ⁶⁵	0,258 (197)	?
průměrně:	0,252	0,392⁶⁶

Tabulka 6. Průměrná hmotnost a ryzost dutého halěře č. 6.

Zdroj	hmotnost [g] (ks)	ryzost [0,000] (ks)
nález Pražský hrad ⁶⁷	0,302 (1)	?
nál. Praha 1, Na Františku	0,393 (1)	0,265 (1)
Radoměřský ⁶⁸	0,372 (4)	0,419(4) ⁶⁹
Nohejlová-Prátová ⁷⁰	0,282 (11)	?
Castelin	0,282	?
průměrně:	0,326	0,342

Tabulka 7. Průměrná hmotnost a ryzost anglicujícího halěře č. 5.

Zdroj	hmotnost [g] (ks)	ryzost [0,000] (ks)
Olomouc-Nové Sady	0,355 (439)	?
Nohejlová-Prátová ⁷¹	0,437 (5–10)	0,364(5–10)
Castelin	0,355 (448)	0,357
průměrně:	0,382	0,361

Pro stanovení chronologie neposkytují přílišené opory ani ostatní metrologické údaje. Máme sice k dispozici průměrné hmotnosti všech známých typů studovaných mincí, ovšem pro vzácnost některých typů se mohou tyto hodnoty s každým dalším, nově objeveným kusem někdy i výrazně měnit. Příkladem takového vývoje jsou hmotnosti dutých halěřů se sv. Václavem (naše č. 6), které při jejich objevení v r. 1955 byly s průměrnou hmotností čtyř známých kusů považovány za peníze (nummi – 1/7 groše). Teprve s odstupem tří let a se započtením dalších sedmi objevených kusů byla průměrná hmotnost vyčíslena na 0,282 g. Zdůrazněme skutečnost, že např. halěřů typu orlice / lev (naše č. 4) známe dnes pouhé tři kusy!

Současně s deficitem hmotného (nálezového i sbírkového) materiálu je potřeba v souvislosti s hmotnostmi znovu připomenout i praxi užívanou ve středověkém českém mincovnictví – totiž ražbu mincí al marco. Při této ražbě nebyl brán ohled na individuální hmotnost každé mince, ale určitý počet mincí musel při kontrole součtově odpovídat stanovené hmotnosti (zpravidla hřívně). Proto se často u běžných středověkých mincí setkáváme se značným hmotnostním rozptylem. S přesnou adjustací vah byly ražené pouze obchodní zlaté mince.

Stejně tak i ryzost je parametrem, jehož využití pro chronologické studium je v tomto konkrétním případě velmi problematické. Především s ohledem na obtížnou interpretaci málo přesných zkoušek, zpravidla na prubířském kameni, které jsou výsledkem staršího bádání i vzhledem k objektivním obtížím, které v podobě chemické heterogenity mincovního kovu⁷² provází aplikaci moderních fyzikálních nedestruktivních metod, jejichž užití je s ohledem na vzácnost studijního materiálu jediné přípustné.

64 V. PINTA, *Dvoustranný halěř s českým lvem a orlicí*, s. 83.

65 S. 148 průměr obou nálezů (Č. Skalice a Emauzy).

66 Správněji použitelná hodnota prvního zkoušeného kusu uvedeného v popisu nálezu z Emauz: 0,392.

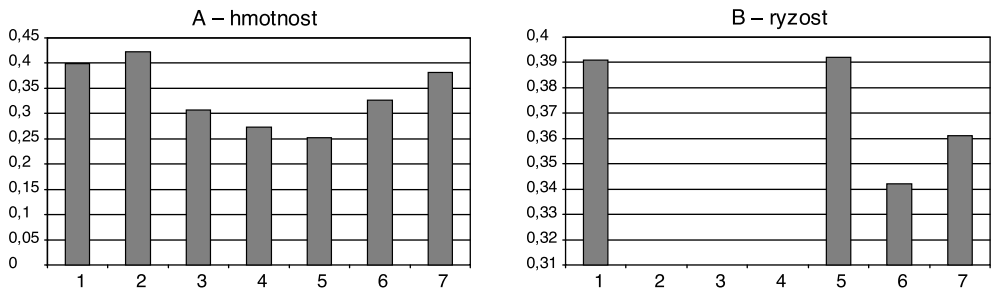
67 P. RADOMĚRSKÝ, *Nová neznámá drobná mince*, s. 41.

68 P. RADOMĚRSKÝ, *Ikonoografie a metrologie dutých mincí*, s. 67.

69 Průměrná hodnota.

70 E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámý peníz*, s. 71.

71 E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Moravská mincovna*, s. 64.

Obr. 1. Histogramy průměrných hmotností (A) a známých ryzostí (B) jednotlivých typů drobné mince z let 1346–1384

Pokud se chceme pro stanovení chronologické posloupnosti drobné mince období vlády Karla IV. a počátečních let vládnutí mladého Václava IV. opírat o metrologické údaje, potřebovali bychom znát přesné a především spolehlivé hodnoty ryzosti všech základních typů mincí. Pokud bychom se dále spolehli na dostatečnou přesnost známých průměrných vah jednotlivých typů, mohli bychom dobře spočítat zrno drobných mincí a tento obsah stříbra porovnat se zrnem pražských grošů z různých období, jak se o to pokusil v již citované práci K. Castelin.⁷³ Provedení takové analýzy ale brání absence jakostních údajů u parvů koruna / sv. Václav (č. 2) a halěřů koruna / lev (č. 3) a orlice / lev (č. 4). Aproximace některé z těchto neznámých ryzostí na ryzost mince jiného typu, byť doprovázené víceméně přesvědčivým výkladem, nelze podle mého názoru považovat za podložené.

Písemné zprávy o drobné minci z let 1346–1384

Konstrukci chronologické řady hrubých i drobných mincí lze v některých případech opírat také o svědectví písemných pramenů. V našem případě nám tento druh pramenů však přílišné opory neskýtá. Numismatické studie využívají pro námi sledované období výpovědi především následujících pramenů:

- Knihy počtů města Brna z let 1343–1365,⁷⁴ které nás informují o rozdílnosti kurzu plateb v groších a drobné minci a o ztrátách, které tímto rozdílem brněnské městské radě vznikaly, když musela přijímat platby drobnou mincí v oficiálním kurzu 12 halěřů na groš, ale vydávat pouze se ztrátou. Současně nám zápisy brněnských městských knih dovolují učinit rámcovou představu o kvantifikaci drobných ražeb.⁷⁵
- Stížnosti brněnské městské chudiny z 26. července 1378,⁷⁶ stížnost na nedostatek drobné mince, která mimo jiné zmiňuje také současný oběh peněz a halěřů.
- Společný mincovní řád Karla IV. a Václava IV. z 2. listopadu 1378,⁷⁷ který se mimo jiné zmiňuje o nápravě škod vzniklých lehkostí mince pražských denárů v halěřích i groších.

⁷² Jiří HÁNA, *K otázce zjišťování ryzosti mincovní slitiny Ag-Cu středověkých mincí (Poznámka k možnostem nedestruktivního zkoušení chemického složení)*, in: Sborník příspěvků mezinárodní konference Metal 2003, Hradec nad Moravicí 2003; TÝŽ: *Pražské groše Václava IV.*, s. 92–102.

⁷³ K. CASTELIN, *Halěře Karla IV.*

⁷⁴ B. MENDEL, *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*, Brno 1935.

⁷⁵ E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 62.

⁷⁶ Karel CASTELIN, *O zavedení černých mincí se čtyřrázem v Čechách*, Numismatické listy 7, 1952, s. 53; E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 70.

⁷⁷ K. CASTELIN, *ČDM*, s. 90–92; E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Neznámé drobné mince*, s. 66–67; J. HÁNA, *Pražské groše Václava IV.*, s. 19–20.

- Karlštejnský list krále Václava IV. pro město Hradec (Králové) nad Labem z 20. dubna 1383,⁷⁸ který se zmiňuje o ražbě nového haléře, s korunovanou hlavou, jež nařizuje brát nadále po 12 haléřích na groš.
- Křivoklátský list krále Václava IV. z 27. listopadu 1384,⁷⁹ zmiňující zavedení nových černých, větších a menších denárů čtverhranného tvaru (peněz a haléřů se čtyřřázem).

Pro chronologii drobné mince však mají, resp. za určitých předpokladů mohou mít praktický význam opět pouze některé z uvedených pramenů. Bez nutné podmíněnosti jsou to oba listy krále Václava. První nás informuje o ražbě nových haléřů s korunovanou hlavou v roce 1383. Mezi českými drobnými ražbami tomuto popisu odpovídá haléř našeho č. 7, tedy anglicizující haléř s obrazem korunované hlavy en face.

Druhý z Václavových listů datuje zavedení dvojí drobné mince v Čechách – peněz a haléřů, vyráběných novou technologií – tzv. čtyřřázem. Tento list by současně mohl být za určitého předpokladu klíčem také k identifikaci drobných mincí, které bezprostředně předcházely ražbě dvoustranných haléřů s korunovanou hlavou. List totiž předepisuje, v jakém kurzu se mají stahovat staré haléře, jejichž platnost byla zavedením čtyřhranné mince ukončena. Tyto haléře měly být dvoje – v listu výslovně jmenované jako haléře Rotlevovy a Kaplířovy⁸⁰ – nazvané podle mincmistrů, kteří nad jejich výrobou v kutnohorském Vlašském dvoře dohlíželi.

Prvý ze jmenovaných mincmistrů, Martin Rotlev, držel úřad v letech 1376–1382.⁸¹ Předchůdcem v úřadu mu byl bratr Jan Rotlev, jež úřad zastával v letech 1370–1375.⁸² Mluvili tedy nařízení o haléřích Rotlevových, můžeme toto pojmenování vztahovat na drobnou minci z let 1370–1382.

Druhým mincmistrem byl Konrád Kaplíř ze Sulevic, který držel úřad bezprostředně po Martinu Rotlevovi. Prvá zmínka o něm ve funkci mincmistra je z 3. ledna 1383⁸³ a úřad zastával až do roku 1388.

Zmíněné nařízení listu krále Václava IV. o směně haléřů Rotlevových a Kaplířových předepisuje výkup těchto dvou druhů drobné mince v rozdílném kurzu. Haléře Rotlevovy měly být vypláceny pouhými třiceti groši za hřivnu, zatímco Kaplířovy šestatřiceti groši za hřivnu. Rozdíl celé 1/6 ceny jistě není zanedbatelný a metrologicky by měl být snadno ověřitelný. Problém je ovšem v aktuálním stavu našich vědomostí především o ryzosti drobných českých ražeb tohoto období. Podle K. Castelina⁸⁴ by měly ražbě haléřů č. 7 předcházet emise dutých haléřů se Ivem. Pro tento konkrétní případ potřebnými metrologickými údaji disponujeme. Jaká je tedy jejich výpověď?:

Průměrná ryzost haléře č. 5 je 0,392, vynásobením průměrnou hmotností 0,252 g získáme obsah stříbra v jednom haléři: 0,099 g. Shodným postupem získáme zrno anglicizujícího haléře č. 7: 0,361 * 0,382 = 0,138 g. U pražských grošů krále Václava IV., ražených kolem roku 1384, byla zjištěna ryzost cca 0,691;⁸⁵ při průměrné hmotnosti 2,633 g, z čehož vychází zrno pražského groše: 1,819 g.

Hmotnostní hřivna pražských grošů z tohoto období, představující cca 253 g odpovídá 96 grošům o průměrné váze 2,633 g. Haléřů č. 5 vychází na hřivnu o 253 g: 1004 kusů,

⁷⁸ J. SMOLÍK, *Pražské groše*, s. 27, chybné datování opravili: Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Numismatické památky doby husitské*, Časopis Národního muzea 120, 1951, s. 17 a K. CASTELIN, *ČDM*, s. 113.

⁷⁹ J. SMOLÍK, *Pražské groše*, s. 27; K. CASTELIN, *ČDM*, s. 125.

⁸⁰ *...antiquorum Rotlebi et antiquorum Kapleri...*

⁸¹ K. CASTELIN, *ČDM*, s. 108.

⁸² K. CASTELIN, *ČDM*, s. 84.

⁸³ K. CASTELIN, *ČDM*, s. 118.

⁸⁴ K. CASTELIN, *Haléře Karla IV.*

⁸⁵ Průměr ryzosti typů Hána IV., V. a VI. (J. HÁNA, *Pražské groše Václava IV.*, s. 104–105)

kdežto halěrů č. 7 pouze: 662. Hřivna 96 kusů pražských grošů představuje: 174,6 g ryzího stříbra; hřivna 1004 kusů halěrů č. 5: 99,4 g a 662 kusů halěrů č. 7 představuje 91,4 g ryzího stříbra.

Početní hřivna – těžká o 64 groších pak obsahovala v hrubé minci 116,4 g ryzího stříbra, hřivna královská o 56 groších představovala v groších 101,9 g a konečně hřivna hornická o 48 groších 87,3 g čistého stříbra. Tytéž početní hřivny v našich halěřích č. 5 představují: 76,0 g, 66,5 g a 57,0 g ryzího stříbra jsou-li počítány po 12 na groš a 88,7 g, 77,6 g a 66,5 g čistého stříbra počítáme-li se 14 halěři do groše v souladu se svědectvím listinných zpráv brněnských a dalších.⁸⁶ Hodnotu halěrů č. 7 stanovil výše uvedený list krále Václava výhradně na 12 kusů na groš a proto použijme pro přepočítání pouze tuto hodnotu. Pak získáváme obsah čistého stříbra v hřivně těžké: 106,0 g, v hřivně královské: 92,7 g a v hřivně trestní (hornické): 79,5 g.

Naproti tomu obsah čistého stříbra ve 30 pražských groších – tedy množství ryzího kovu vyplácené za hřivnu halěrů mincmistra Rotleva představuje: 54,6 g a ve 36 groších – cena halěrů Kaplířových, bylo vypláceno 65,5 g ryzího stříbra.

Tabulka 8. Výsledky metrologických propočtů a jejich porovnání.

hřivna/zrno	groše [g]	halěře č. 5 [g]	halěře č. 7 [g]	poměr zrna hal. č. 5 a 7
kusové zrno	1,819	0,099	0,138	0,717
hmotnostní (253 g)	74,6	99,4	91,4	1,088
početní: těžká (64 pražských grošů)	116,4	76,0	106,0	0,717
		88,7		0,837
královská (56 pražských grošů)	101,9	66,5	92,7	0,717
		77,6		0,837
hornická (48 pražských grošů)	87,3	57,0	79,5	0,717
		66,5		0,837

Musíme se ale nyní ptát, který z našich přepočtů odpovídá nejlépe uvedenému předpisu a je-li při podobných hmotnostech v některém z uvedených možných přepočtů kurs našich halěrů č. 5 a 7 v poměru $5:6 = 54,6 : 65,5$ (0,833) – abychom se přiblížili předpisu pro jejich vyplácení v královských směnárnách při přechodu na novou černou čtyřhrannou minci v roce 1384. Jak vyplývá z přehledu, stojí nejbližše našemu přepočtu případ hornické hřivny s poměrem $66,5 : 79,5$ (0,837). Lze tedy předpokládat, že při stahování neplatných drobných mincí byly tyto počítány a vypláceny na hornickou (trestní) hřivnu. Staré halěře Rotlevovy byly přitom pravděpodobně brány v počtu 14 na groš, zatímco novější Kaplířovy v zákoněm počtu 12 na groš.

Pokud se týká vztahu našich předchozích metrologických úvah k typologii a chronologii, můžeme konstatovat, že duté halěře se lvev podle metrologických přepočtů skutečně mohly být halěři Rotlevovými. Halěři Kaplířovými jsou nade vše pochybnost anglicující dvoustranné halěře našeho č. 7. Toto přidělení navíc potvrzuje i shodný počátek vybíjení tohoto typu mince a nástup úřadu mincmistra Konráda Kaplíře ze Sulevic v roce 1383. K potvrzení přidělení halěrů mincmistra Rotleva však žádné další indicie nemáme. Nutno v tomto ohledu zároveň znovu připomenout, že neznáme ryzosti řady typů české drobné mince ze sledovaného období a že průměrné hmotnosti, pokud můžeme dnes soudit, jsou si poměrně blízké, takže na místě našeho halěře č. 5 by stejně dobře mohl obstát některý z dalších halěrů č. 3, 4 nebo 6, pokud bychom provedli podobné přepočty.

⁸⁶ Pražské městské knihy – viz: V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy II.*, Praha 1892; K. CASTELIN, *ČDM*, s. 113.

Dotkněme se ještě na okamžik naposledy citovaného listu krále Václava IV. o zavedení nových mincí se čtyřrázem a stažení dvou druhů starších haléřů. Významným a doposud nepovšimnutým přínosem listu je skutečnost, že ač uvádí dva druhy starší drobné mince, rozděluje ji pouze na starší (Rotlevovy) a mladší (Kaplířovy) ražby, ovšem nikoliv do dvou různých hodnot – peněz a haléřů – tedy 1/7 a 1/14 groše! Lze si jen obtížně představit, že by dokument takového významu, který vyčísľuje dvojí rozličnou cenu starších haléřů nevyčísľil zároveň hodnotu vyšší domácí měnové jednotky, totiž peníze (1/7 groše), pokud by v předešlém období již existovala. Bez ohledu na to, jakého typu byly Rotlevovy haléře vykupované mincovnou a směnárny o 1/6 laciněji než Kaplířovy, šlo v obou případech o haléře – 1/12–1/14 pražského groše a jiný domácí drobný nominál nebyl před rokem 1384 v Čechách ražen. Pokud se tedy písemné zprávy jako stížnost brněnských chudých a podobné další prameny zmiňují o fenících, resp. penězích – nummech po šesti až sedmi na groš, musí jít o drobnou minci zahraniční – vídeňské a bavorské feniky, jejíž oběh v Čechách zdomácněl. To podporuje také absence zákazů cizí drobné mince v Čechách. S těmi se setkáváme až v pozdějším období, kdy už Čechy mají svoji vlastní fenikovou minci – peníze se lvem.

Obrazové analogie

Z toho, co bylo až doposud uvedeno, vyplývá, že dochované a interpretovatelné mincovní nálezy, numismatická metrologie, ani interpretace dochovaných písemných pramenů neposkytují pro stávající relativní ani absolutní chronologické řazení české drobné mince z let 1346–1384 ve většině případů jednoznačnou oporu. Lze takovou oporu hledat v mincích samotných? A jakými východisky pro takovou analýzu disponujeme? Z drobných mincí můžeme prozatím bez pochyb chronologicky zařadit klasické parvy č. 1 jako nejstarší – pro kontinuální návaznost obrazů na obraz parvů krále Jana a dvoustranný anglicizující halěř č. 7. v důsledku interpretace nařízení krále Václava IV. z 20. dubna 1383 jako nejmladší typ drobné mince sledovaného období. Z období vlády Karla IV. i Václava IV. disponujeme zpracovanou typologií i relativní a absolutní chronologií pražských grošů. Pokusme se tedy hledat analogie také zde – tedy v obrazové návaznosti jednotlivých typů drobné mince na nejstarší a nejmladší typy parvů, resp. haléřů a v obrazových analogiích drobné mince s hrubou grošovou nebo obchodní zlatou mincí.

Na nejstarší klasické parvy typu lev / sv. Václav (č. 1) navazuje druhý klasický typ koruna / sv. Václav (č. 2). Obrazová návaznost je zřejmá především ve vyobrazení sv. Václava. V numismatických popisech bývají u parvů č. 1 zpravidla rozlišované dvě varianty světce – portréty podle velikosti svatozáře, která tu zasahuje a jindy nezasahuje zčásti do popisu. Ne vždy lze ale tyto varianty bezpečně rozlišit. Dosud nepovšimnuta pak zůstává podstatnější a především bezpečně odlišitelná variabilita, totiž skutečnost, že na některých Karlových parvech je nimbus sv. Václava vyznačen z drobných perel a na jiných (vzácněji) plnou hladkou čarou. Toto zjištění nabývá značného chronologického významu.

Je zřejmé, že parvi, na nichž má světec nimbus z perel, jsou starší, což lze doložit obrazovou analogií s parvy Jana Lucemburského. Na posledních parvech tohoto krále třímá sv. Václav v pravici praporec,⁸⁷ stejně jako na nejstarších parvech Karlových a svatozář je také složena z drobných perel. Stejně tak obrazová návaznost parvů koruna / sv. Václav (č. 2) na starší parvy lev / sv. Václav (č. 1) může být vedle zřetelné návaznosti rubního obrazu pod-

⁸⁷ Narozdíl od předešlých, starších parvů, kde drží kopí.

⁸⁸ Ač na Castelinově kresbě v ČDM jsou perly nakresleny, ze zvětšeného snímku zde na obr. č. 4 je zřejmé, že na obruči perly nejsou!

ložena postřehem, že na mladších parvech č. 1 a na parvech č. 2 je nimbus zemského patrona vykreslen hladkou plnou čarou.

Všimněme si nyní na okamžik také výtvarného provedení královské koruny na parvech koruna / sv. Václav (č. 2). Koruna je vykreslena jako nízká obruč, ze které ční vzhůru tři lilie. Obruč je hladká (bez perel)⁸⁸ a vrcholové liliové listy jsou ostře zahrocené a zakončené malou perlou. V mezerách mezi liliovými listy se volně vznášejí po malém rovnoramenném křížku. Absence perel na obruči královské koruny je přitom charakteristická pro koruny Karlových pražských grošů prvního až třetího Pintova typu.⁸⁹ Na nejstarších groších je ale prostřední lilie koruny zakončena ploškou, nad kterou je na úzké stopce nasazena vrcholová perla. Výslovně ostře zahrocená není žádná z korun na Karlových pražských groších. Přesto jsem toho názoru, že lze poukázat na podobnost ikonografického ztvárnění koruny na parvu č. 2 a pražských groších Karla IV., typů Pinta: I. až III.. Tyto groše byly podle stávající chronologie raženy v letech 1346–1358. Na základě obrazové analogie ve ztvárnění královské koruny na líci parvu a pražského groše se domnívám, že parvus č. 2 byl ražen někdy v závěru tohoto období, tj. před rokem 1358, snad skutečně po domnělé⁹⁰ mincovní reformě v r. 1350.

Na parvy typu koruna / sv. Václav v rozporu se stávající chronologií obrazově bezprostředně navazují duté halěře se sv. Václavem (č. 6). Tuto návaznost nade vše pochybnost dokladuje absolutní shoda prakticky všech detailů obrazu. Kresba světcovy tváře, hladký nimbus, postavení paží i záhyby a ozdoby na jeho šatu – na obou typech halěří absolutně shodné (viz zde obry 4 a 5). Na tuto podobnost poukazoval už P. Radoměřský, když zdůvodňoval nutnost časového zařazení uvedených ražeb do druhé poloviny 14. století.⁹¹ Naproti tomu při srovnání obrazu královské koruny na líci našeho parvu č. 2 a na halěří č. 3, tedy dvou typech, které jsou dosavadní chronologií řazené bezprostředně za sebou, je dobře patrné, že jde o dva naprosto rozdílné typy korun a tedy, že mezi klasickým parvem koruna/sv. Václav (č. 2) a dvoustranným halěřem koruna/lev (č. 3) absentuje jakákoliv obrazová analogie. Tyto dva typy na sebe po mém soudu ikonograficky nenavazují.

Ikonografickou návaznost halěře koruna/lev (č. 3) lze ovšem naproti tomu dobře prokázat vzhledem k dvoustrannému anglicizujícímu halěří hlava/lev (č. 7) a také k halěří orlice/lev (č. 4). Tyto tři typy české drobné mince nesou identické provedení obrazu českého lva, které je bezpochyby prací jednoho a téhož rytce, resp. rytecké dílny (viz obry 7, 8 a 9). Ke ztvárnění lva, stejně jako koruny na halěří č. 3 je možné hledat obrazovou analogii také na pražských groších z přelomu vlády Karla IV. a Václava IV. (viz obry 11 a 12). Koruna těchto ražeb je ve srovnání se staršími groši a halěří poměrně vysoká, s dlouhými liliovými listy.

Ze spektra drobných mincí jsme se doposud nedotkli z pohledu obrazových analogií dutých halěří s obrazem českého lva. V obraze těchto mincí upoutá především zvláště provedená hlava lva s dlouze protaženou tlamou připomínající skoro ptačí zobák. K tomu bychom mohli snad hledat obrazovou analogii u lva na pražských groších typů Pinta⁹² IV. a V. (obr. 10). Na těchto groších má lev taktéž výrazně nízkou hlavu s dlouhou, protáhlou

⁸⁹ V. PINTA, *Pražské groše Karla IV.*, s. 15 a 20–21; na Pintových kresbách jsou perly vynechány pouze u typu III. (s. 21), avšak i u typů I. a II. se perly na obruči koruny objevují jen vzácně – viz např. nál. Hradec Králové 1991; D. VORLOVÁ, *Hromadný nález pražských grošů z Hradce Králové*, Hradec Králové 2002.

⁹⁰ Karel CASTELIN, *První mincovní reforma Karla IV.*, Numismatické listy 4, 1949, s. 80, reformu později zpochybnil: Václav PINTA, *K jakosti pražských grošů Karla IV.*, pub. přednáška, Teplice 1972, s. 2; TÝŽ a kol.: *Pražský groš 1300–1547*, Chomutov 1989, s. 10 a nedávno znovu obhajoval: Václav PINTA – Pavel KOVANIC, *Příspěvek k metrologii pražských grošů Karla IV. (1346–1378)*, Numismatické listy 55, 2000, s. 146.

⁹¹ P. RADOMĚŘSKÝ, *Nová neznámá drobná mince*, s. 42.

⁹² V. PINTA, *Pražské groše Karla IV.*

čelistí. Tyto pražské groše řadí Pintova chronologie do let 1358–1377. Duté halěře s českým lvem, variantu s heraldickým lvem (s hřívou složenou z řad měsíčků) bohužel pro vzácnost a nedostupnost konkrétního studijního materiálu posoudit nemohu. Na základě příbuznosti tvaru a technologie výroby mincí předpokládám výrobu a oběh dutých halěrů se lvem společně, nebo v bezprostředně následujícím období po dutých halěřích se sv. Václavem.

Závěr – chronologie

Co z výše uvedeného vyplývá pro chronologii české drobné mince námi sledovaného období? Mincovní nálezy pro vzácnost výskytu drobné mince třetí čtvrtiny 14. století pro její chronologii poskytují jen slabou oporu. Stejně je tomu s metrologií, jejíž výpověď výrazně omezuje absence našich vědomostí především o ryzosti některých typů halěrů i možná zkrácení hmotnostních údajů u těchto vzácných typů v důsledku malého počtu vážených exemplářů. Listinné prameny poskytují cenné údaje, avšak vzhledem k jejich vzácnosti nám písemné prameny nemohou ani zdaleka dát informace o všech typech drobné mince a dokonce i jejich chronologická výpověď je otázkou preciznosti a přesnosti jejich interpretace.

Dosavadní chronologie K. Castelina,⁹³ sestavená s využitím metrologického aparátu nezohledňuje obrazovou návaznost jednotlivých typů mincí a je navíc do značné míry zatížena provedenými aproximacemi ryzosti napříč jednotlivými typy. Absolutní chronologie je pak, podobně jako v jiných Casteliniových pracích,⁹⁴ především výsledkem autorovy intuice. Intuice, která je s ohledem na průkopnický charakter těchto studií obdivuhodná, ovšem s odstupem času a v reflexi akcentů dnešní kritické vědy nedostatečná.

Rozbor provedený v předchozích kapitolách této studie měl směřovat především ke zpřesnění typologie a relativní i absolutní chronologie české drobné mince z let 1346–1384 s využitím všech dostupných podkladů, včetně obrazových analogií. Výsledek tohoto rozboru se tedy na závěr pokusme shrnout v katalogovém přehledu českých drobných ražeb uvedeného období. Jeho doplnění a další zpřesnění především absolutní chronologie (prozatím pouze orientační) mohou v budoucnu přinést nové, v úplnosti dochované a zpracované mincovní nálezy, ale i revize nálezů stávajících nebo pečlivé studium sbírkových exemplářů.

Katalog českých halěrů z let 1346–1384

Karel IV. (1346–1378), mincovna Kutná Hora ražby z let 1346–asi 1350

I. a/1 + KAROLVS ° PRIMVS
2 + KAROLVS ° PRII IVS

°+° S WENCEZLAVS
°+° S WENCEZLAVS

pozn: nimbus z perel

b/1 + KAROLVS ° PRIMVS

°+° S WENCEZLAVS

pozn: nimbus hladký

⁹³ K. CASTELIN, *Halěře Karla IV.*

⁹⁴ Karel CASTELIN, *Die Prager Groschen Wladislaus II. von Böhmen*, Münzensammler 7, 1934, příloha č. 73/74; TÝŽ: *Ke chronologii bílých peněz Vladislava II.*, Numismatický časopis československý 6, 1930, s. 75; TÝŽ: *O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského*, Numismatický sborník 6, 1960, s. 129 a další...

ražby z let asi 1350–asi 1358

II. a/1 + KAROLVS ° PRIMVS
2 + KAROLVS • PRIMVS

°+° S WENCEZLAVS
•+•S•WENCEZLAVS

pozn: nimbus hladký

ražby z let asi 1358–asi 1376

III. a bez opisu

IV. a bez opisu

pozn: bez hřívy

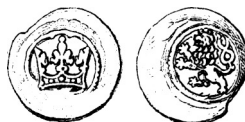
b bez opisu

pozn: hříva z měsíčků

**Karel IV. (1346–1378) a/nebo Václav IV. (1378–1419), mincovna Kutná Hora, mincmistr Jan Rotlev
ražby z let asi 1376–1383**

V. a bez opisu

pozn: nízká koruna,
vysoký lev

b bez opisu

pozn: vysoká koruna,
vysoký lev

VI. a bez opisu

**Václav IV. (1378–1419), mincovna Kutná Hora, mincmistr Konrád Kaplíř ze Sulevic
ražby z let 1383–1384**

VII. a/1 REX ° B – OEMIE
2 REX • B – OEMIE

pozn: s perlovcem

VII. b/1 REX ° B – OEMIE
2 REX • B – OEMIE

pozn: bez perlovce

Tabulka 9. Depozita

Sm: SMOLÍK, Josef: Pražské groše a jejich díly, reedice s doplňky K. Castelina a I. Pánka, Praha 1971; **Cast. ČDM:** CASTELIN, Karel: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské, Praha 1953; **Cast. (1971):** Castelin, Karel: Haléře Karla IV. a mincovní řád z roku 1378, Numismatické listy 26, 1971, s. 139

haléř	uložen, publikován
I. a/1	Sm. Tab. I./13; Cast. ČDM 20, 21; Cast. (1971) č. 1
I. a/2	nález Olomouc-Nové Sady 1957
I. b/1	soukromá sbírka Hána – viz zde obr. 3
II. a/1	Sm. Tab. I./14; Cast. ČDM 23; Cast. (1971) č. 2
II. a/2	soukromá sbírka – viz zde obr. 4
III. a/	Sm. (1971) tab. VII./3; Cast.(1971) č. 6; soukromá sbírka Hána
IV. a/	Sm. (1971) tab. VII./4; Cast.(1971) č. 8
IV. b/	Cast. (1971) č. 7
V. a/	Sm. Tab. II./19, tab. VII./2; Cast. ČDM 26, 27; Cast. (1971) č. 5
V. b/	Sm. Tab. VII./1; Cast. ČDM 24, 25; Cast. (1971) č. 3, 4
VI. a/	Pinta, Numismatické listy 27, 1972, s. 83; Pošvář, Numismatické listy 27, 1972, s. 171; nález Ochoz u Brna 1994
VII. a/1	Sm. Tab. II./18; Cast. ČDM 31; Cast. (1971) č. 9
VII. a/2	Cast. ČDM 32
VII. b/1	Cast. ČDM 33
VII. b/2	nález Olomouc-Nové Sady 1957

Obrazová příloha

Obr. 1: Parvi Jana Lucemburského a Karla IV. Zvětšeno.

Obr. 2: Parvus klasického typu Karla IV., lev/sv. Václav, var. nimbus z perel. Var. I. a/1. Zvětšeno.

Obr. 3: Parvus klasického typu Karla IV., lev/sv. Václav, var. nimbus hladký. Var. I. b/1. Zvětšeno.

Obr. 4: Parvus klasického typu Karla IV., koruna/sv. Václav. Var. II. a/2. Zvětšeno.

Obr. 5: Duté halěře Karla IV. se sv. Václavem a se lvem. Var. III. a; IV. a. Zvětšeno.

Obr. 6: Pražský groš Karla IV., var. Pinta: III. a/1. Mírně zvětšeno.

Obr. 7: Halěř Karla IV. nebo Václava IV., koruna/lev. Var. V. b. Zvětšeno.

Obr. 8: Halěř Karla IV. nebo Václava IV., orlice/lev. Var. VI. a. Zvětšeno.

Obr. 9: Halěř Václava IV., hlava/lev. Var. VII. b/?. Zvětšeno.

Obr. 10: Pražský groš Karla IV., var. Pinta: V. a/1. Mírně zvětšeno.

Obr. 11: Pražský groš Karla IV., var. Pinta: V. c/7. Mírně zvětšeno.

Obr. 12: Pražský groš Václava IV., var. Hána: I. a/1. Mírně zvětšeno.

Summary

Jiří Hána, *Hellers of Rotlev and Kaplíř. Contribution to chronology of Bohemian small change in 1346–1384*

Introduction offers summary in typology and chronology of Bohemian small change in 1346–1384, plus analysis of finds, metrology and written sources describing coins of that period. Deducing from information in written sources and material, the only hoard found in Prague in 1951 (Vyšehradská St.–Emauzy monastery) and report about introducing a black coin of quadruple-struck in 1384 are relevant for dating Bohemian small change of that period. A relative chronology has been constructed based on studies in image analogies. Comparing continuation of images in case of small change, analyzing die-cutting process and fabrication of images on small change and other coins, all this together with two above mentioned sources help in creation of a new typological and chronological system for dating Bohemian small change in 1346–1384. There is an important, but neglected, notice in that report about introducing a black coin of quadruple-struck in 1384: small change is characterized there as that older of Rotlev and that later of Kaplíř, but not in sense of two different denominations equal to $1/7$ and $1/14$ of *grossus*, means coins of higher denominations and *hellers*. It is hard to imagine, that this kind of document describing mutual relation of two sorts of *hellers* would not write about the value of that coin of higher denomination, if any existed. Disregarding the type of *hellers* of Rotlev bought by mint or exchange depots by $1/6$ cheaper than those of Kaplíř, both of these coins were *hellers* equal to $1/12$ – $1/14$ of Prague *grossus* and no other pieces of small change were struck in Bohemia before 1384.

NOVÉ NÁLEZY TURECKÝCH MINCÍ ZO SLOVENSKA

Marek BUDAJ – Ján HUNKA – Vlastimil NOVÁK

Úvod

Posledný komplexný prehľad nálezov islámskych mincí z územia Slovenska (arabských aj tureckých) poskytla J. Štěpková (1968, 278–282). Pretože však bola táto práca publikovaná pred vyše štvrtstoročím, jej uzávery sú platné už iba čiastočne. Za posledných cca 30 rokov sa na Slovensku archeologickými výskumami, prieskumami a ako náhodné nálezy objavili a analyzovali ďalšie skupiny islámskych mincí (Hunka 1992, 132–135; týž 2002, 188–190; *N 4*, č. 255). V uvedenom čase sa podarilo zistiť aj záznam o obehu tureckých mincí štúdiom písomných správ z obdobia novoveku (Kazimír 1984, 224).

Pre poznanie slovenských národných dejín sú oveľa dôležitejšie nálezy mincí osmanských Turkov ako mincí arabských, lebo tieto sú na slovenskom území zastúpené minimálne (jedná sa o 6 ks strieborných dirhemov uložených v staromaďarských hrobách z prelomu 9. a 10. storočia – Nevizánsky 1980, 122, 124–125, 128; pozná sa aj 1 ks bronzovej mince z konca 8. storočia z Bratislavského hradu). Veď nútené spolužitie obyvateľov územia dnešného Slovenska s tureckými vojskami a tureckými správcami okupovaných častí krajiny trvalo skoro 160 rokov, od roku 1530 do roku 1690 (na politické dejiny sú zamerané najmä práce: Kopčan – Krajčovičová 1983; Dangl 1986; Kopčan 1986; dejinami správy dobytého územia ako aj jeho hospodárskeho využívania sa zaoberajú predovšetkým diela J. Blaskovicsa (Kopčan 1986, 189, 191).

Napriek rozsiahlej heuristickej analýze početných archívnych prameňov zo 16.–17. storočia v mestských archívoch územia dnešného juhozápadu a juhu stredného Slovenska (Kopčan 1986, 189, 191) sa predbežne nezistili dokumenty, ktoré by podrobnejšie poukazyvali na obeh tureckých mincí u nás. Je to zapríčinené tým, že sú to väčšinou len dokumenty vyberačov daní a naturálií z rokov 1570–1664. Tie síce uvádzajú výšku nutných dávok vypočítanú na určitý počet *akčí*. Dávky boli ale platené v uhorských razbách. Preto zostávajú nálezy tureckých mincí v podstate jediným zdrojom informácií k riešeniu problému aký bol podiel tureckých mincí na tvorbe obeživa Slovenska počas 16.–17. storočia a teda aký bol ich hospodársky a politický význam.

Vyhodnotenie nálezov tureckých mincí objavených do roku 1994

Ako bolo uvedené, prvý súpis nálezov tureckých mincí zo Slovenska publikovala J. Štěpková (1968). V svojom prehľade poskytla údaje o 7 náleziskách na ktorých sa vyskytlo 24 strieborných a 10 zlatých mincí. Uvedené razby pochádzali z pokladov mincí ukrytých v časovom období od roku 1558 do roku 1685. V publikáciách *Nálezy mincí na Slovensku (Nálezy 2 až 4)* a v iných prácach boli prezentované ďalšie nálezy takýchto mincí. 16 nových nálezov prinieslo 5 zlatých a 19 + x ks strieborných mincí a 8 ks mincí z bežných kovov. Väčšina z nich pochádzala z obdobia novoveku, z rokov 1520–1691. Zvyšné boli z 19. storočia. Prehľad všetkých nálezov tureckých mincí známych do roku 2004 ukazuje nasledujúca tabuľka. Nálezy sú v nej uvedené podľa približného času ich uloženia do zeme.

Z tabuľky 1. je zrejmé, že hoci sa na slovenské územie mali dostávať turecké mince už od 1. tretiny 16. storočia, kedy Turci podnikali najničivejšie vpády na málo chránené mestá a dediny západného Slovenska, zvýšený počet nálezov takýchto mincí je možné zistiť

Tab. 1: Nálezy tureckých mincí na Slovensku publikované do roku 2004. Legenda: ON = ojedinelý nález; HN = hromadný nález; J. H. – L. V. 1994 = Hunka, J. – Voštinár, L. 1994; * Mince marockých Hasaní šarifů, která souvisí se soudobým osmanským dobýváním severní Afriky a na Slovensko se pravděpodobně dostala s ostatními ražbami osmanských sultánů severoafrické proveniencie (Misr).

Por. č.	Lokalita	Počet mincí	Tureckých, rok razby	Ukrytie nálezu	Literatúra
1.	okolie Hlohovca	HN 16	16 Ag, 1512–1520	1520	Hunka 1992, 132–135
2.	Hrkovce (okr. Levice)	HN 2084 (2134)	1 Ag, 1520–1566	1558	Štěpková 1968, 278; Nálezy 2, č. 185
3.	Nové Zámky	HN 11 + x	x Ag	1562	Nálezy 4, č. 390
4.	Salka (okr. Nové Zámky)	HN 85	1 Ag, 1520–1566	1585	Štěpková 1968, 281; Nálezy 2, č. 198
5.	Paňa (okr. Nitra)	HN 188	1 Au, 1574–1595	1599	Gyöngyössy 2004, 66, č. 60; Nálezy 2, č. 556
6.	Blatnica (okr. Martin)	HN 36	1 Au, 1574–1595	1601	Gyöngyössy 2004, 40, č. 9
7.	Horné Obdokovce (okr. Topoľčany)	HN 16	1 Au, 1578–1603*	1602/1603	Štěpková 1968, 278–279; Nálezy 2, č. 253; N 3, č. 238
8.	Sazdice (okr. Levice)	HN 158	1 Au, 17. st.	1625	Gyöngyössy 2004, 73, č. 73; Nálezy 2, č. 385
9.	Modra (okr. Pezinok)	HN 19 + x	x Ag	pred 1631	Nálezy 4, č. 706
10.	Veľké Orvište (okr. Trnava)	HN 82	2 Au	1617–1648 1643–1648	Štěpková 1968, 281; Nálezy 2, č. 290
11.	Šaštín (okr. Senica)	HN 166	1 Au, 16. st.	1644	Gyöngyössy 2004, 71–72, č. 70
12.	Štintava (okr. Galanta)	ON 270	1 Ag	16/17 st.	Nálezy 4, č. 678
13.	Branč (okr. Nitra)	ON 4	1 Ag	zač. 17. st.?	Nálezy 2, č. 267
14.	Ostrov (okr. Trnava)	HN 127	1 Au, 1574–1595	1651	Štěpková 1968, 281; Nálezy 2, č. 304
15.	Hlohovec	HN 72	1 Au 1595–1603	1663	Gyöngyössy 2004, 55, č. 35
16.	Nové Zámky I	HN 22	22 Ag, 1640–1685	1685	Štěpková 1968, 279–280
17.	Nové Zámky II	HN 10	6 Au, 1648–1677	1685	Štěpková 1968, 280–281; Nálezy 2, č. 355
18.	Úťany n. Žitavou (okr. Nové Zámky)	ON 1	1 Cu, 1687–1691	1687/1691	Nálezy 4, č. 507
19.	Pezinok	ON 1	1 Cu, 1687–1691	1687/1691	J. H. – L. V. 1994, 7
20.	Ilija (okr. Banská Štiavnica)	ON 250	1 Ag, ?	17. st.	Nálezy 4, č. 413
21.	Bratislava	ON 6	1 ?	zač. 19. st.	Nálezy 2, č. 488
22.	Nitra	ON 13	1 Ni, 1876	1904	Nálezy 4, č. 681
23.	Trenčín	ON 48	4 Cu, 1839	1916	Nálezy 4, č. 689

až v období 30.–80. rokov 17. storočia. To značí, že uvedené platidlá len v malej miere poukazujú na vývoj politickej situácie v 16.–17. storočí na Slovensku. Skôr odrážajú neobvyklú hospodársku situáciu, keď sa časť z platidiel tureckých vojakov stala všeobecným ekvivalentom hodnoty, napr. v prípade zlatých mincí z obdobia 30-ročnej vojny.

Nové nálezy tureckých mincí

V našom príspevku poskytujeme prehľad ďalších, dosiaľ neznámych nálezov tureckých mincí zo Slovenska. Jedná sa o 5 nálezísk na ktorých sa zistilo 13 mincí.

Jelenec (okr. Nitra)

V zbierke Kabinetu numizmatiky Historického múzea SNM v Bratislave sa nachádzajú 3 turecké mince, ktoré múzeu v roku 1971 predal S. Ťurge. Podľa neho boli objavené na hrade Jelenec / Gymeš. Sú uložené pod príř. č. H 1598/71 a inv. č. S 63437–S 63439. Mince určil vtedajší vedúci Numizmatického oddelenia SNM-HM J. Hlinka a v roku 2005 údaje v Náprstkovom múzeu v Prahe doplnil V. Novák:

Üthmán II. (AH 1027–1031 / AD 1618–1622),
minc.: *Qustantínija, onluk* z roku AH 1027
Lit.: *Pere 1968*, č. 396.

1.1. 3,29 g; 18 mm; striebro (inv. č. S 63437)

Ibráhím (AH 1049–1058 / AD 1640–1648),
minc.: *Qustantínija, bešlik* z roku AH 1049.
Lit.: *Pere 1968*, č. 436.

1.2. 1,48 g; 14 mm; striebro (inv. č. S 63439)

Ibráhím (AH 1049–1058 / AD 1640–1648),
minc.: *Qustantínija, akče* z roku AH 1049.
Lit.: *Pere 1968*, č. 440.

1.3. 0,27 g; 12 mm; striebro (inv. č. S 63438)

Sv. Jur (okr. Pezinok)

V priebehu septembra 2004 bolo prinesených na analýzu do SNM-HM šesť tureckých mincí. Mince boli objavené v Malých Karpatoch v polohe „Božie muky“ tzv. Zimmer – Korčekovská na dnešnej turistickej ceste označenej žltou značkou smerujúcej od Modrého kríža smerom na Malý Javorník, respektívne Biely Kríž. Mince boli nálezcom doručené do Mestského múzea v Pezinku, odkiaľ ich doniesli na vyhodnotenie do SNM-HM. Fotografie uvedených mincí boli poslané do Náprstkovho múzea v Prahe, kde ich určil V. Novák:

Salím I. (AH 918–926 / AD 1512–1520),
minc.: *Qustantínija, akče* z roku AH 918
Lit.: *Sultan 1977*, č. 1035–1040.

2.1. 0,68 g; 13/11 mm; striebro

Salím I. (AH 918–926 / AD 1512–1520),
minc.: *Qustantínija, akče* z roku AH 918
Lit.: *Sultan 1977*, č. 1035–1040 var.

2.2. 0,67 g; 11 mm; striebro

Salím I. (AH 918–926 / AD 1512–1520),
 minc.: *Qustantínija*, akče z roku AH 918
 Lit.: *Sultan 1977*, č. 1035–1040 var.
 2.3. 0,67 g; 11,5/10,5 mm; striebro

Salím I. (AH 918–926 / AD 1512–1520),
 minc.: *Qaratowa*, akče z roku AH 918
 Lit.: *Pere 1968*, č. 137.
 2.4. 0,71 g; 12/11 mm; striebro

Sulajmán I. (AH 926–974 / AD 1520–1566),
 len averzné razidlo na oboch stranách mince
 (mincovňa neurčená), akče s letopočtom na
 minci neuvedeným (AH 926)
 Lit.: *Sultan 1977*, 111, typ 17 (tu je u typu
 uvádzaná minca z mincovne Sidre Kapsá).
 2.5. 0,67 g; 12,5/12 mm; striebro

Sulajmán I. (AH 926–974 / AD 1520–1566),
 minc.: *Qustantínija* (?), akče z roku AH 926
 Lit.: *Sultan 1977*, 110–111, averz typ 16
 var.; reverz typ 11.
 2.6. 0,68 g; 11,5/10,5 mm; striebro

Nové Zámky

Počas výskumu kostola zaniknutej dediny Nyárhid, ležiacej pri hlavnom brode cez Dunaj, na trase tzv. Českej cesty z Prahy do Budína, získala vedúca výskumu Mgr. E. Kováčsová v roku 2002 osm uhorských a zahraničných mincí. Bola medzi nimi aj minca turecká. Určil ju V. Novák z Náprstkovho múzea v Prahe:

Murád III. (AH 982–1003/ AD 1574–1595),
 minc.: *Qustantínija*, akče z roku AH 982
 Lit.: *Pere 1968*, č. 299.
 3.1. 0,161 g; 10 mm; striebro

Pezinok

V roku 1992 bol realizovaný prieskum priestoru okolia dnešného farského kostola Nanebovzatia Panny Márie. Počas neho sa našlo vo farskej záhrade 7 mincí a 2 počítacie žetóny. Z nich boli 4 uhorské, zvyšné platidlá boli české a poľské. Vyskytla sa aj jedna turecká minca (*Hunka – Voštinár 1994, 7*). Medzi rokmi 1992–2005 sa tu našla ďalšia turecká razba:

Sulajmán II. (AH 1099–1102 / AD 1687–1691),
minc.: *Qustantínija, mánghir* z roku AH 1099.

Lit.: *Pere 1968, č. 471.*

4.1.–2. 1,28 g; 19 mm; meď

Smolník (okr. Gelnica)

V polohe Červený kopec objavil M. Bujňák v roku 1997 tureckú mincu:

Abd al-Hamíd II. (AH 1293–1327 / AD 1876–1909), minc.: *Qustantínija, iki qurúš* (dvojpiaster) neidentifikovaného roku (AH 1293 + rok vlády)

Lit.: *Pere 1968, č. 992.*

5.1. 2,325 g; 20 mm; striebro

Celkový prehľad nových nálezov mincí ukazuje nasledujúca tabuľka (tab. 2):

Tab. 2: Nálezy tureckých mincí na Slovensku vyhodnotené v rokoch 2004–2005. Legenda: ON = ojedinelý nález; HN = hromadný nález.

	Lokalita	Počet mincí	Tureckých, ich rok razby	Ukrytie nálezu
1.	Sv. Jur (okr. Pezinok)	HN 6	6 Ag, 1512–1520	1529/1530
2.	Nové Zámky – Nyárhid	ON 8	1 Ag, 1574–1595	1574–1595
3.	Jelenec (okr. Nitra)	ON 3	3 Ag, 1618–1648	1618–1648
4.	Pezinok	ON 1	1 Ag, 1574–1595	1574–1595
5.	Smolník (okr. Gelnica)	ON 1	1 Ag, 1876+	1876+

Ražby osmanských sultánů 16. a 17. stouletí a jejich role na Slovensku

Ražby osmanských sultánů (turecké mince) patří do kategorie islámských mincí. Tento typ je charakterizován nápisy v arabském písmu, islámskou ideologií obsaženou v náboženských mincovních legendách a monoepigrafickým stylem provedených napsů. Po stránce obsahové nesou většinou aversní legendy jméno osmanského sultána s patřičnými tituly a epitety, jakož i náboženské formule. Jméno panovníka se často objevuje ve formě zvané

tughrá, což je podpisová stylizace, která se používala zejména na oficiálních dokumentech. Revers pak obsahuje legendu určující mincovnu a dataci v číselné formě. Mezi lety 1390 a 1481 byly stříbrné mince datovány v nepravidelných intervalech (tzv. sériové letopočty). Potíže v přesném datování ražeb po r. 1481 vytváří skutečnost, že mince jsou vročeny počátečním rokem vlády a v zásadě byly raženy v této podobě po celou panovníkovu éru. Teprve od poloviny 18. století přibývá k intronizačnímu letopočtu i aktuální rok vlády, ve kterém byla mince ražena. Mince z let 1481–1757 mohou být tedy datovány pouze intervalem vlády toho kterého panovníka (*Album 1998*). Značná variabilita oběživa byla dána teritoriální expanzí a vývoj nominálové struktury byl do značné míry spojen se systémy sousedních zemí. Aktuální situace v oblasti obsahu kovu v mincích absolutně závisela na ekonomické stabilitě a vojenských úspěších celého osmanského impéria. V počátcích (14. století) se osmanský monetární systém výlučně zakládal na stříbře. Od roku 1327 se za sultána Orhána začaly razit stříbrné mince zvané *akče*. Jejich váha činila 1/4 *mithqálu* (1,16 g) s obsahem okolo 90 % stříbra. Od druhé poloviny 15. století začala váha mincí výrazně klesat a snižoval se i obsah stříbra v nich (v r. 1520 to bylo 0,45 g a 85 %, v r. 1620 okolo 0,28 g a 70 %). V polovině 17. století obsah stříbra klesl dokonce na 50 % a mince nesly název „červené *akče*“ (*Novák 2000*). Stejně tak jako v jiných částech Evropy, zejména ve Středomoří, též v osmanské říši obíhaly různé typy neislámských stříbrných mincí. Obecně byly turecky nazývány *qurúš* (sg. *qirš*) – z latinského *grossus*. Na počátku osmanské éry to byly zejména vlámské denáry pojmenované dle jejich motivů se lvem *esedi* či *arslani*. Když se v 15. století v Turky ovládaných oblastech objevily groše dostaly název *rijál* nebo též *qara qirš* („černý groš“). Rovněž zlaté mince byly populární – benátské dukáty zvané *filúrí* (od italského *florin*) a uherské dukáty zvané *macar altini* („maďarské dukáty“). Tyto dukáty pak sloužily jako prototyp pro zlaté mince nazývané *altin* či *sultání*, které se začaly razit za Muhammada (Mehmeda) II., v letech 1451–1481. Poté, co Osmané ovládli Egypt (1516), začala masivní produkce zlatých mincí z názvem *šerífí* či *ašrafí*, jejíž váha se na rozdíl od stříbrných mincí stabilizovala po více jak dvě další století na 3,286 g a jejichž hodnota byla rovna 300 *akče*. Osmánské měděné mince, nazývané mongolským slovem *mánghir*, se váhově lišily kus od kusu a nesly velmi jednoduchou ikonografii (heraldické symboly a florální ornamenty či pouze sultánovo jméno). Radikální zhoršení kvality stříbrných *akče* na počátku 16. století (za Sulajmána I.) vedlo k zavedení nového nominálu – *para*, který byl roven nejprve 4 a pak 3 *akče*. Kromě toho se na Blízkém východě razily stříbrné *dirhamy*. Mezi lety 1520 a 1687 nebyla relace mezi jednotlivými nominály přesně kodifikována, ale obecně měl tehdy *dirham* okolo 3 g a *para* okolo 1,5 g. Další znehodnocování stříbra vedlo za Sulajmána II. (1687–1691) k zavedení nových stříbrných nominálů – *qirše* nebo též *piasturu* (roven 40 *para*) a *zoloty* (rovná 30 *para*).

Při interpretaci nálezů mincí osmánských sultánů na Slovensku je zapotřebí v každém jednotlivém případě vyhodnotit roli těchto ražeb z hlediska archeologických souvislostí nálezů, kvantitativního a kvalitativního zastoupení mincí v rámci celku. Zastoupení mincí v tzv. pokladech, tedy souborech, jejichž funkcí bylo v první řadě uchování hodnoty vyjádřené obsaženým kovem, bez ohledu na provenienční či nominálovou skladbu, je jednoznačně jiné, než u hrobových nálezů nebo jiných typů nálezů s netezauračním charakterem. Z výše uvedených přehledů vyplývá, že u hromadných smíšených nálezů jsou osmánské mince (týká se to hlavně ražeb zlatých) na Slovensku jasně okrajovou přísadou a lze jejich funkci hodnotit jako přítomnost puncovaného kovu určité kvality a hmotnosti. Tyto nálezy vypovídají o skladbě oběživa daného období minimálně. Za mnohem důležitější, z hlediska oběžné charakteristiky, lze považovat zejména nálezy obsahující pouze osmánské mince, ať už v počtu větším či mince jednotlivé. U všech typů nálezů s mincemi osmánských sultánů

16. a 17. století se setkáváme s problémy datace této složky, neboť mince jsou vročeny počátečním rokem vlády a v zásadě byly raženy v této podobě po celou panovníkovu éru – mohou být tedy datovány pouze intervalem vlády toho kterého panovníka, což v některých případech činí několik desetiletí. Pokud se týče nominálové přítomnosti osmánských mincí ve smíšených či exklusivně tureckých hromadných i jednotlivých nálezech, nabízí se zde zajímavé srovnání s teritoriem Čech, Moravy a Slezska (Štěpková 1963). Na území České koruny je dokladováno okolo tří set mincí osmanské proveniencce a až na raritní výjimky jde o mince zlaté, které byly v drtivé většině součástí smíšených nálezů a byly ukryty do země rovněž v převážné většině případů s tezauračními úmysly v průběhu třicetileté války nebo v období těsně po ní. Naproti tomu na Slovensku kvantitativně převažují v nálezech mince stříbrné či z obecných kovů. Objevuje-li se zde v nálezech stříbro, je v rozhodující míře představováno nominálem *akče*, který byl pro období 16. a 17. století rozhodující tureckou oběžnou mincí, sloužící zejména k vyplácení žoldu. V této souvislosti je zajímavým faktem velmi špatná kvalita ražeb všech zaznamenaných *akče*. Převážně nesou jméno centrální mincovny v Istanbulu – *Qustantínija* (Štěpková 1963, 146, viz výše Jelenec, Sv. Jur, Nové Zámky) nebo jména mincoven srbských – *Belgrád* (Štěpková 1963, 146) či *Qaratowa* – Sv. Jur. Ona špatná kvalita těchto mincí nepochybně souvisí s potřebou jejich obrovského počtu a s tím spojenou překotností a nepečlivostí jejich ražby (dvojrázy, barbarisovaná kaligrafie legend, opominuté reversní razidlo, etc.). Přestože mince nesou jména profilových mincoven, lze se důvodně domnívat, že razidla byla kopírována z oficiálních dosloužilých prototypů nebo přímo z obrazů obíhajících mincí mimo výše zmíněné mincovny. Technická selhání zase hovoří o špatné organizaci a kontrole ražebního procesu. Vzhledem k faktu, že výroba mincí v tehdejších podmínkách nebyla vcelku nákladná a mohla se uskutečnit i v primitivních podmínkách, dalo by se uvažovat o možnosti, že mince byly raženy na místě potřeby cestou, např. ve vojenských táborech. Mlčení pramenů k produkci, distribuci a oběhu osmánských mincí na Slovensku by pak mohlo potvrzovat nevýjimečnost či okrajovost takovýchto jevů.

Zhodnotenie nálezov tureckých mincí zo Slovenska

Doterajšie slovenské nálezy tureckých mincí pravdepodobne poukazujú na aktivity tureckých vojsk na Slovensku v týchto časových horizontoch:

Počas 1. polovice 16. storočia.

Je to obdobie prvých výbojov Turkov na Slovensko. Z historických prameňov je známe (Kopčan – Krajčovičová 1983, 177–180), že najničivejšie vpády na územie juhozápadu a juhu stredného Slovenska boli podniknuté už od roku 1530, ďalšie v rokoch 1552, 1554, 1555, 1562, 1566, 1571, 1575, 1584, 1593, 1599, 1663, 1664. Prenikanie Turkov v rámci uvedeného územia bolo uľahčené aj tým, že súdobú politickú situáciu ešte komplikovali boje o uhorský trón. V staršom období medzi kráľom Jánom Zápoľským a Ferdinandom I. Habsburským v rokoch 1526–1540, v mladšom vpády protihabsburských povstalcov v rokoch 1600–1711. Z tohto obdobia sú zatiaľ známe len dva nálezy, poklad 16 *akče* z okolia Hlohovca (Hunka 1992) a 6 *akče* zo Sv. Jura. Tieto sú však výnimočné tým, že signalizujú už prvé roky tureckých výbojov, tesne po moháčskej katastrofe v auguste roku 1526. Turecké vojská boli vtedy najaktívnejšie, preto sa im podarilo počas necelých dvoch desaťročí získať najväčšie vojenské a hospodárske úspechy. Mince uložené pri Hlohovci boli na slovenské územie prinesené asi pri výprave Turkov v septembri roku 1530, keď jeden prúd vojska smeroval popri Váhu na Hlohovec a do Trnavy (Kopčan – Krajčovičová 1983, 20–21). Poklad

z okolia Sv. Jura je naopak zaujímavým dokladom tureckého vplyvu v tomto priestore, pretože z regiónu doteraz nemáme v tomto čase priamo doložené žiadne turecké vpády. Výpravy osmanských Turkov v rokoch 1529–1530 sa však dotkli aj neďalekej Bratislavy, veď už v roku 1529 boli zničené osady Rusovce a Čuňovo (*Dangl – Kopčan 1995, 24*). Aj počas výpravy v nasledujúcom roku sa osmanské vojská dostali až k blízkej Trnave, kde došlo v podstate k ich jedinému bojovému stretu, v ktorom boli útočníci pravdepodobne odrazení (*Ratkoš 1967, 228*). V rámci uvedených výprav bolo bežným zvykom u tureckých jednotiek, že podnikali pomerne často lúpežné prepady do blízkeho okolia. Pravdepodobne v rámci jednej z takýchto menších výprav sa malá časť osmanských jednotiek dostala až k Sv. Juru, kde zanechali aj túto malú finančnú hotovosť. Za Sulajmána I. bol denný plat janičiarov 5–6 *akče*, poddôstojníkov 8–10 *akče* a dôstojníkov 15–100 *akče* (*Dangl – Kopčan 1995, 69*). Obe vyššie uvedené hotovosti boli asi pôvodne finančnými hotovosťami niektorého zabitého tureckého vojaka.

Počas 2. polovice 16. storočia

Z uvedeného času je už síce známych 5 nálezov, 4 s tureckými *akče* a 1 so zlatou mincou. No tie aj tak neodrážajú súdobú politickú situáciu, keď boli Turci schopní obsadiť a prostredníctvom sandžakov kontrolovať skoro tretinu územia Slovenska (bližšie mapa 1 v práci: *Kopčan – Krajčovičová 1983, 47*). Územie získané Turkami sa stalo časťou pohraničnej oblasti oddeľujúcej Osmanskú ríšu od zvyšku uhorského kráľovstva. Nie je až tak veľmi prekvapujúce, že všetky nájdené mince, 4 *akče* a 1 zlatá razba, sú z Nových Zámkov a blízkeho okolia, lebo po páde Ostrihomu v roku 1543 sa táto pevnosť vybudovaná v rokoch 1545–1546 a doplnená v rokoch 1573–1580 stala jednou z najväčších prekážok pre Turkov snažiacich sa preraziť smerom k Viedni. Jej moderné opevnenie dokázalo ochrániť značnú časť juhozápadného Slovenska pred vpádmi nepriateľov až do roku 1663 (*Kopčan – Krajčovičová 1983, 155–160*). Nájdené *akče* a zlatá minca z Pane môžu poukazovať na pohyby Turkov v rokoch 1562–1595. V prípade výskytu *akče* v poklade uhorských denárov z Hrkoviec táto dokladá, že tu bola uložená ako kus strieborného kovu. Či bola priamo vyňatá z obeživa, alebo len náhodne nájdená a potom zaradená do pokladu sa nedá rozhodnúť. Vtedajšie *akče* síce mali v Uhorsku/na Slovensku väčšiu hodnotu ako denáre, lebo akčí išlo na dukát 66 a denárov až 100, ale aj tak sa nepresadili.

Počas 1. polovice 17. storočia

Z tohto obdobia sa dnes pozná 9 nálezov. Poukazujú najmä na značne zvýšené aktivity Turkov na západnom a na juhu stredného Slovenska (bližšie mapa 2 v práci: *Kopčan – Krajčovičová 1983, 93*), keď sa predovšetkým územie novozámockého ejáletu rozšírilo až po Žabokreky na Hornej Nitre, Hlohovec, čiastočne aj za Váh a Dudváh (*Blaskovics 1993*). Odrazom snáh Turkov preniknúť na územia ležiace za riekou Váh môže byť aj nález *akče* z pevnosti v Šintave pri Seredi. Toto miesto bolo dôležité z hľadiska prechodu cez Váh (viedla ním Česká cesta). Stál tu významný pohraničný hrad, pri ktorom sa neraz zhromažďovali domáce vojská. Pevnosť chránila nielen dôležité poľnohospodárske zázemie západného Slovenska, ale aj komunikácie smerujúce cez juhozápadné Slovensko do rakúskych a českých území. V Šintave sa našlo okrem dvoch pokladov mincí ešte 187 novovekých mincí (*Nález 4, č. 676*). Minimálne tretina sa viaže k 17. storočiu, keď tu stála významná pevnosť, miesto zhromažďovania vojsk, vyberania poddanských dávok a mýt, obchodná stanica. Preto bola často ohrozovaná vpádmi nepriateľských vojsk. Ďalšou dôležitou lokalitou s výskytom tureckých mincí je hrad Jelenec, taktiež dôležitá bašta protitureckej obrany a ochrana širokého poľnohospodárskeho zázemia. Tri tu objavené mince by mohli signalizovať nejaké

bojové akcie v blízkom okolí. Ale podľa dosiaľ najsúhrnnejšej práce o hrade Gýmeš (*Bóna 2003*) práve v období rokov 1620–1650 prežíval hrad pomerne kludné obdobie, lebo bol dobre vybavený fortifikačnými prvkami. Takže slúžil aj ako dobre vybavená rezidencia, aj ako pevnosť odolávajúca náporom nepriateľov. Je možné, že nájdené mince tu boli stratené až v období o skoro 20 rokov neskôr, počas dobývania hradu v roku 1663, kedy náporu Turkov nedokázalo odolať viacero podobných pevností v Ponitří. Podľa historických správ ale v roku 1647 ešte hrad tvoril bezpečné úložisko cenností zo širšieho okolia, napr. zvonov z kostola v Zlatých Moravciach (*Bóna 2003*, 209, pozn. 62). Veľmi zaujímavý je historický záznam o náleze jedného pokladu mincí v Modre. V mestskom magistrátnom protokole našiel Š. Kazimír zápis z 27. 8. 1631 o tom, že v spráchnivenom kmeni vŕby našiel Mikuláš de Lowcich (z Dolných Lovčíc pri Trnave ?), syn Jána Podolu menší poklad, ktorý obsahoval 16 toliarov, 3 dukáty a niekoľko tureckých aspier – „*haspras turcicas*“ (*Kazimír 1984*, 224). Podľa zloženia sa jedná o typický poklad z obdobia 30-ročnej vojny. Bola to asi hotovosť vojaka, ktorý mince ukradol počas svojho pôsobenia vo vojsku. Pretože nie je známe meno pôvodného majiteľa, ani miesta jeho pôsobenia, je jednoznačné, že niekde tieto mince obiehali, ale či u nás, alebo mimo Slovenska sa nedá zistiť. Turecké mince z 1. polovice 17. storočia dokladajú však aj fakt, že viaceré turecké, resp. iné islámske mince stratili svoju štátnu identitu a stali sa valutou. Takými bolo určite päť zlatých platidiel zo štyroch typických pokladov mincí zozbieraných a uložených počas 15-ročnej a 30-ročnej vojny, z Blatnice, z Horných Obdokoviec pri Topoľčanoch a z Veľkého Orvišta a Ostrova pri Piešťanoch. Tu uložené turecké mince patria k najmladším minciam v uvedených nálezoch, takže ich datujú. Mali by sa viazať k nejakým výbojom Turkov v rokoch 1602–1603, 1649, 1651. Nemusia to ale byť len výboje tureckých vojsk. Veď v mnohých protihabsburských vojskách pôsobili ako výzvedné a lúpežné zložky, či ako oddiely určené na prepady neopevnených usadlostí menšie vojenské jednotky tatárske.

Počas 2. polovice 17. storočia

Z tohto obdobia sa pozná iba 6 nálezov. Tieto nielenže obsahujú najväčší počet tureckých mincí, až 34 ks (8 zlatých, 23 strieborných a 3 medené), ale aj ich historický význam pre oblasť západného Slovenska je najväčší. Jedná sa predovšetkým o dva poklady mincí z Nových Zámkov. Prvým je súbor 22 *akče*, podľa J. Štěpkovej (*1968*, 279–280) ukrytý pri dobýjaní pevnosti v roku 1685 cisárskymi vojskami. Druhý sa skladal z 10 zlatých mincí, 3 benátskych *zecchin* z rokov 1585–1655 a utrechtského dukátu z roku 1649 o zo 6 tureckých zlatých mincí z rokov 1648–1677. Tie sú síce najmladšou zložkou nálezu, ktorý by tak bol datovaný k roku 1677, ale je viac než pravdepodobné, že bol tiež ukrytý až v roku 1685 (*Štěpková 1685*, 280–281). Dá sa predpokladať, že oba súbory mincí pôvodne patrili príslušníkom tureckých vojsk, ktoré sídlili v pevnosti v rokoch 1663–1685. Zaujímavý je aj nález malej striebornej mince z hradu Sitno. Poukazuje na to, že sa sem asi dostala spolu s ďalšími cca 200 uhorskými, českými, poľskými, rakúskymi, nemeckými a inými mincami nízkych hodnôt. Teda je predpoklad, že voľne obiehala ako kus drahého kovu v širšom okolí hradu. Ako stiahnuté z obeživa sa javia aj jeden medený *mánghir* z rokov 1687–1691 a akče Muráda III. z rokov 1574–1595 z Pezinku, farskej záhrady a iný podobný z Úľan n. Žitavou pri Nových Zámkoch.

Počas 19. a začiatku 20. storočia

Napriek tomu, že väčšina z našich múzeí má v svojich numizmatických zbierkach relatívne početné súbory tureckých mincí z 18. až začiatku 20. storočia, podobné mince z 19., resp. začiatku 20. storočia sa v rámci našich nálezov vyskytujú len ojedinele.

Najpravdepodobnejšie poukazujú na situáciu, keď sa časť obyvateľov dnešného Slovenska v rámci 3–4 ročných vandroviek (pri zvyšovaní si remeselníckej zručnosti) a pri obchodovaní dostala aj do oblasti Chorvátska, Slovinska, Srbska, Čiernej Hory, Albánska, Bulharska, Rumunska. Odtiaľ si doniesli miestne peniaze, teda aj mince osmanské. Ako ukazujú nálezy z Nitry a Trenčína stali sa suvenírmi, predmetmi pripomínajúcimi pobyt vo vzdialených oblastiach.

Keď analyzujeme nálezy podľa hodnôt mincí, ktoré v nich boli zastúpené, dá sa dospieť k poznaniu, že v slovenských nálezoch sa v podstate vyskytli len razby najnižších hodnôt. Už od roku 1520 to boli len strieborné mince v hodnotách *akče*, či *asper*. Počas záveru 17. storočia sa vyskytli aj bronzovo-medené platidlá v hodnote *mánghir*. Zlaté razby sa vyskytli len ojedinele, keď boli súčasťou pokladov mincí z 30-ročnej vojny, resp. v prípade pokladu 10 mincí z Nových Zámkov sa asi jednalo o finančnú hotovosť vyššieho dôstojníka, ktorý zahynul pri dobýjaní pevnosti cisárskymi vojskami v roku 1685.

Z prehľadu vidno, že napriek cca 160 ročnej okupácii skoro tretiny územia dnešného Slovenska Turkami sa ich mince len málokedy stali súčasťou komplexu mincí obiehajúcich v 16. – 17. storočí na tomto území. Na miestne trhy nemohli pravdepodobne preniknúť z týchto dôvodov: 1, boli brané ako mince cudzie, platidlá vojsk nepriateľov, navyše to boli razby propagujúce úplne inú náboženskú kultúru. 2, ich nízka hmotnosť a akosť od 17. storočia sa prejavila v skutočnosti, že sa chápali ako inflačné platidlá, nie plnohodnotné so súdobými mincami uhorského kráľovstva. Prvé *akče* sultána Salíma I. z rokov 1512–1520 boli síce ťažšie ako súdobé denáre Vladislava II. z rokov 1490–1516, lebo *akče* mali priemernú váhu 0,7 g (*Pere 1968*, 105–106, tiež *Hunka 1992*, 132) a denáre cca 0,55 g. Tie sú ale známe iba z nálezů z okolia Hlohovca. *Akče* Sulajmána I. z roku 1520 z nálezů Hrkovce má ešte vysokú váhu 0,718 g, ale nominálovo podobná razba z rokov 1520–1523 zo Salky má už iba 0,35 g. Aj *akče* Muráda III. z roku 1574 z Nových Zámkov-Nyárhídu nezodpovedá uhorským parametrom, lebo má iba 10 mm a 0,161 g. A ako dokladá nález 22 ks *akče* z Nových Zámkov, tie sa váhou ani zďaleka nevyrovnali súdobým denárom. Podľa zistenia J. Štěpkovej mali *akče* z tohto nálezů nasledujúce priemerné váhy: Muráda IV. z rokov 1623–1640 0,207 g; 6 ks *akče* Ibráhíma I. z rokov 1640–1648 0,197 g; 3 ks *akče* Muhammada IV. z rokov 1648–1685 0,17 g a 2 ks *akče* jedného zo synov Ahmada I. 0,171, zvyšných 10 *akče* iba 0,16 g. Podľa práce L. Huszára (1979, 14–15) mali ale súdobé denáre z rokov 1607–1622 priemernú váhu 0,55 g a z rokov 1622–1659 0,49 g. Podľa inštrukcií z rokov 1659 a 1680 platiacich až do roku 1693 mali denáre 0,435 g. To značí, že *akče* sa v danej dobe svojou váhou ledva vyrovnali poldenárom, obolom.

Územie dnešného Slovenska bolo síce v rámci tureckej expanzie oblasťou na ktorú sa sústreďovali výboje Turkov, ale tento región nikdy nebol ako celok začlenený do samotnej Osmanskej ríše. Iná situácia však vznikla na území dnešného Maďarska, ktoré bolo Turkami okupované už od moháčskej bitky v roku 1526 a ich nadvláda tu trvala minimálne do roku 1687/1699. Pravdepodobne aj preto malo postavenie tureckých mincí v tomto regióne iný charakter ako na slovenskom území. Osmanské mince sa sem dostávali, podobne ako na slovenské územie hlavne po bitke pri Moháči. Špecifická situácia nastala však v Sedmohradsku a v priľahlých oblastiach, kde mali turecké mince zvláštne postavenie a na toto územie prúdili už pred rokom 1526. Okrem písomných prameňov to dokladajú aj nálezy mincí. Spreď roku 1526 poznáme z tejto oblasti poklady mincí z neznámej lokality v Sedmohradsku, v ktorom boli aj 2 turecké mince, pričom nález bol ukrytý po roku 1518. Ďalej je to nález zo Sieu, v ktorom bolo 59 tureckých mincí, poklad bol uchovaný do zeme niekedy v rokoch 1496/1502. Tretím väčším pokladom obsahujúcim turecké razby je súbor mincí z Brašova, ktorý tvorili výlučne len turecké mince v počte 414 ks (*Gyöngyössy 2004*, č. kata-

lógu 45, 56, 10). Z územia dnešného Maďarska pochádza väčšie množstvo nálezov s obsahom tureckých mincí. Oproti slovenskému územiu je však odlišná ich početnosť. Kým u nás sa nachádzajú turecké mince v pokladoch len sporadicky a tvoria len ich nepatrnú súčasť, v Maďarsku sú časté aj poklady s väčším počtom takýchto mincí. Medzi takéto unikátne súbory mincí patrí poklad z Ozory II. (Tolna župa) odkiaľ pochádza doteraz najväčší nález s tureckými mincami z územia bývalého Uhorska. Z celkového počtu 4600 mincí zastúpených v uvedenom náleze až 4000 tvorili strieborné osmanské razby. Poklad bol ukrytý pravdepodobne niekedy okolo roku 1566 (*Gyöngyössy 2004*, č. kat. 65). Väčší nález pochádza už len zo Srbska, zo Šetonje odkiaľ je známych 4032 tureckých mincí. Z územia Maďarska sú evidované aj ďalšie poklady s väčším množstvom týchto mincí. Najväčšiu časť z tureckých razieb v uvedených nálezoch tvoria drobné strieborné razby, hlavne *akče*. Zo spomínaného územia však poznáme aj poklady s obsahom zlatých tureckých mincí, *altinov*. Celkovo je dnes evidovaných 378+x ks týchto razieb, pochádzajúcich hlavne zo 16. storočia (*Gyöngyössy 2004*, 30). Pri štúdiu pokladov s tureckými razbami však musíme jednoznačne povedať, že ich prílev na územie dnešného Maďarska mohol byť len výsledkom vojenských udalostí. Zároveň tieto spôsobili aj ich ukrytie do zeme. Preto väčšina pokladov z Maďarska bola ukrytá hlavne od polovice 16. storočia až do konca 17. storočia. Len v jednom prípade je doba ukrytia pokladu v mladšom období, jedná sa o nález z Felsörsu-Öreghegyu, ktorý bol uložený do zeme niekedy po roku 1704. Tu sa však našla len jedna turecká razba. Veľká časť nálezov s osmanskými mincami v Maďarsku bola uložená v blízkosti hradov, prípadne miest kde pôsobili hlavne Turci. Aj preto je pravdepodobné, že sa drobné strieborné turecké mince mohli používať skôr pri styku s tureckými obyvateľmi. Zlaté *altiny* sa pravdepodobne používali aj ako súčasť vyberania daní, či iných rôznych platieb Turkom. Podobného názoru je aj Székely (2002, 327), ktorý analyzoval z čias tureckej nadvlády až 62 nálezov mincí uschovaných v rokoch 1541–1590. Podľa neho s výraznejším obhom a úlohou tureckých mincí v peňažnom systéme na okupovaných územiach nemôžeme rátať a skôr možno počítať s akýmsi zjednocovacím tendenciami ako to bolo aj v prípade Sedmohradska s prítahými časťami Uhorska.

Literatúra

- Album, S. 1998*: A Checklist of Islamic Coins. Santa Rosa.
- Blaskovics, J. 1993*: Az újvári ejálet török adóösszeírásai. Pozsony.
- Bóna, M. 2003*: Hrad Gýmeš a kultúrne pamiatky obce Jeleneč. In: Jeleneč Monografia. Jeleneč, 152–214.
- Dangl, V. 1986*: Slovensko vo víre stavovských povstaní. Bratislava.
- Dangl, V. – Kopčan, V. 1995*: Vojenské dejiny Slovenska II. 1526–1711. Bratislava.
- Gyöngyössy, M. 2004*: Altin, Akcese, Mangir... Oszmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon. Budapest.
- Nálezy 2*: Hlinka, J. – Kraskovská, L. – Novák, J. 1968: Nálezy stredovekých a novovekých Mincí na Slovensku. Nálezy mincí na Slovensku II. Bratislava.
- Nálezy 3*: Hlinka, J. – Kolníková, E. – Kraskovská, L. – Novák, J. 1978: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava.
- Nálezy 4*: Kolníková, E. – Hunka, J. 1994: Nálezy mincí na Slovensku IV. Nitra.
- Hunka, J. 1992*: Neznámy nález tureckých mincí z okolia Hlohovca. Balneologický spravodajca 31, 132–135.
- 2002: Arabský bronzový fals z konca 8. stor. z Bratislavy. Slovenská numizmatika 16, 188–190.
- Huszár, L. 1979*: Münzkatalog Ungarn (von 1000 bis heute). Budapest.
- Hunka, J. – Voštinár, L. 1994*: Dejiny mesta. Vzácný nález stredovekých mincí v Pezinku a ich interpretácia. Pezincan12, 7.

- Kazimír, Š. 1984: Nález mincí v Modre roku 1631. Slovenská numizmatika 8, 224.*
- Kopčan, V. 1986: Turecké nebezpečenstvo a Slovensko. Bratislava.*
- Kopčan, V. – Krajčovičová, K. 1983: Slovensko v tieni polmesiaca. Martin.*
- Nevizánsky, G. 1980: K významu a vypovedacej schopnosti mincí v staromaďarských hrobách. Slovenská numizmatika 6, 121–130.*
- Novák, V. 2000: Characteristic Features of the Ottoman Coinage/Caratteristiche generali della moneta ottomana. In: Vismara, N.: Monete di Piuro, 7. elementi per una ricerca, Chiavenna, Museo della Valchiavenna, 51–6, 60.*
- Pere, N. 1968: Osmanlılarda Madeni Paralar. Coins of the Ottoman Empire. Istanbul.*
- Ratkoš, P. 1967: Slovensko za osmanskej expanzie v rokoch 1526–1532 (Prvá osmanská výprava na Slovensko r. 1530). Historický časopis 15, 219–234.*
- Székelly, Gy. V. 2002: Elkülönülés vagy egységülés? A hódoltság éremleletek összetételének strukturális változásai a 16. századi Magyarországon. Opuscula hungarica 3, 325–331.*
- Sultan, J. 1977: Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic. Thousand Oaks.*
- Štěpková, J. 1963: Coins of the Osmanli Sultans in the Coin-Hoards found on Czechoslovak Territory. Annals of the Náprstek Museum 2, 141–192.*
- 1964: The Structure of the Finds of the Islamic Silver Coins in the Territory of Czechoslovakia. Annals of the Náprstek Museum 3, 113–128.
- 1968: Islámské mince v nálezích ze Slovenska. Numismatický sborník 10, 278–282.

Summary

Marek Budaj – Ján Hunka – Vlastimil Novák: New finds of Turkish coins in Slovakia

The last complex summary in this field has been published in 1968 (Štěpková) and this implicates a need of the most actual analysis. There were registered 23 finds containing Turkish coins on the territory of Slovakia up to 1994 (see Table 1). Some other five have been added up to 2005 (Table 2). Import of Turkish coins to the Slovakian territory could be classified in the following categories: A/ the first half of the 16th century – connected with the first Turkish invasion to Slovakian lands, mainly in 1529–1530 (two finds – Hlohovec, Sv. Jur), B/ the second half of the 16th century – majority of coins have been found in surroundings of Nové Zámky, where an important fortress was situated in direction to Vienna and the Turks have unsuccessfully tried to capture it for several times, C/ the first half of the 17th century – eight finds have been registered from times when the Turks have been increasingly active in Western and Southern Slovakia, D/ the second half of the 17th century – six finds have been registered and two of them from Nové Zámky are of a great importance – one consisting of 22 *akče* and the other represented by 10 coins, six of them Turkish gold (probably buried in connection with the Austrian conquest of the fortress in 1685), E/ the 19th–20th century – coins positively brought to Slovakia by compatriots working in the Balkans. Turkish coins found in Slovakia are represented mainly by small change – *akče* and *asper*. Gold coins have appeared rarely. Bronze coins – *manghirs* – started to appear at the end of the 17th century. It is evidently possible to declare, that Turkish coins have no influence (as well as in Hungary) on local Slovakian coin circulation. Small Turkish change (*akče*) was of lower quality comparing to the local small change, even their silver content was not higher than the smallest denominations, *oboli*.

In comparison with the contemporary situation in Czech lands, where mainly Turkish gold coins have appeared in hoards as their thesaurization components, in Slovakia, Turkish coins have been connected directly with their military activities. Turkish coins of the 16th and the 17th century found in Slovakia are of bad quality, which is surely connected with their tremendous need as military salaries and subsequently with uncarefull production (double-strikes, barbarized caligraphy, omitted reverse die, etc.). Coins bear the names of the main mints, but it is possible to suppose their copying from the official prototypes or directly from images of contemporarily circulating coins. Technical failures prove bad organization and control of the coin production. Taking in mind how cheap the contemporary coin production could be, and how primitive conditions one could find at that time, it is possible to assume striking coins just during the military campaigns, in military camps for example.

DVĚ NEZNÁMÉ VARIETY TZV. KRÁLOVSKÝCH DUKÁTŮ KARLA IV.

Jiří MILITKÝ – Roman VESELÝ

Poněkud opomíjenou kapitolu českého středověkého mincovnictví představuje problematika zlatých ražeb panovníků lucemburské dynastie. Souhrnně se tímto tématem zabýval pouze K. Castelin (1950). Nověji byly zpracovány a zhodnoceny florény Jana Lucemburského (Pánek 1993). Zlatým ražbám Karla IV. a Václava IV. nebyla později věnována již prakticky žádná další pozornost. Výjimku představuje jedna samostatně zveřejněná varianta dukátu Karla IV. (Menzl 1997) a unikátní stříbrný odražek tzv. císařského dukátu Karla IV. (Hus 2002).

S nástupem vlády Karla IV. (1346–1378) došlo u českých zlatých mincí k zásadní ikonografické změně – byla ukončena ražba florénů napodobujících florentské vzory s obrazem lilie a stojící postavy sv. Jan Křtitele a byla zahájena produkce nových dukátů (resp. florénů) hmotností i ryzostí shodných s Janovými ražbami. Termín dukát totiž není ve vztahu ke Karlovým zlatým ražbám přesný, neboť se v dobových písemných pramenech poprvé objevuje až roce 1392 a ještě 1402 je výslovně uváděn „floreños ... tres boemos“ (Castelin 1950, 66).

Z období vlády Karla IV. známe dvě skupiny zlatých ražeb – tzv. královské (Castelin 1950, 62) a císařské (Castelin 1950, 63) dukáty. Předmětem tohoto sdělení je upozornění na existenci dvou doposud neznámých opisových variant tzv. královských dukátů. Tzv. královské dukáty, ražené v mincovně Praha, jsou ražby zcela nového stylu. Dukáty této skupiny by měly podle předpokladu K. Castelina (1950, 63) pocházet z doby před císařskou korunovací Karla IV. v dubnu 1355, tedy z let 1346–1355, resp. 1346/1347–1355/1356. Základními rozlišovacími znaky tzv. královských dukátů je koruna na hlavě panovníka zakončená třemi liliemi bez horního oblouku a spona kosočtverečného tvaru spínající královský plášť. Určujícím kritériem rozlišení jednotlivých variant jsou rozdělovací znaménka v lícním a rubním opisu (kroužky, dvojice kroužků a křížků) a kroužek v dolní smyčce ocasu. Jinak lze až na drobné odlišnosti v kresbě panovníka či lva, vzniklé při výrobě jednotlivých razidel, označit tyto mince za stylově velmi stejnorodé. Je zřejmé, že kvalitě rytecké práce byla po celou dobu ražby tzv. královských dukátů věnována mimořádná pozornost.

Na líci tzv. královských dukátů je zobrazena polopostava Karla IV. čelně s vousem a dlouhými vlasy čelně – vyobrazení krále nese zřetelný charakter skutečného individuálního portrétu. Panovník drží v pravé ruce žezlo a v levé jablko; široký zdobený lem panovníckého pláště, překrývajícího vnitřní oděv, je sepnut na prsou sponou kosočtverečného tvaru. Oděv panovníka je zakončen schématicky podaným opaskem, na kterém jsou někdy zřetelné dvě dvojice křížků – tento detail bývá často nedoražen. Na rubu je zobrazen český korunovaný lev doleva, pojetím shodný s pražskými groši i s drobnou mincí. Hřiva je složená ze tří řad protilehlých půlměsíčků 3+4+4.

Zobrazení panovníka na líci představuje z ikonografického hlediska motiv, mající svým charakterem vztah k západoevropskému prostředí, který je jedinečným dokladem pražského, umělecky velmi vyspělého, prostředí. Dukáty Karla IV. lze bez nadsázky považovat za jedny z nejkrásnějších středoevropských mincí vrcholného středověku.

Prvá z nově registrovaných variant (A) byla „objevena“ při zpracovávání numismatické sbírky Muzea Hlavního města Prahy (inv. č. 12.996). O původu mince je známo pouze tolik, že ji do muzejní sbírky daroval Jan Weiss (obecně starší) a do inventární knihy byla zapsána dne 5. 10. 1900:

A. ČECHY, Karel IV. (1346–1378), mincovna: Praha, AV dukát, tzv. královský z let 1346/1347–1355/1356
 Av.: + KAROLVS + D – EI + GRACIA
 Rv.: + ROmAnORVm 8 ET ° BOEmIe ° REX
 3,53 g; 21,0/21,1 mm; 1,5 h

Druhá nově registrovaná varianta (B) se objevila na pražském numismatickém trhu v nabídce 1. aukce firmy Aurea Numismatica Praha ze dne 10. 12. 2000 pod č. 8 a mince je dnes uložena v soukromé sbírce. O jejím původu není nic bližšího známo:

B. ČECHY, Karel IV. (1346–1378), mincovna: *Praha*, AV dukát, tzv. královský z let 1346/1347–1355/1356

Av.: + KAROLVS ° D – EI ° GRACIA

Rv.: + ROMAnORVm ⚧ ET ° BOEmIČ ° REX

3,48 mm; 21,0/21,2 mm; 5,5 h

Pro možnost srovnání uvádíme na tomto místě stručný přehled doposud registrovaných variant tzv. královských dukátů Karla IV.:

Castelin 1950, 62, var. č. 2:

Av.: + KAROLVS ⚧ D – EI ⚧ GRACIA

Rv.: + ROMAnORVm ⚧ ET ⚧ BOEmIČ ⚧ REX

Castelin 1950, 62, var. č. 3:

Av.: + KAROLVS ° D – EI ° GRACIA, žezlo
s jedním prstencem a trojlistem na konci

Rv.: + ROMAnORVm ° ET ° BOEmIČ ° REX

Castelin 1950, 62, var. č. 4:

Av.: + KAROLVS ° D – EI ° GRACIA

Rv.: + ROMAnORVm ⚧ ET + BOEmIČ ° REX,
v ocasu lva kroužek

Castelin 1950, 62, var. č. 5:

Av.: + KAROLVS ° D – EI ° GRACIA

Rv.: + ROMAnORVm ⚧ ET + BOEmIČ ° REX,
bez kroužku v ocasu lva

Castelin 1950, 62, var. č. 6:

Av.: + KAROLVS + D – EI + GRACIA

Rv.: + ROMAnORVm ⚧ ET ⚧ BOEmIČ + REX

Menzl 1997:

Av.: + KAROLVS ° D – EI ° GRACIA

Rv.: + ROMAnORVm ⚧ ET + BOEmIČ + REX,
v ocasu lva kroužek

Nově popsané tzv. královské dukáty Karla IV. tedy rozhojňují dosavadní počet šesti variant na osm. Je pravděpodobné, že se v budoucnu podaří identifikovat ještě další, dosud nepopsané kombinace rozdělovacích znamének v opisech těchto mincí a další (spíš však drobné) odlišnosti v kresbě líce či rubu. Je však nutné se detailněji zaměřit na studium sbírkových fondů a také materiál, prezentovaný v domácích i zahraničních aukčních katalozích. Mnohé překvapení může přinést také podrobná analýza výskytu těchto ražeb v zahraničních nálezech.

České dukáty Karla IV. představují z výtvarného hlediska jeden z vrcholů českého středověkého mincovnictví a je tedy s podivem, jak málo zatím o jejich typologii víme. Právě sestavení podrobného typologického katalogu je rozhodně jedním z důležitých úkolů české numismatiky. Tento příspěvek je nutné vnímat nikoliv jako snahu o vytvoření nové typologické řady tzv. královských dukátů Karla IV., ale naopak jako upozornění na její dosavadní neúplnost.

Literatura

- Castelin, K. 1950*: O českých dukátech 14. století. Numismatický časopis československý 19, 55–73.
- Hus, M. 2002*: Stříbrný odrazek dukátu Karla IV. In: Polanský, L. (ed.): Pavel Radoměřský. Sborník numismatických studií k 75 výročí narození. Sborník prací P. Radoměřskému. Česká numismatická společnost pobočka Praha. Praha, 37–39.
- Menzl, R. 1997*: Varianta „královského“ dukátu Karla IV. Numismatické listy 52, 79–80.
- Pánek, I. 1993*: První české florény. Numismatický sborník.

Summary: Jiří Militký – Roman Veselý, Two unknown varieties of the so-called Royal *ducats* struck under Charles IV

Gold coins of the Luxembourg dynasty represent a quite neglected chapter of the Bohemian medieval coinage. Only K. Castelin (1950) studied this period in its complexity. Later on, *florins* of John of Luxembourg were described (Pánek 1993). One variety of *ducat* struck under Charles IV was registered individually (Menzl 1997), plus one silver version of *ducat* struck under Charles IV (Hus 2002). Starting with rule of Charles IV (1346–1378), iconography of Bohemian gold coins has completely changed – production of *florins* of the Florence type has stopped and *ducats* with half-figure of the ruler on obverse have started to be struck. The name *ducat* in relation with these coins is not fully correct, because the ducat as such appeared in contemporary written sources as late as in 1392 and, even in 1402, these coins were strictly named as „*florenos ... tres boemos*“ (Castelin 1950, 66). There were two groups of gold coins struck under Charles IV – the Royal *ducats* (Castelin 1950, 62) and the Imperial *ducats* (Castelin 1950, 63). The basic distinguishing criterion of the so-called Royal *ducats* is represented by divisional marks in obverse and reverse marginal legends (annulets, double-annulets, crosses) and by an annulet in lower part of the lion's tail. Disregarding some small differences in King's or lion's image, probably caused during production of their individual dies (or patrices for their production), we can accept these coins as very homogeneous in their style.

This article should also inform about two unknown varieties of the so-called Royal *ducats*. The first of the newly registered varieties (A) was discovered in time of processing the numismatic collection of the Prague Capital Museum (Inv. no. 12996). The second variety appeared in Prague numismatic trade, at the 1st numismatic auction of the Numismatica Aurea auction house, December 10, 2000, under no. 8. In that way, six actually known varieties of *ducats* struck under Charles IV have been enriched by other two.

STŘÍBRNÝ ODRAŽEK POČETNÍHO PENÍZU JIŘÍHO ZAJÍCE Z HAZMBURKA

Jiří MILITKÝ – Kamil SMÍŠEK

Během systematického zpracovávání numismatické sbírky Muzea hlavního města Prahy byl pod inv. č. 13.978 zjištěn dosud nepopsaný unikátní stříbrný odražek početního penízu příslušníka jednoho z významných českých šlechtických rodů, Jiřího Zajíce z Hazmburka:

ČECHY, Jiří Zajíc z Hazmburka (†1580),

početní peníz b.l. – stříbrný odražek

Av.: znak s klenotem, GIRZIK.ZAGICZ-.Z.HAZMBVRKV

Rv.: obdélná tabulka v kartuši, uvnitř nápis BVD. WEW / SSEM.WV / LE.BOZI

Lit.: měděné exempláře: *Miltner – Neumann 1852–1870*, 704–708, č. 657, tab. LXXVII:657; *Fiala 1889*, č. 4057; *Polívka 2003*, 88, č. 244.

4,83 g; 23,4/23,3 mm; 5,5 h; -1/1-

Podle záznamu muzejní evidence byl stříbrný odražek do muzejní numismatické sbírky zapsán dne 16. dubna 1903, žádné další údaje o původu této vzácné ražby nejsou známy. Ražba je pokryta černou patinou, místy s hnědočervenými a zelenými skvrnami, která dokládá, že jde o autentický exemplář a nikoliv o romantické falzum z 19. století. Také srovnání s měděnými odražky vykazuje zcela identické provedení a výtvarný styl, takže nelze pochybovat o její pravosti. S velkou pravděpodobností jde o nálezový exemplář, naleziště je však již nezjistitelné.

Veškeré katalogy zabývající se českými soukromými ražbami (*Miltner – Neumann 1852–1870; Fiala 1889; Polívka 2003*) shodně uvádí pouze existenci měděných odražků, patrně z jediného páru razidel. Doposud velké množství evidovaných vzácných stříbrných odražků soukromých početních peněz příslušníků českých šlechtických rodů a významných osobností je tak obohaceno o další neznámý exemplář.

Přesné okolnosti vzniku sledované ražby nejsou známy, je však pravděpodobné, že účel lze téměř s jistotou spojit s potřebou osobní reprezentace. Ražby tohoto charakteru tedy zřejmě nebyly užívány k početním operacím na *abaku*, ale sloužily nejspíše k obdarovávání různých významných osobností či přátel. Stříbrné a ojedinele i zlaté odražky (někdy i klipy) vznikaly zřejmě pouze příležitostně v malých sériích a jsou dnes přirozeně velmi vzácné. Za současného stavu poznání jsou odražky početních peněz z drahých kovů doloženy pro 32 osob, vyloučíme-li odražky označené v soupisovém díle Miltnera a Neumanna (*1852–1870*) jako „*neu*“. Valná většina níže uvedených odražků početních peněz a žetonů (s výjimkou č. 4, 17, 20, 26, 27, 32) je doložena také jako měděné exempláře:

1. **Daniel Ahník z Křešic** - stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 266, tab. XXVI:218)
2. **Tobiáš Gebhart** s manželkou **Doroteou** – stříbrná klipa 1570 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 61–62, tab. X:72)
3. **Kryštof Gendorf z Gendorfu** (*1497–†1563) – dvě varianty žetonu či známky 1541 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 65–74, tab. XII:84–85; *Polívka 2003*, 44, č. 44)
4. **Georg Gienger z Rottenecku** (*kolem 1500–†?) – stříbrný odražek 1552 (*Polívka 2003*, 45, č. 46)
5. **Florian Griespeck z Griesbachu** (*1509–†1588) – stříbrný odražek 1564 a stříbrný odražek b. l. spolu s manželkou **Rosinou** (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 83–119, 719, tab. XIV:100, tab. LXXXIII:696)
6. **Jan Harder** s manželkou **Kateřinou** (*?–†1589) – stříbrný odražek b. l. (*Polívka 2003*, 46, č. 51)
7. **Pavel Hofman** s manželkou **Salome** (*?–†1599) – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 186, tab. XVII:132)
8. **Wolf Höltzl** s manželkou **Evou** – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 190–192, tab. XVII:140)
9. **Jan Humpolecký z Nelechova** – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 201–202, tab. XVIII:147)
10. **Kryštof Kober z Kobersbergu** s manželkou **Anežkou** (*?–†1621) – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 234–235, tab. XXIV, č. 194)
11. **Tomáš Kochan z Prachové** (*1554–†1614) – stříbrný odražek a klipa 1592 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 236–237, tab. XXIV:196)
12. **Zdeněk**, svobodný pán **Krajíř z Krajku** (*?–†asi 1575) – stříbrný odražek 1563 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 255–257, tab. XXV:207)
13. **Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan** (*1535–†1604) – stříbrný odražek 1573 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 260–263, tab. XXVI:213)
14. **Jakub Křenecký** – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 266, tab. XXVI:216)
15. **Centurio Lengefelder** – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 270, tab. XXVII:224)
16. **Jan mladší (IV.) Popel z Lobkovic** s manželkou **Alžbětou** (*1510–†1570) – stříbrný odražek 1568 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 281–309, tab. XXVIII:235; *Polívka 1991*, 30, č. 11)
17. **Kryštof Popel z Lobkovic** (*1549–†1609) – stříbrný a zlatý odražek 1592 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 281–309, tab. XXVIII:237; *Polívka 1991*, 32–33, č. 15–16)
18. **Kryštof Mattighofer ze Sternfelsu** – stříbrný odražek 1578 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 337, tab. XXXI:261)
19. **Vilém Miřkovský ze Stropčic** (*?–†1592) – stříbrný odražek 1588 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 355–359, tab. XXXIII:280)
20. **Vilém**, svobodný pán **Oppersdorf z Dubu a Frýdštejna** (*1519–†1598) – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 382–384, tab. XXXV:293)
21. **Vratislav z Pernštejna** (*1530–†1582) – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 397–401, tab. XXXVI:306)

22. **Jiří Pirhinger** s manželkou **Agátou** – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 432, tab. XXXVII:312)
23. **Jan Veverýn Písecký z Kranichfeldu** – stříbrný odražek 1579 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 432–435, tab. XXXVII:313–314)
24. **Vilém z Rožmberka** s manželkou **Polyxenou** (1535–1592) – stříbrný odražek b. l. (*Zápata 1994*, 36, č. 33)
25. **Petr Vok z Rožmberka** (1539–1611) – stříbrná klipa 1608 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 469–483, tab. XLIII:368; *Zápata 1994*, 40, č. 40)
26. **Jakub, Václav a Jidřich Syxtové ze Zvřetína** – stříbrná klipa b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 644–646, tab. LXXXIII:700)
27. **Pavel Škréta Šotnovský ze Závěřic** s manželkou **Kateřinou** – stříbrná klipa b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 593–598, tab. LXV:549)
28. **Konrád, Pavel, Daniel a Jiřík Škrétové Šotnovští ze Závěřic** – stříbrná klipa 1611 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 593–598, tab. LXV:551)
29. Svobodný pán **Štěpán Jiří ze Šternberka** s manželkou **Veronikou** (*?–†1625) – dvě varianty stříbrného odražku 1600 (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 606–632, tab. XVI:561–562)
30. **Pavel Šturm z Fürstenfeldu** s manželkou **Wolframínou** – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 633–634, tab. LXVI:566)
31. **Pavel Sixtus Trautson z Falkensteinu** (*1550–†1621) – zlatý a stříbrný odražek 1591 a stříbrná klipa 1600 (*Polívka 1991*, 40–42, č. 31–32, 35–36; *tyž 2000*, 113–114, č. 198–199; *tyž 2003*, 84, č. 228)
32. **Vlk Vřesovec z Vřesovic** (*?– 1569) – stříbrný odražek b. l. (*Miltner – Neumann 1852–1870*, 698–701, tab. LXXVII:655)

Uvedený přehled je nutné chápat jako rámcový a neúplný, neboť lze předpokládat, že v řadě případů odražky z drahých kovů mohly existovat, ale do současné doby se nezachovaly nebo nebyly dosud publikovány. V současnosti známe jen nepočtené písemné prameny týkající se výroby soukromých stříbrných početních peněz a žetonů. Dosvědčují to některé účetní záznamy Rožmberků (*Mareš 1890*, 285–286) a také písemné kvintace a korespondence kutnohorských úředníků (*Leminger 1924*, 19–20). V této souvislosti podotkneme, že značná část písemných pramenů týkající se této problematiky patrně nebyla ještě vůbec identifikována.

Dosud neznámý stříbrný odražek početního penízu Jiřího Zajíce z Hazmburka je nejen dalším unikátním exemplářem náležejícím do uvedené podskupiny soukromých ražeb, ale také přesvědčivým příkladem toho, jaké zajímavé objevy lze učinit i po více než jednom století v rozsáhlých sbírkách veřejných institucí.

Literatura

- Fiala, E. 1889*: Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer. II. Abtheilung: Privatmünzen. Prag.
- Leminger, E. 1924*: Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky. Praha.
- Mareš, F. 1890*: Rožmberské mincovnictví. Památky archaeologické 15, 281–286.
- Miltner, J. O. – Neumann, J. 1852–1870*: Beschreibung des bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen. Prag.
- Polívka, E. 1991*: Pět století lobkowiczských numismatických památek 1547–1958. Praha.
- 2000: Mincovní památky šlechtických rodů v českých zemích. Praha.
- 2003: České početní groše, žetony, kovové známky. Praha.
- Zápata, J. 1994*: Horní a mincovní činnost poslední Rožmberků. Hradec Králové.

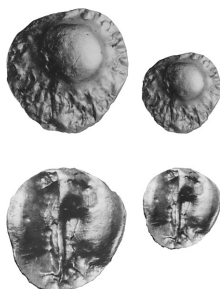
Summary: Jiří Miltký – Kamil Smíšek, A counting jeton of Jiří Zajíc of Hazmburk struck in silver
 An unique counting jeton of Jiří Zajíc of Hazmburk struck in silver was found during systematic processing of collections at the Prague Capital Museum. Jiří Zajíc of Hazmburk (d. 1580) used to be a member of an important Bohemian noble dynasty. Taking in mind its specific state of preservation and image style, which is fully identical with the known pieces in copper, the jeton is possible to be accepted as genuine. In that way, this specimen is filling gap in line of registered rare counting jetons struck in silver by important noblemen and members of Bohemian noble families.

Starší nález bójské 1/3statéru z Kostelan nad Moravou (okr. Uherské Hradiště)

Jiří MILITKÝ

Nálezům keltských mincí z moravského území byla věnována již vícekrát pozornost. Nejobsaáhlejší, ačkoliv dnes již do značné míry překonaný katalog P. Radoměrského (*Nálezy I/1*) navázal na starší práce (např. *Paulsen 1933; Skutil 1934*). Nově byly revidovány nálezy zlatých mincí (*Lehrberger – Fridrich – Beghard – Hrala [Eds.] 1997, 299–302*) a přehled keltského mincovnictví a mincovních nálezů z Moravy zveřejnila E. Kolníková (*1998*). Cílem tohoto příspěvku je upozornění na jeden starší dosud neregistrovaný moravský nález keltské mince.

V roce 2004 předložil pan M. Veltruský z Mělníka autorovi tohoto příspěvku k určení zlatou keltskou minci, kterou zakoupil od syna sběratele mincí pana Karla Novotného z Brna v roce 2002. Dle udání předchozího majitele byla mince nalezena asi ve 20.–30. letech 20. století na bližší neznámém místě v obci Kostelany nad Moravou.¹ Jde o tuto ražbu:

BÓJOVĚ, AV 1/3statéru mušlovitých řad – tzv. hmyzího typ: Nemeškalová-Jiroudková (*1998*) – skupina IV

Av.: excentricky umístěný hladký hrbole s nepravidelným okrajem vystupující z plochy pokryté vrásami, mezi levým hrbolem a středovou linií dvě tečky

Rv.: dva oválné hrboly, mezi nimi svislá linie, v horní části výrazně rozšířená a částečně spojená s pravým hrbolem

Lit.: *Nemeškalová-Jiroudková 1998*, 104, jako č. 106.

2,391 g; 11,1/11,3 mm; síla okraje 0,8 mm; síla mince 2,8 mm; oblý okraj

Nově registrovaná mince z Kostelan nad Moravou patří mezi emise 1/3statérů mušlovitých řad, mincí u kterých můžeme sledovat postupnou barbarizaci obrazu od sérií typu Athéna-Alkis (*Paulsen 1933*, č. 101–111). Mezi 1/3statérů mušlovitých řad představují ražby tzv. hmyzího typu, definovaného Z. Nemeškalovou-Jiroudkovou (*1998*, 43–44), zvláštní atypickou skupinu. Na líci je hladký výrazně ohraničený hrbole, na rubu dva oválné hrboly oddělené svislou linií. Tím se tyto ražby odlišují oproti jiným typům 1/3statérů mušlovitých řad, které mají dva oválné hrboly bez středové linie vždy lemované otevřenou či uzavřenou klikátkou (*Paulsen 1933*, č. 405–415, 422–481; *Castelin 1965*, 22–24, série AA–VI:16, AA–VII:18; AA–VIII:55, Taf. 4:50, 53, 55). U mincí tzv. hmyzího typu sice chybí obvodová klikatka, ale i jejich obraz vznikl zřejmě postupnou barbarizací rubního motivu mincí typu Athéna-Alkis.

Nejpočetněji, 21 kusy,² byly 1/3statérů tzv. hmyzího typu zastoupeny v depotu ze Starého Kolína, které Z. Nemeškalová-Jiroudková (*1998*, 101–104, č. 87–107) rozdělila do skupin I až V. Exemplář z Kostelan se nejvíce blíží minci č. 106, byl však zřejmě ražen jiným rubním razidlem – u nově popsané ražby jsou vlevo od středové linie navíc dvě tečky. Celkem 16 exemplářů byly mince tzv. hmyzího typu zastoupeny v depotu odkrytém roku 1912 na lokalitě Campiglia Marittima-San Vincenzo ve střední Itálii (*Nemeškalová-Jiroudková 1975*, 402–406, č. 68–83), který původně obsahoval asi 300 mincí, patrně výhradně 1/3statérů mušlovitých řad, z nichž bylo 83 publikováno. Tento poklad je významným dokladem pronikání bójských mincí do římského prostředí. Ve vztahu k minci z Kostelan je velmi blízká ražba č. 75. Hmotnostní rozpětí exemplářů z nálezu Starý Kolín činí 2,453–2,272 g a z nálezu Campiglia Marittima-San Vincenzo je 2,63–2,31 g; mince z Kostelan o hmotnosti 2,391 g do tohoto rozpětí dobře zapadá. Oba depoty spadají do mincovního období B (*Castelin 1965*) a nález ze Starého Kolína navíc bezpečně prokázal souběžnost těchto emisí s mušlovitými statéry – 1/3statérů tzv. hmyzího typu byly tedy raženy v období existence oppid, tj. zhruba v průběhu 2. poloviny 2. až v 1. polovině 1. století před Kristem. V souladu s tímto zjištěním je také výskyt 1/3statérů tzv. hmyzího typu na oppidu Staré Hradiško na Moravě, odkud jsou známy 3 exempláře, včetně jednoho suberátu (*Lehrberger – Fridrich – Beghard – Hrala [Eds.] 1997*, 300–301, č. M 179, M 212 a M 228, Taf. 56:M 179, 57:M 212, 58:M 228). Z Moravy, bez bližší lokalizace, pochází také další exemplář (*Paulsen 1933*, Taf. 23:487).

¹ Podle původního majitele mince pochází „z keltského hradiště“, v Kostelanech na Moravě se však žádné hradiště nenachází. Nelze však vyloučit, že byla ve skutečnosti nalezena v areálu bližší nelokalizovatelného sídliště z doby laténské.

² 1/3statérů byly v tomto depotu zastoupeny celkem 107 kusy a mušlovité statéry celkem 197 kusy.

Zatím otevřená je otázka českého či moravského původu 1/3staterů tzv. hmyzího typu. Právě jejich přítomnost na Starém Hradisku (mj. suberátů) a na dvou dalších lokalitách (Kostelany nad Moravou; Morava – blíže neznámé naleziště), nevylučuje místní původ. Proti němu však stojí výrazný podíl v pokladu ze Starého Kolína. Z českého území zatím jiný doklad výskytu 1/3staterů tzv. hmyzího typu není znám a mince dosud nebyla identifikována ani v početném souboru z oppida Stradonice. Přesto nelze moravský původ považovat za jednoznačně prokázaný. 1/3staterů tzv. hmyzího typu jsou názorným příkladem, jak málo zatím víme o soudobé mincovní produkci českých a moravských oppid – může jít o lokální (moravský ?) typ, stejně jako o doklad souběžné ražby v Čechách a na Moravě. Tento problém však bude nutné řešit v celé širší mincovní produkce oppidálního období.

Z katastru obce Kostelany nad Moravou jsou známy tři další nálezy keltských mincí. Na blíže neznámém místě byl před rokem 1897 objeven zlatý stater typu Niké (Paulsen 1933, 7, Taf. I:10; *Nálezy I/1*, 74, č. 164; *Lehrberger – Fridrich – Beghard – Hrala* [Eds.] 1997, 299, č. M 159, Taf. 54:M 159) velmi dobrého stylu, jen málo barbarizovaný (8,511 g; MZM Brno, inv. č. K 20). Lze předpokládat, že jde o jednu z prvních emisí keltských napodobenin makedonských staterů Alexandra III. Makedonského (336–323 před Kristem), vzniklou v Čechách či na Moravě zřejmě nejpozději okolo poloviny 3. století před Kristem (k datování těchto mincí např. *Ziegeus* 1999, 112). Za blíže neznámých okolností zde byla nalezena také další mince – zlatem plátový suberát 1/3stateru typu Athénaliskis (1,039 g; MZM Brno, inv. č. K 22) s téměř nezřetelnou hlavou na líci a značně stylizovanou Athénou se štítem a oštěpem na rubu (*Lehrberger – Fridrich – Beghard – Hrala* [Eds.] 1997, 299, č. M 158, Taf. 54:M 158). Tento typ mince, patřící společně se stateru typů Niké do mincovního období A podle periodizace K. Castelina (1965, 11, série AA–II:4), vznikl zřejmě v rozmezí od sklonku 3. až v průběhu 1. poloviny 2. století před Kristem. Třetí keltská mince z Kostelan byla objevena na poli v trati u „Zadních kruhů“ v roce 1942. Šlo údajně o zlatou minci „s obrazem koně na líci a paprskovitou září na rubu“ (*Nálezy I/1*, 75, č. 165) neznámé hmotnosti. Pokud byla mince skutečně zlatá, nelze podle známého popisu identifikovat o jaký typ šlo; popis by se spíše hodil na nějakou drobnou stříbrnou minci s konikem.³ Nálezy mincí z Kostelan na Hané rozhodně nejsou součástí jednoho nálezů a nepochybně indikují soudobé osídlení, patrně ve více polohách. Archeologicky bylo sídliště z doby laténské doloženo zatím v trati „Rožtoky“ (*Meduna* 1980, 138–139, č. 156).

Literatura

- Castelin, K.* 1965: Die Goldprägung der Kelten in der Böhmischem Ländern. Graz.
- Kolníková, E.* 1998: Keltské mince v peňažných dejinách Moravy. Peníze v proměnách času. Sborník příspěvků z konference k 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti v Ostravě, která se konala ve dnech 3.–4. 10. 1996, 21–33.
- Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Beghard, R. – Hrala, J.* (Eds.) 1997: Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Band I–II. Památky archeologické – Supplementum 7.
- Meduna, J.* 1980: Die latènezeitlichen Siedlungen und Gräberfelder im Mähren (Katalog). Fontes archaeologiae Moraviae. Tomus 11. Brno.
- Nálezy I/1*: Radoměřský, P. 1955: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl. Praha, 35–84.
- Nemeškalová-Jiroučková, Z.* 1975: Keltské zlaté mince z českých zemí ve střední Itálii. Památky archeologické 66, 383–416.
- 1998: Keltský poklad ze Starého Kolína. Praha.
- Paulsen, R.* 1933: Die Münzprägungen der Boier. Leipzig – Wien.
- Rauch* 72: Auctionshaus H. D. Rauch. 72. Münzenauktion. 20.–21. 5. 2003. Wien.
- Skutil, J.* 1934: Moravská addenda k Paulsenovi. Numismatický časopis československý 10, 7–23.
- Ziegeus, B.* 1999: Die keltischen Münzen in den Gräbern von Dobian und Hostomitz – addenda et corrigenda. In: Dubius, O. F. – Frey-Kupper, S. – Perret, G. (Hrsg.): Fundmünzen aus Gräbern. Sitzungsbericht des zweiten internationalen Kolloquiums der Schweizerischen Arbeitsgemeinschaft für Fundmünzen (Neuenburg, 3.–4. März 1995). Untersuchungen zu Numismatik und Geldgeschichte 2, Lousanne, Éditions du Zèbre, 105–118.

Summary: Jiří Militký, Older find of a Boian 1/3 stater found at Kostelany nad Moravou (Uherské Hradiště district)

Mr. M. Veltruský from Mělník brought a gold Celtic coin for determination to the author in 2004, declaring it as having been bought from son of a coin collector Karel Novotný from Brno in 2002. The original owner stated the coin to be found at an unspecified location in a small village called Kostelany nad Moravou some time in the 1920s or in the 1930s. The coin has been determined as being a Boian 1/3 stater of the so-called insect type (*Nemeškalová-Jiroučková* 1998, 104, as no. 106).

The largest number of coins of this type – 21 specimens – have been registered in a hoard from Starý Kolín.

³ Nové, původem patrně slovenské nálezy, zlatých 1/8staterů s obrazem konika na rubu – de facto odračky drobných stříbrných mincí, však nevylučují, že mohlo jít o ražbu podobného typu (*Rauch* 72, č. 18–19).

Z. Nemeškalová-Jiroudková (1998, 101–104, nos. 87–107) classified them in groups I.-V. The coin from Kostelany has the closest analogy with the published coin no. 106, but it has been evidently struck of different reverse die – two additional points left of central line. Similar coins of the same type – 16 specimens – were described in a hoard found in Central Italy, Campiglia Maritima-San Vincenzo, in 1912 (Nemeškalová-Jiroudková 1975, 402–406, nos. 68–83). Coin no. 75 there is very close to that one of Kostelany. Both last mentioned hoards have been dated as related to the B period (Castelin 1965) and the hoard from Starý Kolín has proved an analogy of these series with shell-type staters. In other words, 1/3 staters of the insect type were struck during the oppidum era, i.e. between the second half of the 2nd century BC and the first half of the 1st century BC. Paralelly with this fact, three 1/3 stater specimens of the insect type have been discovered at the oppidum in Staré Hradisko in Moravia, one gold plated piece inclusive (Lehrberger – Fridrich – Beghard – Hrala [Eds.] 1997, 300–301, nos. M 179, M 212 and M 228, Tab. 56: M 179, 57: M 212, 58: M 228). There is another specimen registered in Moravia, unfortunately with unspecified location (Paulsen 1933, Tab. 23:487). The question, whether these coins have been of Bohemian or Moravian origin, remained unanswered.

Nález denáru Jindřicha I. Bavorského z raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou (okr. Nymburk)*

Luboš POLANSKÝ

K poznání počátků peněžního oběhu na území českého knížectví v 10. století přispívá nález denáru Jindřicha I. Bavorského (948–955). Denár uložený v soukromé sbírce byl nalezen, dle zdělení předchozího majitele, okolo roku 2000 na ploše západního areálu (tzv. vnitřního hradu), resp. akropole raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou (souhrnně k lokalitě: Lutoský 2001, 161–163). Mince je nejstarší denárovou ražbou nalezenou v prostoru libické aglomerace.

BAVORY, Jindřich I. (948–955), mincovna: *Nabburg*, mincmistr: WI, AR denár, typ kříž/kaplice

Av.: v hladkém obvodku rovnoramenný kříž se třemi body v úhlech kříže (0-1-1-1 b. – dle směru hodinových ručiček);

opis: [...]E(pouze části vodorovných dřiků)IMICVS(ležatě)DV

Rv.: kaplice s VVI pod lomenicí;

opis: S(ležatě)I(možná část jiného písmene)[....]E(dolní polovina)CIVI•

Lit.: *Hahn 1976*, 88–89, č. 65b1.5B.

0,943 g; 19,4 × 19,4 mm (rozměry dle kříže na lici); cca 1/4 opisové části odlomena a cca 1/6 ohnuta zpět.

Nálezy mincí na Libici a v jejím nejbližším okolí v období její tzv. slavníkovské éry, resp. v 10. století nejsou příliš hojné. Jde v podstatě o devět nálezů, z nichž pouze jediný obsahoval více mincí. Prvním nálezem byl, nepočítáme-li nejasný nález mincí Boleslavů z 80. let 19. století široce lokalizovaný do okolí města Poděbrad (*Nálezy III/1*, č. 1423), objev deseti mincí Boleslava II. typu ruka/ethelredské poprsí (*Cach 1970*, č. 123, 140, 141) v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu pohřebiště u nádraží roku 1896 (*Nálezy III/1*, č. 1427).¹ Druhým nálezem byl oto-adlétský denár objevený při výkopech 25. 1. 1909 (*Nálezy III/1*, č. 1440). Třetím byl náhodný nález denáru knížete Boleslava typu kříž/kaplice (*Cach 1970*, č. 11) učiněný školákem roku 1924 v jižní části vnitřního hradiště (*Nálezy III/1*, č. 1421). Čtvrtým byl další denár typu kříž/kaplice² nalezený při archeologickém výzkumu v objektu v severozápadní části vnitřního hradiště, jehož provenienci však nelze s jistotou určit, protože jeho opisy jsou nesrozumitelné (*Nálezy III/1*, č. 1419; *Turnwald 1956*, 1–12;³ *Hásková 1981*, obr. 1, 2, 43). Určité indicie naznačují, že by se spíše než o napodobeninu českých mincí mohlo jednat o následní ražbu imitující augšpurské denáry biskupa Oldřicha (923–973), které se objevily i v našich nálezech (*Hásková 1985*, 51–53). Pátým nálezem je náhodný objev byzantské zlaté mince Jana I. Cimiska (969–976) v 60. letech 20. století při práci na pozemcích

* Článek vznikl v rámci řešení grantového projektu *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*, reg. č. 404/05/2134. Projekt je realizován za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím GAČR.

¹ V *Nálezech III/1*, s. 11 je uvedeno mylné datum objevení 15. 7. 1954.

² *Cach (1970)* uvádí č. 16, ale v: *Hásková (1981)*, obr. 1, 2, 43 je vyobrazení i fotografie zcela odlišné mince.

³ Denár byl *Turnwaldem (1956)* považován za ražbu Slavníka.

zahradnictví, tj. v prostoru jižní části libického předhradí (*Hásková 1980; Militký v tisku*). Šestým pak nález z roku 1971, kdy byl v druhotném zásepku rybářské sádky zhruba uprostřed vnitřního hradiště nalezen další denár typu kříž/kaplice (*Hásková 1981, 19; Turek 1981, 33*). Podobně jako ve čtvrtém případě i zde se jedná o následní denár napodobující však konkrétní českou ražbu typu Cach (1970) č. 13 (*Hásková 1985, 51–53*). Sedmým nálezem je údajný povrchový sběr v těsném západním sousedství severní části mladšího libického paláce Soběslava denáru typu ruka/ethelredské poprsí (*Cach 1970, č. 153*) učiněného sběratelem cca počátkem roku 1981 (*Turek 1981, 36–37*). Osmým nálezem je odkrytí nabburského denáru Jindřicha I. Bavorského (948–955; *Hahn 1976, 88–89, č. 65a1.2A*) při archeologickém výzkumu v letech 1981–1983 na předhradí v jámovém objektu č. 30 v sondě 14 (*Justová 1985, 313*). Devátým a zatím posledním nálezem je pak popisovaný denár Jindřicha I. Bavorského (948–955). Oba posledně jmenované nálezy přinesly mince jednoho a téhož panovníka, ze stejné mincovny a shodného typu – kříž se 3 body/kaplice raženého před typem kříž s 9 body/kaplice, tj. posledního typu emitovaného před tím, než byly bavorské denáry použity jako vzory pro české ražby – lišící se od sebe pouze nápisem pod lomenicí, kdy první zde má uvedeno PER a druhý VVI. Jedná se tak o mince pocházející z doby před počátkem ražby prvních českých mincí. Jsou nejen nejstarší denárovou ražbu nalezenou v prostoru libické aglomerace, ale patří i mezi nejstarší mince denárového období objevené v Českých zemích vůbec (*Turek 1991, 8–13; Sláma 1993, 107*).

Literatura

- Cach, F. 1970:* Nejstarší české mince I. České a moravské denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha.
- Hahn, W. R. O. 1976:* Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert. Braunschweig.
- Hásková, J. 1980:* Obchodní styky českých Slovanů s Byzancí. K nálezu byzantské mince slavníkovské Libici. Numismatické listy 35, 129–133.
- 1981: Slavníkovské mincování. In: Livbuz metropolis. Libice nad Cidlinou, 19–22.
- 1985: K problematice počátku slavníkovského mincování. Sborník Národního muzea, řada A – Historie 39, 51–54.
- Justová, J. 1985:* Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a jeho zázemí v letech 1980–1984. Předběžná zpráva. Archeologické rozhledy 37, 308–318.
- Lutovský, M. 2001:* Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Militký, J. v tisku:* Nový pohled na zlatou byzantskou minci z Libice nad Cidlinou (K problematice nálezů byzantských mincí 9.–11. století v českých zemích.) Peníze v proměnách času IV, v tisku.
- Nálezy III/1:* Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového (10.–12. století). In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl III/1. Praha, 7–73.
- Sláma, J. 1993:* Nález denárů bavorského vévody Arnulfa na Žatecku? In: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1. Z poměrných věd historických XI – Numismatica, Praha, 107.
- Turek, R. 1981:* Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici n. Cidlinou. Numismatické listy 36, 33–38.
- 1991: K českým nálezům cizích denárů pocházejících z doby před r. 955. Numismatické listy 46, 8–13.
- Turnwald, K. 1956:* Nález tzv. následního denáru na Libici v r. 1949. Numismatické listy 11, 1–12.

Summary: Luboš Polanský, A *denarius* struck under Heinrich I of Bavaria found at the early medieval hill fort in Libice nad Cidlinou (Nymburk district)

The find of a *denarius* struck under Heinrich I of Bavaria (948–955) is representing a contribution to the beginning of the coin circulation on the territory of the Bohemian principality during the 10th century AD. The coin, actually preserved in a private collection, has been found in the western part of the Libice acropolis (Libice nad Cidlinou, Nymburk district). This is the oldest coin of the *denarius* type found on the territory of the Libice agglomeration.

Nález nové varianty denáru Boleslava II. typu ruka/poprsí ve Wurmově ulici 3 v Olomouci*

Josef BLÁHA – Luboš POLANSKÝ

V měsících červenci až prosinci roku 1999 proběhla ve dvorním traktu (parcela č. 24/3) měšťanského domu čp. 31 ve Wurmově ul. na olomouckém Předhradí a to na ploše cca 75 m², první etapa předstihového archeologického průzkumu. Ten, ještě před zahájením novostavby prodejny soukromého podnikatele pana Jiřího Teichmanna, odborně zajistil Archeologický útvar tehdejšího Památkového ústavu v Olomouci.

Již sama výchozí výškopisná situace zkoumané plochy skýtala naději, že by zde mohly být dokumentovány původní pravěké i raně středověké terény, které byly v blízkém okolí lokality odstraněny.² Tuto eventualitu již předtím napověděly výsledky některých drobných záchranných výzkumů (o tom podrobněji *Bláha 2003a*). 6. října 1999 zde byl v sondě S 4/99 (S) v objektu 69/99 (S) ve vrstvě 80 v hloubce 157 cm nalezen denár velkého střížku typu ruka/poprsí (tzv. ethelredský typ).

ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna: *Praha* ?, mincmistr: ?, AR denár, typ ruka/poprsí.

Av.: v hladkém obvodu ruka vystupující shora z dvojitého obloučku mezi symbolicky znázorněnou lodí s kotvou a písmenem alfa. Po stranách kotvy po jedné tečce, nad písmenem alfa vodorovná čárka; opis +DVXO[...LZLAVS nebo +DVXO[...LZLAS(ležaté)

Rv.: v hladkém obvodu ethelredské poprsí zprava před ním křížek; opis +LVA[.]ZIOPPD(G či R) 0,895 g (po čištění a slepení z 5 částí); 22,3 × 21,9 mm; 9 h.

Mince je uložena v: Národní památkový ústav, územní pracoviště v Olomouci (býv. Archeologický útvar Památkového ústavu v Olomouci), přír. č. 699-19/1999.

Jedná se o novou variantu denáru Boleslava II. typu ruka/poprsí (tzv. ethelredského typu), která se od dosud známých exemplářů tohoto typu liší detailem v obraze líce a neznámými opisy. Obrazově je nalezený denár blízký typům Cach (1970) č. 129 a 130, na rozdíl od nich má však navíc tečky po obou stranách kotvy (Polanský 2004, 85–95) zobrazené vlevo od ruky na lící straně mince obdobně jako denár typu Cach (1970) č. 132 (typ ruka/kaplice). Svými nečitelnými opisy je pak blízký typu Cach (1970) č. 131. Pravděpodobně se tak bude jednat o přechodný typ, resp. jednu z posledních variant typu ruka/poprsí před zavedením typu ruka/kaplice. Na základě části opisu na rubní straně (PPD nebo PPR či PPG) a celkového rázu lze tuto minci s výhradou možného omylu přiřadit mezi ražby pražské mincovny. Jméno mincmistra je bohužel z koruptely nečitelné.

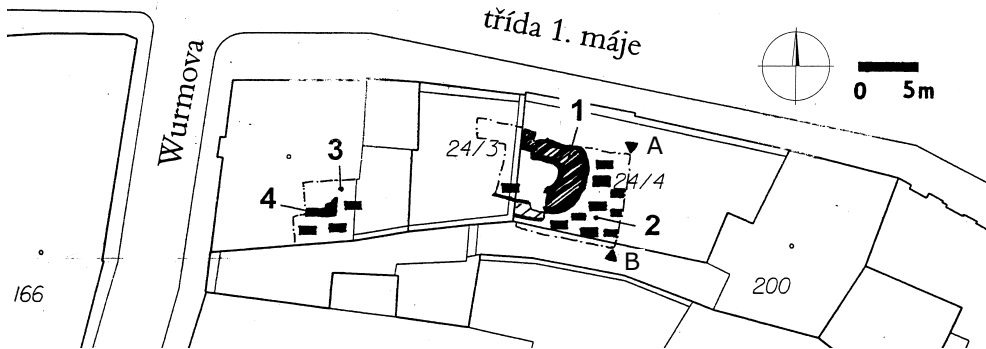
Relevantní stratigrafickou situaci k tomuto nálezu lze nejlépe prezentovat na východním profilu sondy S 4/99 (obr. 1: řez A–B; obr. 2), na který pro názornost nadále odkazujeme. Na samém písčitém podloží (1) byly dokumentovány tři zahlobené sídlištní objekty ze středohradištního období – spodní část obilnice 65/99 s kompletním kamenným žernovem v záspy, mčlece zapuštěná jáma 72/99 s rovným dnem (snad chata ?) a na severu pak nespecifikovatelný objekt 69/99. Do záspy posledně uvedené jámy byl veden výkop pro rovněž středohradištní hrob HR 31/99 s příloženým železným nástrojem. Vzhledem k tomu, že při odkryvu na přilehlé ploše byly odkryty ještě minimálně další dva hroby datované dle bohatých hrobových přídavek stříbrného tzv. veligradského šperku, náhrdelníku, kaptorgy a jiných předmětů do doby kolem roku 900 (jedná se o ženské pohřby HR 39/99 a HR 48/99), lze shrnout, že v nadloží sídliště z průběhu 9. století se nachází dosud neznámá nekropole ze závěrečného období trvání Velkomoravské říše, kdy si Olomouc nesporně i nadále udržovala postavení jednoho ze správních center tohoto státního útvaru (k tomu *Bláha 2001a*). Nadloží mezivrstvy (kontexty 148, resp. 154 a 141) nevykazovalo dle předběžně vyhodnoceného inventáře odlišnou chronologickou kvalitu, která by se vymykala datování nejpozději do 1. poloviny 10. století. Je však nutno zdůraznit, že jejich interpretace bude ještě upřesněna.

Pojednávány denár knížete Boleslava II. pochází z výrazné, souvislé a až 20 cm mocné vrstvy 80, která se nacházela v superpozici nad uvedenými mezivrstvami. Od těch se lišila jak makroskopickými vlastnostmi a strukturou (mj. hnědošedým zbarvením, napovídajícím o jejím vydatném promísení nedokonale rozloženými organickými komponenty), tak dalšími aspekty, včetně zřetelů kvantitativních. Zde si uvedme alespoň dobře sledovatelné výrazně zvýšené množství v ní objevených různorodých artefaktů – včetně keramických fragmentů z průběhu 2. poloviny 10.–počátku 11. století. Jak již bylo naznačeno, denár knížete Boleslava II. byl dokumentován právě v rámci tohoto kontextu 80, a to při severním okraji zobrazeného východního profilu sondy S 4/99 (obr. 3 – místo nálezu je vyznačeno černým bodem). Připomeňme ještě, že vrstva téže charakteristiky a chronologické kvality se zřejmě v 2. polovině 10.–počátku 11. století vytvářela na velkých plochách tzv. Předhradí i Dómského návrší, jak to vyplývá z pozorování na řadě výzkumů v uvedených areálech. To ovšem svědčí o výrazném přílivu obyvatelstva do Olomouce v této době a o dalším vzestupu mocenského, ekonomického a v neposlední řadě i kulturního (a zřejmě i kultovního) významu zdejšího centra, který se rovněž zřetelně projevil i koncentrací dokladů dálkového i lokálního obchodu, jak ve vlastním opevněném areálu (Předhradí a území Dómského návrší), tak v suburbii (prostor dnešní Pekařské ulice), kde tak bylo možno, mj. i díky četným zde nalezeným denárům z 2. poloviny 10.–počátku 12. století, situovat polohu tržiště (k tomu předběžně např. *Bláha 2001b*).

* Článek vznikl v rámci řešení grantového projektu *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*, reg. č. 404/05/2134. Projekt je realizován za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím GAČR.

¹ Zmíněný dvůr původně patřil k domu čp. 589, č. o. 36 na třídě 1. Máje.

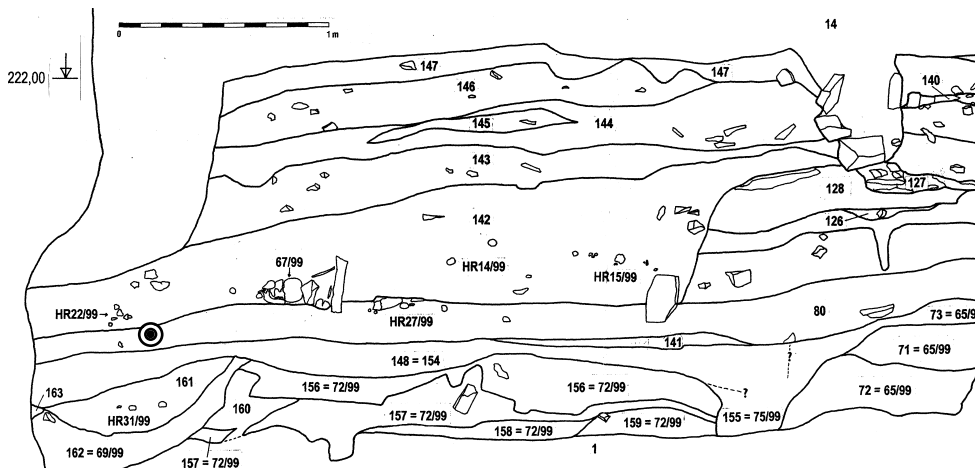
² Povrch zkoumaného dvora před zahájením výzkumu se nacházel na úrovni 223,30 m n. m., zatímco niveleta za ohradní zdí na severu k němu přiléhající třídy 1. Máje (obr. 1) vykazuje hodnotu 218,76 m n. m.

Obr. 1: Olomouc. Půdorysná situace obou lokalit ve Wurmově ulici v rámci blokového schématu severo-východní části Předhradí – zkoumané plochy jsou ohraničeny čerchovanými čarami. Výzkum v roce 1999: 1. torzo apsidy románského kostela; 2. schematické vyznačení plochy s mladohradištními hroby, černými šipkami je situován východní profil sondy S 4/99 znázorněný na obr. 2; Výzkum v roce 2002; 3. schematické vyznačení plochy s dalšími devíti mladohradištními hroby; 4. torzo zdiva z doby kolem roku 1400. Kreslil Petr Večeřa.

Pomineme-li při této příležitosti popis dalších peripetií místního vývoje v tomto období, jak tyto vyplývají z dokumentované komplikované situace v jižní třetině profilu (obr. 2), v superpozici nad vrstvou s denárem (80) na straně severní pozorujeme až 60 cm mocnou uloženinou 142, která představuje terén intenzivně využívaného mladohradištního kostrového pohřebiště z poloviny 11. až průběhu 13. století (obr. 1:2). Na ploše zkoumaného dvora bylo zjištěno, kromě řady skládek kostí, 54 pohřbů s četnými superpozicemi, v jejichž výbavě se v řadě případů nacházely i do uvedeného období zařaditelné okrasy (esovitě záušnice, skleněné perly a pod.). Další část téhož hřbitova (9 hrobů) byla dokumentována při záchranném výzkumu v sousedním domě č. o. 1 ve Wurmově ulici v roce 2002 (obr. 1:3; k tomu *Bláha 2003b*). V průběhu 12. století byl do této vícegenerační nekropole „vsazen“ orientovaný jednoduchý kostel s půlkruhovou apsidou (obr. 1:1), zničený i s podstatnou částí hrobů v 2. polovině 13. století. K tomu došlo v souvislosti s budováním blízké Hradské brány po lokaci institucionálního města (další podrobnosti k tomu viz *Bláha 2000*; *tyž 2003a*; *tyž 2003b*).

Svrchní polovina téměř třímetrového souvrství reprezentuje pro nás již irelevantní kontexty (resp. jejich útržky) datovatelné do konce 13. století, či do doby kolem roku 1300 (93, 140, 143–147) a konečně i více jak jeden metr mocnou recentní navážku 14.

Obr. 2: Olomouc – Wurmova ulice, výzkum v roce 1999. Východní profil sondy S 4/99 (bez zobrazení nadložního souvrství), při jehož severním okraji (zde vlevo) je černým bodem v kroužku vyznačena stratigrafická pozice nalezeného denáru knížete Boleslava II. Kreslil Petr Večeřa.

Literatura a prameny

- Bláha, J. 2000: Útvar archeologických výzkumů. Důležitější archeologické výzkumy – Wurmova ulice č. o. 3, třída 1. Máje č. o. 36. In: Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 1999. Olomouc, 61–63.
- 2001a: Archeologické poznatky k vývoji a významu Olomouce v období Velkomoravské říše. In: Galuška L. – Kouřil P. – Měřinský Z. (eds.): Velká Morava mezi Východem a Západem. Brno, 41–68.
 - 2001b: Olomouc im 10.–11. Jahrhundert. Topographie und die Frage der Kontinuität eines frühmittelalterlichen Zentrums. In: Sommer P. (Hrsg.): Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000. Internationales Symposium Praha 9.–10. Februar 1999, Colloquia mediaevalia Pragensia II. Praha, 325–361.
 - 2003a: K raně středověké topografii Olomouce se zvláštním zřetelem k oblasti tzv. Předhradí. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 31 – 2002. Sborník prací historických XIX. Olomouc, 13–28.
 - 2003b: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc), Wurmova ul. č. o. 1, čp. 614, parcela č. 199. Nepublikovaný rukopis.
- Cach, F. 1970: Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha.
- Polanský, L. 2004: Ikonografie denárů tzv. šípového typu. In: Grossmannová, D. – Štefan, J. T. (red.): Realita, představa, symbol v numismatice ikonografii. Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae 8. Ostrava, 85–95.

Summary: Josef Bláha – Luboš Polanský, A new variety of *denarius* struck under Boleslav II (hand/bust type) found in Wurmova st. 3 in Olomouc

On October 6, 1999, a *denarius* of hand/bust type struck on a large flan was found in the courtyard area of the burgher house no. 3 in Wurmova st., Olomouc-Předhradí – excavation no. S 4/99 (S), area no. 69/99 (S), level no. 80. The coin has been characterized as a new variety of *denarius* of the so-called Ethelred type struck under Boleslav II differing from the recently known specimens by details of the obverse image and unknown marginal legends. By its general style, the coin is similar to those pieces published by Cach under nos. 129 and 130, with exception for additional points on both sides of anchor (Polanský 2004, 85–95), left of hand on the obverse, which is analogical to the specimen registered by Cach as no. 132 (hand/chapel type). Those illegible marginal legends are similar to the type listed by Cach under no. 131. It is likely, that the coin could be regarded as a transitional type, one of the very last varieties of hand/bust type before introducing hand/chapel type respectively. Based on reading a part of the reverse marginal legend (PPD or PPR or PPG) and because of the general character, it is possible to assume, with a certain doubt, the coin to be struck at Prague mint. Unfortunately, the name of the mint-master is illegible among remains of the corruptive legend. A stratigraphic situation relevant to the find is also discussed, focused on eastern excavation profile no. S 4/99, where the coin had been found.

Nález denáru s opisem CVRIM na Kouřimí (okr. Kolín)

Michal MAŠEK – Luboš POLANSKÝ

Archeologický průzkum prováděný v minulých desetiletích přinesl celou řadu nových a významných objevů. Bohužel metodika výzkumů i použité vybavení znatelně ovlivňovaly dosažené poznatky. Ve výsledné mozaice nálezů scházejí někdy více někdy méně významné detaily, přehlédnuté a navždy ztracené. Záleží pak na náhodě, zda se některé z artefaktů podaří dohledat a alespoň rámcově zařadit ke dřívě popsaným okolnostem.

V soukromé sbírce se nachází olámaný a prasklý denár dle sdělení předchozího majitele v roce 2000 náhodně nalezený na výsypkách archeologických sond v areálu zbořeného kostela sv. Jiří na Kouřimí, několik metrů od jeho jižní zdi (k lokalitě: Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 142–143). Tato poloha, byť sekundární, by mohla naznačovat její poslední použití, denár byl zřejmě součástí pohřbu jako tzv. obol mrtvých. Nález je zajímavý tím, že se jedná o ražbu známou prozatím pouze z hradeckého nálezů. (MM)

ČECHY, Kouřimsko, **Oldřich**, mincovna: *Kouřim*, AR denár z let před 1012, typ kříž s R-3body-R-3body /poprsí Krista mezi kříži.

Av.: ve vroubkovaném kruhu kříž, v jehož protilehlých úhlech vždy tři body a písmeno R. V dochované části opisu písmena [...]EWDERI[...], zevní obvodek hladký

Rv.: v neohraničeném poli lineárně zjednodušené poprsí Krista zpředu, s knihou v pravici, po stranách poprsí křížky. Z opisu běžícím proti směru hodinových ručiček dochována písmena +[.....]C:CVRIM[...], zevní obvodek hladký

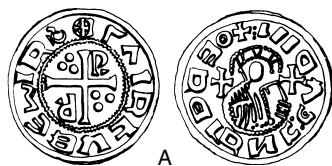
Lit.: Šůla 1979, č. 1, sub A var.; Cach 1982, č. 1025 var.; Šmerda 1996, č. 122 var.; Polanský 2004a, typ A var. 0,624 g; 16,0 × 17,3 mm (dle kříže); 1,5 h; 2 zlomky, vyložený až po obrazové pole, chybí cca 2/3 opisové části.

V úvodních odstavcích tohoto článku se dovídáme o nálezu unikátního denáru, který je zajímavý nejen tím, že se jedná o ražbu náležející k typu známému doposud jen z nálezů v Hradci Králové, ale také z několika následujících důvodů. Zprv je to obrazová náplň nalezeného denáru. Od dosud publikovaných mincí stejného typu kříž s písmenem R – třemi body – R – třemi body v úhlech kříže/poprsí Krista mezi dvěma křížky (Šůla 1979, 67, č. 1, sub A; Cach 1982, č. 1025; Šmerda 1996, č. 122; Polanský 2004a, typ A – dále jen typ A – viz obr.) z nálezů v Hradci Králové se liší jak v líci tak v rubu. Na lícní straně má v prvním úhlu kříže jinak znázorněno písmeno R. Oproti publikovanému hradeckému exempláři je toto písmeno vyraženo na ležato. Na rubní straně má pak popisovaný denár jinak provedenou ražbu Kristova poprsí. Jeho spodní část je zde vypuncována hladkou linií na rozdíl od hradeckého kusu, který má tento okraj z perlovce. Na základě uvedených změn v obrazové náplni líce i rubu mince, tak můžeme tento denár prohlásit za novou variantu tohoto typu.

Zadruhé jsou to opisy, které bohužel na rozdíl od obrazu nemáme k dispozici celé. Pokud to však dochované zbytky dovolují, lze konstatovat, že zbylé části opisů líce i rubu se shodují s opisy na dvou ze čtyř ražeb tohoto typu z Hradce Králové (Šůla 1979, 67, č. 1, sub A-a a sub A-b). Zajímavá je tu především jasně vypuncovaná část opisu rubu, tj. CVRIM, která se tak vyskytuje na všech variantách nejen tohoto (typ A), ale i na dvou variantách dalšího blízkého typu kříž s klínem – třemi body – kroužkem – třemi body /poprsí Krista (Šůla 1979, 67, č. 2 a 3, sub B-a a sub B-b; Cach 1982, č. 1026 a 1027; Šmerda 1996, č. 138a a 138b; Polanský 2004a, typ VIII, var. x¹ a x² – dále jen typ VIII.x – viz obr.).¹ Těto části rubního opisu, bych se však věnoval níže, zde bych se pokusil nastínit představu o možném výkladu zbývajících částí rubního a celého lícního opisu.

Předně je nutné připomenout, že celá skupina zmíněných typů kříž/poprsí Krista má společné nejen to, že její opisy jsou na první pohled nesrozumitelné, ale také to, že tyto opisy jsou si až na drobné odchylky velice podobné. Známe sedm variant opisů, první dvě reprodukoval již Hanka (1856–1857, 281, č. 3 a č. 4 – viz obr.), dalších pět pak Šůla (1979, 67–68, sub A-a, A-b, A-c, A-d a sub B).² Opis na nejstarším exempláři (Hanka 1856–1857, 281, č. 3: ΓΙΔΕΖΔΕΙ:ΔΑΓ+) přepisuje později Fiala (1895, 275, č. 524) jako ΓΙΔΕΖΔΕΙ:ΔΧΤ+ a vyznívá mu v spletené *Dextera Dei*. S tím nesouhlasí Šůla (1979, 67–68), který by zde spíše hledal jméno panovníka, tedy Jaromíra, to zde ale nenachází. Z Šůlou je však třeba souhlasit v tom, že se vyrazení tohoto opisu prakticky stejného na všech variantách řídilo určitou myšlenkou. V této souvislosti je třeba upozornit na postřeh Háskové (1979, 77), která poukázala na část opisu líce na některých variantách, kde čte zkratku Kristova jména RS+ = +RS = *Christus* a před ní slovo *Dei*. Domnívám se, že na denárech obou typů (A i VIII.x) lze předpokládat velmi podobné opisy jako na soudobých denárech knížete Jaromíra, na kterých často čteme celé či různé zkracované texty typu *Dextera Dei* (např. Cach 1970, č. 273, 274 a 275), *Iesus Christus Dominus Noster* (např. Cach 1970, č. 260 a 261), *Dextera Domini Nostr[i] Christi* (např. Cach 1970, č. 276). V těchto intencích jsem dříve interpretoval opis jako koruptelu textu DEXTERA DEI chRiSti+ i já (Polanský 2004a, 140, pozn. 56). Avšak po opětovném prozkoumání se přikláním k hypotéze, že na prvním výše uvedeném lícním opisu (Hanka 1856–1857, č. 3: ΓΙΔΕΖΔΕΙ:ΔΑΓ+) je možné číst část opisu jako *Fides Dei*, tedy „víra v Boha“, spojení známé spíše z sousloví *Fides Christi*. Na ostatních ražbách je pak tento opis čím dál více korumpován.

Otázkou zůstává interpretace zbylých písmen opisu. Zkratka Kristova jména (RS+) se v opise objevuje za koruptelou textu *Fides Dei* minimálně na třech variantách (Šůla 1979, sub A-b, A-c, A-d), nejzřetelněji na Šůlově typu sub A-d, jak upozornila Hásková (1979, 77), kde je oddělena od zbytku opisu dvojtečkou. Celý opis by se pak dal číst

A

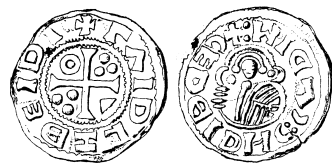
VIII.x¹

VIII.x²

Hanka X/3

Hanka X/4

¹ Typ VIII má několik opisových variant. Již zmíněnou variantu VIII.x s opisem na rubu nesoucím označení CVRIM a dále pak varianty s opisy dobře čitelnými: variantu VIII.a s opisem ODALRICVS:DV+ / O:BRACIZLAVS+, variantu VIII.b s opisem ODALRICVS:DV+ / REGNET IN PR•AGA b• SC+A a variantu VIII.c s opisem ODALRICVS:DV+ / ODALRICVS:DV+ (Polanský 2004a, 134–135). Všechny varianty s „čitelnými“ opisy patří jednoznačně knížeti Oldřichovi a byly vyraženy na počátku jeho vlády (Šůla 1980, 1–12).

FIDES DEI : RS+, tedy *Fides Dei* : *Christi* či *Fides Dei* : *Christiani* (víra v Boha : Krista či víra v Boha : křesťanského). Vedle tohoto výkladu však lze připustit poněkud jiné a možná i pravděpodobnější čtení této části popisu následující za slovem *Dei*. Na všech variantách těchto typů je vyražen znak interpretovaný různými badateli dvojitým způsobem, buď jako D nebo R. Ve skutečnosti se jedná o zřetelně vypuncované D doplněné tenkou čárkou do podoby písmene R tak, jak to vidíme i na popisovaném exempláři. Tento „doplňek“ pak nacházíme i u jiných písmen. Budeme-li čist spojení RS+ jako DS+, připustíme-li, že popisy na variantách Hanka (1856–1857, tab. X/3 a X/4), které jsou sice z důvodu horšího dochování různě čtené již Hankou a Fialou, je možné s určitou rezervou (protože pouze na základě obrazové dokumentace) spíše čist jako DNS+ a DL+ (=DN+?), vezmeme-li v potaz i opis na následujícím typu (VIII.x; *Šůla* 1979, s. 67, č. 2, sub B-a), jehož koncovku lze také interpretovat jako DNS:+ a v neposlední řadě přihlédneme-li ke zvyklostem zkracování opisů na ostatních ražbách s křesťanskými texty na mincích doby vlády knížete Jaromíra, můžeme podle mého názoru rekonstruovat původní opis vyražený na líci typů A a VIII.x do podoby FIDES DEI : DNS+, tj. *Fides Dei* : *Domini Nostri* + (víra v Boha : pána našeho +).

Podobným problémem jako opis líce je i první část popisu na rubní straně. I zde do jisté míry záleží na tom nakolik přihlédneme k oněm poněkud odlišně vyraženým doplňkům. Opis lze totiž čist v závislosti na tlumočení jednotlivých písmen mnoha způsoby (od CEDEIDIIC až po OEERLRNC). Interpretovat jej pak lze dvojitým způsobem. Při rekonstrukci popisu na DEDEIDNC jej lze považovat za zkrácené *Dextera Dei Domini Nostri Christi* (Polanský 2004a, 140, pozn. 56), tedy opis s křesťanskou náplní jako na lícní straně tohoto denáru a potažmo také jako na jiných mincích Jaromíra (např. *Cach* 1970, č. 261 a 276). Druhou variantou je pak při předpokládaném původním zápisu OEDELRIIC čtení popisu jako jména mincmistra či jako panovníkova bratra Oldřicha, kteréžto případy umístění jmen jsou také doloženy na soudobých ražbách (mincmistr Zensa – *Cach* 1970, č. 267; *Hásková* 1975, 121; kníže Uldřih – *Cach* 1970, č. 269; *Polanský* 2004b, 133–144). První variantu, že by se jednalo o zkratku textu *Dextera Dei Domini Nostri Christi*, však považují za spíše nepravděpodobnou, už z toho důvodu, že by na jedné minci byly na obou stranách popisy s křesťanskou tematikou a chybělo by zde jméno panovníka či vydavatele.³ Stejný důvod podle mého disqualifikuje i výklad textu jako jména mincmistra (srovnej *Polanský* 2004b, 141). A naopak interpretace popisu Oedelriic jako jména knížete Oldřicha zapadá nejen do numismatických (Polanský 2004a, 126–149), historických (Polanský 2004b, 133–144, viz též níže), ale i jazykových souvislostí. Zápis Oldřichova jména v podobě Oedelriic z jazykového hlediska odpovídá své době a řadí se tak po bok již známým a dochovaným tvarům tohoto jména.⁴

Třetím důvodem je místo nálezů ve vztahu k popisu. Mince byla údajně nalezena v druhotné poloze na lokalitě Kouřim, U sv. Jiří (k lokalitě viz *Sláma* 1986, 75–76, č. 56; *Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek* 2003, 142–143). Jedná se o přemyslovské hradiště vzniklé v 2. polovině 10. století. Sem je kladena i mincovna, ve které měl razit kníže Jaromír minci typu kaplice/kříž s opisem +OTESACVRIM! (*Cach* 1970, č. 245 – viz obr.; *Svoboda* 1968, 137–143). Nález výše popisované mince, věříme-li v úvodu zmíněném nálezovém okolnostem, významně podporuje teorii o ražbě nejen tohoto typu, ale i mincí vůbec na Kouřimi (Polanský 2004a, 135–136). Existenci kouřimské

Cach 245

mincovny zpochybňovali někteří numismatici (Katz 1937, 29; *Šůla* 1979, 73–74). Nezazněl však jediný argument, který by bylo lze považovat za tak závažný, abychom mohli říci, že tato mincovna neexistovala. Pro uznání mincovny se vyslovila většina badatelů (Fiala 1921, 97–98; *Svoboda* 1968, 137–143; *Cach* 1960, 46–47; *Hásková* 1979, 77–79). Nový nález nové varianty denáru s opisem CVRIM na hradišti Kouřim, tak již jen rozšiřuje (ať už nález nepřímý, nebo mince sama zcela evidentně) argumenty ve prospěch kouřimské mincovny.

V této souvislosti je třeba zmínit hypotézu o chrudimských ražbách knížete Oldřicha (*Cach* 1970, č. 269; *Polanský* 2004b, 133–144; *Týž* 2004a, typ B – dále jen typ B – viz obr.), na kterých není také uvedeno vládnoucího knížete Jaromíra, ale jméno Oldřichovo ve tvaru Uldřih a jméno mincovny Chrudim na obou stranách. Jak mince s jménem Oedelriic (typ A a VIII.x), tak denár se jménem Uldřih (typ B) se svým typem, vazbami na ostatní denáry a v neposlední řadě nálezy bezpečně hlásí do druhé poloviny vlády knížete Jaromíra. O osudech knížete Oldřicha v této době nemáme bohužel žádné zprávy. Ně-

B

² Hanka (1856–1857), 281, č. 3: ΓIDEZDEI:DAΓ+ / CERE.IDNC.SVDIM:+ a č. 4: ΓAIDFZDEI DI+ / CEDEIDNC:CVDIM:+; *Šůla* (1979), 67–68, sub A-a: ΓAIRFWDERIR+ / CEREIRNC.CVRIM:+, sub A-b: ΓAIRFWDERIR+ / CERDIRNC:CVRIM+, sub A-c: ΓAIRPZD[...]RS+ / C[RDIRWC:CVRIM:+, sub A-d: ΓAIRFZDEI:RS+ / FDEIRNC:CVRIM:+ a sub B: ΓAI[ZDEID]S+ / CERDIRNC:CVRIM:+. Popisy jsou reprodukovány pouze pomocí znaků textového editoru tak, aby odpovídali co možná nejvíce publikovaným opisům. Tyto přepisy bohužel ne vždy odpovídají skutečnosti patrné již z obrazových a fotografických doprovodů v citované literatuře (*Hanka* 1856–1857, tab. X/3 a X/4; *Šůla* 1979, obr. 1–3), popřípadě z další literatury (*Fiala* 1895, 275, č. 524; *Cach* 1980, č. 1025–1027).

³ Opravují tak svou dřívější (*Polanský* 2004a, 140, pozn. 56) chybnou domněnku, že na této minci mohlo být tímto způsobem Jaromírovo jméno záměrně potlačeno Oldřichem.

teří historici se domnívají, že nadále setrval v exilu, druhí mu přidělují hypotetický úděl na Žatecku.⁵ Opírají se přitom o Dalimilovo líčení setkání Oldřicha s Boženou, které lokalizoval k Postoloprůmům a ke kterému muselo dojít před rokem 1012 (*Dalimil*, kap. 42, 493).⁶ Existenci žateckého údělu kvůli tomu však není třeba předpokládat. Na druhou stranu Oldřich mohl být jak v Čechách, tak v zahraničí, a s Boženou se také mohl setkat „kdekolí a kdykolí“ tedy, jak píše Kosmas, „jednoho dne, vrací se skrze selskou ves z lovu“ (*Kosmas I.* 36, 60).

Tyto mince (typ A, B a VIII.x) by tak mohly být, pokud přijmeme interpretaci částí jejich opisů jako jména knížete Oldřicha, jedinečným dokladem toho, že v letech 1004 až 1012, tedy v době Jaromírových vlády, pobýval jeho bratr v Čechách. Je tu třeba upozornit na jeden z mnoha mýtů české historie, a to odvěké nepřátelství bratrů Jaromíra a Oldřicha.⁷ Prameny naznačují alespoň z počátku pravý opak. Oba dva rodní bratři sdíleli po značnou část svého života stejný osud. Společně měli být zneškodněni, společně proto spolu s matkou prchají před svým nevlastním bratrem Boleslavem III. ze země (*Dějmar V.* 23, 282–283), aby se po smrti Vladivoje nakrátko vrátili a byli opět spolu vyhnáni za hranice. Poté, pomineme-li Kosmovo zmatené líčení události, o Oldřichovi až do roku 1012 neslyšíme. Oldřichův pobyt v Čechách v této době proto nelze v žádném případě vyloučit, spíše naopak. Oldřich byl vzhledem k tomu, že byl Jaromír vykastrován a ztratil tak naději na vlastní potomky, jeho jediným možným nástupcem, a neměl tedy důvod být zprvu jeho protivníkem. Je proto možné, ba přímo pravděpodobné, že se Oldřich spolupodílel na Jaromírově vládě ať již formou údělu, jak ho známe z pozdější doby (moravské úděly), nebo jakéhosi zaopatření v určitém hradeckém okrsku, jak jej pro změnu známe z doby dřívější (Budeč, Tetín, Boleslav, Mělník, apod.). Také způsob, jakým byl Jaromír sesazen, nasvědčuje spíše domácímu převratu, než akci vedené ze zahraničí (*Dějmar VI.* 71, 412–413). Důvodem tu mohla být, z mnoha dalších případů známá, netrpělivost následníka trůnu a jeho družiny.

Nejenom pro Oldřichův úděl, ale také pro jeho „úředně“ mincování lze hledat oporu v dřívějších dobách. Vzor pro Oldřichovo mincování v Chrudimí a na Kouřimí tak mohly být především mince jeho nevlastní matky, manželky Boleslava II. kněžny Emmy reginy ražené v 90. letech 10. století na Mělníku nebo i mince Slavníkova syna Soběslava z Libice a Malína, jehož lze, považujeme-li ho za Přemyslovce, nazvat libicko-malínským „úředníkem“. Na obou denárech, stejně jako na kouřimských a chrudimských mincích Oldřicha, není uvedeno jméno vládnoucího knížete. Všechny tyto ražby tak společně nabourávají teorii o výlučném mincování právu českého panovníka. Existenci tohoto práva však nelze na jejich základě jednoznačně odmítat (tak *Petráň 1998*, 171). Ve světle těchto případů a s přihlédnutím i k pozdějším ražbám nepanujících Přemyslovců by spíše bylo možné uvažovat o existenci dynastického práva k mincovnímu regálu.

Přijmeme-li výklady obou opisů ve smyslu denárů knížete Oldřicha vyražených v mincovnách Kouřim (typ A a VIII.x) a Chrudim (typ B) a to v době vlády knížete Jaromíra, nemůžeme pominout možnost lokalizovat Oldřichův „úředl“ do východních Čech (*Nový 1972*, 41), resp. na Kouřimsko a Chrudimsko. Na závěr pak nelze nezmínit, že Oldřichova východočeská „apanáž“ zaujímá ve svém středu, tj. mezi Kouřimí a Chrudimí, území ještě nedávno předtím ovládané Slavníkovci. Oldřich se tak svým způsobem stal dědicem slavníkovské domény. (LP)*

Literatura

Cach, F. 1960: Mince českého knížete Jaromíra (1003–1012). Numismatický sborník 6, 41–60.

– *1970:* Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha.

⁴ Uodalřich bylo jméno dost rozšířené, popularizované kultem sv. Ulricha, biskupa z Augšpurku (†4. 7. 973). Vzhledem k tehdejší popularitě tohoto jména existovalo celkem dost variant: Uhlrich, Uadalrich, Ullerich, Ullrich, Ulreich, U(h)rich, U(h)rig, Uodalrich, Uolrich, Odalric, Odelrich, Odhelric, Odolrich, Ohlerich, Oe(h)lrich, Oelrich, Oldalricus, Olrich. (k tomu *Förstemann 1966*, 1190n.) Dle laskavé konzultace s lingvistou PhDr. Ondřejem Bláhou, Ph.D. z Filosofické fakulty Univerzity Palackého, kterému tímto velice děkuji, z toho vyplývá, že tvar Oedelriic je velice pravděpodobně jedním z možných starohornoněmeckých tvarů jména Oldřich. Liší se tak od zápisu jména Oldřich na denáru typu B z Chrudimí, na které je již vyražen částečně počestlý tvar tohoto jména Uldrih (*Polanský 2004b*, 133–144). Z čehož nám plyne zajímavý závěr, že autory opisů vyražených na těchto mincích byli s největší pravděpodobností na jedné straně jedinec se vztahem k hornoněmeckému prostředí – tak na Kouřimí a na druhé straně na Chrudimí osoba pocházející z prostředí domácího, slovanského.

⁵ Hypotézu o Oldřichově žateckém údělu uvádí již Palacký (*1928*, 213 a 223); opatrně i Novotný (*1912*, 701). Současní historici ji převážně považují za dostatečně nepodloženou, či dokonce nepřijatelnou, tak Krzemienska (*1970*, 524, pozn. 106). V souvislosti s existencí mince s opisem Uldrih (typ B) a jejím zařazení do doby vlády knížete Jaromíra ji však opět oživil i když s otázkou Suchodolski (*1971*, 57).

⁶ Před rokem 1012, tedy před nástupem Oldřicha na trůn, k němu mělo dojít pro to, že roku 1021 unáší Břetislav svou nastávající manželku Jitku z kláštera a prchá s ní na Moravu, kterou mu svěřil do správy jeho otec. Nemohl být tedy tehdy nezletilý, tj. mladší čtrnácti let, ani ne již dlouho dospělý, když o něm Kosmas píše, že mezitím přešel „z dětského věku v jinošský“ (*Kosmas I.* 40, 73, český překlad dle *Hrdina – Bláhová 1975*). Ke zplnění Břetislava tak mohlo dojít, jak nasvědčují další související historické události, buď před rokem 1002, kdy byli Jaromír a Oldřich vyhnáni ze země (*Dějmar V.* 23, 282–283) nebo nejpozději brzy po roce 1004, kdy Jaromír nastoupil na trůn (*Dějmar VI.* 12, 330–333).

⁷ To je pozdějšího data. Pravděpodobně souvisí až se sesazením Jaromíra Oldřichem roku 1012. Tedy ne jak mají Novotný (*1912*, 705) a Krzemienska (*1999*, passim).

* Článek vznikl v rámci řešení grantového projektu *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*, reg. č. 404/05/2134. Projekt je realizován za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím GAČR.

- 1982: Nejstarší české mince IV. Dodatky. Praha.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradíšť v Čechách. Praha.
- Dalimil: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. (ed.) I. Daňhelka, J. – Hádek, K. – Havránek, B. – Kvitová, N. Praha 1988.
- Dětmar: Kronika Thietmara, (ed.) Marian Zygmont Jedlicki. Poznaň 1953.
- Fiala, E. 1895: České denáry. Praha.
- 1921: Staré mincovny Kouřim, Libice, Malín, Vratislav a Mělník. Věstník numismatické společnosti československé 3, 1–8.
- Förstemann, E. 1966: Altdeutsches Namenbuch. Erster Band. Personennamen. München.
- Hanka, V. 1856–1857: Popsání i vyobrazení českých mincí. Památky archaeologické a místopisné 2, 281.
- Hásková, J. 1975: Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 29, č. 3, 105–160.
- J. 1979: Neznámé denáry knížete Jaromíra? Numismatické listy 3, 77–78.
- Hrdina, K. – Bláhová, M. (přel.) 1975: Kosmova Kronika česká. Praha.
- Katz, V. 1937: Úvahy o chronologii českých denárů na počátku XI. století. Praha.
- Kosmas: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. (ed.) B. Bretholz. Monumenta Germaniae historica – Scriptores rerum Germanicarum. Nova series II. Berlin 1923.
- Krzemieńska, B. 1970: Krize českého státu na přelomu tisíciletí. Československý časopis historický 18, 497–532.
- 1999: Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století. Praha.
- Kudrna, O. 1948: Denáry vévody Jaromíra připisované Oldřichovi. Netolice 1948.
- Novotný, V. 1912: České dějiny I. 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha.
- Nový, R. 1972: Přemyslovský stát 11. a 12. století. Praha.
- Palacký, F. 1928: Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě I.1. Praha.
- Petráň, Z. 1998: První české mince. Praha.
- Polanský, L. 2004a: Mince, mincovny a kníže Oldřich. In: Peruc v mýtech a dějinách. Sborník příspěvků k miléniu setkání knížete Oldřicha s Boženou. Peruc, 126–149.
- 2004b: Oldřich nebo Jaromír? Příspěvek k lokalizaci jedné sporné mince z počátku 11. století. In: Doležalová, E. – Novotný, R. – Soukup, P. (eds): Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Centrum mediivistických studií – Filosofie, 133–144.
- Sláma, J. 1986: Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praehistorica XI. Acta Institutii Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis, Praha.
- Suchodolski, S. 1971: Początki mennictwa w Europie środkowej, wschodniej i północnej. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Svoboda, B. 1968: Jaromírovy kouřimské ražby. Numismatické listy 23, 137–143.
- Šmerda, J. 1996: Denáry české a moravské. Katalog mincí českého státu od X. do počátku XIII. století. Brno.
- Šíla, J. 1979: Neznámé denáry českého knížete Jaromíra. Numismatické listy 34, 65–76.
- 1980: Počátky mincování českého knížete Oldřicha. Numismatické listy 35, 1–12.

Summary: Michal Mašek – Luboš Polanský, A *denarius* with marginal legend CVRIM found in Kouřim (Kolín district)

A broken and chipped *denarius* is preserved in a private collection. Based on report of the former owner, it was reportedly found in archaeological dump in zone of the demolished church of St. George in Kouřim, several meters out of its southern wall, in 2000. The coin dated as that one struck under the Prince Jaromír is interesting not only because of its unique character similar to the type of a coin found in Hradec Králové, but also because of some other reasons. They are the following: firstly, its iconography – it is different in its obverse and reverse comparing to the published coins of the same type from Hradec Králové (obverse: cross with two letters “R” and three dots alternatively in angles; reverse: bust of Christ between two crosses – Type A – Šíla 1979, 67, no. 1, sub A; Cach 1982, no. 1025; Šmerda 1996, no. 122; Polanský 2004a, type A.). The coin from Kouřim has the letter “R” differently placed in the first angle on obverse in comparison with the previously mentioned coins – the letter is shown as laying on line, reversed. The bust of Christ on reverse is also differently executed – the bottom part is characteristic by its plain line comparing to the dotted section of the specimen from Hradec Králové. Taking in mind all these changes of the obverse and reverse image, we can regard this *denarius* as a new variety of the above mentioned type.

Secondly, marginal legends – in contrast with the image – are unfortunately incomplete on the coin. L. Polanský has tried to interpret similar, and still not fully deciphered, marginal legends of all varieties of this type (Type A) and two varieties of another close type with cross and wedge, three dots, annulet and three dots in angles on obverse and with bust of Christ on reverse (Type VIII.x – Šíla 1979, 67, nos. 2 a 3, sub B-a and sub B-b; Cach 1982, nos. 1026 and 1027; Šmerda 1996, nos. 138a and 138b; Polanský 2004a, type VIII, var. x¹ and x²). An original obverse marginal legend of Type A and Type VIII.x has been reconstructed in form of FIDES DEI : DNS+, i.e. *Fides Dei : Domini Nostri* + (Belief in God : Our Lord +). Such a text with clear Christian symbols is fully in relation with contemporary coins struck under the Prince Jaromír bearing Christian legends. The reverse marginal leg-

end is read as the following: OEDELRIIC:CVRIM, and it has been interpreted as the name of the Prince Oldřich, brother of the ruling Prince Jaromír, plus the name of Kouřim mint. This interpretation corresponds not only with numismatic and historical context, but also matches the linguistic framework. The form of Oldřich's name (OEDELRIIC) is fully related to the particular period and enriches the number of known and preserved versions of that name.

Thirdly, location of the find is in close relation with the marginal legend of the coin. This specimen was reportedly found at secondary location in Kouřim, St. George Church. It formerly used to be a Přemyslid hill fort dated back to the second half of the 10th century. The mint could theoretically be located here, where the Prince Jaromír was expected to strike coins with chapel on obverse and cross with inscription +OTESACVRIM! on reverse (Cach 1970, no. 245; Svoboda 1968, 137–143). The find of the above mentioned coin clearly supports the theory saying that this coin type could be struck in Kouřim together with other coins of general types (Polanský 2004a, 135–136). Some numismatists did not agree with existence of Kouřim mint (Katz 1937, 29; Šála 1979, 73–74). No serious argument has been brought to light, so that we could assume the mint had existed. In correspondence with that, majority of scholars have agreed with existence of the mint (Fiala 1921, 97–98; Svoboda 1968, 137–143; Cach 1960, 46–47; Hásková 1979, 77–79). The new variety of the *denarius* with its marginal legend CVRIM found at Kouřim hill fort (the find indirectly, and the coin itself directly) brings other arguments in favour of existence of Kouřim mint.

Finally, the coin has been related to those ones struck under the Prince Oldřich in Chrudim (Cach 1970, no. 269; Polanský 2004a, type B; Polanský 2004b, 133–144). These coins also do not bear the name of the ruling Prince Jaromír, but the one of Oldřich in form of ULDRIH, plus the name of Chrudim mint on both sides. The coin bearing the name OEDELRIIC (Type A and Type VIII.x), as well as the *denarius* with the name ULDRIH (Type B), by their types and relations to other *denarii* and hoards, they surely belong to the second part of the Prince Jaromír's rule. Because of the simple fact, that there is no information about the Prince Oldřich's life, then, all of these types (Type A, B and VIII.x) could represent – with accepting interpretation of parts of their marginal legends as names of the Prince Oldřich and of the mints in Kouřim and Chrudim – an extraordinary proof of the contemporary situation in 1004–1012, during the Jaromír's rule, when his brother stayed in Bohemia and had a part of the country at his disposal – Eastern Bohemia, Kouřim and Chrudim respectively – as his appanage.

Nález neznámého denáru Vratislava II. z Hradska (okr. Mělník) a jeho přínos pro poznání podoby českého knížete a krále

Michal MAŠEK

Mincovníctví knížete a prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092) náleží k nejlépe popsanému a dokumentovanému úseku české raně středověké numismatiky. Žádné období však nikdy není a nebude zpracováno zcela. V soukromé sbírce se nachází denár knížete Vratislava pocházející z areálu raně středověkého hradě Hradsko (souhrnně k lokalitě: Lutovský 2001, 90–91), který nelze určit jako variantu žádného jeho doposud publikovaného typu. Máme tak před sebou nový, zcela neznámý typ. Denár nese všechny znaky typické pro Vratislavovy české ražby – čitelné, pečlivě puncované opisy, jednoduše a stejně pečlivě zpracované obrazy v polích.

ČECHY, Vratislav II., jako kníže (1061–1086), AR denár

Av.: v hladkém vnitřním kruhu poprsí vousatého muže čelně.

Hlava je krytá skládanou špičatou pokrývkou připomínající biskupskou mitru. Hrud' zdobí šest perel vyražených v půloblouku souběžném s rameny. Po obvodě se zoubkovaným okrajem je opis WRATISLAVS.

Rv.: v poli ohraničeném hladkým obvodkem ruka držící kopí.

Ruka vystupuje z rukávu se dvěma knoflíky. Hrot kopí zasahuje do opisu WENCEZLVS, kde odděluje jeho počátek a konec. Vnější obvod mince je zoubkovaný.

0,730 g; 14,6 × 14,6 mm; osa 6 h.

Denár lze po srovnání s ostatními známými typy knížete Vratislava II. přiřadit do blízkosti typů Cach (1972) č. 348, 349 a 353 (Fiala 1895, 306, č. 901; 307, č. 910 a 912, tab. IX, č. 8 a 9). Popsané mince mají v poli na líci hlavu, resp. poprsí zpředu, na rubu pak téměř identický obraz ruky držící kopí. Charakter pokrývky hlavy nedovoluje přiřazení denáru do doby po přijetí královské koruny, ražbu je tak možné položit před rok 1086.

Král Vratislav II. je první český vládce, jehož podobu lze právě díky jeho vlastním ražbám alespoň zhruba postihnout a reprodukovat (Hásková – Vitanovský 1984, 169–218). K jeho zobrazení bývá nejčastěji používán lícní obraz z denáru Cach (1972) č. 354. Je na něm zachyceno vousaté korunované poprsí muže z profilu s ramenem překrytým

pláštěm ozdobeným třemi perlami. Vratislavovy portréty se však nacházejí i na jiných jeho ražbách. Předpokládáme-li, že portréty na obou denárech (Cach 1972, č. 348, 349 a 353) nám také přibližují Vratislavovu podobu, je možné dobu vzniku neznámého denáru klást až za tyto ražby. Hlava na prvních dvou výše zmiňovaných mincích je bezvousá a jeví se jako mladší. Naopak králův profil na denárech Cach (1972) č. 353 a 354, profil staršího vousatého muže, lze promítnout i do naší doposud neznámé mince. Obě zřejmě vyobrazují stejnou tvář. Neznámý denár nám představuje její podobu zepředu, denáry Cach (1972) č. 353 a 354 z profilu. Společně mají tyto denáry i zobrazení knížecího pláště a jeho zdobení. Na obou mincích použil řezač k vytvoření linie ramen půloblouk a knížecí poprsí je v obou případech vyzdobeno souběžnou perlovcovou linií.

Doposud neznámý denár nám tedy nejen rozšiřuje řadu ražeb knížete a prvního českého krále Vratislava II., ale také významnou měrou přispívá k poznání jeho podoby. Podporuje již dříve vyslovený předpoklad, že se řezač želez snažil zachytit na minci konkrétní podobu – tvář svého panovníka (Hásková – Vitanovský 1984, 169–218). Nový typ denáru Vratislava II. tak můžeme pravděpodobně zařadit na úplný sklonek jeho knížecí vlády těsně před ražby s královskou korunou.

Literatura

Cach, F. 1972: Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha.

Fiala, E. 1895: České denáry. Praha.

Hásková, J. – Vitanovský, M. 1984: Osobnost krále Vratislava I. (1061–1092) na mincích. K oficiálnímu vyobrazení prvního českého krále a k české panovnické distinkci. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 38, č. 4, 169–218.

Lutovský, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Summary: Michal Mašek, A unknown *denarius* struck under Vratislav II found in Hradsko (Mělník district) and its contribution to correction of image of the Bohemian Prince and King

The coin has been found on the territory of an the early medieval hill fort in Hradsko. There is a bust of a bearded man en face on obverse, plus obverse marginal legend WRATISLAS, and a hand holding spear with marginal legend WENCEZLVS on reverse. Because of absence of the royal crown and comparing the reverse image to other registered coins struck under Vratislav, it is possible to regard the *denarius* as one of his latest coins of his princely period. Confronting it with a coin published by Cach (1972) under no. 354, we can conclude, that the portrait on obverse could be that of Vratislav II.

Raně středověké denáry z kostrového pohřebiště v Mušově (okr. Břeclav)

Josef PAUKERT

V roce 1984 proběhl v souvislosti s výstavbou novomlýnských nádrží záchranný archeologický výzkum mladohradištního pohřebiště v Mušově, okr. Břeclav (Jelínková 1999). Ve více než 225 hrobech bylo nalezeno 41 mincí (Nemeškalová-Jiroudková 1999), jejichž podrobná specifikace je uvedena v tab. 1. Přehledně lze jejich složení charakterizovat takto:

ČECHY, Spytihněv II. (1055–1061), Cach (1972; dále jako C) 330 (1).

MORAVA, Konrád I. a Ota I., úředlný kníže na Brněnsku (1055–1061), C 360 (1);

–, Konrád I., úředlný kníže na Brněnsku (1061–1092), C 361 (2); C 364 (7); C 365a (1); C 365b (1); C 367 (2);

–, Ota I. Sličný, úředlný kníže na Olomoucku (1061–1087), C 369 (2); C 370/371 (2); C 371 (3); C 376 (3); C 377 (1).

UHRY, Štěpán I., Huszár (1979; dále jako H) 31/1 (1); H 31/1d (1);

–, Petr I., H 32/6 (1),

–, Ondřej I., H 32/8 (4); H 32/9 (3); H 32/9v (3);

–, Ladislav I., H 36/29v (1).

ŘÍM, republika (1).¹

Za zmínku stojí, že ve dvou hrobech bylo nalezeno po dvou mincích a sice: hrob 136 denár Konráda I. C 364 a denár Oty I. Sličného C 376, v hrobě 225 dva denáry Konráda I. stejného typu C 367.

¹ Jedná se o republikánský denár-serratus, Aulus Postumius Filius Spurii Nepos Albinus, ražený v Římě roku 81 před Kristem (RRC I, 389, č. 372/2); 18,6 mm, 3,5024 g. Byl nalezen v zásypu hrobu č. 69.

Tabulka 1: Mušov (okr. Břeclav). Přehled nálezů denárů z raně středověkého pohřebiště (Vysvětlivky: není – li uvedeno jinak, jde o ražby moravské; RRC = RRC I; C = Cach 1972; H = Huszár 1979); Poznámka – * vylomený; ** rozlámaný; *** v zásypu hrobu.

Hrob číslo	Panovník	Určení	Průměr (mm)	Hmotnost (g)	Hrob číslo	Panovník	Určení	Průměr (mm)	Hmotnost (g)
B	Konrád I.	C 364	16,2	0,3936	136	Ota I. Sličný	C 376	14,5	0,5972
9a	Uhry, Petr I.	H 32/6	16,5	0,4159*	138	Uhry, Ondřej I.	H 32/8	15,6	0,2426*
42	Uhry, Ondřej I.	H 32/9v	13,8	0,3545	146	Uhry, Ondřej I.	H 32/9	15,5	0,3895
44	Ota I. Sličný	C 371	14,3	0,4028	150	Uhry, Ondřej I.	H 32/9v	14,4	0,2976*
64	Uhry, Ladislav I.	H 36/29v	16,6	0,2746***	151	Konrád I.	C 364	15,4–15,6	0,5414
69	Řím, republika	RRC 372/2	18,6	3,5024***	160	Uhry, Ondřej I.	H 32/8	15,6	0,2955**
72	Uhry, Ondřej I.	H 32/9v	13,3–14,0	0,3130*	167	Konrád I.	C 364	15,2–15,4	0,4525
74	Uhry, Ondřej I.	H 32/8	15,0	0,1869*	172	Uhry, Ondřej I.	H 32/9	13,5	0,1591*
80	Ota I. Sličný	C 376	15,0	0,5699	175	Konrád I. a Ota I.	C 360	14,3–14,5	0,4241
86	Konrád I.	C 361	13,9–14,5	0,463	178a, b	Konrád I.	C 364	15,5–15,8	0,3921
90	Uhry, Štěpán I.	H 31/1d	15,7	0,3458*	182	Konrád I.	C 361	13,9	0,3164*
94a, b	Ota I. Sličný	C 377	15,3–15,5	0,5181	185	Ota I. Sličný	C 371	11,0–12,6	0,2063*
95	Uhry, Ondřej I.	H 32/8	16,0	0,2910*	187	Ota I. Sličný	C 371	14,0–14,2	0,3595
98	Konrád I.	C 364	15,0	0,2990*	196	Konrád I.	C 365a	15,0–15,3	0,5342
99	Ota I. Sličný	C 369	15,3	0,5131	204	Ota I. Sličný	C 370/371		0,1212**
101	Ota I. Sličný	C 369	15,4	0,5728	208	Konrád I.	C 365b	14,9–15,4	0,3531
105	Uhry, Ondřej I.	H 32/9	15,0–15,4	0,4446	212	Čechy,			
112	Ota I. Sličný	C 370/371	14,8	0,3549*		Spytihněv II.	C 330	16,5	0,3659*
129	Konrád I.	C 364	15,0	0,3806*	213	Uhry, Štěpán I.	H 31/1	15,2	0,5198*
132	Ota I. Sličný	C 376	15,0–15,4	0,6202	225	Konrád I.	C 367	15,0	0,2499*
136	Konrád I.	C 364	15,3	0,5868	225	Konrád I.	C 367	15,0	0,356*

Literatura

Cach, F. 1972: Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha.

RRC I: Crawford, M. H. 1974: Roman Republican Coinage. Cambridge.

Huszár, L. 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest 1979.

Jelínková, D. 1999: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. stol. v Mušově. Katalog. AÚ AV Brno.

Nemeškalová-Jiroučková, Z. 1999: Mince z mladohradištního pohřebiště v Mušově. In: Jelínková, D.: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. stol. v Mušově. Katalog. AÚ AV Brno, 225–236.

Summary: Josef Paukert, Early medieval *denarii* found at the skeleton burial-ground in Mušov (Břeclav district)

In 1984, in connection with the construction of a dam in Nové Mlýny, there were emergency excavations held at the burial-ground in Mušov (Břeclav district), dated back to the early hill fort period (Jelínková 1999). There were 41 coins found in more than 225 graves (Nemeškalová-Jiroučková 1999), listed in Tab. 1. The following fact, that sets of two coins were found in two individual graves, is notable – a *denarius* struck under Konrád I (Cach 1972, no. 364) and a *denarius* struck under Ota I the Handsome (Cach 1972, no. 376) in grave no. 136, and two *denarii* of the same type struck under Konrád I (Cach 1972, no. 367) in grave no. 225.

Nález Řezenského feniku ze 13. století v Libotyni (okr. Prachatice)

Jiří MILITKÝ – Marek PARKMAN

V roce 2004 provádělo Prachatické muzeum předstíhový archeologický výzkum vyvolaný plánovanými terénními úpravami bezprostředního okolí novostavby rodinného domu v Libotyni na Prachaticku. Místo se nachází na západním okraji obce, parc. č. 9/2, na mírném jižním svahu nad levým břehem Libotyňského potoka. Při stavbě rodinného domu v roce 2002 zde byla zachycena kulturní vrstva s bohatými nálezy z 13. století. Sonda 1/2004 poskytla velké množství nálezů, mj. také jednu stříbrnou minci. Byla vyzvednuta 1. 5. 2005 z horní části kulturní vrstvy (č. 1002a; hloubka 42 cm), která v tomto místě dosahovala mocnosti až 44 cm.

Bavory, **ŘEZNO**, Otto II., vévoda (1231–1253) – **Siegfried**, biskup (1227–1246) – **Albert I.**, biskup (1246–1260), mincovna: *Řezno*, AR vévodský feník, asi 1240

Av.: v širokém hladkém kruhu krácející lev doprava s hlavou čelně a pozdviženým ocasem, po obvodu nezřetelné hvězdičky
Rv.: v hladkém kruhu orlice s hlavou doprava (špatně zřetelná), po obvodu nezřetelné kytičky

Lit.: *Emmerig* 1993, 189, č. 227, Taf. 25:227.

0,558 g; 14,8/16,5 mm; rozlámaná, lepená

S řezanskými ražbami ze 13. století se početně setkáváme především v západočeských nálezech (např. *Ječný 1927; Radoměřský 1955*), v době okolo poloviny 13. století se však tyto mince uplatňovaly i v jižních Čechách, jak dokládají např. depoty Ražice (*Nálezy II/2*, 91, č. 1820) či Zliv (*Nálezy II/2*, 93, č. 1832). Nově registrovaná ražba z Libotyně je důležitá díky svému náleзовému kontextu a dokládá oběh importovaných bavorských feniků v lokálním vesnickém prostředí. Teprve analýza dalšího archeologického materiálu z lokality prokáže, zda počátky zkoumané osady lze skutečně hledat již v době okolo poloviny 13. století.

Literatura

Emmerig, H. 1993: Der Regensburger Pfennig. Die Münzprägung in Regensburg vom 12. Jahrhundert bis 1409. Berliner Numismatische Forschungen. Neue Folge. Band 3. Berlin.

Ječný, J. 1927: Poznámky k nálezu nehodivskému. Numismatický časopis československý 3, 190–205.

Nálezy II/2: Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II/2. Praha, 77–111.

Radoměřský, P. 1955: Bavorský fenik na českém jihozápadě ve 13. století. Nález mincí ve Stříbře 1953. Numismatický sborník 2, 27–56.

Summary: Jiří Militký – Marek Parkman, A Regensburg *pfennig* dated back to the 13th century found at Libotyně (Prachatices district)

A Bavarian Regensburg *pfennig* of Emmerig (1993) type, no. 227, was found in stratum dated back to the 13th century during archaeological excavations at Libotyně. Regensburg *pfennigs* of the 13th century are quite frequent mainly in West-Bohemian finds (see *Ječný 1927; Radoměřský 1955*). These coins were in circulation also in Southern Bohemia around the middle of the 13th century, which is evidenced by hoards from Ražice (*Nálezy II/2*, no. 1820) or from Zliv (*Nálezy II/2*, no. 1832). The newly found coin from Libotyně is very important because of its context, and it proves circulation of imported Bavarian *pfennigs* in the local country region. The forthcoming analysis of other archaeological material from this locality can show, if the beginning of the village history could be really dated back to the period around the middle of the 13th century.

Dodatek a poznámky k nálezu brakteátů České Budějovice II

Jiří MILITKÝ

Dne 6. 10. 1936 byl při úpravě řečiště Vltavy, na poli mezi bývalou Gellertovou papírnou v Českých Budějovicích a mezi obcí Litvínovice objeven poklad brakteátů, v literatuře označovaný jako České Budějovice II (*Nálezy II/2*, č. 1784; *týž 1966*, 6–7, pozn. 4; *Cach 1974*, 65, č. 386). Nádoba s keramickým uzávěrem ve tvaru kolečka vyrobený ze střepu (*Radoměřský – Richter 1975*, 82, č. 34) a 512 mincí se dostalo do sbírky Numismatického oddělení Národního muzea v Praze. Při souhrnné publikaci pokladu P. Radoměřský (1966, 7) uvedl, že „Menší část mincí byla při nálezu jistě rozebrána a dostala se v jednotlivých kusech do soukromých a veřejných sbírek, kde jednotlivé mince už nelze bezpečně identifikovat“. O. Weiss (1966, 71) zaznamenal, že se mezi místními sběrateli nalézá 23 exemplářů, bohužel bez přesnějšího popisu a udání typů. Další, do té doby zcela neznámá část tohoto nálezu, byla dodatečně „objevena“ přímo ve sbírkách Jihočeského muzea.

V roce 1983 nalezl PhDr. P. Zavřel v tehdejšímu archeologickému depozitáři Jihočeského muzea v Českých Budějovicích krabičku s 26 brakteáty bez jakýchkoli původních informací. Jisté jen to, že mince byly součástí archeologické sbírky. Dnes jsou uloženy v numismatické sbírce Jihočeského muzea (př. č. 195/84; inv. č. 16.655–16.680).¹ Je velmi pravděpodobné, že všechny (až na minci č. 26) pocházejí právě z nálezu České Budějovice II a tento názor vyslovil již J. Chvojka (1985, 82).

ČECHY, Přemysl Otakar II. (1253–1278), AR střední brakteát z let asi 1260–1278

Av.: korunovaný dvouocasý lev doleva s erbovním štítkem na prsou

Lit.: *Fiala 1895*, č. 2232, 2244, T. XXII:24; *Cach 1974*, 42, č. 842.

1. 0,47 g; asi 27 mm; silně olámán (inv. č. 16.672)

-, Av.: korunovaná okřídlená harpyje doleva

Lit.: *Fiala 1895*, č. 2219–2220, T. XXII:7; *Cach 1974*, 43, č. 850.

2. 0,60 g; 28,6 mm; olámán (inv. č. 16.675)

3. 0,35 g; asi 27 mm; silně olámán (inv. č. 16.673)

Václav II. (1278–1305), AR střední brakteát z let 1278–1300

Av.: korunovaná hlava mezi dvěma věžicemi nad ratolestmi vycházejícími z kroužku

Lit.: *Fiala 1895*, č. 2238, T. XX:25; *Cach 1974*, 43, č. 852.

4. 0,74 g; 29 mm; nalomen (inv. č. 16.674)

5. 0,60 g; 26,3/26,7 mm; perforován (inv. č. 16.676)

6. 0,48 g; 26,7 mm; vylomen (inv. č. 16.677)

-, Av.: trůnící korunovaná postava čelně drží dvě půllilie

Lit.: *Fiala 1895*, č. 2251, T. XX:14; *Cach 1974*, 44, č. 855.

¹ Za poskytnutí mincí k publikaci děkuji správci numismatické sbírky Jihočeského muzea v Českých Budějovicích PhDr. J. Chvojki.

7. 0,78 g; 28,2/27 mm (inv. č. 16.659)
 8. 0,75 g; 29,5/29 mm (inv. č. 16.656)
 9. 0,72 g; 27,7/26,6 mm (inv. č. 16.666)
 10. 0,72 g; 28,2/28,2 mm, perforován (inv. č. 16.668)
 11. 0,71 g; 27,5/27,1 mm, perforován (inv. č. 16.662)
 12. 0,69 g; 27,4/26,3 mm (inv. č. 16.655)
 13. 0,69 g; 27,9/27,9 mm (inv. č. 16.678)
 14. 0,69 g; 27,0/26,5 mm, perforován (inv. č. 16.657)
 15. 0,68 g; 25,7/26,7 mm (inv. č. 16.664)
 16. 0,58 g; 26,9/26,5 mm (inv. č. 16.661)
 17. 0,49 g; 25,9/26,1 mm (inv. č. 16.658)
 18. 0,58 g; 27,3 mm; nalomen (inv. č. 16.660)
 19. 0,68 g; asi 28 mm; nalomen (inv. č. 16.665)
 20. 0,64 g; asi 26 mm; nalomen (inv. č. 16.667)

21. 0,59 g; 26,6/25,8 mm; nalomen (inv. č. 16.669)
 22. 0,60 g; 26 mm; mírně olámán (inv. č. 16.663)
 23. 0,53 g; 26,8 mm; olámán (inv. č. 16.679)
 24. 0,45 g; 27 mm; silně olámán (inv. č. 16.671)
 25. 0,44 g; 29 mm; silně olámán (inv. č. 16.670)

ČECHY (?), 2. polovina 13. století

AR střední brakteát

Av.: korunovaná hlava (?), kolem ratolesti (?)

Lit.: snad *Cach 1974*, jako č. 865–867.

26. 0,40 g; 23,2 mm, perforován (inv. č. 16.680)

Kom.: Příslušnost mince k nálezu je nejistá - odlišná barva a zbytky měděnky na povrchu.

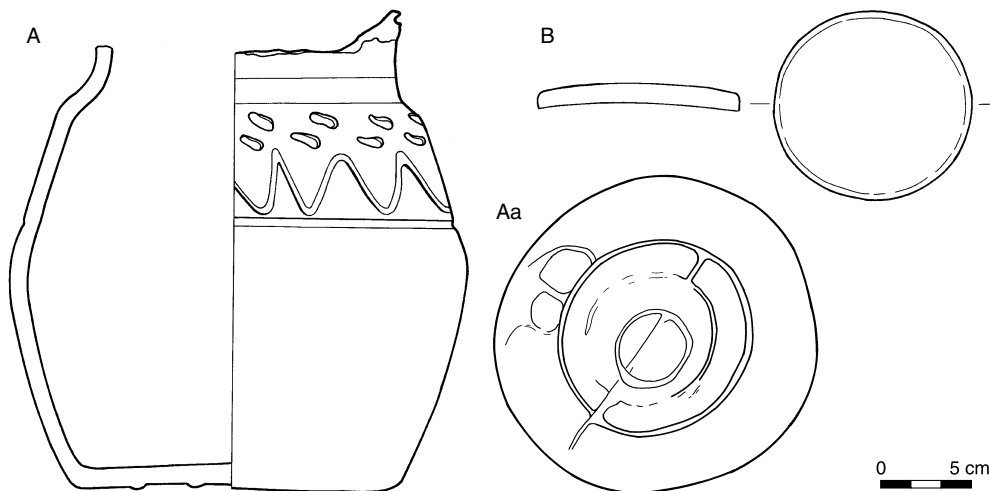
Tab. 1: České Budějovice II. Srovnání počtu zastoupených typů v Národním muzeu (NM) a Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích (CB). Přiřazení mincoven u typů C (*Cach 1974*) č. 842, 848, 850, 852–853 a 855–856 podle P. Radoměrského (*1966*); přiřazení mincoven u typů C č. 824, 831, 839 a 854 podle R. Zaoral (*2004*).

	Typ	NM	CB	Σ	Mincovna
Přemysl O. II.	C 819	1	-	1	?
	C 824	1	-	1	České Budějovice ?
	C 831	1	-	1	Hradec Králové ?
	C 839	3	-	3	České Budějovice ?
	C 840	41	-	41	?
	C 842	11	1	12	České Budějovice ?
	C 848	51	-	51	České Budějovice
	C 850	84	2	86	České Budějovice ?
	C 854	5	-	5	České Budějovice ?
Václav II.	C 852	80	3	83	České Budějovice
	C 853	40	-	40	České Budějovice
	C 855	145	19	164	České Budějovice
	C 856	43	-	43	České Budějovice
	C 859	4	-	4	?
	C 864	1	-	1	?
?	C -	-	(1)	-	?
Σ		512	25+(1)	537+(1)	

Předpoklad původu nově popsáných mincí z pokladu České Budějovice II potvrzuje především vzájemné srovnání typů zastoupených v části uložené v Národním muzeu a Jihočeském muzeu (tab. 1). S jistotou můžeme vyloučit, že by budějovická část pocházela z nálezů České Budějovice I, neboť v něm vůbec nebyly zastoupeny typy *Cach (1974)* č. 850 a 855 (*Fiala 1895*, 209, č. 1721; *Nálezy III/2*, č. 1783; *tyž 1966*, 15; *Cach 1974*, 65, č. 385). Naopak mince z budějovického muzea se kromě č. 26 shodují s typy, které tvořily kmen nálezů České Budějovice II. Lze tedy s pravděpodobností rovnající se jistotě označit nově popsany soubor za součást depotu České Budějovice II a celkový počet dochovaných mincí se tak zvýšil na nejméně 537 kusů.²

Depot České Budějovice II má mezi českými brakteátovými nálezů výjimečné postavení. Kmen souboru a jeho shodnost s nálezem České Budějovice I vedla P. Radoměrského (*1966*, 9–19) k vyslovení hypotézy o budějovickém původu některých typů – *Cach (1974)* č. 848, 852–853, 855–856 a snad i 842 a 850 (tab. 1). Šlo tak v domácí prostředí o prvý a s velkou pravděpodobností správný pokus přiřadit konkrétní typy jinak zcela němých brakteátů k jedné ze sítí mincoven. Zkonkretizovaly se tak historické indicie naznačující existenci budějovické mincovny, vázané na lokální zdroje stříbra z okolí města. Analýza české složky bohatého pokladu objeveného u hornorakouské vsi Fuchsenhof rozšířila hypotetické spektrum budějovické mincovní produkce o tři další typy (tab. 1) – *Cach (1974)* č. 824, 839 a 854 (*Zaoral 2004*, 178–179, Kat.-Nr. 164, 168 a 171). Navíc přítomnost brakteátu typu *Cach (1974)* č. 854 v nálezů Fuchsenhof, ukrytém nejspíše v letech 1276–1278, umožnila přiřadit tento typ Přemyslu Otakarovi II. (*Zaoral 2004*, 179, Kat.-Nr. 171) a nikoliv Václavu II., jak předpokládal F. *Cach (1974)*, 43). Naopak absence brakteátů typů *Cach (1974)* č. 852–853, 855–856 (a také 859 a 864) v pokladu Fuchsenhof (*Zaoral 2004*, 175–180) potvrzuje správnost přisání těchto mincí Václavu II. Tato skutečnost je důležitá pro stanovení doby ukrytí nálezů České Budějovice II. Téměř s jistotou lze odmítnout rok 1279 (*Radoměrský 1966*, 19), nález byl zřejmě ukryt později, nejspíše v průběhu 80. let 13. století, ale zcela nelze vyloučit ani 90. léta 13. století.

² K tomuto množství je nutné připočítat oněch dalších 23 blížie nepopsáných mincí ze soukromých sbírek (*Weiss 1966*, 71), které celkový počet doložených mincí v pokladu zvyšují na 560 kusů. Je možné, že se v budoucnu v numismatické sbírce Jihočeského muzea může ještě podařit identifikovat další exempláře z tohoto významného nálezů.

Obr. 1: České Budějovice II: Keramická nádoba (A), značka na dně (Aa) a kolečko ze střeptu použité jako uzávěr (B).

Novým poznatkem pro potvrzení správnosti budějovického původu kmenu nálezu je keramická nádoba (obr. 1:A) užitá, společně s kolečkem ze střeptu (obr. 1:B), jako schránka pokladu. Ačkoliv byla již podrobně publikována (Radoměřský – Richter 1975, 82, obr. č. 34), lze doplnit některé detaily – vyobrazení značky na dně (obr. 1:Aa) a fakt, že olámané hrdlo hrnce má staré lomy a nelze vyloučit, že k ukrytí mincí byla použita již poškozená nádoba. Nový pohled však umožňuje srovnání nádoby s početným keramickým materiálem z archeologických situací z Českých Budějovic. Lze tedy říci, že hrnec z pokladu je výrobek, který je tvarem a především materiálem zcela identický se keramickým zbožím vyráběným ve 3. třetině 13. století v Českých Budějovicích. S ohledem na lokální původ nádoby je tedy téměř jisté, že i mince musely být akumulovány přímo ve městě či v jeho bezprostředním okolí a nejde tedy o nález, ukrytý pouze na komunikaci v blízkosti města, avšak bez přímého vztahu k lokalitě. Tento fakt tak nepřímo potvrzuje, že v nález byly skutečně ukryty mince akumulované v Českých Budějovicích a tím se tedy výrazně zvyšuje pravděpodobnost lokálního původu výše jmenovaných typů brakteátů.

Literatura

- Cach, F. 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.
- Fiala, E. 1895: České denáry. Praha.
- Chvojka, J. 1985: Z nových přírůstků numismatických sbírek Jihočeského muzea. Výběr 22. České Budějovice, 81–82.
- Nálezy II/2: Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II/2. Praha, 77–111.
- Radoměřský, P. 1966: Studie k českému mincovnictví 13. století (I). Nález brakteátů v Českých Budějovicích r. 1936 a otázka budějovické mincovny ve 13. století. Časopis Národního muzea 135, 5–24.
- Radoměřský, P. – Richter, M. 1974: Korpus české středověké keramiky datované mincemi. Sborník Národního muzea, řada A – Historie 28, 57–168.
- Weiss, O. 1966: Stříbrný poklad promluvil. Výběr z prací členů hist. kroužku při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 3, 71–72.
- Zaoral, R. 2004: Die böhmischen und mährischen Münzen des Schatzfundes von Fuchsenhof. In: Prokisch, B. – Kühnreiter, T. (ed.): Der Schatzfund von Fuchsenhof / The Fuchsenhof Hoard / Poklad Fuchsenhof. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich. Folge 15. Linz 2004, 95–132.

Summary: Jiří Militký, Additions and notes to the find of *bracteats* in České Budějovice (Budweis) II

On October 6, 1936, a hoard of *bracteats* was found in field between the former Gellert paper factory in České Budějovice and Litvínovice village during construction works on the river bed of the Vltava. The hoard is called České Budějovice II in references (Nálezy II/2, 84–85, no. 1784; Radoměřský 1966, 6–7, note 4; Cach 1974, 65, no. 386). Not all coins have been preserved. In 1983, Dr P. Zavřel found a box with 26 *bracteats* struck under Přemysl Otakar II and Václav (Wenceslas) II in archeological depository of the South-Bohemian Museum in České Budějovice. With a decisive certainty and with exception for coin no. 26, these coins come from this hoard. The origin of the coins in the hoard is basically proved by comparison of types in the part preserved at the National Museum in Prague and that one preserved at the South-Bohemian Museum in České Budějovice (tab. 1).

The hoard České Budějovice II plays an important role among remaining Bohemian *bracteate* hoards. Its core and its identity with the hoard called České Budějovice I inspired P. Radoměřský (1966, 9–19) in stating his hypothesis about origin of some types struck in České Budějovice – Cach (1974) nos. 848, 852–853, 855–856, and maybe also 842 and 850 (Tab. 1). Analyzing Bohemian part of the Fuchsendorf hoard, hypothetical spectrum of coin production in České Budějovice has been enriched by three other types – Cach (1974) nos. 824, 839 and 854 (Zaoral 2004, 178–179, cat. nos. 164, 168 and 171). Appearance of a *bracteate* listed by Cach (1974) under no. 854 in the Fuchsendorf hoard, buried some time between 1276 and 1278, re-attributed the type declaring it as the one of Přemysl Otakar II (Zaoral 2004, 179, cat. no. 171), and not that one of Václav II, as assumed by Cach (1974, 43). On the other hand, absence of *bracteates* listed by Cach (1974) under nos. 852–853, 855–856 (and maybe 859 and 864) in the Fuchsendorf hoard (Zaoral 2004, 175–180) proved the correct attribution of these coins to Václav II. This fact is important for dating the moment when the České Budějovice II hoard was buried. With the highest certainty, it is possible to refuse the date 1279 (Radoměřský 1966, 19). The hoard was evidently buried later, probably during the 1280s or possibly during the 1290s.

New data, represented by a ceramic vessel used to box the hoard, prove the correct attribution of the core of the České Budějovice II hoard (Fig. 1). Although previously published (Radoměřský – Richter 1975, 82, Fig. 34), it is possible to add some details to the description of the vessel – form of mark at the bottom and fact, that the damaged neck of the vessel had old breakages, cannot exclude any possibility, that the coins had already been boxed in originally damaged vessel. This new information makes possible a confrontation of the vessel with ceramic material from numerous archaeological locations in České Budějovice. The vessel is a product, which is, by its shape and material, fully identical with that ceramic ware produced in České Budějovice during the last thirty years of the 13th century. Taking in mind the local origin of the vessel, it is almost sure, that the coins had to be accumulated directly in the town, or in its surroundings, and in that way, the hoard cannot be regarded as that one accidentally buried on the way to the town, with no relation to the locality. Such deduction indirectly proves the fact, that the coins of the hoard had been accumulated in České Budějovice, and this also points, with highest probability, to the local origin of the above mentioned types of *bracteates*.

Nález středověkého pasovského feniku ze Starých Prachatic (okr. Prachatice)

Jiří MILITKÝ – Marek PARKMAN

V roce 2003 byl Prachatickým muzeem realizován archeologický dozor a záchranný výzkum při odvlhčování zdiva v kostele sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích.¹ Z vnější strany kostela byla obkópána severní zeď, uvnitř byla obkópána celá loď i presbytář.

Kostel sv. Petra a Pavla je původně románskou stavbou z konce 11. až 1. poloviny 12. století, která byla ve 3. čtvrtině 13. století z větší části zbořena. V severní zdi nové a větší raně gotické stavby však byla zachována celá severní zeď původního kostela i se špaletovým okénkem s rovným překladem. Zachována je také část východní zdi presbytáře, která je začleněna do východní zdi lodí na severní straně triumfálního oblouku (obr. 1). Zbytky základových zdí lodí i presbytáře byly zjištěny při archeologickém výzkumu v roce 1971 v severovýchodní části lodí (Muk – Reichertová 1972, 225; Kuthan 1976, 234–235; Parkman 2003, 149). V blízkosti kostela je předpokládána existence drobného feudálního sídla (Kašička – Nechvátal 1990, 110–112).

Z interiéru kostela nebyly dosud, kromě několika špatně zachovaných kostrových hrobů, získány žádné archeologické nálezy. Proto byla při dozoru a výzkumu v roce 2003 věnována zvýšená pozornost zejména prostoru původní románské stavby. Kromě řady jiných nálezů pochází z interiéru kostela také jedna mince. Byla nalezena v interiéru, u románské zdi, na severní straně kostela, u skeletů č. 3 a 4, které byly uloženy v hloubce 80 až 90 cm od současné úrovně povrchu dlažby. Bohužel nelze s jistotou říci, zda je nalezená mince v přímé souvislosti s jedním ze dvou pohřbů, nebo jestli se jedná pouze o intruzi z jejich záspy.

PASOV, biskupství, **Otto von Lonsdorf** (1254–1265) až asi 1340, mincovna: *Pasov*, AR fenik se čtyřřázem (tzv. „ewiger Pfennig“)

Av.: v širokém hladkém kruhu kráčející vlk doleva, vpravo biskupská berla

Rv.: v hladkém kruhu kráčející zvíře doleva s oválným štítkem s křížem (špatně zřetelné)

Lit.: Kellner 1997, 113, č. 36.

0,250 g; asi 60 % obvodu olámáno

Fenik nelze přesněji datovat, neboť jde o typ ražený v téměř nezměněné podobě od poloviny 13. do poloviny 14. století. Výskyt pasovského feniku ve Starých Prachaticích je dalším dokladem o pronikání těchto mincí ve středověku do jihočeské oblasti. Místo nálezů je navíc situováno přímo na trase komunikace propojující české vnitrozemí s městem Pasov, tedy jedné z cest kudy tyto ražby proudily do Čech.

¹ Z interiéru kostela je znám již depot raně novověkých mincí (Militký 1998).

Literatura

- Kašička, F. – Nechvátal, B. 1990: Tvrze a hrádky na Prachaticku. Prachatice.
- Kellner, H.-J. 1997: Die Münzgeschichte des Hochstift Passau. Ein Katalog der Münzen und Medaillen. Süddeutsche Münzkataloge. Band 6. Stuttgart.
- Kubů, F. – Zavřel, P. 2001: Der Goldene Steig. Historische und archäologische Erforschung eines bedeutenden mittelalterlichen Handelsweges. 1. Die Strecke Prachatitz – Staatsgrenze. Passau.
- Kuthan, J. 1976: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice.
- Militký, J. 1998: Depot mincí z počátku 17. století ze Starých Prachatic, Zlatá Stezka 5 (Sborník Prachatického muzea). Prachatice 1998, 169–196.
- Muk, J. – Reichertová, K. 1972: Stavební a archeologický průzkum v kostele sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích. Památková péče 72/4, 218–226.
- Parkman, M. 2003: Osídlení Prachaticka v raním středověku. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 16, 129–194.

Summary: Jiří Militký – Marek Parkman, A early medieval *pfennig* struck in Passau found in Staré Prachatice (Prachatice district)

An early medieval *pfennig* struck in Passau (type Kellner 1997, no. 36) has been found in the interior of St. Peter and Paul Church in Staré Prachatice during archaeological excavations. This coin has been in production from the beginning of the 13th century up to 1340. Appearance of such coin in Staré Prachatice represents another proof of infiltration of these coins to the South-Bohemian area in medieval times. In addition, the locality is situated directly on the road connecting Bohemian inland with Passau.

Mince nalezené při archeologickém výzkumu Velkého náměstí v Prachaticích

Jiří MILITKÝ – Marek PARKMAN – Petr ZAVŘEL

V roce 2000 provedlo Prachatické muzeum ve spolupráci s Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích záchraný archeologický výzkum, vyvolaný celkovou rekonstrukcí Velkého a Kostelního náměstí v Prachaticích. V severní a západní části Velkého náměstí bylo prozkoumáno 13 zahloubených objektů nebo jejich částí, datovaných převážně do 13. až 14. století.

K nejzajímavějším objektům patří zemnice téměř čtvercového půdorysu, s výklenkem v západní stěně a vstupní šíjí v jižní stěně (obj. 9/2000), prozkoumaná v severozápadním rohu náměstí. Z její jednodílné písčité výplně, dokládající zřejmě jednorázové zasypání, byl získán soubor zvířecích kostí, drobné kovové předměty, jedna mince a keramika 14. století.

Další zajímavý objekt, sloužící pravděpodobně k výrobě nebo kovářskému zpracování železa, byl prozkoumán v severní části náměstí (obj. 7/2000). Skládal se z několika částí a poskytl velmi bohatý soubor zvířecích kostí a keramiky 13. století, dále mazanici, drobné kovové předměty, jednu minci, velké množství strusky a další nálezy. Výzkum prokázal poměrně intenzivní osídlení na ploše dnešního Velkého náměstí a umožnil doplnit dosavadní poznatky o vzniku a počátcích města Prachatic (Parkman – Zavřel 2000, 228–229; tíž 2003).

Objekt 7/2000, jižní část, pod kamenným závalem, 26. 6. 2000:

PASOV, biskupství, **Otto von Lonsdorf** (1254–1265) až asi 1340, mincovna: *Pasov*, AR feník se čtyřřázem (tzv. „ewiger Pfennig“)

Av.: v širokém hladkém kruhu kráčející vlk doleva, vpravo biskupská berla

Rv.: v hladkém kruhu kráčející zvíře doleva s oválným štítkem s křížem (obraz téměř nezřetelný)

Lit.: Kellner 1997, 113, č. 36.

1. 0,390 g; 13,7/14,2 mm; rozlámán na 6 částí % po obvodu polámáno

Objekt 9/2000 – výplň, 14. 6. 2000:

DOLNÍ RAKOUSY, **Albrecht II.** (1330–1358), mincovna: *Videň*, AR feník se čtyřřázem

Av.: dvě ryby po stranách věže stojící na vně ozubeném oblouku

Rv.: nečitelný

Lit.: CNA I, 87, č. 245, T. 23:B 245.

2. 0,386 g; 14,3/13,7 mm; černá krustovitá patina

Mince č. 1 je náleзовým kontextem datována do průběhu 2. poloviny 13. století. Jde tedy o dosud nejstarší mincovní nález z města. Mince č. 2 rovněž koresponduje s archeologickou datací objektu do 1. poloviny 14. století. Obě ražby jsou důležitým dokladem o pronikání pasovských a vídeňských feníků ve 13. a v 1. polovině 14. století do jihočeské oblasti, kde i po roce 1300 nahrazovaly v oběhu české drobné mince, jak to dokládají nálezy (Militký 2002; Militký – Michálek 2002) i svědectví písemných pramenů (Castelin 1953, 96–103). Obě mince jsou uloženy v Prachatickém muzeu v Prachaticích.

Literatura

- CNA I: Koch, B. 1994: Corpus Nummorum Austriacorum (CNA). Band I. Mittelalter. Wien.
- Kellner, H.-J. 1997: Die Münzgeschichte des Hochstift Passau. Ein Katalog der Münzen und Medaillen. Süddeutsche Münzkataloge. Band 6. Stuttgart.
- Parkman, M. – Zavřel, P. 2000: Zpráva o činnosti archeologického pracoviště Prachatického muzea v roce 2000. Zlatá stezka 7 (Sborník Prachatického muzea), 227–230.
- 2003: Prachatice, okr. Prachatice. Výzkumy v Čechách 2001. Praha, 224, č. 1019.

Summary: Jiří Militký – Marek Parkman – Petr Zavřel, Coins found during archaeological excavations in the Great Square in Prachatice

The archaeological department of the South-Bohemian Museum at České Budějovice (Budweiss), in cooperation with the Prachatice Museum, carried out archaeological excavations in the Great Square in Prachatice in 2000. Remains of settlement buildings dated back to the period between the second half of the 13th century and the first half of the 14th century have been found there (Parkman – Zavřel 2003). A Passau *pfennig* of Kellner (1997) type no. 36 appeared in building no. 7, and this coin has been struck between the second half of the 13th century and about 1340. A Vienna *pfennig* struck under Albrecht II (1330–1358), CNA I type no. B 245, has been found in building no. 9. The coin no. 1 is dated back to the second half of the 13th century by context. It is the oldest coin find in the town up to date. The coin no. 2 corresponds with archaeological dating of the building to the first half of the 14th century. Both coins document impact of the Passau and Vienna *pfennigs* of the 13th and the first half of the 14th century to the South-Bohemian region, where they displaced Bohemian small change in circulation after 1300 – and which is documented by coin finds (Militký 2002, Militký – Michálek 2002) and written documents (Castelin 1953, 96–103).

Nálezy jednotlivých mincí při archeologickém výzkumu v Horšovském Týně (okr. Domažlice)

Miroslav HUS

V létě 1995 probíhal v Horšovském Týně záchranný archeologický výzkum Západočeského muzea v Plzni vedený panem mgr. Karlem Nováčkem (nyní Západočeská univerzita Plzeň). Ve dnech 24. 7. až 1. 8. 1995 byly nalezeny v sondách v suterénu domu v bloku za radnicí (náměstí Republiky 52, čp. 235, resp. 238) jednotlivé mince. Zásyp sond byl typický stavební rum, suchý, s příměsí kamení, cihel a s nálezy keramiky, ojediněle i fragmentů skla, vše z 15. až 17. století.

Sonda 1/95C, vrstva 42:

ČECHY, 15. století, *Kutná Hora* (?), patrně AR kruhový bílý peníz se lvem – bližší identifikace nemožná.

1. mince byla velmi špatně zachovalá a při čištění se rozpustila na množství drobných fragmentů.

Sonda 1/95C, vrstva 40:

BAVORY-INGOLSTADT, Štěpán III. a Ludvík VII. (1402–1413), mincovna: *Ingolstadt*, AR feník (nebo 1/2feník ?) se čtyřhrázem

Av.: ingolstadtský pardál zleva (jedna zadní noha chybí), čtyřhráz

Rv.: písmena SL, pod nimi kladívko, nezřetelný čtyřhráz

Lit.: *Radoměrský 1976*, č. VIII:76 var.; *Beierlein 1972*, č. V:84 var.

Pozn.: obvyklý rozsah hmotnosti těchto bavorských feníků bývá 0,45 až 0,6 g, průměr bývá až 18 až 19 mm, nalezená mince je menší a lehčí, může se jednat i o půlfeník (?).

2. 0,32 g; 15,6 mm

Sonda 1/95A, vrstva 44:

Neurčeno, AE známka, původ a určení neznámé (snad 16. století ?)

Av.: písmena I B / sluníčko / 5 Z, po stranách dvě malé dírky

Rv.: hladký

3. 2,0 g; 23,7 mm; hnědá patina zmizela během čištění.

Sonda 3/95C, vrstva 28:

Habsburské soustátí, **Ferdinand II.** (1619–1637) nebo **Ferdinand III.** (1637–1657), mincovna: (?), AR krejcar (?), datum neurčeno.

Av.: poprsí panovníka, opis a detaily nezřetelné

Rv.: říšský orel, opis a detaily nezřetelné

4. hmotnost a rozměry nezjištěny, mince byla velmi špatně zachovalá, pokryta krustou, při čištění se rozpadla na množství drobných fragmentů.

Drobné jednotlivě nalezené mince nepředstavují ucelený soubor. Jde o typické nálezné ražby náhodně ztracené během různých fází existence domu. Mince reprezentují běžné drobné oběživo tehdejší doby. Zajímavostí je neurčená známka (č. 3), vzniklá snad v 16. století (?) a zřejmě související s provozem městského hospodářství či administrativy.

Literatura

Beierlein, J. P. 1972: Die bayerischen Münzen des Hauses Wittelsbach von dem Ende des zwölften bis zur Mitte des sechszehnten Jahrhunderts (1180–1550). [Reprint původního vydání (München 1868) v Oakdale (A. Szego), N. Y.].

Radoměřský, P. 1976: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. 2. vydání. (Doplňný reprint 1. vydání – Sborník Národního muzea, řada A – Historie 21, 1967, 109–189).

Summary: Miroslav Hus, Single finds from archaeological excavations in Horšovský Týn (Domažlice district)

In summer 1995, the following coins were found during archaeological excavations in the back-yard of the local Town Hall (Republic Square 52) in Horšovský Týn: 1. Bohemia, round white coin with lion's image, the second third of the 15th century, unattributed; 2. Bavaria – Ingolstadt, Stephen III and Louis VII, *pfennig* (or *1/2pfennig*?) with quadruple struck dated back to the period of 1402–1413; 3. Unattributed token (the 16th century ?); 4. The Habsburgs, Ferdinand II (?) or Ferdinand III (?), *kreutzer*, unattributed.

Nález uherského dukátu císaře Zikmunda z Orlíku nad Vltavou (okr. Písek)

Jaromír BENEŠ – Jiří MILITKÝ

V roce 1998 prováděla společnost Archeos záchraný archeologický výzkum na hradě Orlík (obec Orlík na Vltavou). Předmětem výzkumu byl prostor parkánového příkopu pod současnou terasou v blízkosti jihovýchodního nároží hradištního jádra, při jeho vnějším plášti. Dne 18. 4. 1998 byl ve vrstvě 2012 objeven zlatý uherský dukát:¹

UHRY, Zikmund Lucemburský (1387–1437), mincovna: *Kremnice*, Johannes Siebenlinder, AV dukát z let 1431, 1434 nebo 1437

Av.: čtvrcený erbovní štítek s uherským a českým znakem, +SIGISMVNDI.D.G.R.VNGARIE

Rv.: stojící sv. Ladislav čelně drží sekyru a jablko, po stranách K-S (nad S dvojí kříž), S.LADISL-AVS.REX

Lit.: *Pohl 1974*, T. 12:D2–34.

3,55 g; 21 mm

Mince byla nalezena v odpadní vrstvě pod současnou terasou, kde se dochovalo mohutné souvrství vrcholné středověkého a novověkého stáří. Vrstva 2012 obsahovala mimořádné množství zvířecích kostí, čímž se ve srovnání s ostatními uloženinami v tělese parkánu zcela odlišovala od okolních vrstev. Hlavní frakcí ve vrstvě byl kuchyňský odpad, reprezentovaný zvířecími kostmi, které byly odhazovány zřejmě bez jakýchkoliv hygienických zábran rovnou do prostoru tehdy ještě hlubokého parkánu. Vrstva 2012 obsahovala také reprezentativní množství kuchyňské a stolní keramiky. Soubor je téměř stoprocentně tvořen černým nebo černošedým, často redukčně vypalovaným tenkostěnným zbožím, kde převažují fragmenty hrnců s esovitě profilovaným nebo ven vyhnutým okrajem, dále džbány se složitě profilovaným ústím. Několikrát se zde objevily i hrnce s podříznutým okrajem (*Beneš 1999*). Na základě kolekce keramiky lze vrstvu 2012 datovat do 1. poloviny (snad i 2. čtvrtiny) 15. století a tato nezávislá datace je plně v souladu s 30. léty 15. století, kdy byla mince vyražena a zřejmě nedlouho poté i archeologizována. Nález dukátu ilustruje vysoké společenské prostředí Zmrzlíků ze Svojšína, kterým hrad Orlík v letech 1408 až 1508 patřil (*Durdík 2000*, 404; *Grabolle – Hrubý – Militký 2002*, 92–93). Minci lze téměř s jistotou považovat za ztrátu – buď vypadla z okna paláce nebo se náhodně zamíchala do odpadu, se kterým pak byla vyhozena do výše popsané smetištní vrstvy.

Zlaté uherské dukáty 15. století představovaly nejkvalitnější mince své doby v celé střední Evropě. Přes svojí hodnotu se však v českých nálezích objevují poměrně často (*Nohejlová-Prátová 1964*, 260–262) a naznačují tak, že i do českého prostředí byly masově importovány. Vysoká kvalita těchto mincí byla důvodem jejich užívání až do 17. století, jako doložil např. známý poklad z Košic, ukrytý v roce 1682. Zde byly mezi 1755 mincemi zastoupeny Zikmundovy dukáty 15 kusy a uherské dukáty 15. století celkem 150 exemplářů (*Nohejlová-Prátová 1948*, 9). Je tedy zřejmé, že datace doby uložení či ztráty u jednotlivě nalezených exemplářů je často značně obtížná (srovnej: *Nohejlová-Prátová 1964*, 268 – mapa nálezů). Z tohoto pohledu je exemplář z hradu Orlík výjimečný, neboť

¹ Mince je společně s veškerým archeologickým materiálem z výzkumu uložena v Prácheňském muzeu v Písku (př. č. 262/98; mince – inv. č. HM 18.259).

jde zřejmě o prvý jednotlivý nále zikmundova dukátu v Čechách, u kterého můžeme díky nále zovému archeologickému kontextu prokázat dobu jeho ztráty zřejmě ještě v průběhu 2. čtvrtiny 15. století.

Za zmínku stojí také jediná další nále zová mince z hradu Orlík, která byla nalezena v roce 2000 při archeologickém výzkumu na hradním nádvoří. Jde o český denár Vratislava II. z let jeho knížecí vlády (1061–1086). Vzhledem k nále zové pozici ve vrstvách ze 14.–15. století nelze vyloučit, že se ražba na hrad dostala již jako „starožitnost“ a v této souvislosti je možné připomenout, že majitel hradu Petr Zmrzlík ze Svojšína, zastával s přestávkami v letech 1400–1419 úřad královského mincmistra v Kutné Hoře, kde se staré mince nepochybně velmi často vyskytovaly (*Grabolle – Hrubý – Militký 2002*, 104–109).

Literatura

- Beneš, J. 1999: Orlík nad Vltavou (okr. Písek) – výzkum parkánu – Orlík nad Vltavou (Bez. Písek). Zprávy ČAS 38, Archeologické výzkumy v Čechách 1998, 15.
- Durdík, T. 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Grabolle, R. – Hrubý, P. – Militký, J. 2002: Orlík nad Vltavou ve 13.–14. století ve světle archeologického výzkumu. *Archaeologia historica* 27, 91–118.
- Nohejlová-Prátová, E. 1948: Košický poklad. Nález zlatých mincí 15.–17. století v Košicích r. 1935. Sborník národního musea v Praze. Svazek III – A – historický.
- 1964: Uherský dukát v nálezech mincí grošového údobí (1300–1547). Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 14. Sborník k šesťdesiatym narodeninám dr. Ludmily Kraskovskej, CSc. (II. časť). Nitra, 259–271.
- Pohl, A. 1974: Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Graz.

Summary: Jaromír Beneš – Jiří Miličský, A Hungarian *ducat* struck under Sigismund of Luxembourg found in Orlík nad Vltavou (Písek district)

A *ducat* struck under Sigismund of Luxembourg was found at Orlík castle (locality Orlík nad Vltavou) during archeological excavations in 1998. The coin has been struck in Kremnica (Pohl 1974, T. 12:D2-34). It was found in drain stratum consisting of kitchen waste – animal bones, kitchen and table ceramics. Based on collection of ceramics, it is possible to date the stratum no. 2012 back to the first half (possibly to the second quarter) of the 15th century, which corresponds with the period, when the coin had been struck (the 1430s), and soon after that, it had been buried. The find illustrates high social niveau of the Zmrzlíks of Svojšíns, who owned the castle between 1408 and 1508 (*Durdík 2000*, 404; *Grabolle – Hrubý – Miličský 2002*, 92–93). With high certainty, the coin is possible to be regarded as an accidental loss – it could be dropped out of the palace window, or it could be accidentally mixed with waste and thrown out to the mentioned drain.

Nález nizozemského tolaru na zámku ve Valči (okr. Karlovy Vary)

Miroslav HUS

V roce 1996 prováděl na státním zámku ve Valči stavebně-historický průzkum pan ing. Jan Anderle ze soukromého architektonicko-historického ateliéru (nyní Západočeská univerzita v Plzni). Zámek, ležící asi 13 km jihozápadně od Podbořan na úpatí Doupovských vrchů (dnes ve správě Národního památkového ústavu, územní pracoviště Plzeň; dříve Památkový ústav v Plzni), byl velmi honosně vystavěn v letech 1695–1711 Janem Kryštofem hrabětem ze Štampachu na místě původního gotického hradu Boršů z Oseka, resp. Doupovců z Valče (první písemná zmínka je z roku 1358). Od 1571 byl hrad v držení Štampachů, kteří jej přestavěli renesančně (*Fiala, Z. – Bělohlávek a kol. 1985*, 376–377).

Při stavebně-historickém průzkumu původně gotického paláce, v jeho jižním křídle, byla dne 4. 10. 1996 objevena mince. K nálezu došlo v prvním patře pod podlahou v klenebním zášypu v hloubce asi 30 cm, ve vrstvách stavebního renesančního až raně barokního rumu:

Spojené Nizozemí, **UTRECHT**, provincie, mincovna: *Utrecht*, mincmistr Hendrik van Domselaar (1591–1615),

AR helmový tolar (rijksdaalder) čili prinsendaalder 1592

Av.: v perlovci prostovlasé poprsí prince Viléma Oranžského v brnění, meč v pravici opřený o pravé rameno, v perlovci x VIGILATE x DEO x CONF / IDENTE / S x 1592

Rv.: v perlovci provinční znak (lev ve štítě) převýšený korunovanou turnajovou přílbou s pokryvadly, klenotem je rostoucí lev, v perlovci . MO x NO x ARG x ORDINVM x TRAI

Lit: *Delmonte 1967*, č. 928; *Zonnebloem 1976/I*, 163.

28,29 g; 41,5 mm; -1/1-

Mince patří mezi běžné nizozemské ražby přelomu 16. a 17. století, v letech 1591–1603 jich bylo vyraženo asi 412 000 kusů. Je patrně dokladem různých obchodních a kulturně-politických styků Čech rudolfínské doby se západní Evropou.

Po nálezu byla mince předána k vyčištění a určení Západočeskému muzeu v Plzni. Po vyčištění, určení, popisu a konzervaci byla mince vrácena nálezci, který ji předal Památkovému ústavu v Plzni, tam je mince uložena dosud.

Literatura

Delmonte, A. 1967: Le Benelux d'Argent / De Zilveren Benelux / The Silver Benelux. Amsterdam (J. Schulman). Fiala, Z. – Bělohávek, M. a kol. 1985: Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl IV. Západní Čechy. Praha.

Zonnebloem, U. 1976: Catalogus van de zilveren munten geslagen door de Zeven Provinciën der Verenigde Nederlanden vanaf de Pacificatie van Gent in 1576 tot aan de oprichting van de Bataafse republiek in 1795. Deel 1. Amsterdam.

Summary: Miroslav Hus, A Dutch *thaler* found at the Valeč castle (Karlovy Vary/Carlsbad district)

In 1996, a well preserved Dutch *thaler* struck under William of Orange (the so-called helmet *thaler* or Prinsendaalder) in Utrecht in 1592 was found during construction-historical examination of the originally Gothic palace at the state castle in Valeč, in the vault filling.

Starší nález raně novověkých mincí z Havlíčkova Brodu

Petr VOREL

Při inventarizaci numismatické sbírky havlíčkobrodského muzea byla zjištěna zalepená obálka s mincemi, nadepsaná slovy: „Nález mincí Salcburských, biskupství, měst a různých knížectví v celkovém množství 194 kusů“ s dovětkem „Nálezové okolnosti neznámé, nalezeno v Havlíčkově Brodě v roce ? . Nález zpracován a soupis přiložen. Zpracoval Jiří Dvorský.“ V pravém horním rohu obálky bylo uvedeno číslo 387, v dolním rohu tužkou připsaná cena „cca 400,-“. Údajný soupis mincí, pořizovaný J. Dvorským, však nebyl nalezen. Po srovnání se staršími inventárními záznamy¹ je zřejmé, že jde o poslední položku sbírky mincí muzea v Havlíčkově Brodě dle inventáře z roku 1960. Ta tehdy obsahovala „387 obálek s mincemi“ a byla ohodnocena na 2201,50 Kč.²

Nález je zajímavý tím, že neobsahuje vůbec žádné ražby domácího původu, přitom 77 % mincí tvoří solnohradské dvoufeniky z 16. až počátku 17. století. Nejmladší datovanou mincí je groš kolínského arcibiskupství z roku 1611. Protože není známa doba odkrytí, místo ani nálezové okolnosti, nemůžeme vyloučit manipulaci s celým souborem (případně výběrově oddělení domácích ražeb aj.), těžko lze z jeho složení vyvozovat věrohodnější závěry. Soubor obsahuje tyto mince:

SALZBURG, arcibiskupství,³ **Leonard Keutschach** (1495–1519), AR 2fenik ltp. nečitelný (2); – **Matěj Lang z Wellenbruku** (1519–1540), AR 2fenik 1523 (2); 1525 (2); 1528 (1); 1529 (4); 1530 (1); 1534 (1); 1535 (4); 1536 (4); 1537 (6); 1538 (6); 1539 (1); 1540 (3); ltp. nečitelný (26); zlomky 2feniků (3); – **Arnošt Bavorský** (1540–1554), AR 2fenik 1540 (1); 1542 (2); 1543 (1); 1546 (1); 1547 (1); 1548 (1); 1549 (1); 1550 (2); 1551 (2); 1552 (1); 1553 (2); 1554 (2); ltp. nečitelný (14); – **Michal z Kuenburku** (1554–1560), AR 2fenik 1555 (2); ltp. nečitelný (8); zlomek 2feniku (1); – **Jan Jakub Khuen-Belasi** (1560–1586), AR 2fenik 1563 (1); 1564 (1); 1565 (1); 1567 (1); 1568 (1); 1570 (1); 1571 (1); 1574 (2); 1577 (1); 1581 (1); 1583 (1); ltp. nečitelný (15); – **Wolf Ditrich Raitenau** (1587–1612), AR 2fenik 1590 (2); 1592 (1); 1597 (1); 1600 (1); 1603 (1); ltp. nečitelný (3); zlomek 2feniku (1).

FALC-SIMMERN, Richard (1569–1598), AR 2krejcar 1575, *Saurma 1982*, jako obr. č. 1017 (1); 1578, jako *Saurma 1982*, jako obr. č. 1017 (1); 1580, *Saurma 1982*, č. 2072 (1); 1590, *Saurma 1982*, č. 2081 (2).

FALC-VELDENZ, Jiří Jan (1544–1592), AR 2krejcar 1579, *Saurma 1982*, jako obr. č. 1001, (1); 1587, *Saurma 1982*, jako obr. č. 1002 (1); – **Jiří Gustav** (1592–1634), AR 3krejcar 1595, *Saurma 1982*, č. 2048 (1); 2krejcar 1593, *Saurma 1982*, č. 2053 (1); 1594, *Saurma 1982*, č. 2054 (1).

FALC-ZWEIBRÜCKEN, Jan I. (1569–1604), AR 3krejcar 1593, *Saurma 1982*, č. 2006 (1); 1598, *Saurma 1982*, č. 2011 (2); 1599, *Saurma 1982*, č. 2012 (1); 1602, *Saurma 1982*, č. 2015 (1); 1604, *Saurma 1982*, č. 2017 (1); b.l. *Saurma 1982*, neuvádí (1); 2krejcar 1584, *Saurma 1982*, jako obr. č. 989 (1).

FRIEDBERG, hrad, **Jan Eberhard z Cronbergu** (1577–1617), AR 2krejcar 1594, *Saurma 1982*, č. 2369 (1); 1595, *Saurma 1982*, č. 2370 (1).

FULDA, opatství, **Balthasar z Dernbachu** (1570–1606), AR 3krejcar b.l., *Saurma 1982*, č. 1097 (1).

HAMBURK, město, AR 1/2schilling 1598, *Saurma 1982*, jako č. 3436, ale datum nahofé v opise (1).

HANNAU-LICHTENBERG, hrabství, **Filip V.** (1590–1599), AR 3krejcar 1596, *Saurma 1982*, č. 2197 (1).

KOLÍN, arcibiskupství, **Arnošt Bavorský** (1583–1612), AR 1/24tolaru 1611, *Saurma 1982*, č. 2788 (1).

KOSTNICE, město, AR 3krejcar 1596, *Saurma 1982*, 1618 (1).

¹ Za zjištění podrobnějších nálezových okolností děkuji p. Pavlu Rousovi, pracovníku muzea v Havlíčkově Brodě.

² Tento příspěvek vznikl v roce 1990 v souvislosti s tehdejší převodem části numismatické sbírky havlíčkobrodského muzea do Východočeského muzea v Pardubicích. Dnes je nález opět uložen v muzeu v Havlíčkově Brodě.

³ Solnohradské 2feniky byly určeny podle: Šmerda 1987.

- NASSAU-WEILBURG**, hrabství, **Albrecht** (1559–1593), AR 2krejcar 1590, *Saurma* 1982, č. 2401 (1); 1591, *Saurma* 1982, nezná (1); ltp. nečit. (1).
- NASSAU-WIESBADEN**, **Jan Ludvík I.** (1568–1596), AR 2krejcar 1591, *Saurma* 1982, č. 1170 (1).
- SALM-GRUMBACH**, **Jan a Adolf** (1585–1625), AR 3krejcar b.l. (před 1612), *Saurma* 1982, jako č. 2103 var. (1).
- SALM-KIRBURG**, **Otto** (1548–1607), AR 3krejcar 1596, jako *Saurma* 1982, jako č. 2087, ale s datem (1); 2krejcar 1594, *Saurma* 1982, jako obr. č. 1023 (1).
- SCHAUMBURG-PINNEBERG**, **Arnošt** (1601–1622), AR 1/24tolaru 1601, *Saurma* 1982, č. 3191 (1).
- SOLMS-LICHTENBERG**, **Arnošt**, **Eberhard** a **Heřman Adolf** (1562–1590), AR 2krejcar 1589, *Saurma* 1982, nezná (1); 1591, *Saurma* 1982, č. 2332 (1); 1592, *Saurma* 1982, č. 2333 (1); 1593, *Saurma* 1982, č. 2334 (1); 1594, *Saurma* 1982, č. 2336 (2).
- ŠTRASBURK**, arcibiskupství, **Karel Lotrinský** (1592–1607), AR 3krejcar 1600, *Saurma* 1982, jako č. 1956 var. (1).
- WALDECK**, hrabství, **František**, **Vilém Arnošt**, **Kristián** a **Wolrath** (1588–1597), AR 2krejcar 1589, *Saurma* 1982, č. 2286 (1); 1591, *Saurma* 1982, č. 2288 (1); 1594, *Saurma* 1982, č. 2291 (1).
- WORMS**, biskupství, **Jiří ze Schönenbergu** (1580–1595), AR 2krejcar 1589, *Saurma* 1982, č. 2131 (1).
- WÜRTEMBERG**, **Friedrich** (1593–1608), AR 3krejcar 1596, *Saurma* 1982, jako č. 1576, ale bez vnitřního perlovce na av. i rev. (1).

Literatura

Saurma-Jeltsch, H. v. 1982 (citováno jako *Saurma* 1982): Die Saurmische Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von Etna dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode. Berlin [reprint].

Šmerda, J. 1987: Solnohradské mince a medaile, Česká numismatická společnost pobočka Gottwaldov. Gottwaldov.

Summary: Petr Vorel, Older find of early modern coins from Havlíčkův Brod

In process of inventory taken at the local museum in Havlíčkův Brod, an unregistered coin hoard was found. It was reportedly discovered under unknown circumstances somewhere in Havlíčkův Brod before 1960. It is recently represented by 194 coins, but originally, the complete number of coins was obviously 387. The hoard is interesting by absence of local coins; and Salzburg double *pfennigs* of the 16th and the beginning of the 17th century represent some 77 % of all coins. A *grossus* struck by the archbishop in Köln in 1611 is the latest dated coin. Because of the simple fact, that moment of the discovery, its location and circumstances are unknown, it is impossible to exclude manipulation with the whole group (e.g. selection or elimination of local coins), and then, it is difficult to draw any reliable conclusions from the structure of the hoard.

Nález raně novověkých mincí z Vadína (okr. Havlíčkův Brod)

Petr VOREL

Na jaře roku 1968 nalezla paní Adamcová z Vadína při okopávání brambor početný soubor mincí, slepených do válečků. Mince se nacházely volně na poli, v okolí nebyly zjištěny stopy žádné nádoby, váčku schránky aj. Manžel nálezkyně oznámil nález Okresnímu muzeu v Havlíčkově Brodě, které dne 10. května 1968 převzalo celkem 128 kusů mincí. Evidovány jsou pod č. přír. 70/69. Při přebírání nálezu provedl pracovník muzea pan Karel Kvaš prověrku naleziště, ale žádné další mince ani jiný materiál nezjistil. Místo nálezu se nacházelo na dnes již blíže neidentifikovatelném poli na katastru obce Vadín (6 km severozápadně od Havlíčkova Brodu), údajně poměrně daleko od vsi. Od nálezu mincí do jejich předání muzeu uběhlo několik dní, během nichž se o nález zajímali sběratelé z okolí. Není proto vyloučeno, že během této doby došlo k jisté redukci nálezového souboru.¹

ČECHY, **Vladislav II. Jagelonský** (1471–1516), mincovna: *Kutná Hora*, řezač želez Říha zlatník (?), AR pražský groš z let 1477–1479 (?)

Av., rv.: značně otřelý

Lit.: patrně *Hásková* 1968, 146, jako č. IX (podle charakteru ztvárnění ocasu lva a hřívy)

1. 1,9025 g; 23,0/23,22 mm; okrájený

Rudolf II. (1576–1611), mincovna: *Kutná Hora*, mincmistr Jiří Šatný (1576–1592), AR bílý groš 1583

Rv.: [...] DV.BVR [...]

Lit.: *Halačka* 1987, av. č. 376, rv. jako č. 376 var.

2. 1,9780 g; 21,1/20,9 mm

mincmistr Wolf Herold (1592–1597), AR malý groš 1596

Lit.: *Hanibal – Novák* 1981, č. 46-XI-8, zn. mincm. (b).

3. 0,7135 g; 17,0/17,1 mm

AR bílý groš 1593

Lit.: typ *Halačka* 1987, jako č. 376, zn. č. 1; opisy *Janovský* 1948, jako č. 14 a.

4. 1,9645 g; 20,1/20,0 mm

¹ Za zjištění podrobnějších nálezových okolností děkuji p. Pavlu Rousovi, pracovníku muzea v Havlíčkově Brodu. Tento příspěvek vznikl v roce 1990 v souvislosti s tehdejší převodem části numismatické sbírky havlíčkobrodského muzea do Východočeského muzea v Pardubicích. Dnes je nález opět uložen v muzeu v Havlíčkově Brodu.

- Matyáš II.** (1611–1619), mincovna: *Kutná Hora*, mincmistr Šebestián Hölzl (1617–1632), AR bílý groš, letopočet nečitelný
Lit.: *Halačka 1987*, jako č. 537.
5. 1,3150 g; 20,0/18,8 mm; olámaný okraj
- Ferdinand II.** (1620–1637), mincovna: *Praha*, mincmistr Jan Suttner (1623–1625), AR 3krejcar 1624
Lit.: *Janovský 1948*, č. 27b.
6. 1,6100 g; 22,0/22,1 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 27c, rv. jako č. 27b.
7. 1,5625 g; 21,6/21,4 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 27s.
8. 1,5815 g; 21,0/21,1 mm
9. 1,6260 g; 21,1/21,1 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 27c.
10. 1,7225 g; 20,9/21,1 mm
11. 1,8210 g; 21,3/21,4 mm
12. 1,7830 g; 21,0/21,4 mm
mincmistr Beneš Hübmer (1625–1630), AR 3krejcar 1625
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28a.
13. 1,6540 g; 21,0/20,9 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28a, ale zn. mincm. jako č. 28b.
14. 1,5015 g; 21,0/20,6 mm
AR 3krejcar 1626
Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28a, ale zn. mincm. jako č. 28b.
15. 1,4030 g; 20,2/21,0 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28a.
16. 1,4600 g; 20,3/20,2 mm
–, Rv.: rozdělovací tečka mezi AV a DV posunuta dolů až pod V
Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 28a, rv. jako č. 28b var.
17. 1,5930 g; 20,5/20,3 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28a.
18. 1,7045 g; 20,9/20,4 mm
AR 3krejcar 1627
Av.: hlava Ferdinanda II. velmi malá, nedotýká se vnitřního mezikruží
Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28c.
19. 1,3815 g; 21,2/21,0 mm
–, Av.: [...] D.G.R.I. (zn. mincm.) S.A [...]
Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 28d (var. opisu), rv. jako č. 28c.
20. 1,5205 g; 21,8/21,3 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28c.
21. 1,6140 g; 21,6/20,7 mm; dvojráz
–, Av.: [...] REX:FERDI [...]
Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 28b (var. opisu), rv. jako č. 28b.
22. 1,8335 g; 20,2/20,8 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28b.
23. 1,7450 g; 20,6/20,5 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 28a, rv. jako č. 28b.
24. 1,6765 g; 21,0/21,7 mm
AR 3krejcar 1628
Rv.: mezi DV a označením hodnoty tečka
Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 28c, rv. jako č. 28b (var. opisu).
25. 1,8335 g; 20,9/21,2 mm
AR 3krejcar 1629
Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 28c, rv. jako č. 28d.
26. 1,4630 g; 20,8/20,9
–, Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 28d, rv. jako č. 28c.
27. 1,4795 g; 21,6/20,8 mm
28. 1,5200 g; 20,1/20,3 mm
mincmistr Eliseus du Bois (1630–1631), AR 3krejcar 1630
Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 29a.
29. 1,5890 g; 20,0/19,8 mm
mincmistr Tobiáš Schuster (1631–1636), AR 3krejcar 1631
Rv.: ARCH.A:DV (ozn. hodn.) BV.MA.M. 1631
Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 31a (rv. var. opisu)
30. 1,6615 g; 20,2/20,1 mm
AR 3krejcar 1632
Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 31a/1.
31. 1,5735 g; 20,9/20,9 mm
32. 1,7430 g; 20,1/20,2 mm
33. 1,6540 g; 20,1/20,3 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 31a/2.
34. 1,7865 g; 20,5/20,4 mm
AR 3krejcar 1633
jako č. 31
35. 1,5810 g; 19,8/20,2 mm
–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 31c.
36. 1,8115 g; 20,9/20,8 mm
AR 3krejcar 1634
jako č. 36
37. 1,6510 g; 20,9/21,1 mm
38. 1,6425 g; 20,2/20,55 mm
39. 1,7640 g; 20,7/20,1 mm
40. 1,5095 g; 21,5/21,0 mm
41. 1,5000 g; 20,4/20,8 mm
42. 1,6590 g; 20,3/20,4 mm
43. 1,8250 g; 20,8/20,3 mm
44. 1,6810 g; 20,5/20,0 mm
45. 1,7285 g; 20,9/19,9 mm
46. 1,4860 g; 20,9/20,8 mm
AR 3krejcar 1635
jako č. 36
47. 1,6895 g; 20,5/20,1 mm
48. 1,5955 g; 20,4/20,2 mm
49. 1,4930 g; 20,6/20,6 mm
50. 1,6570 g; 20,6/20,1 mm
51. 1,4530 g; 20,9/20,9 mm
52. 1,6495 g; 20,7/20,8 mm
53. 1,4320 g; 20,0/20,3 mm
54. 1,7975 g; 20,2/20,5 mm
AR 3krejcar 1636
jako č. 36
55. 1,7895 g; 19,7/19,7 mm

Obr. 1: Vadin (okr. Havlíčkův Brod) – 1. Morava, Ferdinand II., Brno, K. Wonsiedler, 3krejcar 1624 (č. 68); 2. Morava, Ferdinand II., Brno, K. Wonsiedler, 3krejcar 1624 (č. 70); 3. Kladsko, Ferdinand III., Kladsko, P. Hema, 3krejcar 1631 (č. 90); 4. Dolní Rakousy, Ferdinand II., Vídeň, M. Fellner, 3krejcar 1624 – hybridní mince, vzniklá přeražbou tímtéž razidlem, ale s otočeným rubem a licem (č. 114). Zvětšeno.

AR 3krejcar, letopočet nečitelný

Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 28c (mincmistr Hübmer).

56. 1,5730 g; 20,9/21,2 mm

–, Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 27c (mincmistr Suttner).

57. 1,5795 g; 21,1/21,2 mm

–, mincovna: *Kutná Hora*, mincmistr Šebestián Hölzl (1617–1632), AR 3krejcar 1626

Av.: (šestilistá růžice) FERD.II.D.G.R.I (zn. mincm.) S.A.G.H.B.REX.:

Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 30b (av. var. opisu)

58. 1,7185 g; 20,9/20,0 mm

AR 3krejcar 1627

Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 30b.

59. 1,6925 g; 20,9/20,7 mm

správce Vavřinec Neumann (1635), AR 3krejcar 1635

Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 34/2.

60. 1,9160 g; 20,0/21,0 mm

61. 1,8720 g; 20,0/21,0 mm

–, mincovna: *Jáchymov*, mincmistr Řehoř Steinhöfner (1621–1637), AR 3krejcar 1626

Lit.: *Janovský 1948*, jako č. 12a.

62. 1,5850 g; 20,1/19,3 mm

AR 3krejcar 1632

Rv.: [...] DVX (zn. mincm.) BV.MA [...]

Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 12b, rv. jako č. 12c (var. opisu)

63. 1,5260 g; 20,5/20,1 mm

AR 3krejcar 1633

jako č. 63

64. 1,5800 g; 20,0/20,1 mm

AR 3krejcar 163(?)

Rv.: [...] DVX (zn. mincm.) BV.MA.M.63[vylomeno]

– letopočet jen třemi ciframi

Lit.: *Janovský 1948*, av. jako č. 12b (rv. var. opisu)

65. 19,8/20,0 mm; vylomený

MORAVA, Ferdinand II. (1620–1637), mincovna:

Brno, mincmistr Kryštof Wonsiedler (1624–1627), AR 3krejcar 1624

Rv.: [...] S A G H [...]]

Lit.: *Rumpl 1964*, jako č. 124 (rv. var. opisu).

66. 1,6495 g; 20,9/20,5 mm

–, Av.: FERDI.II: DG:R. (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 72) .I.S.A.G.H.B.R.

Rv.: ARCH.D.A.D. (ozn. hodn.) BVR.MAM.624

Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.

67. 1,5840 g; 20,6/20,7 mm

AR 3krejcar 1625

Av.: FERDI.II.D.G. (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 77)

.R.I.S.A.G.H.B.R. (rozd. znaménko: *Rumpl 1964*, č. 36)

Rv.: :ARCHI:D:A:D (ozn. hodn.) BVR:M:A:M 1625

Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.

68. 1,6855 g; 20,8/20,9 mm (obr. 1:1)

–, Av.: FERDI.II.D.G. (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 81) .R.I.S.A.G.H.B.R. (rozd. znaménko: *Rumpl 1964*, č. 43)

Rv.: ARCHID.A.D. (ozn. hodn.) B.MA.M.1625.

Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.

69. 1,5115 g; 20,9/21,0 mm

–, Av.: FERDI.II.D:G (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 78 var. /horní část písmene C dosahuje až k pravému okraji písm. W/) .R.I:S.A.G.H.B.R. (rozd. znaménko: *Rumpl 1964*, č. 41)

Rv.: ARCHID.A.D (ozn. hodn.) B.MA.M.1625

Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.

70. 1,5560 g; 21,0/20,9 mm (obr. 1:2)

- AR 3krejcar 1626
Lit.: *Rumpl 1964*, č. 172.
71. 1,4880 g; 21,1/20,9 mm
- , mincovna: Olomouc, mincmistr Martin Fritsch (1625–1635), AR 3krejcar 1629
Lit.: *Rumpl 1968*, č. 192.
72. 1,8140 g; 21,0/20,9 mm
- SLEZSKO, Ferdinand II.** (1619–1637), mincovna: *Vratislav*, mincmistr Baltazar Zwirner a Jan Tau-chmann (1623), AR 3krejcar 1624
Av.: +FERD.II.D:G.R.I.S (zn. mincm. Zwirnera) A.G.H.BO.REX.D.S
Lit.: *Halačka 1988*, jako č. 1003 (av. var. opisu).
73. 1,7570 g; 20,1/20,0 mm
mincmistr Jan Riedel (1624–1627), AR 3krejcar 1626
Rv.: letopočet jen třemi ciframi – 626
Lit.: *Halačka 1988*, jako č. 1011. (rv. var. opisu).
74. 1,3930 g; 20,6/20,8 mm
mincmistr Jan Riedel a Jan Ziesler (1627–1630), AR 3krejcar 1627
Av.: [...] D:G.RO [...] Rv.: [...] .BV.CO.T. [...] Lit.: *Halačka 1988*, jako č. 1018. (av.+rv. var. opisů).
75. 1,3290 g; 20,5/20,4 mm
AR 3krejcar 1628
Lit.: *Halačka 1988*, jako č. 1018.
76. 1,4540 g; 20,5/20,3 mm
77. 1,6145 g; 20,6/20,1 mm
78. 1,4750 g; 20,3/20,4 mm
79. 1,7085 g; 20,5/20,4 mm
80. 1,6245 g; 20,8/20,6 mm
AR 3krejcar 1629
jako č. 76
81. 1,8115 g; 20,8/20,6 mm
82. 1,4990 g; 20,5/20,3 mm
83. 1,5995 g; 20,3/20,2 mm
84. 1,8170 g; 20,0/20,5 mm
AR 3krejcar 1630
Lit.: *Halačka 1988*, jako č. 1020.
85. 1,4360 g; 20,0/20,1 mm
mincmistr Petr Hema (1630), AR 3krejcar 1630
Av.: ...BO:REX (rozděl. zn. pětilistá růžice)
Rv.: AR:AVS:MA:MO (zn. mincm.) DVX SIL: [...] Lit.: *Halačka 1988*, jako č. 1021 (av.+rv. var. opisů).
86. 1,8350 g; 20,5/20,3 mm
mincmistr Jan Riedel a Jan Ziesler (1630–1632), AR 3krejcar 1631
Lit.: *Halačka 1988*, jako č. 1020.
87. 1,4555 g; 20,2/20,1 mm
88. 1,5860 g; 20,2/20,0 mm
- KLADSKO, Ferdinand III.** (1627–1657), mincovna: *Kladsko*, mincmistr Petr Hema (1628–1631), AR 3krejcar 1630
Lit.: *Nechanický – Šafář 1983*, jako č. 115.
89. 1,8260 g; 20,5/20,5 mm
AR 3krejcar 1631
Rv.: zn. minem. ve štítku
Lit.: *Nechanický – Šafář 1983*, jako č. 116 (rv. var.)
- 90.** 1,6719 g; 20,1/20,1 mm (obr. 1:3)
mincmistr Jan Rossner (1631–1637), AR 3krejcar 1635
Lit.: *Nechanický – Šafář 1983*, jako č. 124.
91. 1,8285 g; 21,8/21,2 mm
–, Rv.: ... AVST:Et.1635 ...
Lit.: *Nechanický – Šafář 1983*, jako č. 124 (rv. var. opisu).
92. 1,5285 g; 21,1/21,2 mm
- Čechy, **FRÝDLANT**, vévodství, **Albrecht z Valdštejna** (1624–1634), mincovna: *Jičín*, mincmistr Georg Reick (1626–1630), AR 3krejcar 1628
Lit.: *Nohejlová-Prátová 1969*, jako tab. III:28.
93. 1,3275 g; 20,4/20,3 mm
- Čechy, **ŠLIKOVÉ, Jindřich Šlik** (1627–1650), mincovna: *Planá*, mincmistr Jan Candler (1627–1640), AR 3krejcar 1627
Lit.: *Miltner – Neumann 1852–1870*, jako tab. LIII:446.
94. 1,6815 g; 21,1/20,9 mm
AR 3krejcar 1635
Lit.: *Miltner – Neumann 1852–1870*, jako tab. LV:472.
95. 1,5820 g; 20,8/20,5 mm
- Slezsko, **MÜNSTERBERG-OLEŠNICE**, knížectví, **Karel II.** (1548–1617), mincovna: *Olešnice*, mincmistr Basilius v. Sonn (1612–1615), AR 3krejcar 1613
Lit.: *Fridensburg – Seger 1901*, jako č. 2184.
96. 1,5595 g; 20,6/20,5 mm
- DOLNÍ RAKOUSY, Ferdinand II.** (1619–1637), mincovna: *Videň*, mincmistr Mathias Fellner (1619–1637), AR 3krejcar 1624
Rv.: nad hlavami orla nejsou stuhý
Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:20 (rv. var.).
97. 1,6750 g; 20,7/20,8 mm
98. 1,6910 g; 20,6/20,8 mm
99. 1,4020 g; 20,8/20,9 mm
100. 1,4710 g; 20,9/20,6 mm
101. 1,4890 g; 20,4/20,6 mm
102. 1,5560 g; 20,7/20,4 mm
103. 1,4920 g; 20,6/21,0 mm
–, Av.: vavřínový věnec přesahuje vnitřní perlovec
Rv.: ARCHID.AV:D (ozn. hodn.) BVR.CO.TY.624
Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11 (var.).
104. 1,8345 g; 20,8/20,7 mm
–, Rv.: ARCHID.AVS D (ozn. hodn.) BVR.C.RYR.624
Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11 (rv. var. opisu).
105. 1,4945 g; 20,6/20,6 mm
–, Rv.: okolo hlav orla kroužky, ARCHID A D (ozn. hodn.) BVR CO TY 624
Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11 (rv. var. opisu).
106. 1,6230 g; 20,9/20,1 mm
–, Rv.: mezi hlavami orla břevno, ARCHID.A.D. (ozn. hodn.) BVR.CO.TY.624
Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11 (rv. var. opisu).
107. 1,6720 g; 20,6/20,3 mm
108. 1,5370 g; 20,9/20,8 mm
–, Rv.: opise rozdělovačí tečky mezi všemi zkratkami
Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11 (rv. var. opisu).

109. 1,4380 g; 20,8/20,9 mm
 –, Rv.: ARCHI.D.A.D. (ozn. hodn.) BVR.CO.TY.624
 Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:20 (rv. var. opisu).
 110. 1,5470 g; 20,4/20,3 mm
 111. 1,6515 g; 20,2/20,5 mm
 112. 1,5345 g; 20,6/50,5 mm
 113. 1,6360 g; 20,2/20,1 mm
 –, nedokonalá přeražba na týž střížek, ale s otočeným lícem a rubem – část první ražby zůstala zachována. Typově nelze určit. Vznikl tento hybrid:
 Av.: FERDI.II.D.G./D.A.D. (ozn. hodn.) B/H.B.REX
 Rv.: ARCHI./D.G.R (ozn. mincm.) I.S.A./ (zbytek ozn. hodn.) BVR.CO.TY 624, šikmou závorkou je vymezen zbytek původní ražby.
 Přeražba byla provedena stejným razidlem, jako původní ražba.
114. 1,4000 g; 21,0/21,0 mm (obr. 1:4)
 AR 3krejcar 1625
 Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11.
 115. 1,5780 g; 20,6/20,6 mm
 116. 1,7780 g; 20,4/20,6 mm
 117. 1,6625 g; 20,5/20,4 mm
 AR 3krejcar 1627
 Rv.: ... BVR.C.TY.1627.
 Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11 (rv. var. opisu).
 118. 1,6935 g; 20,3/20,2 mm
 AR 3krejcar 1628
 jako č. 118
 119. 1,6465 g; 20,2/20,1 mm
 AR 3krejcar 1629
 jako č. 118
 120. 1,3525 g; 20,2/20,1 mm

- AR 3krejcar 1632
 Rv.: ... B.C.GY.C 1632.
 Lit.: *MA 1948*, jako tab. 16:11 (rv. var. opisu).
 121. 1,5575 g; 20,8/20,3 mm
 mincovna: *nečitelná* (zřejmě Vídeň), nelze typově zařadit, AR 3krejcar 1624
 122. 1,6395 g; 20,4/20,5 mm
 AR 3krejcar 162 (5?)
 123. 1,5110 g; 20,9/19,8 mm
ŠTÝRSKO, Ferdinand II. (1619–1637), mincovna: *Štýrský Hradec*, AR 3krejcar 1629
 Lit.: *MA 1948*, jako tab. 17:21.
 124. 1,7495 g; 21,1/21,1 mm
KORUTANY, Ferdinand II. (1619–1637), mincovna: *Svatý Vít*, mincmistr Hans Matz (1624–1625), AR 3krejcar 1625
 Lit.: *MA 1948*, jako tab. 18:15.
 125. 1,8425 g; 21,2/21,5 mm
TYROLY, Leopold, arcivévoda (1619–1632), mincovna: *Hall*, AR 3krejcar b.l. (1625–1632)
 Av.: .LEOPOLDVS:D:G:AR:AV:
 Rv.: DVX:BVR:C (ozn. hodn.) OMES:TIRO:
 Lit.: *MA 1948*, jako tab. 23:19.
 126. 1,6480 g; 21,0/20,9 mm
 Švýcarsy, **SCHAFFHAUSEN**, město, AR 3krejcar 1611
 Lit.: *Saurma 1982*, jako č. 1632.
 127. 1,5955 g; 20,1/20,7 mm
HESSE-KASSEL, Moritz (1592–1627), AR albus 1606
 Lit.: *Saurma 1982*, jako č. 2260.
 128. 1,2775 g; 21,7/21,0 mm

Složení souboru je typické pro nálezy z doby třicetileté války. Nejmladší mincí je 3krejcar z pražské mincovny z roku 1636 (č. 55). V tomto roce nebo krátce po něm byl soubor zřejmě ukryt. Tomu nasvědčuje skutečnost, že jak jmenovaná mince, tak i většina ražeb z roku 1635 (8 ks 3krejcarů z pražské mincovny /č. 47–54/, 2 ks z kutnohorské mincovny /č. 60–61/, 2 ks z mincovny Kladsko /č. 91–92/ a jeden šlikovský 3krejcar /č. 95/) je jen minimálně opotřebována oběhem a řada z nich nese ještě stopy ražebního lesku. Dokladem oběhu starších nominálů je přítomnost silně ořelého pražského groše z doby Vladislava II. Jagellonského (č. 1), ovšem okrájeného zhruba do váhy a velikosti rudolfinského bílého groše.

Ve zmíněném souboru se nalézá řada dosud nepopsaných (převážně opisových) variant. Výslovně však uvádím pouze moravské ražby, kde máme k dispozici dostatečně detailně rozpracované popisy v literatuře. Jde o pět 3krejcarů z brněnské mincovny za mincmistra Kryštofa Wonsiedlera z let 1624–1625:

- 3krejcar 1624
 Č. 66: Rv.: ... S A G H. ...
 Lit.: *Rumpl 1964*, jako č. 124 (rv. var. opisu).
 Č. 67: Av.: FERDI.II:D G:R. (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 72) .I.S.A.G.H.B.R.
 Rv.: ARCH.D.A.D. (ozn. hodn.) BV.R.MAM.624
 Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.
 3krejcar 1625
 Č. 68 (obr. 1:1): Av.: .FERDI.II.D.G. (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 77) .R.I.S.A.G.H.B.R. (rozd. znaménko: *Rumpl 1964*, č. 36)
 Rv.: :ARCHI:D:A:D: (ozn. hodn.) BVR:M:A:M 1625
 Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.

- Č. 69: Av.: .FERDI.II.D.G. (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 81) .R.I.S.A.G.H.B.R. (rozd. znaménko: *Rumpl 1964*, č. 43)
 Rv.: ARCHI.D.A.D. (ozn. hodn.) B.MA.M.1625.
 Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.
 Č. 70 (obr. 1:2): Av.: :FERDI.II.D:G: (zn. mm.: *Rumpl 1964*, č. 78 var. /horní část písmene C dosahuje až k pravému okraji písm. W/) .R.I.S.A.G.H.B.R. (rozd. znaménko: *Rumpl 1964*, č. 41)
 Rv.: ARCHID.A.D (ozn. hodn.) B.MA.M. 1625
 Lit.: *Rumpl 1964*, neuvádí.

Z ostatních domácích ražeb upozorňují na kladský 3krejcar z roku 1631 (č. 90) se značkou mincmistra Petra Hemy, umístěnou ve štítu (obr. 1:3).² Mezi 3krejcarey z vídeňské mincovny se vyskytuje zajímavá hybridní mince (č. 114). Jde o nedokonalou přeražbu mince stejným razidlem, ale s otočeným rubem a lícem, přičemž část původního mincovního obrazu zůstala zachována. Vzniklý opis je pak kombinací původní ražby a přeražby s tímto výsledkem (šikmá závorka vymezuje zbytek původního opisu):

Č. 114 (obr. 1:4): Av.: .FERDI.II.D.G./D.A.D.(ozn. hodnoty) B / H.B.REX

Rv.: ARCHI. / D.G.R (ozn. mincm.) I.S.A. / (zbytek ozn. hodnoty) BVR.CO.TY 624

Literatura

Fridensburg, F. – Seger, H. 1901: Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit. Breslau.

Halačka, I. 1987: Mince zemí koruny České. 1. díl. Kroměříž.

– 1988: Mince zemí koruny České. 2. díl. Kroměříž.

Hanibal, V. – Novák, E. 1981: Malé groše. Poděbrady.

Hásková, J. 1968: Studie o jagellonských groších z let 1471–1526, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 22, 3.

Janovský, H. 1948: České vládní mince, kartotéka novověku (1526–1856). Praha.

MA 1948: Miller zu Aichholz, V. – Loehr, A. – Holzmair, E.: Österreichische Münzprägungen 1519–1938. Wien.

Milner, J. O. – Neumann, J. 1852–1870: Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen. Prag.

Nechanický, Z. – Šafář, O. 1983: Kladské mincovnictví. Hradec Králové.

Nohejlová-Prátová, E. 1969: Das Münzwesen Albrechts von Wallenstein. Graz.

Rumpl, A. – Rumpl, J. 1964 (citováno jako Rumpl 1964): Moravské vládní mince za třicetileté války. III. Moravské

mince po kaladě. Numismatický sborník 8 (1963–1964), 75–148.

– 1968 (citováno jako Rumpl 1968): Moravské vládní mince za třicetileté války. III. Moravské mince po kaladě. Numismatický sborník 10 (1967–1968), 151–212.

Saurma-Jeltsch, H. v. 1982 (citováno jako Saurma 1982): Die Saurmische Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von Etna dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode. Berlin [reprint].

Summary: Petr Vorel, Early modern coins found in Vařín (Havlíčkův Brod district)

There was a coin hoard found in Vařín in 1968. The coins were found in field, recently unidentified place in the village. No signs of any vessel, sack or box were registered in the neighbouring area. Husband of the finder passed 128 coins to the District Museum in Havlíčkův Brod (accession no. 70/69). Paralelly with this act, Mr. Karel Kvaš, an employee of the museum, inspected the locality, but he has not found any more coins or other material. It is impossible to exclude the fact, that some coins have not been transferred to the museum.

Selection of coins of the hoard is typical for the Thirty Years' War period. The latest *kreutzer* was struck in Prague in 1636 (No. 55). The hoard was buried in that year or shortly after. This deduction is also confirmed by the fact, that the above mentioned coin, as well as coins struck in 1635 (Nos. 47–54, 60–61, 91–92, 95) are not worn at all, and some of them are almost of the proof quality. The hoard consists of several unpublished varieties (mainly of marginal legends) – 3 *kreutzers* struck at Brno (Nos. 66–70), a 3 *kreutzer* struck at Kladsko in 1631 (No. 90), and a hybrid *kreutzer* struck in Vienna (No. 114).

Raně novověké mince nalezené při archeologickém výzkumu v interiéru kostela Povýšení sv. Kříže ve Vrbně (okr. Mělník)

Jiří MILITKÝ – Ivo ŠTEFAN – Ladislav VARADZIN

Kostel Povýšení sv. Kříže ve Vrbně u Mělníka náleží k poměrně dobře poznaným církevním stavbám. Základní představu o jeho vývoji poskytl stavebně-historický průzkum provedený F. Kašičkou (*Kašička – Nechvátal 1973*), který byl v roce 2003 doplněn průzkumem J. Sommera (*Sommer – Štefan – Varadzin, v tisku*). Z původní románské stavby vybudované z kvádríkového zdiva se do dnešních dnů zachovala prakticky celá loď. Někdy v intervalu konce 14. do poloviny 15. století byl původní románský závěr nahrazen polygonálně uzavřeným gotickým presbytářem. Současná dominanta kostela – mohutná hranolovitá věž – vznikla v 1. polovině 16. století. Poslední výraznější úpravy spadají do barokního období (např. zazdění vstupu na jižní straně kostela a přístavba západní vstupní předsíně, stavba krucht).

Archeologický výzkum v interiéru byl vyvolán rekonstrukcí podlahy po povodni v srpnu roku 2002 (*Štefan – Varadzin 2004; Sommer – Štefan – Varadzin, v tisku*). Na jaře roku 2003 byly podél jižní stěny interiéru kostela položeny čtyři sondy o celkové ploše 14,1 m². Sonda I a II vložené do gotického presbytáře odhalily část základů

² V soupisu kladských ražeb (*Nechanický – Šafář 1983*) není č. 116 vyobrazeno; autoři se mj. odkazují na starší práci (*Fridensburg – Seger 1901, č. 2863*). Tam je kladský 3krejcar z roku 1631 uveden se značkou mincmistra P. Hemy v kartuši (podobně jako *Nechanický – Šafář 1983, č. 111*), zatímco popisovaná mince (č. 90) má značku téhož mincmistra ve štítu (podobně jako *Nechanický – Šafář 1983, č. 115*).

původní románské apsidy. Sondy III a IV byly situovány podél jižní stěny lodi. Výzkum zachytil několik fází zvyšování úrovně podlahy kostela (terény spadající do románského období byly zřejmě odebrány, nejstarší úroveň datujeme až do doby vzniku gotického presbytáře). Z celkem osmi zachycených pohřbů byl pouze jeden uložen v presbytáři. Z kapacitních důvodů byly v úplnosti odkryty jen dva pohřby, další dva byly prozkoumány jen částečně. Pohřbívání v kostele spadá podle datování jejich zásypů do 17. – přelomu 18. a 19. stol. Konec pohřbívání nejspíše souvisí s reformami Josefa II. V sondě 3 byly objeveny i raně novověké mince:

Sonda III, zásyp hrobu č. 4, sáček 24:

PRUSKO, vévodství, **Albrecht** (1525–1569), AR groš 1542

Av.: poprsí Albrechta doprava, IVSTVS★EX★FIDE★VIVIT 1542★štitěk★

Rv.: orlice s hlavou doleva, v korunovaném prsním štítu S, ALBER★D★G★MAR★BRAN★DVX★PRVSS trojlístek

Lit.: *Saurma* 1892, 127, č. 5076, jako Pl. LXXXVIII: 2678 (jiná mm. značka)

1. 2,008/1,777 g; 23,4/23,5 mm; 12 h; -1/1-

Sonda IIIb, k. 21, 30.4.2003, sáček 14, -70 cm (Z profil – světle šedohnědá hlína čistá):

SALZBURG, arcibiskupství, **Jan Jakub Khuen z Belasi-Lichtenbergu** (1560–1587), mincovna: *Salzburg*, mincmistr Christof Schildperger, AR 2fenik 1572

Av.: tři erbovní štítky do trojlístu, ale štítek s věží vlevo, dole I57Z

Rv.: hladký

Lit.: *Bernhard – Roll* 1930, 88, č. 1207, jako T. 8:1197; *Probszt* 1959, 105, č. 638, jako T. 9:643; *Šmerda* 1987, č. 16D17.

2. 0,515/0,477 g; 14,3/14,1 mm; -1; mírně prohnutý

Sonda III, bez kontextu (sběr na hromadě zeminy):

SLEZSKO, **Ferdinand II.** (1619–1637), mincovna: *Vratislav*, mincmistr Jan Riedel (1624–1627), AR grešle 1624

Av.: dvouhlavý orel se španělským erbovním štítkem na prsou, H-R

Rv.: jablko s 3, 16–24

Lit.: *Halačka* 1988, 512–513, č. 1056.

3. 0,651/0,617 g; 16,2/16,6 mm; 3 h; 3/3; zprohýbaný

Pruský groš Albrechta z roku 1542 (č. 1) byl nalezen v zásypu hrobu č. 4, asi 10 cm nad stehenní kostí zesnulého. Díky souboru keramiky ze zásypu hrobu, datovatelného nejdříve na přelom 18./19. století, lze s jistotou říci, že mince s pohřbem nesouvisela a byla objevena v druhotné pozici. Pruské mince 16. století se poměrně často objevují v dobových českých nálezech z doby před třicetiletou válkou. Salzburský 2fenik z roku 1572 (č. 2) byl nalezen ve vyrovnávací vrstvě č. 21 nad hroby č. 7 a 3, datovanými dle keramiky v zásypu *ad* nebo *post quem* 17. století. Salzburské 2feniky masově obíhaly v domácím prostředí od poloviny 16. až zhruba do 1. třetiny 17. století; je tedy možné že nalezená mince mohla být, s určitou rezervou, ztracena v době vzniku nálezové vrstvy. Slezská grešle Ferdinanda II. z roku 1624 (č. 3) postrádá nálezový kontext, její oběh lze v domácím prostředí zhruba vymezit 2. čtvrtinou 17. století. Všechny ražby z výzkumu lze považovat nejspíše za náhodné ztráty v interiéru kostela.

Literatura a prameny

Bernhard, M. – Roll, K. 1930: Die Münzen und Medaillen des Erzstiftes Salzburg. München.

Halačka, I. 1988: Mince zemí koruny České. 2. díl. Kroměříž.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 1973: K vývoji románského kostela ve Vrbně u Mělníka. Památková péče 1973, 176–186.

Probszt, G. 1975: Die Münzen Salzburgs. Bale/Graz.

Saurma-Jeltsch, H. v. 1892: Die Saurmische Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge. Berlin.

Sommer, J. – Štefan, I. – Varadzin, L. v tiskru: Archeologický a stavebně-historický průzkum kostela Povýšení sv. Kříže ve Vrbně u Mělníka v r. 2003. Archeologia historica 29.

Šmerda, J. 1987: Solnohradské mince a medaile. Gottwaldov 1987.

Štefan, I. – Varadzin, L. 2004: Archeologický výzkum románského kostela ve Vrbně u Mělníka v r. 2003. Nálezo-vá zpráva AÚ AVČR. Nepublikovaný rukopis.

Summary: Jiří Militký – Ivo Štefan – Ladislav Varadzin, Early modern coins found during archaeological excavations in the interior of the Elevation of the St. Cross Church in Vrbno (Mělník district)

Three early modern coins were individually found during archaeological excavations in the interior of the Elevation of the St. Cross Church in Vrbno (Mělník district), level III, the nave. A Prussian *grossus* struck under Albrecht in 1542 (No. 1) was found in grave no. 4, about 10 cm above the femur bone of the skeleton. Comparing it to the ceramics from the grave, dated back to turn of the 18th and the 19th century, it is possible to state with high certainty, that the coin was positively not in connection with the burial and it has been discovered in the secondary position. A double-*pfennig* from Salzburg struck in 1572 (No. 2) was found in the planishing level no. 21 above graves nos. 7 and 3, dated back by the ceramics *ad quem* or *post quem* to the 17th century. A Silesian *greschel* struck under Ferdinand II in 1624 (No. 3) lacks its archaeological context. All coins found during the excavations could be regarded as an accidental loss in the church interior.

Raně novověké mince objevené při archeologickém výzkumu na Kostelním náměstí v Nymburce

Jiří MILITKÝ – Karla MOTYKOVÁ

Historické jádro města Nymburka bylo v roce 1992 prohlášeno městskou památkovou zónou a od té doby zde proběhla celá řada záchranných archeologických výzkumů. Provádí je Polabské muzeum v Poděbradech s mimořádně zajímavými výsledky. Zde je také celý náleзовý soubor uložen. Především z výplní několika studní pocházejí kromě keramiky, zvířecích kostí, bronzových ozdob, železných nástrojů i zbraní, výrobků ze dřeva, kostí a textilu také mince. Jejich význam pro stanovení chronologie poměrně bohatých a různorodých celků je značný. Tento příspěvek bude věnován nálezům ze dvou studní (objekt č. 5 a 6), prozkoumaných v roce 2000 na parcele ppč. 73/74, přiléhající ke Kostelnímu náměstí.

Studna č. 5 – 1. vrstva výplně: hnědá hlinitá, hloubka 130–160 cm; společně s keramikou, zvířecími kostmi, struskou a zlomky skla byla nalezena také 1 mince (př. č. 27/2000-22):

FALC-ZWEIBRÜCKEN, Jan I. (1569–1604), mincovna: *Zweibrücken*, AR 3krejcar 1598 (s titul. Rudolfa II.)

Av.: erbovní štítek, po stranách 9-8, *IOHA.D[.]PA: RH:DV.BA.CO.V:E.S

Rv.: dvouhlavý korunovaný orel, v jablku na prsou 3, RVDOL.Z.IMP.AVG.P.F.DE

Lit.: *Saurma 1892*, 47, č. 2011, jako T. XXXIII:992; *Partin - Gorný 1990*, 98, jako č. 401.

1,18 g; 22,0 × 22,0 mm; 6 h

2. vrstva výplně: šedá jílovitá, hloubka 160–185 cm; společně s keramikou, zvířecími kostmi, zlomky prejzů a stavebního železa byl nalezen také **slepenc mincí** (př. č. 27/2000-43):

SALZBURG, arcibiskupství, **Matěj Lang z Wellenburku** (1519–1540), mincovna: *Salzburg*, vardajn Virgil Altmann, AR 2fenik 1537

Av.: v trojpásu dva erbovní štítky, nad nimi arcibiskupský klobouk se svisle spuštěnými šňůrami s klíčkami, dole 37, v úhlech trojpásu lístky

Rv.: hladký

Lit.: *Bernhard – Roll 1930*, 46, č. 764, jako T. 4:761; *Probst 1959*, 80, č. 295, jako T. 6:298; *Šmerda 1987*, č. 8C17, jako T. IV:37; *Militký 1998*, 175, č. 51, obr. 7:51.

1. 0,308 g; 14,7/14,9 mm; plošná koroze, na av. krusty

AR 2fenik 1539

Av.: jako předchozí, ale dole 39

Rv.: hladký

Lit.: *Bernhard – Roll 1930*, 46, č. 766, jako T. 4:761; *Probst 1975*, 80, č. 297, jako T. 6:298; *Šmerda 1987*, č. 8E17, jako T. IV:37.

2. 0,358 g (společná s č. 7); 14,2/15,1 mm (korozi spojena s mincí č. 7).

Arnošt Bavorský (1540–1554), mincovna: *Salzburg*, mincmistr Marx Thenn, Bernhard Thenn, AR 2fenik 155?

Av.: v trojpásu tři erbovní štítky, dole 5?, v úhlech trojpásu lístky

Rv.: hladký

Lit.: typově: *Bernhard – Roll 1930*, T. 5:897; *Probst 1959*, T. 6:377; *Šmerda 1987*, T. IV:45.

3. 0,190 g; 14,9/15,7 mm; plošná koroze, na av. krusty

AR 2fenik, letopočet nečitelný

Av.: jako předchozí, letopočet dole nečitelný

Rv.: hladký

Lit.: typově: *Bernhard – Roll 1930*, T. 5:897; *Probst 1959*, T. 6:377; *Šmerda 1987*, T. IV:45.

4. 0,170 g; 15,1/13,6 mm; olámán, plošná koroze

Jan Jakub Khuen z Belasi-Lichtenbergu (1560–1587), mincovna: *Salzburg*, mincmistr Christof Schildperger, AR 2fenik 1564

Av.: tři erbovní štítky do trojlistu, dole 1564, v úhlech trojpásu lístky

Rv.: hladký

Lit.: *Bernhard – Roll 1930*, 88, č. 1199, jako T. 8:1197; *Probst 1959*, 104, č. 630, jako T. 9:643; *Šmerda 1987*, č. 14E17.

5. 0,253 g; 15,1/16,1 mm; na rv. krusty

AR 2fenik 157?

Av.: jako předchozí, ale dole 157?

Rv.: hladký

Lit.: typově: *Bernhard – Roll 1930*, T. 8:1197; *Probst 1959*, T. 9:643.

6. 0,390 g; 14,1/14,9 mm; na rv. krusty

Polsko, **GDAŃSK**, město pod vládou **Štefana Batoryho** (1576–1586) nebo **Zikmunda III. Vasy** (1587–1632), mincovna: *Gdaňsk*, AR denár 1581 (nebo 1591)

Av.: městský znak v kartuši, po stranách (8 nebo 9)–1

Rv.: orlice, nečitelná

Lit.: *Kopicki 1976*, 103, č. Z 162/4 nebo 265. Z 368/2.

7. – g (viz č. 2); 11,9/11,8 mm (korozi spojena s mincí č. 2).

8. patrně **Polsko**, blíže neurčený měděný (?) denár (dobový padělek ?), který se při konzervaci zcela rozpustil (nasedal na minci č. 7).

9. Drobné zlomky neurčitelné měděné mince (dobový padělek ?) - volně mimo slepenec

Studna 6 – 3. vrstva výplně: hlinitá, hloubka 165 cm; při vyrovnání a začistění této úrovně byla detektorem kovů spolu s olovenou kulkou nalezena 1 mince (př. č. 27/2000-34):

Slezsko, **LEHNICE-BŘEH**, knížectví, **Kristián** (1654–1672), mincovna: *Břeh*, mm. Ch. Brettsneider (1665–1675), AR krejcar 1668

Av.: poprsí Kristiana doprava, D.G.CHRISTIAN DU[X] S L B & W

Rv.: slezská orlice s hlavou doleva, * MONETA NOVA Lit.: *Kopicki 1982*, 158, č. 311/2a.
(I) ARGENT I668 0,60 g; 15,5/15,9 mm; 4,5 h

Při archeologickém výzkumu zásypů dvou studní bylo objeveno celkem 11 mincí. Krejcar slezského knížectví Lehnice – Břeh z roku 1668, jediná mince pocházející ze studny č. 6, datuje její zasypaní, resp. příslušnou náleзовou úroveň, do průběhu 2. poloviny 17. století. Ostatní ražby pocházejí z výplně studny č. 5. Pouze 3krejcar Jana I. z roku 1598 byl nalezen jako jednotlivý exemplář. Zbývající mince, při objevu slepené do sloupku, představují hromadný nález. Ražby ve slepení byly spojeny mimořádně pevnou a silnou vrstvou korozních produktů, což bylo zřejmě výrazně ovlivněno agresivitou prostředí, ve kterém byly uloženy. Mince byly čištěny kyselinou citrónovou po dobu delší třech měsíců a teprve po tomto čase se je podařilo oddělit; dvě ražby zůstaly i nadále spojeny (č. 2+7) a jedna se při oddělování zcela rozpustila (č. 8). Nález je tvořen výhradně drobnými mincemi 16. století – kromě jedné mince neurčitelné (č. 9) a dvou polských denárů (č. 7–8), tvoří jádro souboru 2feniky arcibiskupství Salzburg (č. 1–6). Nejmladší ražba pochází buď z roku 1581 či 1591 (č. 7). Lze tedy předpokládat, že k archeologizaci souboru při zasypaní studny mohlo dojít nejspíše v průběhu 1. čtvrtiny 17. století. Nejasná je také interpretace nálezu; z finančního hlediska jde o příliš malou hotovost, než abychom ji mohli charakterizovat jako záměrně ukrytý depot. Pravděpodobněji jde o ukryté, ale nejspíše ztracené, drobné mince, které byly původně uloženy v nedochovaném organickém obalu. Jedině tak si lze vysvětlit, že mince byly slepeny do sloupku.

Literatura

- Bernhard, M. – Roll, K. 1930:* Die Münzen und Medaillen des Erzstiftes Salzburg. München.
Kopicki, E. 1982: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związaných. Tom VIII. Część 1. Monety śląskie okresu nowożytnego. Warszawa.
Militký, J. 1998: Depot mincí z počátku 17. století ze Starých Prachatic. Zlatá stezka 5, Sborník Prahatického muzea, 169–196.
Partin, K. – Gorny, D. 1990: Pfalz. Pfälzische Nebenlinien. Auktion 11. Oktober 1990. München.
Probszt, G. 1959: Die Münzen Salzburgs. Bale/Graz.
Saurma-Jeltsch, H. v. 1892: Die Saurmische Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge.
Šmerda, J. 1987: Solnohradské mince a medaile. Gottwaldov.

Summary: Jiří Militký – Karla Motyková, Early modern coins found during archaeological excavations in the Church Square in Nymburk

Totally 11 coins were found during archaeological excavations in two well fillings in the Church Square in Nymburk. There is the only coin (well no. 6) dating the filling (relevant archaeological level) to the second half of the 17th century – a *kreutzer* struck in Silesian principality Legnica-Brzeg in 1668. Other coins were found in filling of the well no. 5. Only the 3 *kreutzer* struck under John I in 1598 was a single find. The remaining coins found stuck together in a pile represent a group find. This find consisted of exclusively small change of the 16th century – with exception for one unattributed coin (No. 9) and two Polish *denarii* (Nos. 7–8). The core of the find is represented by Salzburg double-*pfennigs* (No. 1–6). The latest coin is dated back either to 1581 or to 1591 respectively (No. 7). It is possible to assume the coins to be buried with the highest probability during the first quarter of the 17th century.

Nález početního penízu norimberského mistra Hanse Lauffera i z Horních Moštěnic (okr. Přerov)

Zdeněk SCHENK – Kamil SMÍŠEK

Během systematického archeologického povrchového průzkumu na katastru obce Horní Moštěnice nalezl v poloze „Bařiny“ dne 4. 5. 1997 Zdeněk Schenk blíže neurčitelnou měděnou ražbu zcela pokrytou vrstvou patiny:

NORIMBERK, Hans Lauffer I. (*1584 – první datovaná ražba 1607 – †3. dubna 1632), mosazný početní peníz Av.: kolem růžice s nejzjistitelným počtem listů střídající se tři koruny a tři lilie do kruhu, NIMANT KAN ZWEIEN HER

Rv.: říšské jablko ve dvojitém trojpásmu rozděleném hrotitými výstupky, [...]S LAV[...]R IN N[...]

Lit.: *Mitchiner 1988*, neuvádí; *Neumann 1868*, neuvádí.

0,52 g; 19,3/20,0 mm; silně ořtený, mírně excentrický revers, olámaný okraj

Nalezená ražba patří k rozsáhlé skupině početních peněz norimberské provenience, které se velmi často vyskytují v archeologických nálezech na našem území (*Nemeškalová-Jiroudková 1973*, 147–148; *Smíšek*, v *přípravě*). Stav evidence a zpracování těchto předmětů v minulých desetiletích však bohužel zcela odpovídá našemu minimálnímu zájmu o tuto sice okrajovou, nicméně pozoruhodnou oblast numismatické vědy.

V uvedené poloze „Bařiny“ byl počátkem srpna 1642 vybudován polní tábor švédské armády pod velením gene-

rála Torstenssona. V rozsáhlém opevněném ležení, které sloužilo především jako základna pro vedení válečných akcí v prostoru Hané a zároveň také krylo Švédy dobytou Olomouc, bylo soustředěno cca 13 000 mužů. Dobové vyobrazení ukazuje poměrně rozsáhlé ležení tvaru nepravidelného pětiúhelníku, opevněné především příkopy, valy a patrně také palisádami, které na klíčových pozicích doplňovaly sypané zemní reduty (*Lapáček 2004*, 13).

Vzhledem k tomu, že popsaná ražba byla nalezena náhodně při povrchovém sběru, nemůžeme s jistotou říci, zda lze její výskyt bezprostředně spojit s pobytem švédské armády v uvedeném prostoru nebo zda spíše souvisí s existencí blízké vsi Horní Moštěnice.

Literatura

- Lapáček, J. 2002*: Přerov ve víru válečných událostí, In: Přerov. Povídání o městě 2. Přerov, 13–14.
Mitchiner, M. 1988: Jetons, Medalets and Tokens. Volume one. The medieval period and Nuremberg. London.
Nemeškalová-Jiroučková, Z. 1973: Příspěvek k otázce výskytu početních peněz a žetonů v Čechách. Památky archeologické 64, 143–151.
Neumann, J. 1858–1872: Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen I–VI. Prag.
Smíšek, K., v přípravě: Archeologické nálezy početních peněz a žetonů na území České republiky. Nепublikovaný rukopis.

Summary: Zdeněk Schenk – Kamil Smíšek, A counting jeton struck by Nürnberg master Hans Laufer I found in Horní Moštěnice (Přerov district)

On May 4, 1997, Zdeněk Schenk found a counting jeton struck by Nürnberg master Hans Laufer I (b. 1584 – d. April 3, 1632; first coins dated back to 1607) during systematic archaeological surface examination in Horní Moštěnice, location “Bařiny”. There was a field camp of the Swedish army led by general Torstensson at the above mentioned location in August 1642. Because of the fact, that the jeton was discovered on surface by chance, it is not clearly evident, if its appearance is possible to be directly connected with the stay of the Swedish army there, or if it is more likely connected with existence of the near village – Horní Moštěnice.

OBSAH

Jiří Militký: Depot římských mincí z Polné (okr. Jihlava). Příspěvek k úloze alexandrijských ražeb ve střední Evropě / <i>A hoard of Roman coins from Polná (Jihlava district). Contribution to the role of Alexandrian coins in Central Europe</i>	3
Nada Profantová – Vlastimil Novák: Umajjovská měděná mince z Čelákovice (okr. Praha-východ). Příspěvek k nálezům raně středověkých islámských mincí v Čechách / <i>A Umayyad copper coin from Čelákovice (Prague-East district). Contribution to finds of early medieval Islamic coins in Bohemia</i>	21
Stanisław Suchodolski: Kult svatého Václava a svatého Vojtěcha prizmatem raně středověkých polských mincí / <i>St. Václav (Wenceslas) and St. Vojtěch (Adalbert) cult viewed on early medieval Polish coins</i>	29
Petr Hrubý – Karel Malý – Jiří Militký: Hromadný nález mincí ze 13. století objevený při archeologickém výzkumu v areálu radnice v Jihlavě. Příspěvek k lokalizaci jihlavské mincovny ve 13. století / <i>A group find of the 13th century coins found during archaeological excavations at the Town Hall in Jihlava. Contribution to localization of Jihlava mint in the 13th century</i>	43
Roman Zaoral: České a moravské ražby z pokladu Fuchsenhof / <i>Bohemian and Moravian coins in the Fuchsenhof hoard</i>	61
Jiří Hána: Halěře „Rotlevovy“ a „Kaplířovy“. Příspěvek k chronologii české drobné mince z let 1346–1384 / <i>Hellers of Rotlev and Kaplíř. Contribution to chronology of Bohemian small change in 1346–1384</i>	109
Marek Budaj – Ján Hunka – Vlastimil Novák: Nové nálezy tureckých mincí zo Slovenska / <i>New finds of Turkish coins in Slovakia</i>	127

Materialia

- Jiří Militký – Roman Veselý: Dvě neznámé variaty tzv. královských dukátů Karla IV /
Two unknown varieties of the so-called Royal ducats struck under Charles IV 139
- Jiří Militký – Kamil Smíšek: Stříbrný odražek početního penízu Jiřího Zajíce z Hazmburka
A counting jeton of Jiří Zajíc of Hazmburk struck in silver 141
- ## Nálezy
- Jiří Militký: Starší nález bójské 1/3stateru z Kostelan nad Moravou (okr. Uherské Hradiště) /
Older find of a Boian 1/3 stater found at Kostelany nad Moravou (Uherské Hradiště district) . 144
- Luboš Polanský: Nálež denáru Jindřicha I. Bavorského z raně středověkého Hradiště
v Libici nad Cidlinou (okr. Nymburk) / *A denarius struck under Heinrich I of Bavaria
found at the early medieval hill fort in Libice nad Cidlinou (Nymburk district)* 146
- Josef Bláha – Luboš Polanský: Nálež nové varianty denáru Boleslava II. typu ruka/popsří ve
Wurmově ulici 3 v Olomouci / *A new variety of denarius struck under Boleslav II
(hand/bust type) found in Wurmova st. 3 in Olomouc* 147
- Michal Mašek – Luboš Polanský: Nálež denáru s opisem CVRIM na Kouřimi (okr. Kolín)
A denarius with marginal legend CVRIM found in Kouřim (Kolín district) 150
- Michal Mašek: Nálež neznámého denáru Vratislava II. z Hradska (okr. Mělník)
a jeho přínos pro poznání podoby českého knížete a krále / *A unknown denarius struck
under Vratislav II found in Hradsko (Mělník district) and its contribution to correction
of image of the Bohemian Prince and King* 155
- Josef Paukert: Raně středověké denáry z kostrového pohřebiště v Mušově (okr. Břeclav) /
Early medieval denarii found at the skeleton burial-ground in Mušov (Břeclav district) . . . 156
- Jiří Militký – Marek Parkman: Nálež Řezenského feniku ze 13. století v Libotyni (okr. Prachatice)
A Regensburg pfennig dated back to the 13th century found at Libotyně (Prachatice district) . 157
- Jiří Militký: Dodatek a poznámky k nálezu brakteátů České Budějovice II / *Additions and notes
to the find of bracteats in České Budějovice (Budweis) II* 158
- Jiří Militký – Marek Parkman: Nálež středověkého pasovského feniku ze Starých Prachatic
(okr. Prachatice) / *An early medieval pfennig struck in Passau found in Staré
Prachatice (Prachatice district)* 161
- Jiří Militký – Marek Parkman – Petr Zavřel: Mince nalezené při archeologickém výzkumu
Velkého náměstí v Prachaticích / *Coins found during archaeological excavations
in the Great Square in Prachatice* 162
- Miroslav Hus: Nálezy jednotlivých mincí při archeologickém výzkumu v Horšovském Týně
(okr. Domažlice) / *Single finds from archaeological excavations in Horšovský Týn
(Domažlice district)* 163
- Jaromír Beneš – Jiří Militký: Nálež uherského dukátu císaře Zikmunda z Orlíku nad Vltavou
(okr. Písek) / *A Hungarian ducat struck under Sigismund of Luxembourg found in Orlík
nad Vltavou (Písek district)* 164
- Miroslav Hus: Nálež nizozemského tolaru na zámku ve Valči (okr. Karlovy Vary) / *A Dutch
thaler found at the Valeč castle (Karlovy Vary/Carlsbad district)* 165
- Petr Vorel: Starší nálež raně novověkých mincí z Havlíčkova Brodu / *Older find of early
modern coins from Havlíčkův Brod* 166
- Petr Vorel: Nálež raně novověkých mincí z Vadína (okr. Haličkův Brod) / *Early modern coins
found in Vadín (Havlíčkův Brod district)* 167
- Jiří Militký – Ivo Štefan – Ladislav Varadzin: Raně novověké mince nalezené při archeologickém
výzkumu v interiéru kostela Povýšení sv. Kříže ve Vrbně (okr. Mělník) / *Early modern
coins found during archaeological excavations in the interior of the Elevation
of the St. Cross Church in Vrbno (Mělník district)* 172
- Jiří Militký – Karla Motyková: Raně novověké mince objevené při archeologickém výzkumu
na Kostelním náměstí v Nymburce / *Early modern coins found during archaeological
excavations in the Church Square in Nymburk* 174
- Zdeněk Schenk – Kamil Smíšek: Nálež početního penízu norimberského mistra
Hanse Lauffera i z Horních Moštěnic (okr. Přerov) / *A counting jeton struck by Nürnberg
master Hans Laufer I found in Horní Moštěnice (Přerov district)* 175